

ARKIV
FÖR
NORDISK FILOLOGI

UTGIVET MED UNDERSTÖD AV AXEL KOCKS FOND FÖR
NORDISK FILOLOGI SAMT STATSBI DRAG FRÅN
SVERIGE DANMARK OCH NORGE

GENOM

KARL GUSTAV LJUNGGREN

UNDER MEDVERKAN AV

JOHS. BRØNDUM-NIELSEN JÓN HELGASON
VALTER JANSSON TURE JOHANNISSON MAGNUS OLSEN
DIDRIK ARUP SEIP PETER SKAUTRUP ELIAS WESSÉN

SEXTIOTREDJE BANDET.

FEMTE FÖLJDEN. SJUNDE BANDET.

C. W. K. GLEERUP
LUND

ROSENKILDE OG BAGGER
KÖPENHAMN

LUND MCMXLVIII

INNEHÅLL

Andersen, Harry, Dr Phil., Universitetslektor, Köpenhamn, Rec. av P. Skautrup, Det danske sprogs historie. II . . .	159
— Problemet <i>siax/siæx:seks</i>	192
Armini, Harry, Lektor, Docent, Göteborg, Ett par svenska ortnamn belysta av Tacitus och Iordanes	73
Benson, Sven, Fil. lic., Lund, Fsv. <i>fakotter</i>	210
— Rec. av Natan Lindqvist, Sydväst-Sverige i språkgeografisk belysning	220
Bergman, Gösta, Lektor, Docent, Stockholm, Rec. av Rudolv Körner, Studier över syntaktisk nybildning i svenskan . .	238
Bjerrum, Anders, Dr Phil., Köpenhamn, Rec. av Erik Kro- man, Musikalsk Akcent i Dansk	223
Carlsson, Lizzie, Fil. mag., Lund, »Utskutstol». En studie i medeltida rättssymbolik	96
Edsman, Carl-Martin, Docent, Lund, Återspeglar Vøluspå 2: 5—8 ett schamanistiskt ritual eller en keltisk åldersvers? .	1
Ejder, Bertil, Docent, Lund, Bidrag till fornsvensk textkritik	111
— Rec. av A. Bengtson, Nils Ragvaldi, Domareboken och Lin- köpingslegendariet	169
Genzmer, Felix, Professor, Tübingen, Die Götter des zweiten Merseburger Zauberspruchs	55
Hammerich, L. L., Professor, Köpenhamn, Nekrolog över A. G. van Hamel	212
Harding, Erik, f. d. Folkskolelärare, Dalfors, Till <i>u</i> -omljudet på <i>a</i> i nordiskan	89
— Om nord.-isl. <i>Ólafur:Óleifr</i> och några andra namnbildningar	204
Johannisson, Ture, Professor, Göteborg, Fvn. <i>qndótrr</i> och avledningarna på <i>-ótrr</i>	181
— Nekrolog över Hjalmar Lindroth	214

Lie, Hallvard, Docent, Oslo, Rec. av I. Reichborn-Kjennerud, Vår gamle trolldomsmedisin. V.	176
— Et upåaktet gammelnorsk ord: <i>hausi</i> og Håkonarmål 6 . . .	200
Linde, Gunnar, Fil. lic. Skövde, Rec. av Helge Gullberg, Stil- och manuskriptstudier till Gösta Berlings saga	235
Ljunggren, Karl Gustav, Professor, Lund, Litteratur- krönika (1948)	256
Lombard, Alf, Professor, Lund, Om svenska titlar, deras artikelsyntax och användning	140
Naert, Pierre, Fil. dr, Lund, Rec. av Paul Diderichsen, Elementær dansk Grammatik	231
Nordenstreng, Rolf, Fil. dr, Uppsala, Upphaf Bjarkamála	157
Norlind, Wilhelm, Förste bibliotekarie, Lund, Bibliografi för 1944, 1945 och 1946	267

CARL-MARTIN EDSMAN

Återspeglar Völuspá 2: 5–8 ett schamanistiskt ritual eller en keltisk åldersvers?

I.

I Völuspá 2:5–8 finnas följande dunkla ord om bl.a. världsträdet Yggdrasil:

5. *nío man ek heima,*
6. *nío íviði,*
7. *miqtvið mæran*
8. *fyr mold neðan* (ed. G. Neckel¹)

Valan erinrar sig nio världar och »måtträdet», d.v.s. världssaken, djupt nere i (eg. nedanför) mullen. Hänför sig den sista raden endast på den omedelbart föregående eller på hela versen, och hur skall den översättas? Och vad betyder *nío íviði*, skall detta uttryck syfta på världarna eller trädet? S. Nordal fastslår, innan han redogör för de olika försöken att komma tillrätta med *nío íviði*, följande: »Om forståelsen af disse ord har der ikke været enighed, og der er ringe udsigt til, at det nogensinde vil lykkes at give en helt tilfredsstillende tolkning af dem.»² Och det finns andra kommentatorer, som helt resignerat inför detta uttryck. Men i den citerade halvstrofen föreliggande ytterligare problem, vilka höra samman med de nyssnämnda. Också *miqtvið* är ett till sin innebörd dunkelt ἀπαξ λεγόμενον. Vilka äro de *nío heimar* och deras plats i rum eller tid? Vilken innebörd

¹ Edda. Die lieder des codex regius nebst verwandten denkmälern hrsg. I—II (Germanische Bibliothek 2:9), 2. Aufl., Heidelberg 1927—36, I, p. 1.

² Völuspá. Völvens spådom udgivet og tolket af S. Nordal. Fra islandsk ved H. Albrechtsen, Khvn 1927, p. 25.

har egentligen *man* och i samband därmed: vilken är situationen i dess helhet, och vilken roll spelar strof 2 i diktens totalsammanhang? Det är sålunda icke underligt, att dessa versrader genom sin dunkelhet lockat till ständigt nya tolkningsförsök, så att en hel litteratur uppstått i ämnet.

A. Kock har i *Arkiv för nordisk filologi* 27 (1911), p. 121 ss., ingående behandlat den rent språkliga sidan av saken, vilken kompliceras av den alternativa läsarten *ivídiör*. Kock anser, att de bägge läsarterna böra betraktas som »växelformer av väsentligen ett och samma ord» (p. 123), nämligen det isländska, blott i pluralis använda *innviðr* med grundbetydelsen »inre trävirke» (p. 124). Detta ord, som nu brukas om spanterna i ett fartyg, motsvaras helt av de fornsvenska, sinsemellan närbesläktade pluralformerna *invipir* och *invipiur*, vilka betyda »huset tillhöriga av trä förfärdigade föremål, d.v.s. husgeråd, bohag av trä» (i öländskan har *invidjer* alltjämt denna mening). Men denna betydelse har utvidgats till att omfatta »all både levande och livlös egendom», som funnits på en gård. Både formellt och sakligt återfinner Kock dessa fornsvenska ord i *Völuspás ivíði-ivídiör* (*inn-* och *i-* växla med varandra i åtskilliga fornord), och översättningen blir då: »Jag minnes nio världar och i hvar och en av dessa nio världar alla både levande varelser och livlösa ting», eller kortare uttryckt: »Jag minnes nio världar och de nio världarnas innehåll» (p. 126).

Denna av Kock framförda tolkning ligger tydligen till grund både för E. Brates och A. Åkerbloms svenska versioner;

nio världar jag minns,
och vad som var i de nio,
måttgivande trädet
under mullen djupt (Brate¹)

minns nio världar
med vad av dem hyses,
världsmåttets makträd
i mullen än dolt (Åkerblom²)

Men Kock har också alternativt övervägt en annan översättning, som ansluter sig till den nyisländska betydelsen »spant», nämligen »nio världsgrundpelare (grundvalar)».

Björn M. Ólsen betonar gentemot Kock, att det omdiskuterade stället icke får lös göras från fortsättningen *miptvið mæran*, vilka ord

¹ Sámunds Edda översatt från isländskan, Sthlm 1913, p. 1.

² Den äldre Eddan tolkad I—II, Uppsala 1920—21, I, p. 24.

utgöra en apposition till *íviði*.¹ Denna term har alltså med världs-trädet att göra och syftar i första hand på dess underjordiska delar, d. v. s. rötterna (cf. *fyr mold nedan*). Valan, som nyss blivit uppväckt från de döda, ser på världen ur dödsrikets synpunkt. Men *íviði* hänger även samman med det föregående och representerar i förhållande till de likaledes underjordiska nio världarna »de bärande trær, som holder verdenerne sammen» (p. 130). Ólsen anknyter alltså i det senare fallet till den ursprungliga och i det isländska *innviðr*=innerträ bevarade betydelsen och framhåller, att också ur rent språklig synpunkt fornsvenska ändelser icke få andragas till förklaring av den enligt Ólsen västnordiskt omöjliga ackusativen *íviði*, som korrekt hade bort heta *íviðu*. Den förstnämnda formen måste bero på ett skrivfel (ett över det sista *i*-et utelämnat förkortningstecken: $\infty = ur$), varför läsarten *íviðjur* (*íviðior*) är den enda rätta. Denna går i sin tur tillbaka på *íviðja*, som är en diminutivform av **íviðr* och närmast kan återgivnas med »pilrot», varvid den allmänna betydelsen av något fint och smidigt föresvävat författaren till Vøluspá. I anslutning till detta resonemang översätter Ólsen:

Ni verdener husker jeg,
ni bærende rodgrene (en i hver verden),
det navnkundige måltræ
under mulde.²

Ólsen spelar alltså vid översättningen ut både det hypotetiska **íviðr*=det isländska *innviðr*=innerträ och den av det förstnämnda ordet avledda diminutivformen *íviðja*=rot. Taget i den förra betydelsen syftar *íviðjur* tillbaka på världarna (cf. »bärande»), taget i den senare pekar det fram på trädet (cf. »rodgrene»). Styrkan i denna tolkning är, att rad 6 bindes samman både med den föregående och den efterföljande versraden. De nio världarna och världsasken höra

¹ Arkiv för nordisk filologi 30 (1914), p. 129—33.

² Den senaste eddaöversättningen överensstämmer i sak helt med Ólsens, se M. Larsen, Den äldre Edda og Eddica minora I—II, Kvhñ 1943—46, I, p. 64:

ni mindes jeg af Verdner,
ni Rodgrene,
mangkendt Maaltræ
af Muld dækket.

ihop. Men denna förknippning erhålles på ett uteslutande formal-filologiskt och ganska konstlat sätt. Dubbelmeningen i *íviðjur* framstår mera som en addition av Kocks och Ósens teorier än som på språkanalytisk väg vunnen lösning. Och likväl har denna enligt F. Jónsson »meget tvivlsomme fortolkning»¹ upptagits av både R. C. Boer,² B. Sijmons-H. Gehring³ och G. Neckel.⁴ Jónsson själv förordar i skilda sammanhang läsningen *íviði*=neutr.pl. till *viðr*, som betyder »vid, bred, utsträckt, omfångsrik», jämte det förstärkande prefixet *í-*. Rad 6 blir då apposition till den föregående rad 5 och skall översättas med »ni meget store strækninger» eller »ni vide verdner».⁵ — Slutraden uppfattas i anslutning till S. Bugge vanligen på det viset, att valan i sin minnesgodhet erinrar sig t.o.m. den tid, då världsträdet ännu icke vuxit upp ovan jord.⁶ Däremot har Bugges återgivande av *íviðjur* med jättekvinnor, d.v.s. Heimdals nio mödrar, icke vunnit någon anklang.⁷

II.

J. Palmér utgår från samma adjektiv *viðr* som Jónsson men upplöser *íviði* i tvenne ord; det fristående *í* tolkas som preposition och *viði* som dat. sing. av det substantiverade adjektivet. Översättningen blir då: »i det vida=i rymden», d.v.s. valan erinrar sig den himmelsfärd, som hon i extatiskt tillstånd företagit genom de enligt

¹ Lexicon poeticum antiquæ linguæ septentrionalis ... af S. Egilsson, 2. udg. ved F. Jónsson, Khvn 1931, s.v. *íviði* (p. 325 b).

² Die Edda mit historisch-kritischem Commentar I-II, Harleem 1922, II, p. 4.

³ Die Lieder der Edda I—III:1—2 (Germanistische Handbibliothek VII:1—3), Halle 1888—1931, III:1, p. 4; cf. II., s.v. *í-viþe* (col. 533).

⁴ Op. cit. II, s.v. *í-viðir* (p. 92 a). Så även F. Ström, Den döendes makt och Odin i trädet (Göteborgs Högskolas Årsskrift. 53. 1947:1), p. 66.

⁵ Völu-spá. Völvens spådom tolket (Studier fra Sprog- og Oldtidsforskning 21:84), Khvn 1911, p. 42; Lexicon poeticum, loc. cit.; De gamle Eddadigte udgivne og tolkede, Khvn 1932, p. 1. Så även J. de Vries, Edda vertaald en von inleidingen voorzien, Amsterdam 1938, p. 24: negen werelden, negen ruimten, den ouden maatboom onder den grond.

⁶ Studier over de nordiske Gude- og Heltedags Oprindelse I, Christiania 1881—89, p. 491.

⁷ Cf. Lexicon poeticum, p. 325 b, s.v. *íviðja*, översatt med »skovbeboerske, jættekvinde der bor i skove», medan Kock, op. cit., p. 125, återgiver det av honom förkastade ordet med »häxa» och jämför fsax. *inwid*=Bosheit och ags. *inwidd*=deceitful, wicked.

gångse antik åskådning nio sfärerna (den sublunariska världen, de sju planetsfärerna och fixstjärnehimlen). Mot den himmelska världen svarar den underjordiska (*fyr mold nedan*), representerad av *miotviðr* = gränsskog». Hur Palmér för sig åskådliggjort innehållet i dessa sista rader, blir dock en gåta, eftersom han dels placerar *miotviðr* under mullen och dels betecknar det såsom »den skog, som utbreder sig vid gränsen till den övre världen».¹

Två ting äro beaktansvärda i Palmérs tolkning oavsett dess riktighet i övrigt. För det första uppställer den på allvar frågan om den världsbild, som döljer sig bakom den ifrågavarande Völuspástrofen. Detta beröres icke av Kock. Ólsen antager utan vidare underjordiska rum, en uppfattning, som senare med en viss tvekan delas av Jónsson, medan denne tidigare i första hand tänkt på nio, ej närmare kända jätteboningar (cf. *Jötunheimar*).² För det andra betraktar Palmér innehållet icke endast såsom mytologi och litterära formler, vilka skola styrka valans tillförlitlighet, utan även såsom en personlig upplevelse av själslig art. Ehuru han icke utför denna tankegång, låter han oss skymta en kultisk eller rituell interpretation av mytologien.

Den sistnämnda synpunkten är redan före Palmér konsekvent genomförd av H. Pipping, som emellertid både formellt och sakligt kommer till ett helt annat resultat.³ Denne forskare, som starkt betonar de östnordiska inslagen i Völuspá, utgår även vid tolkningen av dess andra strof från den östliga ljudutvecklingen. Liksom Kock betraktar han de båda läsarterna som växelformer men giver dem en delvis annan härledning: *i-vidi* är en neutral pluralbildning, i vilken det senare ledet motsvaras av det fornsvenska *viper* = träd, och *vidjur* i *ívidjur* hänför Pipping till samma ordstam som Ólsen, fast han även här anknyter till den östnordiska betydelsen = »vidja, böjlig och smal telning, spira, stängel». Elementet *i-* i bägge formerna tolkar Pipping i anslutning till sin vidareutveckling⁴ av L. F. Löfflers tes, att skandinaverna ofta tänkt sig världsträdet som en idegran

¹ Till Völuspá (Studier tillägnade A. Kock, Lund 1929, p. 108—18), p. 115 ss.

² Se de ovan anförda arbetena.

³ Eddastudier I—III (i Studier i nordisk filologi 16—18 = Skrifter utg. av Svenska Litteratursällskapet i Finland CLXXXII, CLXXXIX, CXCVII, Helsingfors 1925—28).

⁴ Op. cit. I, p. 37, II, p. 51 ss., 61 ss., 122 ss.

(*Taxus baccata*),¹ såsom den östliga namnformen för detta trädslag. Han översätter alltså Vsp 2:5—6 på följande sätt:

jag minnes nio världar,
nio idegranar (idegransstänglar).²

För den sakliga förklaringen av dessa rader åberopar sig Pipping liksom eljest, när det gäller de med Yggdrasil förknippade idéerna, på U. Holmberg-Harvas forskningar rörande livsträdet.³ Schamanens rituella himmelsfärd företages oftast med hjälp av en björk, försedd med nio skåror, vilka symbolisera de nio himlarna. Men de sistnämnda kunna även var och en representeras av ett särskilt träd, så att schamanen vid sitt uppstigande genom de nio sfärerna måste klättra upp i nio träd efter varandra. De citerade verserna i *Völuspá* återspegla sålunda ett primitivt ritual: »Genast i början av sin förkunnelse meddelar valan, att hon förvärvat sin visdom under en färd genom de nio världarna och färden har företagits med strängt iakttagande av ritualen med de nio träden. Dessa nio träd voro här inga björkar, granar eller lärkträd, utan i stället idegranar. Denna omständighet visar hän mot Uppsala, där idegranskulten blomstrade, och i samma riktning peka de östnordiska formerna *íviði*, *íviðjur*.⁴»

Oberoende av Pipping har också F. R. Schröder både upptagit Löfflers teori och tolkat Vsp 2:5—8 efter de schamanistiska riter, som Holmberg-Harva skildrat.⁵ Gentemot H. Ljungberg, som anser, att idegransteorien icke har »tillräckligt starka skäl för sig», och att »en idegran ingalunda är ett så märkvärdigt träd, att det kunnat giva upphov till skildringen ifråga»⁶, framdrager Schröder ytterligare exempel på märkliga idegranar och deras användning i magien.

¹ Det evigt grönskande trädet vid Uppsala hednatämpel (Festskrift til H. F. Feilberg = Danske Studier 1911, p. 617—96). Detta träd, beskrivet av Adam av Bremen, har enligt Löffler, p. 645, varit en idegran och representerat världsträdet.

² Pipping I, p. 47.

³ Der Baum des Lebens (Annales academiae scientiarum fennicae, Ser. B 16:3), Helsinki 1922—23.

⁴ Pipping I, p. 49.

⁵ Untersuchungen zur germanischen und vergleichenden Religionsgeschichte I—II, Tübingen 1941, I, p. 1—15.

⁶ Den nordiska religionen och kristendomen (Nordiska texter och undersökningar XI), Diss. Uppsala 1938, p. 267, not 3.

Då detta träd är särskilt knutet till guden Ull, finner den tyske forskaren en indirekt bekräftelse på dess dyrkan i Gamla Uppsala i den omständigheten, att sådana ortnamn som Ulleråker och Ultuna förekomma i närheten av denna plats.

Yggdrasil översätter Schröder i anslutning till Nordenstreng med »Eiben-Säule», och anser, att en kenning av typen *bar-askr, varmed han jämför bar(r)lind och bar(r)lönn,¹ givit upphov till åsikten, att världsträdet är en ask. Vsp 2 bevisar i själva verket, att det varit en idegran. De nio himlarna, som schamanen eller valan färdas igenom,² ha nämligen symboliserats både av nio smärre idegranar och av ett träd eller en stolpe (världspelaren) med nio skåror. Det är detta, som kallas »måtträdet» — här utbygger Schröder Pippings teori till att omfatta även raderna 7—8 —, emedan det med jämna mellanrum är försett med inskrifningar. Och om de nio trädstänglarna äro idegranar, måste även det ensamstående (världs)trädet vara av samma slag. Även språkligt sett omfattar Schröder den finländska nordistens teori, ehuru han ifrågasätter en haplogogi, så att det ord, som ursprungligen ligger bakom *ívidi*, skulle vara **i(wa-)widja*.³ Schröder översätter sålunda halvstrofen på följande sätt: »neun Welten erinnere ich mich, neun 'ívidi', des berühmten 'miotvid', der bis in die Tiefe der Erde hinabreicht».

Här är icke platsen att närmare gå in på de stora problemsammanhang, vari de två senaste tolkningarna äro inlemmade, och som innefatta nordisk religionshistoria i allmänhet och schamanismen i synnerhet. Medan den komparativa forskningen tidigare sökt förklara den nordiska mytologien med hjälp av kristna idéer, vilka bl.a. över de iriska klostren spritts till Island,⁴ finner den numera ofta de närmaste parallellerna hos de ural-altaiska folken. Men de båda till synes så radikalt motsatta teorierna behöva lika litet utesluta varandra som den nordiska tankevärldens egenart.

¹ Cf. Pipping II, p. 63, 122 s!

² Schröder citerar utom *Der Baum des Lebens* även U. Harva, *Die religiösen Vorstellungen der altaischen Völker* (Folklore Fellows Communications 125), Helsinki 1938.

³ Cf. Pipping III, p. 52!

⁴ A. Chr. Bang, *Völuspá og de Sibyllinske Orakler* (Skrifter utgitt av Det Norske Videnskaps Akademi i Oslo, Hist.-filos. Kl. 1879:9); Bugge, op. cit.; E. H. Meyer, *Völuspá*, Berlin 1889; och i senare tid K. Krohn, *Skandinavisk mytologi*, Helsingfors 1922.

För att börja med den östliga hypotesen, är det allmänt antaget, att de primitiva stammarna i norra Eurasien, innan de hamnat på sina nuvarande boplatser, under historiens lopp ha varit i livlig kontakt med de indoeuropeiska stäppfolken, liksom att de senares utbredningsområde sträckt sig genom hela Centralasien bort emot Kina.¹ Atingen kan man då förutsätta en av rasmotsättningar oberoende, gemensam enhetskultur.² Eller också kan man antaga, att urgamla riter och föreställningar med hemortsrätt i en enkel nomadkultur på ett tidigt stadium ha skiftat ägare. I båda fallen ha de kvarlevt bland de stammar, som stannat på det ursprungliga kulturstadiet, medan de övergått till delvis oförstådda relikter inom de folk, som nått en högre odling. Teoretiskt sett kan enligt det sista alternativet vilken part som helst vara den givande eller den tagande. Alla tre förklaringarna av likheterna mellan nordisk och central- eller nordasiatisk rit och myt, d.v.s. att ett gemensamt ursprung föreligger, eller att de turko-mongoliska stammarna delat med sig åt de indoeuropeiska grannfolken, eller att slutligen de sistnämnda äga prioritetsrätten, ha samtliga sina vetenskapliga förespråkare.

Den schweiziske klassikern och folkloristen K. Meuli kommer in på dessa frågor i en längre uppsats om skyternas extasteknik, vari ingå svettbad och berusning med hampfröånga.³ Han refererar W. Schmidts och W. Koppers kulturkrets lära för att metodiskt legitimera andragandet av ural-altaiska paralleller till indogermanska föreställningar och sedvänjor, här närmast schamanistisk praxis, d.v.s. det ritual, som i samband med Vsp 2 närmast intresserar oss. Enligt denna lära ha nämligen båda de nämnda folkgrupperna en gång levat på samma fadersrättsliga nomadkultur stadium med storfamiljen såsom samhällelig organisationsform, monogamt äktenskap, tro på en himmels gud och kult av de döda och av anfäderna. De indogermanska stammarna ha passerat de olika stadierna av denna kultur och trätt fram som historieskapande folk, men i mellersta och norra Asien

---

¹ Se B. Lundman, Jordens människoraser och folkstammar i deras etnografiska och geografiska sammanhang, Uppsala 1943, p. 69, 106 s., 51 s., cf. 179. Härjämte komma kulturförbindelser genom de polara och subpolara trakterna i senare tider, *ibid.*, p. 192.

² Cf. senast och i populär form R. Th. Christiansen, Ekstase og religion hos arktiske folk (Etnologisk samfunn, Skrifter 2), Oslo 1947, p. 8—20.

³ *Scythica* [Hermes 70 (1935, p. 121—76)].

ha vi alltjämt en provkarta på de av dem övergivna genomgångsformerna.¹

J. de Vries kommer i sin forngermanska religionshistoria in på beröringspunkterna mellan den religiösa åskådningen hos finsk-ugriska folk och motsvarande idéer hos de germanska stammarna. Dessa äro särskilt uppenbara ifråga om hästoffer och sejd och de handlingar och föreställningar, som äro förknippade med den sistnämnda riten.² Orsaken till dessa likheter beröres endast i förbigående, men de Vries avvisar teorierna om en påverkan i historisk tid och räknar i stället med en ursprunglig »Urgemeinschaft» mellan indogermanska och uraliska folk.³ Utan att alls omnämna den Schmidt-Kopperska kulturkrets läran kommer alltså den holländske germanisten i tillämpliga delar att ha liknande åsikter. Detta framträder klart också beträffande myterna om Yggdrasil och Heimdal. Den omständigheten, att dessa i de nordiska källorna äro så dunkla och stundom helt obegripliga, talar för att de äro mycket ålderdomliga. Det kan därför icke vara fråga om sena lån: »Die Berührungen zwischen den indogermanischen und uralischen Vorstellungen gehen noch weit früher zurück; sie beweisen, dass die Grundlagen dieser kosmologischen Anschauungen schon vorgermanisch gewesen sind und als indogermanisches Erbgut betrachtet werden müssen.»⁴

Bland de forskare, som hylla läneteorien, befinner sig J. Wiesner. Enligt honom ha de ariska folken tillsammans med den nya kavalleritekniken, som omkring år 1000 f. Kr. ersätter bruket av stridsvagnar, av de turko-mongoliska övertagit schamanväsendet liksom dyrkan av ryttargudar (cf. Oden) och extatiskt-orgiastiska kultformer.⁵

W. Ruben, som behandlat frågan om schamanismen i det gamla

---

¹ Op. cit., p. 138 ss. För en kort framställning av de senaste 50 årens åsikter om de boskapsskötande nomadfolkens ursprung och utveckling, se C. G. Feilberg, *La tente noire* (Særtryk af Nationalmuseums Skrifter, Etnogr. Række II) Diss. Khvn 1944, p. 1—20.

² *Altgermanische Religionsgeschichte I—II* (Grundriss der germ. Philologie 12:1—2) Berlin-Leipzig 1935—37, II, registret, s.vv. »Schamanismus» och »Uralische Parallelen».

³ Ibid. § 285=p. 344; cf. § 91=p. 97, där de Vries talar om altaiska stammar.

⁴ Ibid. § 331=p. 410.

⁵ Se härför S. Wikander, *In memoriam. Kasten Rönnow som indolog och religionshistoriker* [Religion och Bibel 3 (1944), p. 45—53], p. 51.

Indien, vill däremot icke göra gällande,¹ att de främmande kulturelement, som han skildrar, t.ex. extatikerns färd till himmel och underjord och den därmed besläktade själavandringen och drömmesamtidigt och på en enda väg kommit till Indien. Icke heller menar han, att det omkr. 1000 f.Kr. funnits en enhetlig kulturkrets av totemistiska och schamanerande herdar ifrån Ural eller ännu längre bortifrån (lappar och eskimåer!) till Indonesien. Randområdena, d.v.s. Sydkina, Indonesien, Främre Indien och Främre Orienten, voro redan på Buddhas tid mycket sammansatta till sin kulturella struktur. Schamanismen måste ha blomstrat i det inre av Asien redan i det andra årtusendet f.Kr. och har med en förhistorisk kulturväg kommit till Indien utan att där kunna knytas till en bestämd språkgrupp.²

En rakt motsatt ståndpunkt intager slutligen U. Harva, som i motsats till övriga nu nämnda auktorer är specialist på ural-altaisk religion och sålunda känner den genom årslånga studier på ort och ställe. Han framhåller för sin del, att mithramysteriernas initiationsriter slående erinra om schamanvigningen hos burjaterna, den stam, som äger de religionshistoriskt intressantaste ceremonierna.³ Burjaterna ha uppenbarligen övertagit en mera folklig och ursprunglig form av mithrareligionen, d.v.s. den typ som företrädes av de persiska magerna. Centralasiens folk ha alltså påverkats av sina kulturellt mera högtstående grannar i söder.⁴ Denna åsikt hävdas även av M. Éliade,⁵ som söker giva rättvisa åt den nordasiatiska schamanismens

¹ Schamanismus im alten Indien [Acta Orientalia 18 (1940), p. 164—205], p. 200 ss.

² Enligt O. Menghin är schamanismen icke ursprunglig ens i ryttarkulturerna, utan den har tidigt övertagits av dessa från en sydligare »Pflanzerkultur», cit. Ruben, *ibid.* För schamanism bland Nordamerikas indianer, se bl.a. W. Krickeberg, *Das Schwitzbad der Indianer* (Ciba-Zeitschrift 1934, p. 335 ss.) cit. Meuli, p. 123, not 3; M. E. Opler, *The Creative Role of Shamanism in Mescalero Apache Mythology* [Journal of American Folklore 59 (1946), p. 268—81], och M. Éliade, *Le problème du chamanisme* [Revue de l'histoire des religions 131 (1946), p. 5—52], p. 5, not 2.

³ Skildrade i *Die rel. Vorstellungen*, p. 487 ss. Även Meuli, p. 132, pekar på överensstämmelsen mellan mithramysterierna och den primitiva schamanismen. T. Andræ, *Mystikens psykologi*, Uppsala 1926, kommer också in på den psykologiska strukturlikheten, utan att han går in på den geografiska och kronologiska frågan (p. 305 ss.).

⁴ *Ibid.*, p. 497 s.; cf. p. 55.

⁵ *Op. cit.*, p. 40, 47 ss.

mycket komplexa karaktär genom att skilja på olika element: 1. en primitiv, allmänt spridd världsbild; 2. inhemsk animism och ankult; 3. magisk teknik av indiskt ursprung. Alltsammans är grupperat omkring himmelsresan. Till den förstnämnda gruppen hör just världsträdet eller världspelaren med dess sju eller nio våningar (p. 43).

Utan att gå in på de (pre)historiska sammanhangen eller prioritetfrågan har H. S. Nyberg givit oss en helt ny bild av Zaratustra genom att beteckna honom såsom en extatisk profet och ledare för en skara, som med kultisk sång och heliga narcotica försätter sig i extas och under denna färdas till himlen på Činvatvägen, alltså en exakt motsvarighet till schamaneringen hos de ural-altaiska folken.¹

Bortsett från Harvas uppfattning av magernas religionshistoriska ställning ha sålunda både den finländske etnologen och den svenske orientalisten funnit en strukturell likhet mellan ural-altaisk² och iransk schamanism.³

Hur man än i detalj uppfattar de förhistoriska eller historiska sammanhangen, är det dock uppenbart, att sådana föreligga. Ur religionspsykologisk synpunkt är det dock av vikt att skilja mellan den själsliga upplevelse, som ingår i schamanerandet, och den yttre teknik, som förbereder och åtföljer detta, jämte den särskilda mytologiska inklädnad, i vilken den inre erfarenheten klädes. Extasupplevelsen i form av själens himmelsfärd är ett allmänt förekommande psykiskt fenomen⁴ medan den yttre apparaten är så enhetlig

¹ Irans forntida religioner, Sthlm-Uppsala, 1937, spec. p. 163 ss., 186 ss.

² Då olika författare använda mycket växlande terminologi, så att geografiska, språkliga och rasbiologiska eller folkstamsbeteckningar användas om varandra, ett förhållande, som återspeglas i ovanstående framställning, torde ett litet klarläggande vara på sin plats. Uraliska är det gemensamma, supponerade urspråket för finno-ugrier och samojeder, medan den altaiska språkstammen omfattar trenne grenar, den turkiska, den mongoliska och den tungusiska, Lundman, p. 179.

³ Harvas sammanfattande arbete utkom på finska år 1933, och Nyberg, p. 504 (not till p. 187), som bygger på Stadling, Nioradze och E. Reuterskiöld, beklagar, att det då endast förelegat på detta språk.

⁴ Cf. Andræ, p. 301; Meuli, p. 144. Å. Ohlmarks, Studien zum Problem des Schamanismus, Lund-Khvn 1939, uppställer däremot en rad kriterier på schamanismen såsom en alltigenom säregen företeelse. Den har sitt underlag i en klimatologiskt och näringsfysiologiskt betingad form av högarktiskt hysteri. Sydligare schamanism är därför sekundär och imiterad, och där måste en narkotiskt uppammad halvextas, beledsagd av en pantomim, ersätta den

inom den — låt vara vidsträckta — geografiska miljö, som ovan tecknats, att det mindre gärna kan vara en tillfällighet.

Pipping och Schröder ha alltså utifrån dessa allmänna — visserligen ofta både vaga och obevisbara synpunkter — en viss rätt att andraga komparativt material från ovan angivet håll. Ingendera forskaren har emellertid dragit ut konsekvenserna av sin tolkning, varken för de omgivande versraderna eller Vøluspá i dess helhet. Om man nämligen hänvisar till schamanistisk teknik för att förklara ett eller flera språkliga uttryck, måste nämligen hela strofen, ev. större eller mindre delar av hela dikten, sättas i relation till den ceremoni, där en dylik yttre apparat kommer till användning. Härvid kan denna antingen vara ett litterärt motiv eller den reella bakgrunden till dikten. Det rituella handlande, som det i båda fallen rimligtvis blir fråga om, är sejden. Denna utgör nämligen på nordiskt håll den närmaste motsvarigheten till schamanistisk praxis. Om Pippings och Schröders resonemang är riktigt, bör man alltså tänka sig valan såsom en *seiðkona*. Låt oss t.v. hypotetiskt förutsätta detta.

Utan att alls taga ställning till R. Höckerts omdiskuterade Vøluspá-tolkning bör det dock i detta sammanhang bringas i erinran, att denne forskare enbart på grundval av diktens namn framställt en förmodan, att »det är efter fullbordade sejdriter Vøluspá måste tänkas reciterad.»¹ Dikten är alltså »en verklig *spá*, framsagd af en verklig vala, och återgifvande verkliga upplevelser som denna vala haft.»² Höckert har dock knappast insett räckvidden av sina egna uttalanden. Ty oavsett om dikten vore en litterär fiktion eller hade sitt ursprung i en psykisk erfarenhet, skulle den i så fall bygga på verklig insikt i det rituella handlandet och den därmed förenade själsliga upplevelsen. De växlande synerna under hänryckningen kunde tänkas återspeglade i diktens snabbt skiftande bilder och ofta dunkla orda-

---

äktas extasen. Ohlmarks har härigenom sökt systematisera det rika materialet, men det är tvivelaktigt, om det kan tvingas in i detta schema. Ett enda exempel på akribien i O:s framställning. Följande utsaga av Meuli andrages (p. 69), såsom stöd för den nu anförda teorien: »Psychologisch ist also das Schamanentum zweifellos eine hocharchaische Erscheinungsform». I själva verket står det »hocharchaische» (!), liksom Meuli snarast bekänner sig till den av Ohlmarks kritiserade kulturkrets läran! För kritik av hela den ohlmarkska teorien, se *Éliade*, p. 11, 22 ss., 45, 49.

¹ Vøluspá och vanakulten I—II, Uppsala [-Sthlm] 1926—30, II, p. 72.

² *Ibid.*, p. 77.

sätt. Utifrån denna betraktelse bleve Völuspá också en helhet: den första hälften utgjorde icke endast en inledning, ett slags kosmogoniskt och mytologiskt kompendium, som i äkta apokalypsstil borgade för riktigheten i den spådom, vilken avser det som stundar, utan alltsammans, både urtid, nutid och framtid, vore samlat i valans vision.

Detta tolkningsalternativ erbjuder dock så stora svårigheter, när det skall genomföras i detalj, att det måste förkastas. Det är visserligen teoretiskt möjligt, att de skulle kunna övervinnas med ett skarpsinne av det slag, som F. Detter från en rakt motsatt, rent litterär utgångspunkt utvecklar för att komma tillrätta med den besvärliga verbformen *man* i stroferna 1 och 2: »Die Völva ... orientiert zunächst wie ein gewissenhafter Historiker über ihre Quellen ... Sie erinnert sich aber nicht etwa an Ymir, an die Erschaffung der Welt etc. als an etwas von ihr selbst Geschautes ... sondern sie und Vafthrudhnir (str. 43) haben sich ihr Wissen über die Urzeit, die sie nicht selbst erlebt haben, auf ihren *Wanderungen*¹ durch die neun Heime erworben, durch Erkundigungen, die sie daselbst eingeholt haben, zum Theil allerdings auch durch eigene Anschauung, wie ein Reisender an Orten mit einer geschichtlichen Vergangenheit. *man ek nío heima*² heisst so viel wie, ich erinnere mich an meine Reisen und an das, was ich auf denselben in Erfahrung gebracht habe.»³ Valan blir sålunda med denna tolkning en flitigt stoffsamlande historiker och arkeolog, som för att kunna lägga fram en god avhandling om tingens begynnelse icke skytt att göra studieresor i nio världar!

Vi nöja oss alltså med att — fortfarande hypotetiskt och som en logisk konsekvens av Pippings och Schröders schamanistiska interpretation — tillämpa sejdtesen endast på strof 2 och de närmast omgivande stroferna. Höckert kunde ännu säga, att man föga visste, hur sejden tillgått, ehuru han kom med flera, såsom det skulle visa sig, riktiga antaganden. Tack vare D. Strömbäcks undersökning se vi nu »klarare sejdens dunkla förlopp och mening: uppe på sejdhjällen sitter den sejdande omgiven av en krets av sjungande medhjälpare,

¹ Kurs av mig.

² Kurs av mig.

³ Die Völuspa, hrsgg. und erklärt (Sitz:sber. d. Kaiserl. Akad. d. Wiss. in Wien. Philos.-hist. Kl. 140), Wien 1899, p. 42.

som kraftigt bidraga till att försätta den sejdande i extas; vid den fulla extasens inträdande — då kroppen ligger där livlös, och då enligt primitiv tro själen gör sin farofyllda färd till dödsriket eller till fjärran länder — framträder en med särskilda kunskaper begåvad medhjälpare och kväder *vardlokkur*, d.v.s. de locksånger, som skola hjälpa 'vården' [=frisjälen] hem igen och föra den åter till sin kroppsliga boning.»¹

Strömbäck har vidare klart uppvisat sejdens frändskap med den lapska, nordeuropeiska och sibiriska schamanismen. Han ifrågasätter, om icke lapparnas magiska praxis övertagits av nordborna.²

I det torftiga nordiska materialet om sejd finns ingenting om att valan klättrat i träd, som symboliserat himlavåningarna. Överhuvud taget saknas hela den pantomim, vari detta moment ingår hos de centralasiatiska, schamanerande stammarna. Såsom det framgått av ovanstående, är det visserligen icke principiellt oberättigat att med stoff från de senare utfylla luckorna på nordiskt håll. Men det ligger betydligt närmare till hands att på denna punkt undersöka det i rum och tid mera närbelägna lapska materialet. I vilket sammanhang förekommer där färden till himlen eller underjorden?

I den nordnorske skolläraren Isak Olsens skildring av lapparnas »trollmässä»,³ skriven omkring 1715, talas det om de olika redskap, som den i aviga kläder iförde nåiden betjänar sig av: trolltrummorna, hammare av skilda slag, trästycken, saxar, knivar, skavjärn, järnbeslag, mässingskedjor, ringar, yxor. Nåiden slår på trumman och börjar jojka, eller om denna i brådskan icke kommit med, tager han i stället en yxa i ena handen och de övriga, nu nämnda föremålen i den andra och skramlar därmed. Efter att ha utfört en del riter vid eldstaden vänder han ryggen mot denna och fortsätter jojknigen, som de övriga måste instämma i, om de icke vilja bli slagna av nåiden. Denne hamrar under tiden med yxan i sitt knä och dricker liksom medhjälparna då och då en skopa, än ur en kittel med lut, än av »rupliimzias», ett hopkok av bottensatsen på tran och innanmätet

¹ Sejd. Textstudier i nordisk religionshistoria (Nordiska texter och undersökningar 5), Diss. Uppsala, Sthlm-Khvn 1935, p. 139.

² Ibid., p. 192 ss., 196 ss. Cf. supra!

³ Om lappernes vildfarelser og overtro = J. Qvigstad, Kildeskrifter til den lappiske mytologi II (Det Kgl. Norske Vidensk.:s Selskabs Skrifter 1910:4), Trondhjem 1910, p. 43—47, cf. p. 83—87.

av fisk, liksom nåiden också lenar upp halsen med ren tran. Han slår sig slutligen i huvudet och bröstet med yxhammaren och sedan med själva eggen men är hård mot både järn, vatten och eld. Det sista visar han genom att med bara händerna röra om i elden och kasta glödande kol omkring sig, varpå han drager av sig kläderna och naken sätter sig i elden under fortsatt jojkning.¹ Efter att ha tömt kitteln kastar han sig mot dörren, sätter huvudet under den nedersta dörrstocken och faller i dvala, vilket kallas att »dyka ned». En ogift, ung kvinna måste med sin jojkning väcka upp honom igen och föra tillbaka hans själ, så att icke nåiden dör. Han prisar henne vid uppväckandet med den mest lättfärdiga och otuktiga sång, »og naar det er saa klart med troldmessen, saa siger hand, hvad hand saag og hørte den tid hand laag i sin Dievele Dvalle, og hvor hand var den tid hand var borte, og nu fick hand megen viisdom siger hand, og hand saag og hørte meget som tienner til visdom denne gang.»

I de serier av lappmarksskildringar, som dels kommo till stånd genom rikskanslern Magnus Gabriel de la Gardies försorg under senare hälften av 1600-talet² och dels föränleddes av den norske lappmissionären Thomas von Westens verksamhet under 1700-talets första decennier,³ återkommer konstant detta sistnämnda drag, delvis på grund av att beskrivningarna äro beroende av varandra: nåiden faller i dvala och berättar efter uppväckandet om den resa, som han företagit under densamma. Sålunda säger S. Rheen (1671): »När han nu länge hafwer slagitt på trumban, faller han neder som een soffwande Menniskia, dock i medler tijdh måste the som tillstädes ähro Män och qwinnor *Continuera* medh sin sängh, alt till dess trumbslagaren Opwacknar af sin sömpn, hwarmedh the skohle påminna honom, hwadh hans begiäran war eller hwadh han wille weeta; och tå begynner trumslagaren förtällia, hwadh han medh sitt trumb-

---

¹ Cf. S. M. Shirokogoroff, *Psychomental Complex of the Tungus*, London 1935, p. 353 a, 364 b; Harva, *Die rel. Vorst.*, p. 462 s.

² Se härom K. B. Wiklunds inledningar till de sju berättelser, som äro publicerade i *De Svenska Landsmälen* 17:1—7, Sthlm-Uppsala 1897—1909.

³ Se inledningen i E. Reuterskiöld, *Källskrifter till lapparnas mytologi* (Bidrag till vår odlings häfder 10), Sthlm 1910, och J. Qvigstads marginalier till en kommande engelsk utgåva av källskrifter till lapparnas religion, publicerade på norska i Nordlands og Troms finner i äldre håndskrifter (Nordnorske samlinger utg. av Etnografisk museum V), Oslo 1943, p. 33—58.

slagh förfarit hafwer eller huru på fierran orter tillståhr.»¹ O. Graan (1672), som till stora delar skrivit av Rheen, står också här i tydligt beroende av denne.²

J. Tornæus berättar (1672) i motsvarande kapitel om lapptrummorna ingenting om dvalan men har i stället några ur religionspsykologisk synpunkt värdefulla notiser. Han skiljer nämligen mellan de nåider, som ha förmågan genom övning, och dem som av naturen äro sådana. De senares klarseende betecknar Tornæus såsom en sjukdom.³

O. Niurenus (1580—1645) jämför den sanslöse trollkarlen med en fallandesjuk och omnämner vaktare, som skola skydda den livlösa kroppen från beröring med vad det vara må, eftersom den annars icke kan återvända till livet. »Då anden slutligen återkommer, uppvaknar kroppen liksom ur en djup sömn och kan svara på alla de framställda frågorna, om också det efterfrågade befunnit sig på några hundra mils avstånd.»⁴

N. Lundius inleder sin *Descriptio Lapponiæ* (1670-talet)⁵ med en skildring av umeållapparnas »spådomsanda», som uppenbarar sig i olika gestalter, såsom fisk, fågel, örn, drake eller småfolk. Med hjälp av dessa andar bota lapparna sjuka på följande sätt: Efter ett offer börjar lappen »spela på sin trumba: Wid han spelar faller han död i marcken och hans kråpp är hård som en sten, wid han ligger en timma så förmanar han dem som där inne äro, då timman är fulländad att de siunga en wisa, Wid de siunga reser den döda sig opp, och tager åter sin tromma, och sätter henne wid sin öra, och slår på henne sachta, Wid han således en stund slagit har, sitter han ock betäncker sig åter en stund, Då begynner han säja hwarest han warit hafwer, säger han sig hafwa warit under jorden: han säger att under jorden är ett folck, som gå sina fötter emot våra fötter.»⁶ Detta till utseendet

¹ En kortt Relation om Lapparnes Lefwarne och Sedher, wijd-Skiepellsser, sampt i många Stycken Grofwe wildfarellser (Sv. Landsm. 17:1), p. 33.

² Relation Eller En Fulkombblig Beskrifning om Lapparnas Vrsprung så wähl som om heela dheras Lefwernes Förehållande (Sv. Landsm. 17:2), p. 59 s., cf. p. 61.

³ Berättelse om Lapmarckerna och Deras Tillstånd (Sv. Landsm. 17:3), p. 31 s.

⁴ Lappland (Sv. Landsm. 17:4), p. 21 s.

⁵ Sv. Landsm. 17:5, p. 5 s.

⁶ Cf. härtill Harva, Die rel. Vorst., p. 349: hinsidesvärlden motsvarar spegelbilden i vattnet.

fagra folk, dit lappens ande trängt med hjälp av spådomsanden, har i sitt våld något föremål, som tillhör den sjuke. Tillfrisknandet beror på dess återerövring. Den snabba hemfärden går över berg och dalar, så att sand och sten yr som regn och hagel.

De finska lapparnas apostel G. Tuderus har likaledes skrivit (1670-talet) om Kemilapparnas »trällande» med trummor »till thess han faller i dvalan och blifwer lika som half död, uthaf hwilken uppenbarelse när han igenom en annan lappz upsiungande waknar begynner han om det honom i samma syn uppenbarat blef att laula och siunga», varpå nåiden med trummans hjälp utranssakar vad som skall offras, och var offret skall förrättas.¹

Nåidens resa till de dödas land för att hämta en själ är också skildrad av S. Kildal (1730). Trummans roll, jojknigen, i vilken tre och fyra kvinnor deltaga, hårdheten mot eld och knivskärning, dvalan (»falder i Loge») och uppväckandet genom en särskild flicka finns alltsammans med. »Naar han da er kommet til sig selv igjen, stiger han op og betterter sin Aands store Fare, som den har svævet udi paa Veien; for at han skal blive belønnet desbedre af dem, han har slaaet paa Runebommen for. Han til kjendegiver da, hvad som udrettet er; givende Svar, om den Syge (hvis Sjæl menes at være i *Jam Aimo*, Dödingernes Land, og derfra skal hentes tilage[!]) skal döe eller blive ved Livet.» Genom att hålla trumman till örat får nåiden sedan reda på var och varmed offret skall ske.²

De av Reuterskiöld utgivna källskrifterna från 1700-talets början äro betydligt mera kortfattade på den punkt, som här intresserar oss. Dvalan, uppvaknandet och den därpå följande berättelsen äro dock omnämnda även i dessa. Det tekniska uttrycket för medvetslöshetens inträdande är här ävenledes »falla i *loge*» (Forbus), som kommer av det finska *langeta loveen*,³ eller *jamalgai* (Skanke) av det lapska *jamalkit*, *jamalget*=svimma.⁴

¹ En kort underrättelse Om the österbothnische lappar, som under Kiemi Gebiet lyda (Sv. Landsm. 17:6), p. 15.

² Efterretning om Finners og Lappers hedenske Religion forelagt ved Captain Abrahamson (Det skandinaviske Litteraturselskabs Skrifter 3:2, Khvn 1807, p. 446—75), p. 449 s.; cf. Qvigstad, Marginalier, p. 35.

³ Op. cit., p. 40 s., cf. p. 73, 85, 93.

⁴ Ibid., p. 102, cf. p. 106 s. Qvigstad, op. cit., p. 44: *jamalgit* (norsk-lapska), *jamalket* (svensk-lapska). I härjedalslapskan av i dag användes den förstnämnda formen om ett ben, som domnar, medan verbet i Jokkmokk nu heter *jämäl'*.

Det lapska materialet innehåller alltså lika litet som det nordiska någon uppgift om nio träd eller ett träd med nio trappsteg, utan nådens resp. valans färd är av rent själslig natur utan några beledsagande gester och symbolhandlingar. Kroppen ligger i stället som död, och berättelsen kommer först efter uppvaknandet ur dvalan. För att återvända till Vqluspá och de ev. idegranarna blir det alltså med Pippings och Schröders teori nödvändigt att antaga en pantomim, som föregår den extatiska dvalan. Det finns också belägg på en dylik kombination. Vid schamanvigningen hos de omkring Bajkalsjön boende burjaterna gräves rotändan på en björk ned vid härden i jurtan, så att toppen sticker ut genom rökfånget. En annan reses på samma sätt utanför tältet och vid sidan av denna nio smäckrare stammar utan rötter. Schamanens himmelsfärd företages mimiskt med hjälp av de två förstnämnda, som han under uppklätringen kretsar runt nio gånger (=de nio himlarna). Resan kan ha en skiftande symbolisk utformning, så att den på andra platser sker med hjälp av nio björkar i rad. I var och en av dessa utför han då motsvarande ceremoni. Någon extatisk dvala hos schamanen omtalas icke i detta sammanhang, däremot att den omgivande mängden råkar i extas.¹ Hos jakuterna och dolganerna utför schamanen, som sitter i jurtan, mimiskt sin himmelsfärd, medan han har blicken riktad på trenne avkvistade träd, som stå uppställda *utanför* denna. Vid »återkomsten» befinner han sig i ett bedövningstillstånd, varur han väckes.² I en berömd och ofta, bl.a. av Radloff citerad handskrift från Altajmissiönen klättrar schamanen upp i en avkvistad björk med nio inhuggningar, vilken är upprest i jurtans mitt, allt under det att han med gester och ljud illustrerar resans besvärligheter. Sedan han nått den nionde himlen och samtalat med den högste guden Ülgön, kommer han i extas och sjunker utmattad till marken.³

kuvat, se B. Collinder, Lappisches Wörterverzeichnis aus Härjedalen (UUA 1943:1), och H. Grundström, Lulelappsk ordbok (1946—), s.v.

¹ Harva, Die rel. Vorst. p. 488 s., 493 s.

² Ibid., p. 546 s.

³ Ibid., p. 554 ss., cf. p. 49 s. Det nioskiktade kosmos är enligt Harva en yngre föreställning än det sjuskiktade, p. 55. Hj. Falk, Sólárljóð (Skrifter utg. av Videnskapsselskapet i Kristiania 1914:II:7), p. 30 s., menar, att de här i v. 53 omtalade *sigrheimar sjau* medvetet valts av den kristne diktaren i motsättning till den hedniska mytologiens nio världar. Men det sjuskiktade kosmos är icke en speciellt kristen föreställning, och det nioskiktade är ingalunda okänt i kristen tradition, cf. infra.

Om vi emellertid fullfölja den schamanistiska tolkningen av Vsp 2:5—8, bör innehållet i dessa versrader snarare syfta på valans upplevelse under den extatiska dvalan, sådan hon skildrat synen efter uppvaknandet ur trancen, än på dramatiskt åskådliggjorda händelser. För dessa passar verbet *muna* mycket illa, eftersom de utspelas parallellt med det rituella handlandet och alltså tillhöra nuet. Härtill återkomma vi senare och föra i stället resonemanget vidare i anslutning till det förstnämnda alternativet.

Vad är det då sejdkvinnan skådar under sin dvala? Hon upplever tidernas och världarnas begynnelse, icke en himmels- eller underjordsfärd i ett redan bestående kosmos. Det är nämligen uppenbart, att Vsp 2:5—8 icke får lösgöras från den närmaste omgivningen, såsom ofta är fallet. Det valan minnes i Vsp 2:1 kan icke skiljas från det hon erinrar sig i 2:5, *man ek* måste på det senare stället likaväl som på det första syfta på urtiden.¹ Men även Vsp 3 handlar om denna. Om nu Vsp 2 ingår i en vision, resp. litterär efterbildning av en sådan, måste *båda* dessa strofer ingå såsom led i visionen. Enligt den vanliga tolkningen legitimerar sig däremot valan genom att i strof 2 hänvisa till sin höga ålder, varpå skildringen av urtiden börjar i strof 3. Legitimationen kvarstår visserligen även med denna nya uppfattning av strof 2, men den blir då begränsad till en parentetiskt inskjuten anmärkning i 2:3—4. På detta vis synes Åkerblom ha tolkat de sistnämnda versraderna, då han översätter:

2. Jättar, som alstrats
i urtid minns jag
— fordom ha de
fostran mig gett —,
minns nio världar, etc.
3. I äldsta urtid,
där Yme byggde,
fanns sand ej, sjö ej,
ej svala böljor.
Jord fanns icke,
ej ovan till himmel
— blott gapande tomhet —,
ej gräs eller örter.

¹ Cf. för en likformig tolkning av *man* R. Meissner, Vqluspá 2:5—8 [Zeit-

Vi ha sålunda att göra med ett skådande av världens tillblivelse. Redan omnämmandet av jättarna för oss till denna tid. Det är fråga om urtidsgjättarna, vilka tillhöra kaosepoken. De representera själva kaosmakterna, och en av dem, Ymer, utgör den materia, av vilken gudarna enligt en annan framställning skapa världen. När de nämnas i strof 2, innebär detta, att skildringen av tiden före skapelsen redan börjat. Den upptages och vidareföres i strof 3. Valan upplever alltså en primitiv kosmogoni.

En dylik kosmogonisk vision står icke isolerad i litteraturen. Ett gott exempel på en dylik giver oss inledningen till den första traktaten, Poimandres, i *Corpus Hermeticum*. Profeten mottager här i extatiskt tillstånd en uppenbarelse av guden Poimandres, vilken frågar, vad han vill veta, och sedan låter honom skåda världens utveckling alltifrån begynnelsen: »Då jag en gång börjat tänka över tingen och min tanke helt och hållet begynt att sväva därovan, medan mina kroppsliga sinnen blivit avstängda, på samma sätt som de som tyngas av sömn på grund av övermåtnad eller kroppslig utmattning, tyckte jag, att en oändligt stor (gestalt), som icke kunde mätas med något mått, visade sig och kallade mig vid namn och sade: 'Vad vill du höra och skåda och med ditt förnuft lära känna och få veta?' Jag sade: 'Vem är du?' 'Jag är,' sade han, 'Poimandres, den högsta gudomens Nous. Jag vet, vad du vill, och jag är med dig överallt.' Jag sade: 'Jag vill lära känna tingen och få kunskap om deras natur och insikt om Gud. Hur (gärna),' sade jag, 'vill jag icke höra (detta)!' Då sade han å sin sida till mig: 'Håll fast med ditt förnuft allt vad du vill lära känna, så skall jag undervisa dig.'

Då han sagt detta, skiftade han utseende, och strax öppnades allt för mig med ett slag, och jag skådade en oändlig syn, och allt var klart och strålande ljus.»¹ Härmed åsyftas urtillståndet, som råder

---

schrift für deutsches Altertum und deutsche Literatur 76 (1939), p. 218—21], p. 221; F. Ranke, *Der Altersspruch der Seherin* [Ibid. 78 (1941), p. 51—61], p. 51 s.

¹ § 1—4, ed. A. D. Nock-A. J. Festugière (Coll. des univ. de France ... G. Budé) I (Paris 1945), p. 7. För paralleller i senantik litteratur, se noterna, ibid., och A. J. Festugière, *La révélation d'Hermès Trismégiste. I. L'Astrologie et les sciences occultes (Études bibliques)* Paris 1944, p. 313 ss., i vilka exempel förf. betonar upplevelsens psykologiska natur: kroppen är bunden vid jorden, medan själen färdas i rymderna.

före skapelsen, till vilken tid profeten alltså är försatt i sin extatiska vision.

Psykologiskt sett är den inspiration, som döljer sig bakom denna syn, av ungefär samma typ som schamanens, nåidens och valans. I Poimandres uppenbarar sig ett övernaturligt väsen, en ande, för den utkorade och blir hans ledsagare och medhjälpare. På samma sätt ha även schamanerna hjälpande andar och rådgivare, vilka äro alldeles nödvändiga för schamanerandet och därför alltid anropas och tillkallas vid seancens början.¹

Då T. Andræ särskiljer en auditiv och en visionär typ av personell inspiration, varvid han räknar den sibiriska schamanen såsom den »mest karakteristiska representanten» för den senare, bör man beakta de gemensamma drag, som finnas hos båda dessa inspirationstyper. Det är enligt Andræ utmärkande för den förstnämnda, att »en ande uppenbarar sig för den utvalde och blir hans personlige, synlige eller osynlige rådgivare», medan den andra kännetecknas av att »själen kan lämna kroppen och på egen hand vandra i andevärldens regioner för att där inhämta övernaturligt vetande genom syn och genom andemeddelanden.»² I fortsättningen omnämner också Andræ schamanens skyddsandar.³

En annan likhet mellan visionen i Poimandres och schamanens extatiska skådande är, att huvudpersonen i båda fallen kroppsligen är försänkt i dvala, medan den frigjorda själen har sina särskilda upplevelser. Däremot saknas i den hermetiska traktaten all rituell apparat.⁴

Den yttre attiraljen finns däremot med i en bekant iransk himmels- och helvetesskildring från 600-talet, Arda Viraf's resa. Nyberg jämför denna f.ö. direkt med den nordiska sejden, och vi ha ovan sett, att man kan tänka sig denna förbindelse mellan Norden och Iran på många sätt. Efter en omsorgsfull gallring bland prästerna utväljes genom ordal en av dem, Arda Viraf, till att företaga färden. På en särskild plats inom offerområdet tvär sig Arda Viraf, ikläder sig en

¹ Shirokogoroff, p. 362 b ss.; Harva, Die rel. Vorst., p. 458 ss.

² Mystikens psykologi, p. 301.

³ Ibid., p. 304.

⁴ Cf. Andræ, p. 306: »Säkert är emellertid, att den visionära himmelsfärden småningom lösgjorde sig från riten och blev den enskilde mystikers privata upplevelse.»

ny dräkt och insmörjer sig med vällukt. Han tager plats på ett säte, offerar, »bringar 'själsmakterna' i åtanke, äter och dricker». Därpå tömmer han tre guldbägare med vin och berusande hampextrakt och somnar in på en särskild klädnad. I sju dygn sover han, och under tiden vandrar hans själ genom himmel och helvete.¹

I en likaledes iransk apokalyps, som går tillbaka till samma tid,² nämligen Bahman Yašt, avslöjas på samma sätt framtiden genom en extatisk vision.³ Ramberättelsen, som är dubblerad, förtäljer i sin senare variant, att Zaratustra i form av vatten dricker Ahura Mazdäh's allvetande vishet⁴ och dväljes i denna under sju dagar och sju nätter. Härunder skådar han människor, boskap och växter i jordens sju områden. Han vaknar sedan upp som ur en angenäm dröm. På Ahura Mazdäh's fråga, vad han sett, svarar Zaratustra, att han lagt märke till en rik mans själ i helvetet och en fattig mans i paradiset. Vidare har han skådat ett träd med sju grenar av skilda metaller,⁵ vilka syfta på de kommande världsperioderna.⁶

De tvenne iranska texterna ha ur strukturell synpunkt många drag gemensamma med en schamanistiskt interpreterad Vqluspá: de utgöra båda framtidssyner, som extatiskt skådats av yrkesmässiga profeter eller präster, och i Bahman Yašt förekommer dessutom världsträdet. Vidare är det fråga om en litterär form, bakom vilken dock en rituell handling och en verklig upplevelse skymtar. Däremot sakna de iranska apokalypserna det kosmogoniska inslaget i Vqluspá.

Efter att sålunda något närmare ha utfört de psykologiska konsekvenserna av Pippings och Schröders tolkning, vilka dessa forskare själva icke dragit, återvända vi ånyo till deras idegransteori. I och för sig är det, såsom ovan framhållits, icke uteslutet, att en pantomimiskt utförd himmelsresa kan ha föregått den som uppleves rent

¹ Nyberg, p. 324 s.

² Ibid., p. 39.

³ Parallellens påpekad av G. Widengren, *Religionens värld*, Sthlm-Uppsala 1945, p. 350, not 3.

⁴ Reitzenstein visar på likheten med Poimandres (*λαβόντι . . . τοῦ τῆς αὐθεντίας λόγου*), R. Reitzenstein-H. H. Schaeder, *Studien zum antiken Synkretismus aus Iran und Griechenland* (Studien der Bibliothek Warburg VII), Lpz-Berlin 1926, p. 45, not 1.

⁵ I det första kapitlet har trädet fyra grenar.

⁶ Bahman Yašt II, 5 ss. = SBE V (transl. E. W. West), p. 196 ss.

själsligt, medan kroppen vilar på marken. Även Ohlmarks, som hänföra trädklättringen till det »lilla schamanerandet», som utgör en subarktisk efterbildning av det högarktiska »stora schamanerandet» med dess andeflykt under en kataleptisk dvala, påpekar, att det förra kan föregå det senare.¹ Denna förbindelse behöver emellertid icke utgöra en senare kombination av två väsensskilda fenomen, utan den kan vara ursprunglig. Andræ har klart framhåvt det nära sammanhanget mellan den yttre riten och den inre upplevelsen. Den senare kan antingen gå parallellt med den förra eller också utgöra den nödvändiga, själsliga förberedelsen därför. Det är »icke omöjligt att göra den inlärdade och ofta upprepade ritualen till en språngbräda för extasens upplevelse.»²

Ehuru ingen trädklättringsceremoni är belagd i samband med sejden, är en dylik alltså teoretiskt tänkbar som förberedelse till trancen. En invändning, som lätt inställer sig, om valan skall tänkas utföra vissa riter vid eller i de *nío íviði* är den, hur dessa förhålla sig till *miðvið* i följande rad, vilket uttryck Pipping förresten återger med »matträdet». Det nioskiktade kosmos kommer på detta vis att företrädas dels av nio stänglar, dels av ett enda träd. Schröder har beaktat denna svårighet men löst den genom att hänvisa till schamanistiskt ritual, där en dubbel symbolik förekommer.³

Men det finns andra invändningar mot Pippings tes. Den finländske forskaren ägnar ett mycket flyktigt intresse åt str. 2:8, men då han i det föregående talat om de nio himlasfärerna, genom vilka världsträdet sträcker sig, kan han icke gärna uppfatta det sistnämnda såsom något underjordiskt, utan *fyr mold nedan* måste betyda, att dess rötter sträcka sig djupt »ned i mullen». En dylik tankegång synes ligga bakom påpekandet att slutorden »osökt leda tanken till Dodonas ek, 'vars rötter sträckte sig djupare ned än andra träds och nådde själva underjorden'». ⁴ Denna översättning är formellt möjlig men endast i samband med något verb eller annat ord, som anger riktning.⁵ Utan en dylik bestämning kan rad 8 endast betyda »nere i (nedanför) mullen». Världsträdet måste alltså enligt Völuspá på ett eller annat

¹ Studien, p. 62, 39 ss., 50, 77 s.

² Mystikens psykologi, p. 304 ss., 309. Cf. Éliade, p. 23.

³ Cf. supra, p. 18.

⁴ Eddastudier I, p. 52.

⁵ Meissner, p. 219; Ranke, p. 51.

vis befinna sig under jorden, medan Pippings teori bygger på att det sträcker sig upp genom rymderna. Visserligen har schamanen liksom nåiden icke endast företagit himmelsfärder utan också besökt underjorden, för vilken senare upplevelse man överallt bevarat termen »dyka». Enligt Harva är denna färdriktning den ursprungliga.¹ Men i detta fall har trädsymboliken ingen uppgift att fylla. Och slutligen kan man fråga sig, om det går att räkna med någotdera alternativet, ifall vi ha med en kosmogonisk vision att göra, då varken himmel och himlar eller jord och underjord finnas till. Detta är den situation, som i varje fall tecknas i strof 3.²

Hela den pipping-schröderska teorien faller emellertid, såsom tidigare antytts, på sin oförenlighet med *man ek* i Vsp 2:5. Om vi bortse från de redan resta invändningarna och räkna med den teoretiska möjligheten, att trädceremonien föregått den extatiska dvalan, finnas följande möjligheter. Antingen berättar valan om det hon upplever i samband med en dramatiskt framställd himmelsfärd, eller också skildrar hon sin upplevelse efter uppvaknandet ur den extatiska dvalan. I det första fallet passar uttrycket »minns» mycket dåligt, eftersom hon just under pantomimen med sitt inre öga skådar de *nio ividi*. Och dessa kunna med denna tolkning omöjligt vara idegransstänglar; i den åskådligt upplevda himmelsfärden genomfar valan de nio världarna själva och icke deras symboler, vilka blott utgöra ansatspunkter för upplevelsen. På samma sätt säger sig den kristne i nattvarden bliva delaktig av Kristi kropp och icke av oblaten, utan att här någon form alls av extatisk erfarenhet behöver föreligga. Ännu orimligare blir det, om *man* får syfta på det som valan skådat under dvaltillståndet. Under extasen upplever hon ännu mindre några idegransstänglar, i varje fall icke i deras egenskap av rituella redskap. Däremot är det tänkbart, att de kunnat ingå i en ev. underjordstopografi.

Resultatet av denna långa utredning blir alltså, att den i förstone så fascinerande pippingska teorien icke låter sig genomföras. Även

¹ Die rel. Vorst., p. 551 ss., 558 s.; cf. Shirokogoroff, p. 304; P. Johansen, *Den østgrønlandske angakokkult og dens forudsætninger* [Geografisk Tidsskrift, Khvn (1940), p. 31—55], p. 45 ss., med värdefulla psykologiska påpekanden; Éliade, p. 19, som giver ett skevt referat (p. 18) av Harva. Denne framhåller »dykningen» såsom något ursprungligt (p. 552), medan underjordstopografien är sekundär (p. 559).

² Cf. dock Poimandres och infra!

om man söker lösa de svårigheter, vilka den leder till, så positivt som möjligt, finns det kvar motsägelser, som man med bästa vilja icke kan reda ut. Vsp 2 återspeglar varken en trädklätringsrit eller en himmelsfärd. Däremot är det icke uteslutet, att en kosmogonisk vision ligger bakom skildringen. I denna föras vi tillbaka till urtiden och underjorden, i den mån man då kan tala om olika skikt i kosmos. Denna inkonsekvens återkomma vi till i fortsättningen.

III.

De sista längre inläggen i debatten om Vsp 2:5—8 äro gjorda helt nyligen i Zeitschrift für deutsches Altertum und deutsche Literatur. I årgång 1939 av denna tidskrift kritiserar R. Meissner både Ólsens och andras mening, att världsträdet med sitt rotsystem omfattar alla de nio underjordiska världarna utan att självt ha vuxit upp över jordytan.¹ Så okunnig i naturläran har icke valan varit(!).² *Fyr mold nedan*, som endast kan återgivas på nyss anført sätt, hör därför till *nío heima*, *nío ívði*, vilken sistnämnda apposition tolkas på samma sätt som av F. Jónsson, d.v.s. som stora sträckningar (*ívði*). *Miotvíð mæran* utgör däremot ett på vanligt skaldemanér parentetiskt inskjutet led, som visserligen är avhängigt av *man* men oberoende av den närmaste omgivningen. Världsträdet representerar världen *ovan jord* i motsats till de nio vida världarna under jorden, så att hela kosmos kommer med i valans kunskapsfär.

Tendensen att få med universum i dess helhet ha vi mött hos flera kommentatorer.³ Man har tydligen resonerat på det viset, att valans insikter i endast endera av underjords- och himmelsgeografin icke utgjort en tillräcklig borgen för den världsomfattande kunskap, som vetandet om tingens och händelsernas kommande gestaltning måste förutsätta. Även F. Ranke, som lämnat ett högst intresseväckande och originellt bidrag till diskussionen i samma tidskrift som Meissner, utgår från den åsikten, att valan i de omstridda raderna genom en hänvisning till sin höga ålder »sich beglaubt».⁴ Vi ha dock ovan funnit, att frågeställningen blir en annan, ifall de omgivande versraderna,

¹ Op. cit., supra, p. 19 s.

² Denna formulering är Rankes, op. cit., p. 55, not 2.

³ Cf. supra Palmér, även E. H. Meyer, p. 39 ss., 46, 48 ss.

⁴ Op. cit., p. 51.

vilka alla hänföra sig till urtiden, dragas in i diskussionen. Detta utesluter icke tanken på legitimation. Också Ranke kommer på grundval av delvis andra överväganden in på att hela strof 2 måste gälla urtiden.

Sistnämnde forskare påvisar först, hur Meissners bevis för att rad 7 utgör ett parentetiskt inskott, vid närmare påsyn förvandlas till ett motbevis: dylika parenteser finnas i den nordiska poesien, men de foga alltid ett nytt drag till den omgivande satsen, medan rad 7 i Meissners tolkning är alldeles oberoende av denna och inför något helt nytt, som står i direkt motsättning till sammanhanget. Vidare pekar Ranke på svårigheten att låta *ek man* i den första halvstrofen syfta på det förgångna (urtidens jättar), och *man ek* i den andra halvstrofen på samtiden, d.v.s. den nuvarande världsbyggnaden. Denna växling i betydelsen låter sig icke tillfredsställande förklaras ens genom den i och för sig obevisbara teorien om att Oden uppväckt valan från de döda, så att både det förgångna och det bestående hör minnet till.¹

Med den nu anförda utgångspunkten granskar Ranke rad 7—8, som han fullt konsekvent och i likhet med Bugge, Jónsson och Nordal översätter: »(ich erinnere mich) an den herrlichen Massbaum unten in der Erde.» Valan styrker sin trovärdighet genom att framhålla, att hon är urtidsjättarnas dotter, och att hon har sett världsträdet såsom endast ett frö i jorden. Den tyske forskaren återfinner i den sistnämnda utsagan ett formelartat uttryck, den i sagor och sägner välbekanta åldersversen. Den variant det här är fråga om har sin hemort nästan uteslutande på keltiskt område, där den från nyare tid är bevarad i sägner från Wales och Bretagne. Formeln är i de nutida uppteckningarna från dessa landskap lagd i munnen på bortbytingen, då denne blir lurad att tala, och har i princip följande uppbyggnad: »Jag (är så gammal, att jag) har sett ekollonet före eken, men aldrig har jag sett något liknande.» Emellertid är den belagd redan på 1100-talet i en latinsk dikt om Merlin. Denne uppträder här såsom både siare och konung och svarar, då folkets främste män uppsökt honom i den kaledoniska skogen för att övertala honom att åter gripa spiran, att han är för gammal.

¹ Ibid., p. 52.

Urgammal stam har eken, som står därborta i skogen.
 Så har åldern, som allting förintar, tagit på trädet,
 att dess sav sinar bort och mårgen ruttnar därinne.
 Jag såg detta träd då det nyss begynte att växa,
 och det oillon, varur det spirade, såg jag i fallet.¹

I överensstämmelse med denna uppfattning av rad 7—8 tolkar sedan Ranke även rad 5—6 i ljuset av folkloristiskt stoff. Det är här fråga om samma åldersvers men i den stegrade och betydligt vanligare formen »Neunmal Wies und neunmal Wald», d.v.s. för att taga några motsvarande svenska formler, där dock talet är ett annat: »Jag har sett Tivén i ol och skog (odlad och åter skogbeväxt) tre gånger, men maken har jag aldrig sett.»² Eller: »Jag ... har sett Ekeberga vara tre gånger äng och tre gånger skog.»³

Även i den utvidgade åldersversen är det bortbytingen, som talar, men också denna variant återfinnes i den gamla keltiska traditionen, där den hör samman med siare och vismän. I anslutning härtill omskriver Ranke *nío man ek heima nío ívídí*: »Die Völva erinnert sich, den Wechsel von Menschensiedelung und Wald schon neunmal gesehen zu haben.»⁴

Språkligt sett innebär detta, att *heimr* tages i den äldre och trängre bemärkelsen av »Siedelung, Hof oder Höfe mit zugehörigem Land», vilken icke är främmande för Eddan. Ranke avstår däremot från att definitivt bestämma betydelsen av *ívídí* men förutsätter, att ordet i varje fall innehåller stammen i *vídr*, skog.⁵ Islänningarna ha dåligt

¹ Roboris annosi silua stat quercus in ista
 Quam sic exegit consumens cuncta vetustas
 Vt sibi deficiat succus penitusque putrescat.
 Hanc ego cum primum cepisset crescere uidi
 Et glandem de qua processit forte cadentem ...

=Vita Merlini, v. 1270 ss., cit. Ranke, p. 53.

² IFGH 3256, p. 8 (Vg. Blidsberg); cf. infra.

³ IFGH 3860, p. 49 (Sk. Katslösa).

⁴ Op. cit., p. 56.

⁵ Cf. i detta sammanhang J. Sahlgren, Nordiska ortnamn i språklig och saklig belysning 6. Oäkta *vi*-namn [Namn och Bygd 11 (1923), p. 110—34]: dat. sing. *-vípi* av fsv. *viper* m., skog, är vanlig i ortnamnssammansättningar. Detta led har ofta förkortats till *-vi*. S. räknar alternativt med ack. plur., m. och framhåller p. 113, att det neutr. **vípi* är minst lika sannolikt.

känt till den stegrade åldersversen, som ursprungligen hör hemma i keltisk tradition och därifrån upptagits av Völuspa's diktare, och de ha därför missförstått den. Den härigenom uppkomna rumsliga tolkningen av stället — nio samtidigt existerande världar i stället för nio dylika efter varandra, varvid *heimr* omedelbart fått den utvidgade betydelsen — återfinnes redan i Vafthrudnismal 43:5—6,¹ som utgör en efterbildning av Vsp 2:5. Denna uppfattning har sedan vunnit burskap genom Snorre och behärskat hela den nyare utläggningshistorien.

Så alldeles unik är nu icke Rankes tolkning. Redan P. Wieselgren har uppfattat de nio världarna i Vsp 2 på kronologiskt vis, då han med Völuspa som förebild diktar om skapelsen i Starkodds sånger.²

... Så redan, med växlande skönhet,
Nio werldar blomstrat ur Skaparens tanke,
Nio himlar deraf blifwit mognade frukter.
Werlden, den Tionde, olik dem alla, nu skaptes.

I sin mera ordagranna latinska översättning, som utkom fem år senare, bibehåller Wieselgren denna uppfattning:

Ante novenum
Sum memor orbum,
Quam arboris orbis
Exstitit herba.³

Tydiligen har han ansett Yggdrasils värld, *arboris orbis*, vara den tionde värld, vilken avlöser de nio föregående. Vid den tidpunkt, då Wieselgren offentliggjorde denna tolkning, kunde han finna stöd för densamma även i den då nyutgivna tredje delen av den arnamag-

¹ *nio kom ek heima fyr Niflhel nedan*. Jätten Vafthrudnir har fått sin stora vishet, genom att han besökt alla de nio världarna och därvid kommit t.o.m. »nedanförl Niflhel». Det synes sålunda här icke vara tal om enbart underjordiska rum. Det riktningsbestämmande verb, som saknas i Vsp 2, finnes i Vafthr. 43, cf. supra. Om emellertid de citerade raderna isoleras från kontexten, blir den naturligaste översättningen: »jag kom till nio världar nedanförl Niflhel».

² Sthlm 1824, p. 11.; även cit. idem, Völo-spá hoc est Carmen Veledæ Islandice et Latine; Commentariolis strictim illustratam, Londini Gothorum 1829, p. 44.

³ Völo-spá 1829, p. 3.

neanska Eddautgåvan,¹ där de nio världarna uppenbarligen uppfattas i tidsföljd:

Novem memini orbes
 Novem firmamenta.²
 Præclaram centralem arborem
 Intra pulverem terrestrem.³

Även F. Jónsson nämner den kronologiska tolkningen såsom ett alternativ till den rumsliga.⁴ Överhuvud taget är det förvånansvärt, huru många av de nutida teorierna och synpunkterna, som kunna beläggas i den äldre kommentarlitteraturen. I F. Magnússons omfattande *Lexicon mythologicum*, som är bifogat den nyssnämnda tredje delen av Köpenhamnsutgåvan, finnes sålunda ett rikt komparativt material andraget. Beträffande Yggdrasil illustreras t.ex. Adams av Bremen skildring av trädet i Uppsala bl.a. med berättelsen om *Bare-asken*, och Kildals och Jessens uppgifter om lapsk trädkult (= världsspelaren, eller i upp- och nedvänd gestalt=gudomen själv) framdragas likaväl som världsträdsmyter bland indier, »kineser, mongoler, tibetaner, kalmucker» och andra folk.⁵ Och dessa paralleller anföras icke på måfå, utan de äro betingade av en grandios helhetsuppfattning, som i sig rymmer ansatserna till åtskilliga av de nu aktuella religionsteorierna. Sålunda anser Magnússon, att samma gudom döljer sig bakom Odinskulten, Buddhadyrkan och den mexikanska Votanadorationen (Votan=Mexicanorum *cor* Tzendalice). Schamanismen är en buddhistisk sekt, vilken religion sedan spritts till nordasiatiska folk, såsom tunguser, ostjaker och samojeder, en teori, som ju framförts på nytt i våra dagar! Detta är orsaken till att man bland dessa folk kan påträffa spåren av både gammalasiatisk och skandinavisk hedendom.⁶

¹ Edda Sæmundar Hins Fróða III, Havnise 1828, p. 24.

² Cf. *ibid.* *Lexicon mythologicum*, p. 868 s.: *Y(g) < ur* (pluvia humor) + *vidi* = vastæ pluvia vel vaporum regiones i.e. atmosphæra, aërea cæla.

³ Den åtföljande noten giver nyckeln till förståelsen av den latinska översättningen: *Loqvitur vates nostra de media stirpe tripartitæ mundi columnæ Yggdrasil* (q.v.) *nondum super terræ superficiem excretâ. Agit igitur de primordiis orbis nostri* (kurs. förf.).

⁴ *Völu-spá* 1911, p. 42.

⁵ Edda Sæmundar Hins Fróða III, p. 863 s., 867, 869.

⁶ *Ibid.*, p. 635 s., 633, cf. 624 och hela den stora artikeln om *Odinn*, p. 533—649.

Den kronologiska uppfattningen av Vsp. 2 kan också styrkas med jämförande material. I den apokalyps, som finnes i slutet på Mahābhāratas tredje bok, kan ṛṣin (siaren) Mārkaṇḍeya avslöja tingen — alltså en exakt motsvarighet till situationen i Vqluspá —, emedan han bevittnat sex världsundergångar och sex världsskapelser. Hans levnadsålder överträffas endast av guden Brahmās.¹

För att återgå till Rankes tolkning verkar denna onekligen bestickande. Ehuru den utvidgade åldersformeln kommer först och den enkla sist, ernås likväl en stegring, eftersom det i det sistnämnda fallet icke är fråga om vilket träd som helst utan om själva världsträdet. Den som sett detta såsom frö, är verkligen lika gammal som världen själv, oavsett hur många skogar, som sedan skapelsen vuxit upp och ruttnat ned igen. Ur denna synpunkt erbjuder en walesisk folksägen från förra hälften av 1800-talet en bättre motsvarighet än Vita Merlini, vilket diktverk Ranke naturligtvis lägger stor vikt vid på grund av dess höga ålder. Det är älvornas förvånade utrop, då husmodern följer ett råd att bliva av med dem och deras ofog och lagar till pudding för sex man i ett äggskal: »We have lived long in this world, *we were born just after the earth was made, and before the acorn was planted*, and yet we never saw a harvestdinner dressed in an egg-shell. There must be something wrong in this house, an we will stop here no longer.»² Här utgör »acorn» uppenbarligen det första ekollonet, ur vilket den första eken spirar upp.

Nämnda keltiska formel är betydligt vanligare i bortbytingens mun, då denne genom samma metod som ovan bringas att tala och därigenom avslöjar sin rätta natur. Den i detta sammanhang oftast rimmade utsagan gäller dock varken ureken såsom i den walesiska sägnen eller någon bestämd ek såsom i Vita Merlini:

Acorn before oak I knew,
 An egg before a hen,
 But I never heard of an eggshell brew
 A dinner for harvest men.³

¹ Se H. W. Schomerus, *Indische und christliche Enderwartung und Erlösungshoffnung*, Gütersloh 1941, p. 146, 57, 16 s.

² Th. Keightley, *The Fairy Mythology*, New Ed., London 1882, p. 418; även delvis citerad av Ranke, p. 54.

³ J. Jacobs, *Celtic Fairy Tales*, London 1892, p. 225. Enligt idem, p. 266, är denna vers från Glamorganshire en ordagrann översättning från walesiskan

Enär Vita Merlini visar en stark keltisk påverkan och de nutida folksägnerna med den enkla åldersversen, där ekollonet och eken ingå, stamma från Wales och Bretagne, anser Ranke, att denna vers utgör en keltisk egenhet. Då den tyske forskaren här utan vidare sammanställer dessa formler, bygger han i själva verket på La Villemarqué's starkt kritiserade¹ teori, enligt vilken en bretagnesisk folkvisa från 1830-talet bevarat den formulering, som ligger bakom både den medeltida dikten och 1800-talsuppteckningarna från Wales. Oavsett det berättigade i denna åsikt — ur innehållslig synpunkt kunna likheterna icke bestridas, även om den formella uppbyggnaden och subjektet för uttrycket växlar — förefaller det sannolikare, att vi ha att göra med en ailmänmänsklig metafor för hög ålder.² Att den är litterärt belagd inom keltiskt språkområde, är helt naturligt, eftersom den medeltida litteratur, som stammar därifrån, är så omfattande. Men därav kan man icke sluta, att detta bildspråk saknats på andra håll.

---

och ursprungligen återgiven i *Cambrian Quarterly Magazine* 2 (1830), p. 86 [saknas i härvarande bibl.]. A. Wesselski, *Alters-Sinnbilder und Alters-Wettstreit* [Archiv Orientální 4 (1932), p. 1—22], p. 14, not 3, hänvisar till samma, för honom likaledes otillgängliga tidskrift, och återger en lätt varierande översättning av W. Sikes. Wesselskis kritik av H. de la Villemarqué är här oberättigad och synes bero på en rad missförstånd. Den walesiska variant, som den senare avtryckt i *Barzaz Breiz. Chants populaires de la Bretagne*, 6^{ème}ed., Paris 1867, p. 33, finnes även hos Keightley, p. 437, cf. Jacobs, p. 266. La Villemarqué's båda tyska översättare, A. Keller-E. v. Seckendorff, *Volkslieder aus der Bretagne ins Deutsche übertragen*, Tübingen 1841, p. 10, och M. Hartmann-L. Pfau, *Bretonische Volkslieder*, Köln 1859, p. 25, följa liksom Keightley, p. 436 s., noga förlagan ifråga om lydelsen av åldersversen från Bretagne. Endast några smärre eftergifter *metri causa* förekomma. Det är icke den tyska texten utan Wesselskis kommentar till denna, som är »unverständlich». — För andra, keltiska varianter av samma vers, se Ranke, p. 54, not 3, och T. Gwynn Jones, *Welsh Folklore and Folk-Custom*, London 1930, p. 68 s.

¹ F. M. Luzel-A. le Braz, *Soniou Breiz-izel. Chansons populaires de la Basse-Bretagne recueillies et traduites I—II*, Paris 1890, I, p. IV ss.; Wesselski, p. 15.

² Cf. Keightley, p. 437: »an ordinary formula in the British language»; E. S. Hartland, *The Science of Fairy Tales (The Contemporary Science Series 11)*, London 1891, p. 116: »The formula thus variously used would appear to be a common one to describe great antiquity, and in all probability itself dates back to a very remote period.»

I nyare tid är i varje fall formeln med eken och ekollonet icke »fast ganz auf die keltische Welt beschränkt». Ranke anför inga belägg för det inskränkande »fast», utom att han i not undrar, om de svenska bortbytingsformlerna av typen »Jag är så gammal som toppen på Tiveden»¹ eller »Jag är så gammal som topp rann ur tuva» och liknande höra hit. Själv ifrågasätter han, om de icke äro återbildningar av den mera spridda, utvidgade åldersformeln. Vad Tivedenformeln beträffar, är den naturligtvis principiellt av samma slag som de enkla, keltiska åldersbestämningarna men icke formellt eller innehållsligt, eftersom denna svenska skog icke betår av ek. Det är föga troligt, att metaforen är sekundär: denna teori framtvingas endast av Rankes keltiska hypotes. Det finns emellertid också svenska uppteckningar från våra dagar, som direkt motsvara den keltiska formeln.

Genom stort tillmötesgående av fil. dr J. Ejdestam på Ulma har författaren av denna uppsats fått taga del av hans otryckta material-samling av åldersverser i deras *svenska*, mestadels med bortbytings-sågnen förbundna formulering, liksom av hans karta över varianter av detta motiv, sådant det förekommer i bortbytingens mun i mellersta och södra Sverige.² Utom de talrika belägg på enkla,³ utvidgade⁴ och förvanskade formler,⁵ där Tiveden ingår, liksom varianter av topp ur tuva-motivet,⁶ återfinner man här också eken och ekollonet. Enligt en västgötauppteckning har bortbytingen »som barn lekt med

¹ Se infra ULMA 13052 (med tillägget: »å rota på träet») och IFGH 3803, p. 30: »Toppen å Tigen.»

² I fortsättningen är det icke särskilt noterat, när förf. bygger på detta material eller på egna excerpt. Det senare gäller t.ex. i stor utsträckning om Rödgavelssägnen, cf. infra.

³ IFGH 3077, p. 3 (Vg. Floby): »Tivén i telning»; 3320, p. 19 (Vg. Surteby-Kattunga): »gammal som Tiven och Tivena trä»; 2080, p. 32 (Vg. St. Lundby): »gammal som iven på tiven»; cf. infra.

⁴ IFGH 3256, p. 8 (Vg. Blidsberg): »Tivén i ol och skog tre gånger.» Andra, likalydande formler ha två, fyra och fem gånger. ULMA 13052=K 26 (Vg. Larv): 3 ggr; IFGH 1995, p. 5 (Vg. Härryda): »Niven och Tiven nerbrunnen och upprunnen sju gånger»; 2968, p. 3 (Vg. Lerum): 7 ggr; cf. även infra, p. 40 ss., 45.

⁵ VFF 2118, p. 30 (Boh. Ytterby): »gammal som Hibe på Tibe å roten på Risve'n»; IFGH 3803, p. 30 (Hall. Värö); 2081, p. 18 (Vg. Hemsjö): »gammal som tjyven på tuva», cf. 2968, p. 1. (Vg. Hyssna): »tyven på töva.»

⁶ ULMA 2121:2, p. 6 (Jtl. Ström); IFGH 775, p. 25 (Värml. Bjurtjärn); 3803 p. 30; ULMA 13052.

ekollonen till den stora ekskog som på den tiden växte i ängarna».¹ Och på Öland säges det, att »tomta ä så gamle som en 'ekålle' (ek-ålder)».²

Ehuru teorien om att Vsp 2:7—8 avspeglar den enkla åldersversen i och för sig är av mindre betydelse, då den tolkning, som härigenom utvinnes, ingalunda är ny, spelar den en viktig roll i Rankes bevisföring. Genom att interpretiera dessa verser först länkar nämligen den tyske forskaren in uppmärksamheten på formelartade uttryck av keltisk härkomst. Men tvivelsmålen beträffande detta ursprung stegras i kapp med åldersversens stegring. Och därmed ha vi efter den nödvändiga omvägen över den enkla formeln nått fram till den utvidgade, vilken påkallar vårt huvudintresse.

Eftersom det här gäller ett uttryckssätt, som skulle ha missförståtts av islänningarna, är det av vikt att söka fastslå, dels hur gammal åldersversen kan vara, och i vilket sammanhang och i vilken geografisk miljö den ursprungligen hör hemma, och dels hur det är med dess förekomst inom nordisk tradition. Det ligger ju närmare till hands att belysa en strof i Völuspá med moderna isländska, norska, svenska och danska uppteckningar än med de sydtyska sägner, vilka Ranke företrädesvis anför. Och den sistnämnda uppgiften blir faktiskt den väsentliga, eftersom den förstnämnda aldrig definitivt kan lösas.

Gisela Piaschewski, som mest ingående sysslat med bortbytings-sägner³ konstaterar i den sammanfattning av sina tidigare forskning, vilken hon giver i tillägget till *Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens*, att »die Entwicklung der Tradition vom uralten Wechselbalg und die Entstehung des Altersverses, spez. des in der Sage am häufigsten auftauchenden Waldverses, ist unsicher und weder zeitlich noch örtlich festzulegen».⁴ Att formeln i fråga skulle vara ursprunglig i bortbytings-sägner och sekundär i alla övriga samman-

¹ IFGH 4207, p. 28 (Rådene).

² ULMA 5382, p. 20 (Gärdslösa).

³ Der Wechselbalg. Ein Beitrag zum Aberglauben der nordeuropäischen Völker (Deutschkundl. Arbeiten. Veröffentl. aus dem Deutschen Institut der Univ. Breslau. A. Allgemeine Reihe 5), Diss. Breslau 1935.

⁴ Bd IX, Nachtrag, s.v. »Wechselbalg», col. 859 s.; cf. Ranke, p. 60. och Hwb. d.dt Märchens I, p. 52—55, s.v. »Verse vom Alter des Waldes» (Lutz Mackensen), vilken senare gör upp ett utvecklingsschema.

hang, såsom G. Kahlo menar,¹ är ett ohållbart påstående.² Men dess förbindelse med bortbytingen kan icke heller dateras till 1812, då bröderna Grimms sagor för första gången kommo ut, lika litet som upphovet till episoden med äggskalen kan tillskrivas en 1673 i England utkommen samling spökhistorier. Dessa av Wesselski gjorda dateringar³ innebära en överbetoning av den litterära traditionens betydelse, vilken — det skall villigt medgivas — annars vanligen förbises eller underskattas.

Redan i den buddhistiska palikanon förekommer åldersbestämning med hjälp av ett träd. En raphhöna, en apa och en elefant, vilka vistas under ett fikonträd, komma i ordskitte om vem som är äldst. Elefanten omtalar, att han i sin ungdom gått fram över trädet, som då räckte honom nätt och jämt till buken. Apan säger, att han som unge kunnat sitta på marken och äta av den högsta grenen. Raphhönan slutligen omtalar, att trädet spirat upp ur fröet av ett fikon, som hon förtärt. Denna berättelse finnes i olika varianter bevarad i flera andra buddhistiska urkunder och uppträder även såsom lokalsägen. Sålunda kommer en kinesisk pilgrim under förra hälften av 600-talet i närheten av Benares till en stupa, där Buddha under sin existens såsom fågel frågat sina kamrater apan och den vita elefanten: »Vem av eder har först sett detta Nyagrodhaträd?»⁴

Likheten mellan denna buddhistiska legend och en episod i den keltiska sagan om Kulhwch och Olwen (omkr. 1100) har påpekats både av Cowell och W. A. Clouston⁵ och senare blivit föremål för en utförligare behandling av A. Wesselski i hans uppsats *Alters-sinnbilder und Alters-Wettstreit*. Kung Arturs utsända, vilka leta efter Mabon, Modrons son, fråga härunder allt äldre djur till råds. Bland dessa anger hjorten sin höga ålder genom att på samma sätt som Merlin ovan berätta, att den sett en nu rutten ekstubbe, då denna endast var ett litet skott. Och ugglan svarar: »Kände jag till honom, skulle

¹ Die Verse in den Sagen und Märchen, Diss. Jena, Borna-Lpz 1919, p. 106 s.

² Kritik därav hos Wesselski, p. 19, och Piaschewski, *Der Wechselbalg*, p. 139.

³ Op. cit., p. 17 s.; cf. Piaschewski, p. 137, 139. För ålderdomligheten av berättelsen om ölbryggnings i äggskal, se Hwb.d.dtAbergl., s.v. »Eierschalen», col. 690.

⁴ Wesselski, p. 8 s.

⁵ *Popular Tales and Fictions I—II*, Edinburgh-London 1887, II, p. 94.

jag säga det ... Då jag först kom hit var den stora dalen, som ni se därborta, skogbevuxen. Så kommo människor och fördärvade skogen. En ny skog växte upp, och den här är den tredje.¹

Den omskrivning hjorten använder, vilken alltså motsvarar den enkla åldersversen, tillskriver Wesselski, som också pekar på andra slående likheter mellan den keltiska sagan och indiska berättelser, ett indiskt ursprung. Men beträffande ugglans ord och däremot svarende uttryck, sålunda den utvidgade åldersversen, stannar han vid ett *non liquet*.² Denna distinktion kommer icke riktigt fram i Piaschewskis referat av Wesselskis framställning. Det är också värt att lägga märke till, hur den tjeckiske forskaren, som icke annars drager sig för att tillämpa vandrings teorien, i det senast refererade fallet kräver en formell och icke endast en saklig eller idémässig överensstämmelse, om man skall våga antaga ett historiskt samband.

Nu saknas emellertid denna formella likhet med schemat »neunmal Wies und neunmal Wald» helt och hållet i det av Ranke andragna *keltiska* materialet och likväl hänger hans bevisföring på att islänningarna missförstått en keltisk formel. Det räcker dock icke att motbevisa Ranke med ett *argumentum e silentio*. Teoretiskt är det dock tänkbart, att notalet funnits i keltisk tradition. Men problemet kan angripas från ett annat håll, och frågan lyder då: har man verkligen på nordiskt håll icke känt till den utvidgade åldersversen överhuvud taget eller den med notalet i synnerhet?

Med hänsyn till den långt drivna, vetenskapliga registreringen av sagomaterialet skulle man kunna vänta, att nämnda formels eventuella förekomst i en saga, gäve hållpunkter för en bestämning av dess utbredning och ålder. Nu finns metaforen ifråga verkligen i en svensk saga, nämligen i »Det sköna slottet östan om Solen och nordan om Jorden». Ungersvennen, som i tur och ordning frågar tre gummor efter vägen till detta slott, får av den första följande svar: »Jag har bott här, medan tolf eke-skogar vuxit upp och tolf eke-skogar ruttnat ned; men ännu kom här aldrig någon, som helsade

¹ J. Loth, *Les Mabinogion du Livre Rouge de Hergest traduits du gallois I—II*, Paris 1913, I, p. 324 s.; även cit. Wesselski, p. 9 s.; Ranke, p. 53, 57. — Loths franska översättning finns också tolkad till svenska av H. Heyman, Sthlm 1906, cf. *ibid.*, p. 97.

² *Op. cit.*, p. 22.

så venligt.»¹ Nästa gumma talar om tjugofyra ekskogar och den tredje om fyrtioåtta.

Bland de sagor, som ingå i P. Säves gotländska samlingar, förvarade i Uppsala universitetsbibliotek, finnes en med titeln »De tre flygande prinsessorna», där en liknande episod förekommer. Hjäalten »red sig nu ofantligt långt, långt bort; och kom slutligen en qväll i en skog till en liten stuga, der han gick in, och helsade på en gammal kärring, som satt der: 'god afton, Mor!' — 'Tack skall du ha för det, min Sårk!' svarade hon — 'jag har inte fått heta mor sedan sju björkeskogar växte upp och åter ruttnade ner!'²

I den av G. O. Hyltén-Cavallius och G. Stephens utgivna sagosamlingen återkommer samma serie av tre hjälpsamma gummor också i »Ungdomslandet» och i »Prins hatt under jord». I dessa båda sagor nämnas dock ålderssiffrorna utan några omskrivningar, i den förra utgöra de 300, 600 och 900 år,³ i den senare 500, 1000 och 2000 år.⁴

Av de fyra nu nämnda sagorna tillhöra de två första nr 400, enligt Aarnes register,⁵ motsvarande Grimms sagor nr 92, 93 och 193, medan de övriga företräda Aa 551 (=Gr 97), resp. Aa 425 (=Gr 88). Då trädmetaforen i de svenska versionerna endast finnes i Aa 400 och episoden med de tre gummorna närmast hör hemma i denna typ, synes den erbjuda den lämpligaste utgångspunkten för en undersökning. Aa 400 ingår för sin del i de berömda svanjungfruberättelserna, som grundligt ha undersökts av H. Holmström i en doktorsavhandling från år 1919.⁶ Det moment, som vi äro intresserade av, rubriceras av denne såsom E₁ och refereras på följande sätt: »Han [hjäalten, som letar efter sin försvunna maka] kommer vidare till tre gubbar l. gummor, som härska över resp. djur, fiskar och fåglar och som sammankalla dem för att fråga om vägen till slottet. Vanligen

¹ G. O. Hyltén-Cavallius — G. Stephens, Svenska folk-sagor och äfventyr I—II, Sthlm 1844—49, I, nr 8, p. 145; även i skillingtryck från Kalmar år 1853 (Ströhm & Bröder Westin), p. 9. — Wesselski, p. 20, känner till denna saga.

² Gotl. saml. II (=R 623:2) saga nr 83, p. 118.

³ Op. cit. I, nr 9, p. 154.

⁴ Ibid. II, nr 19 b, p. 366.

⁵ A. Aarne-S. Thompson, The Types of the Folk-Tale (FFC 74), Helsinki 1928.

⁶ Studier över svanjungfrumotivet, Diss. Lund, Malmö 1919.

är en fågel, som kommer senare än alla de andra, beroende på att han just varit borta vid det underbara slottet, den ende som vet vägen och han får så flyga dit med honom (ofta proviant som tar slut på vägen).»¹ Denna händelse finns med i ett växlande men sammanlagt mycket stort antal varianter av Gr 92, Gr 93, Gr 113, Gr 193 och Aa 465, vilka äro registrerade hos Holmström.²

Ett 80-tal sådana varianter ha genomgåtts, d.v.s. knappt hälften av dem som noterats av den nämnde sagoforskaren. Återstoden är antingen otryckt, återgiven på mindre lättillgängliga språk eller tryckt i böcker, som icke finnas i härvarande bibliotek. Den utförda granskningen kan alltså endast betraktas såsom ett stickprov. För att kort sammanfatta resultatet av denna icke så kortvariga genomgång, är det helt negativt:³ den utvidgade åldersversen finns ingenstädes utom i de två ovan refererade svenska sagorna, liksom åldersbestämningen överhuvud taget är sällsynt. Andra uppslagsändar ha lika litet fört till något mål. Detta gäller t.ex. J. Bolte-G. Polivkas kommentar till Gr 97 (=Aa 551), vilken innehåller talrika litteraturhänvisningar under rubriken »Die Verweisung des Fragers von einem Greise oder Riesen an einen noch älteren und ältesten»,⁴ vidare S. Grundtvigs sagoregistrant,⁵ där det är nr 1, som kommer ifråga, eller diverse motiv i S. Thompson's index,⁶ vilka ha mer eller mindre

¹ Op. cit., p. 16.

² Op. cit., p. 134, 144 f. (obs. tre serier!), 160 (två serier), 168 (två serier), 180.

³ Då det ofta är minst lika viktigt, att ett dylikt redovisas som ett positivt sådant, lämnas här en förteckning över de sagovarianter, som granskats. För att framställningen icke skall behöva tyngas med ett så stort antal boktitlar, återgivas endast Holmströms signa, vartill nyckeln finnes ibid., p. 21 ss., 201 ss. Följande sagovarianter ha alltså genomgåtts utan något positivt resultat: FF 2, 9, 20, 26, 27, 32, 35, 41, 42, 43, 46, 48, 50, 51, 52, 53, 54, (finska); FI 3, 4 (lapska); FM 5 (magyariska); GD 26, 32, 64, 73, 77 (danska); GH 1 (holländska); GI 5 (isländska); GN 1, 2, 4, 5, 18, 27, 30, 31 (norska); GS 8, 15, 19, 20, 21, 22, 23 (svenska); GSF 2, 10 (finlandssvenska); GT 2, 4, 6, 23, 34, 38, 39, 49, 67 (tyska); KB 6, 7, 8, 10 (bretagneska); KI 4 (irländska); KS 1, 5 (skotska); RF 2, 3 (franska); SB 1 (bulgariska); SP 11 (polska); SS 1, 2, 7, 9, 15, 23 (sydslaviska); ST 15 (tjeckiska); ÖG 1, 2, 9 (grekiska); ÖZ 3 (zigenares); Västas. 3, 8; Ind. 32

⁴ Anmerkungen zu den Kinder- und Hausmärchen der Brüder Grimm I—V, Lpz 1913—32, II, p. 400.

⁵ I avskrift på ULMA.

⁶ Motif-Index of Folk-Literature I—VI (FFC 106—09; 116—17), Helsinki 1932—36.

att göra med vårt tema, såsom N 825 (»Old person as helper»), F 571:2 (»Sending to the older»), H 1235 (»Succession of helpers on quest») och H 1241 (»Series of Quest») med de direkta eller indirekta anvisningar, som där lämnas, och som icke sällan sammanfalla med varandra och med dem som erhållits av de tidigare anförda auktorerna. Gränserna för undersökningen ha här varit desamma som ifråga om svanjungfruberättelserna.¹ Då »Prins hatt under jord» hör till den enormt spridda Amor och Psykesagan, har motivets variationer inom denna grupp (Aa 425=Gr 88) endast kontrollerats i ett mindretal.²

De åldersbestämningar, som förekomma i den genomgångna delen av det nu angivna materialet, äro med få undantag³ avgränsade till nordiskt och keltiskt område. Två norska sagor likna mest de två svenska av Aa 400-typen.⁴ Den ena har också ett namn, som liknar Hylltén-Cavallius—Stephens nr 8, nämligen »Slaatte sør fer sol aa nol fer maan». Episoden har här följande lydelse: »'Goddag, bæssmor', sa' en. 'Goddag igjæn!' sa'a, 'No e æg honner aar, men de hi ingen kalla mæg bæssmor'.»⁵ De följande gummorna äro 200 och 300 år. Den andra sagan stammar från Bjeldaanæs och heter »Daverdana av Egreteland»: »'Go kvella, bestmor', hilste gutten. 'Go kveld, go

¹ Den negativa redovisningen, som skulle upptaga alltför stor plats, utelämnas i dessa fall.

² Litteraturhänvisningar hos E. Tegethoff, Studien zum Märchentypus von Amor und Psyche (Rhein. Beitr. u. Hülfsb. zur germ. Philol. u. Volkskunde 4), Bonn-Lpz 1922, p. 44.

³ A. Leskien, Balkanmärchen aus Albanien, Bulgarien, Serbien und Kroatien, Jena 1915, p. 61. Wesselski, p. 1 ss.

⁴ Enligt en annan variant av denna ha alla tre levt »i många hundra år», J. Henriksson, Plägseder och skrock bland Dalslands allmoge fordomsdags, Åmål 1889, p. 30 s. (»Östan för väder, vestan för vind och söder under solen»). Andra siffror än dem som ha med åldern att göra, kunna också förekomma. I G. Erikssons saga »Gulddrottningberget» från Södermanland är den första käringen 9 alnar lång, hennes syster 9 alnar längre och jättebrodern 27 alnar, ULMA 347:35, p. 61. I »Vattugårdsslott» från Nyland är det näsorna, som äro 3, resp. 6 och 9 alnar långa, Nyland, samlingar utg. af Nyländska afdeln., II, Helsingfors 1887, nr 221; cf. E. T. Kristensen, Æventyr fra Jylland II, nr 50 (»Min Hjærtens Ven»), p. 326 s., där de tre käringarna ha resp. 3, 5 och 7 alnars näsor och 300, 600 och 1200 mils synvidd.

⁵ K. Braset, Hollraøventyr, Svanøventyr. Gammelt paa Sparbumaal, Sparbu 1910, p. 198.

kveld, dannes svein,' svarte gygren. 'Eg ha inkje vore kalla bestmor paa to hundra aar'.¹ Övriga hjälpare äro 300 och 400 år, alldeles som i den ovan nämnda slaviska varianten.

I Grundtvigs samlingar finnas andra siffror, i en variant, där åldersbestämning saknas för den förste hjälparen, äro de övriga 400 resp. 600 år,² liksom en så allmän omskrivning som att gumman var »saa gammel, at der grode Mos paa hendes Pande».³ Den senare metaforen är kraftigt stegrad i en saga från Bretagne, där redan den förste gubben är så gammal, att det icke kan sägas på annat vis än att han har en trädgård i huvudet, den andre har två och den tredje ett fält täckt av säd, som skördemän skära, och ängar, där herdar vakta kor och får!⁴ Att detta hyperboliska bildspråk emellertid icke är genomgående på keltiskt område, framgår av en irländsk sagoform, där 100-årsstegringen är genomförd.⁵

Den stegrade skogsformeln synes alltså i detta sagosammanhang vara en lokal, svensk variant, i vilken dessutom själva niotalet saknas. Den sekundära förekomsten av detta motiv stämmer med Holmströms iakttagelse, att E₁ till fullo utbildats först i Europa, liksom att detta moment i sagan egentligen innebär en dubbling av D, vilket senare är ursprungligt.⁶ Att åldersversen överhuvud taget inlemmats i sagan, synes dock tyda på att den åtminstone i senare tid varit en välkänd omskrivning på nordisk botten. Att det verkligen förhåller sig så, bestyrkes av dess rikliga förekomst i det skandinaviska sägenmaterialet.

Det är nämligen icke på det viset, att åldersversen t.ex. i Sverige enbart hör hemma i bortbytingsägnerna,⁷ ehuru den utan tvivel är

¹ O. T. Olsen, Norske folkeeventyr og sagn samlet i Nordland, Kristiania 1912, p. 161.

² I i (efter avskrift i ULMA); cf. »icke været en Kristen paa det Land i fire hundrede Aar», E. T. Kristensen, Jyske Folkeminder V, Khvn 1881, p. 10. En tidsbestämning av principiellt samma slag som den sistnämnda återkommer i en bretagnesisk saga: de två första gummorna ha icke sett någon på 7 och 14 år, *Revue des traditions populaires* 9, p. 167.

³ I k (»Jomfru Lena af Søndervand»).

⁴ *Revue des traditions populaires*, 9, p. 169.

⁵ J. Britten, Irish Folk-tales [*The Folklore Journal* 1 (1883), p. 52—55; 184—87; 316—24; 363], p. 318 s.; cf. supra, p. 38.

⁶ Op. cit., p. 145 ss.

⁷ Av Ranke, p. 59, får man detta intryck, när han endast skiljer mellan

vanligast där. Ovan ha vi redan mött tomten såsom subjekt för ut-sagan, och flera andra exempel finnas därpå.¹ Vidare förekommer den i trollmun.

En mycket rikhaltigt belagd sägen, i vilken sålunda den utvidgade åldersversen ingår — här är det nästan uteslutande fråga om sju ekskogar —, är den om trollkalaset i den berömda Rödgvavelsgrottan i Ombergs sydvästra strandfot. Vid ett barnsöl,² eller, såsom de flesta uppteckningarna lyda, ett bröllop, lockas en präst,³ en klockare⁴ eller någon annan person⁵ dit av bullret eller inbjudes till kalaset och stänker därunder dopvatten⁶ på trollen eller också super han dem fulla med nattvardsvin.⁷ Härvid dödas de direkt eller bli som galna och råka i slagsmål med eller utan dödlig utgång. Under tiden lyckas den främmande återtaga det bortrövade kyrksilvret⁸ eller röva trollguld⁹ till kyrkan,¹⁰ medan en trollkäring faller följande ord: »Jag har sett sju ekskogar växa upp och ruttna ner igen men aldrig varit med om ett sådant oväsen.» Om man får draga någon kronologisk slutsats av en sådan formulering som att trollen »en gång råkat på något mässevin eller *vigvatten*»,¹¹ kan traditionen gå tillbaka ända till katolsk tid!

Det finns i Östergötland även splittror av denna sägen liksom mer eller mindre fullständiga motsvarigheter till densamma i andra landskap. Till det förra slaget hör en uppteckning, enligt vilken en

---

bortbyting och »Waldgeist» såsom bärare av formeln och säger, att den senare nästan helt saknar denna funktion i Skandinavien.

¹ Aftonbladets pristävlan 1935, två Västgöta-uppteckningar, en i Grevbäck (Persson): »gammal som toppen på Tiven å rota i risven»; och en i Gökhem (Ekblom): »Tiveden 7 ggr i timmerskog och 7 ggr i åkerjord.»

² ULMA 1836:8, p. 7 (V. Tollstad).

³ Ibid.; ULMA 7970, p. 8 (Heda).

⁴ ULMA 92:43, p. 314 (Sovande karlar, som vakna, yttra formeln, cf. sägnen om de sju sovande jättarna i Rödgvavels grotta, *ibid.*, p. 312. Båda uppt. i Ögl. år 1877 av V. Gyllensköld); 1836:8, p. 7.

⁵ ULMA 175:39, p. 6 s. (Väversunda): dräng; 13937, p. 3: västgötatroll.

⁶ ULMA 175:39, p. 6; 7970, p. 8; 13937, p. 3.

⁷ ULMA 92:43, p. 314; cf. 2685:11, p. 2, där trollen själva fått tag på detta i kyrkan, i vilken de leta efter sina rövade trollkärl.

⁸ ULMA 91:24, p. 73 (Smål.).

⁹ ULMA 92:43, p. 314.

¹⁰ ULMA 175:39, p. 7; 9433, p. 1 s. (Smål.).

¹¹ ULMA 2685:11, p. 2.

vallpojke förföljs av trollen i Rödgavelsgrottan, varvid ett sådant rammel (»romol») uppstår i berget, att en trollkäring tillgriper bedyrandet med de sju ekskogarna.¹ En annan gång giver man trollen i Råberget mässvin för att undvika att vid slakten bli av med den hälft, som trollen ha rätt till, om en svordom fälles. Endast en käring blir kvar och nyttjar formeln med de sju ekskogarna.² Trollen i Ruvberget i Grebo lamslås med kyrkvin, och hon som uttalar sin häpnad (»sju, åtte ekskoge»), får flaskan i huvudet,³ ett även eljest icke ovanligt drag i skildringen.

I Västergötland berättas det om ett sådant slagsmål mellan jättar i Omberget, att jättehusållerskan bedyrar, att hon under tre ekskogars tid, och fast »hon sett Tivén bålhoggen sju gånger», icke varit med om ett dylikt väsen.⁴ Enligt en annan uppteckning från samma landskap blandar en klockare nattvardsvin i ölet åt trollen i Himmelsberget, så att dessa dricka och sedan slå ihjäl varandra.⁵

En sägen om en klockare, som givit trollen kyrkvin för att återtaga kyrksilvret, känner man till också i Småland (Målilla).⁶ I denna rör det sig ävenledes om sju ekskogar. Traditionen har också vandrat norröver: en dräng i Närke gör medelst en kopparkruka, fylld med »Kristi vin», slut på trollen vid Västerby gruva, så att trollkärningen, som bevittnar det hela, icke sett ett sådant elände, fast hon levat tre ekskogar ut.⁷ En liknande berättelse är upptecknad år 1878 i Norberg i Västmanland, ehuru formeln, betecknande nog, lyder: »Ja'ha vari hännä, men fu björkskogar ha huggis å fu väkst på igen».⁸

Även i Dalarna finnes sägnen om trollbröllopet. I denna stjälar mannen med sig allt han orkar bära, sedan trollen somnat av kyrk-

¹ ULMA 4171, p. 8 s. (Örberga).

² ULMA 2343:46 p. 1 s. (Oppeby; cf. för Enfota, supra, not 1, och ULMA 2343:1, p. 4 (Ulrika)).

³ ULMA 10174, p. 1; enligt 3558:5, p. 3, cf. p. 4 (Trehörna) och Eva Wigström, Folktro och sägner från skilda landskap = Folkdiktning 3 (Sv. Landsm. VIII:3), Sthm 1898—1914, p. 78, nr 253—55, dör bortbytingen av altarvinet.

⁴ ULMA 2251:1, p. 8 (Udenäs).

⁵ ULMA 111:353, p. 11 ss. (N. Ving). Denna sägen, uppt. 1900, överensstämmer nära med ULMA 92:43, p. 312 ss.

⁶ ULMA 91:24, p. 73; cf. 9433, p. 1 s. (Mörlunda), där klockaren stjälar med sig en kristallkrona till Målilla kyrka.

⁷ ULMA 1415:2, p. 44 (Lerbäck).

⁸ ULMA 90:37:1, nr IV=2, nr IV (Norberg).

vinet. Han förföljs på hemvägen, blir fräntagen det stulna och får en örfil med bestående dövhet som följd.¹ Åldersversen saknas dock i detta sammanhang. Däremot återgives den i en annan uppteckning från samma landskap: »Int ä ja gammal, å int ä ja ung. Ja har vuri här mäns sju tallskogä har växt opp å ruttna ner män allri har ja hört nån, som ha svuri som Jäddös», säger en käring (bergrå), som plötsligt visar sig för kolaren i hans koja och sedan försvinner.² Vi ha med de senaste varianterna passerat ekens nordgräns, varför formeln antingen måste utelämnas eller omändras.

I det senaste exemplet giver sig rået tillkänna såsom ett övernaturligt väsen genom sitt tal och beteende. Detsamma gäller om en östgötasägen. I denna avslöjas (som vem?) en gubbe, som söker husrum, genom att moran brygger öl i två ollonhattar.³ Han yttrar då formeln med de sju ekskogarna.⁴ På Öland berättas det utan särskild inramning om en trollkäring, som sett Petia ekskog växa upp och ruttna ned sex gånger. Samtidigt påpekas, att eken växer 300 år, står stilla 300 år och ruttnar 300 år.⁵ I en skånsk sägen, upptecknad 1927, heter det på samma sätt: »Om ett troll som bodde i Sjöbo ora (större plantering av barrträd) gick talet: att det var så gammalt så det hade sett tre gånger skog och tre gånger plog.»⁶ Eva Wigström har antagligen bevarat de ursprungliga ordalagen, vilka hos henne äro knutna till bortbytingen: »Nu har jag sett Sjöbo ora tre gånger skog och tre gånger plog» men aldrig något så konstigt.⁷ Vi måste alltså räkna med, att bortbytingsversen i en del fall sekundärt överförts på de olika naturväsen, till vilka skiftingen själv hör.

De två senaste varianterna aktualisera redan nu den avgörande invändningen mot Rankes tes. Det är nämligen utmärkande för den

¹ ULMA 2029:1, p. 12 s., 28 ss. (Sollerön). De tre senaste sägnerna ha många drag gemensamma.

² ULMA 615:7, p. 2 (Hedemora : Norn). Obs. beröringspunkterna med sägnen från det närbelägna Norberg. Har »jässbo» (=bröllop) i denna blivit Jäddös, cf. »djäsod» i Sollerövarianten?

³ ULMA 1930:1, p. 8 s. (Ö. Harg).

⁴ Denna är lagd i bortbytingens mun i IFGH 4222, p. 43 (Vg. Marbäck) och ULMA 7789, p. 1 (Gtl. Garda).

⁵ ULMA 15807 (Löt).

⁶ LUF 473:II, p. 127.

⁷ Op. cit., p. 82, nr 263, cf. nr 264 (»Skipparps ora två gånger skog och två gånger plog»).

stegrade åldersversen, att den genomgående antingen omnämner ett *visst antal* skogar, som ruttnat ned och vuxit upp, eller en *bestämd* skog i förbindelse med en formelartad förkortning, som ersätter dessa verb, t.ex. »ol och skog» eller »skog och plog». Men härtill kommer i det senare fallet ett adverbial av typen »tre gånger.» Den första Sjöboformeln utgör visserligen det enda undantaget bland de närmare 200 inhemska och utländska åldersuttryck, som granskats. Den utvisar dock, att angivelsen av en bestämd skog kan falla bort. I själva verket finnes dock denna i detta fall i den inledande meningen, varför sakligt sett ingen skillnad föreligger. Däremot saknas varje exempel på bortfall av räkneadverbet. Det heter också »*neunmal Wies' und neunmal Wald*», icke »*neun Wiesen und neun Wälder*». Om vi tillämpa dessa konstateranden på Vsp 2:5—6 och för enkelhetens skull översätta dessa rader till nutida formelspråk erhålla vi alltså följande unika formel: »jag minns nio ol och nio skog», vilken islänningarna verkligen haft all anledning att missförstå, om den någonsin existerat.

Men vi fortsätta med kartläggningen av åldersversen på svensk och skandinavisk mark. Det hittills anförda materialet ådagalägger dess förekomst i Sverige i samband med andra naturväsen än bortbytingen. Rankes uppdelning av spridningsområdet för åldersversen i ett nordligt »Wechselbalggebiet» och ett sydligt »Waldgeistgebiet» håller alltså icke alldeles streck. Men nioalet, som det här i första hand kommer an på, saknas i de hittills anförda uppteckningarna. Finns det egentligen belagt i Norden? Ranke har icke haft någon anledning att leta efter det. Hans tes förutsätter nämligen, att nordborna överhuvudtaget icke känt till den utvidgade åldersversen. Därigenom ha de kunnat missförstå den postulerade keltiska formeln, som i sin nioalsvariant är bevarad framförallt i Tyrolen, d.v.s. i det sydliga »Waldgeist»-området. För säkra belägg på andra »Neuner» hänvisar Ranke i övrigt endast till U. Jahns pommerska folksägnar. Versen har där följande uppbyggnad:

Bün ik doch alt sô ult
 As Boem un Hult
 Nêje Mål afhôcht
 Un nêje Mål werra wussa.¹

¹ Volkssagen aus Pommern und Rügen, 2. Aufl., Berlin 1889, p. 89 s., nr 108.

Här är det bortbytingen, som talar — de småväxta underjordiska röva människobarn för att göra sitt eget släkte längre.¹ För att bli av med en sådan kan man antingen bruka list eller våld. I det förra fallet söker man medelst någon oväntad och meningslös handling lura honom att tala eller skratta, t.ex. genom att koka mat (gröt) eller brygga öl i ett äggskal, en fingerborg, e.d., eller genom att sätta fram ovanlig föda åt honom, såsom en hel oskållad gris, vilken även kan få tjänstgöra som korvskinn. De ord, som bortbytingen då yttrar, ha en formelartad karaktär och uttrycka i otaliga varianter hans häpnad över att trots sin uråldrighet icke tidigare ha sett något liknande. Särskilt vanlig och spridd i hela mellersta och nordvästra Europa är härvid jämförelsen med skogen och dess ålder: 2—10 gånger har bortbytingen sett skogen i allmänhet eller en bestämd skog ruttna ned och växa upp igen. I Tyskland är framför allt Böhmerwald jämförelseobjekt: »Eck bin so olt as Böhmerwold, achtmal ehacket un achtmal ekohlt»,² medan Tiveden tycks spela samma roll i Sverige.³

I sin utförliga monografi om Moder og Barn i Dansk Folkeoverlevering, säger J. S. Møller i avsnittet om bortbytingen,⁴ att »i andre Sagn siger han, at han har set 2, 7 eller 9 Skove omhugget og atter opgroede». I de mycket talrika belägg, både tryckta och otryckta, som anföras till stöd för denna utsaga, saknas dock notalet helt och hållet bland de förra.⁵ Detsamma gäller det fåtal norska uppteck-

¹ Se för denna fråga C. W. von Sydow, Spöktro och vättetro [FmFt 12 (1925), h. 1, p. 1—10; h. 2, p. 3—22], h. 2, p. 19.

² Cit. bl.a. Piaschewski, p. 135. Cf. den pommerska formeln med dess förvanskning (?).

³ Se för utomskandinaviskt stoff Bolte-Polívka I, p. 368 s.; Mary H. Eastman, Index to Fairy Tales, Myths and Legends, 2 nd ed., Boston 1926, s.v. »Brewery of eggshells». Thompson, Motif-Index F 321:1.1.5; Piaschewski, op. cit., p. 132 ss., och Hwb d. dt Aberggl., Nachtrag, s.v. »Wechselbalg»; H. Appel, Die Wechselbalsage, Diss. Heidelberg, Berlin 1937, p. 30 ss.

⁴ Danmarks Folkeminder 48, Khvn 1940, p. 248 ss.

⁵ Se not 61, där alla hänvisningar till tryckta arbeten med deras omkr. 25 varianter av sägnen genomgåts. Detsamma gäller noterna 53—55. Större delen av materialet finns hos E. T. Kristensen, Danske Sagn I—VI:1—2, Århus-Silkeborg 1892—1901, I, nr 1049—75; idem, Danske Sagn, Ny Række I—VI, Khvn 1928—36, I, nr 734—53; cf. numera också S. Grundtvig, Danske Folkesagn 1839—83 udg. af H. Ellekilde, I. Danske Naturvætter (Danmarks Folkeminder 53) Khvn 1944, nr 20, 21, 23, 25, 26, 28, 31—33.

ningar, som äro omedelbart tillgängliga i tryck.¹ Här återstår alltså ett registreringsarbete, som åtminstone på danskt håll bör giva ett positivt resultat, om man får lita på Møllers uppgift.² De få litterära beläggen från 1800-talets Island innehålla icke heller denna särskilda variant. Tills vidare få vi alltså nöja oss med det svenska material, som tack vare Ejdestam gjorts åtkomligt. I detta påträffar man faktiskt nio-talet, och detta därjämte i *västsvensk* miljö. Från Änimskog i Dalsland finnes sålunda följande formel »Ja, nu ä ja så gammal som Tíven å Tívens skogar, och de är nedhuggna nio gånger och uppväxta nio gånger igen, men aldrig har jag sett att man bryggt i äggeskal, när man vänta kungen.»³ Även i Bohuslän har man känt till en vers, som både innehållsligt och formellt i hög grad överensstämmer med denna: »Möet har jä sett, å möet har jä hört å Tiviskoen har jä sett nie ganger uppbrunnen å nie ganger upprunnen, men aldri har jä sett nån brögga i ett äggeskal å tabba i ett nödeskal.»⁴ Av en annan typ är följande utsaga, som i motsvarande sammanhang fälles av bortbytingen, och som är upptecknad i Västergötland: »Ja' har levat i nie kungars ti', men aldri sett nån så dummer.»⁵

Om Ranke av den nutida Tyrolerversens uppbyggnad sluter sig till en gammal, keltisk formel av samma utseende, är det, när nio-talet verkligen finns belagt i det nutida Norden, åtminstone lika sannolikt, att de gamla nordborna känt till ett motsvarande uttryck. De ha alltså icke behövt missförstå en keltisk åldersvers, som i sin niotalvariant varken är belagd i gammal eller modern, keltisk tradition. Nu kan man genmäla häremot, att de gamla nordborna i detta fall icke äro identiska med islänningarna. Att man emellertid icke får draga någon sträng gräns mellan Island och Skandinavien, när ett formelartat uttryck återkommer på det ena men icke på det andra hållet, framgår av nedanstående översikt av spridningsområdet för

¹ Se F. Burjam, Den skandinaviska folktron om barnet, Diss. Helsingfors 1917, p. 28 ss.; S. Solheim, Register til Norsk Folkeminnelags skrifter 1—49 (Norsk Folkeminnelag 50), Oslo 1943, p. 18, s.v. »Den gamle bytingen», cf. infra.

² Däremot finnes 10-talet, se Kristensen, Danske Sagn I, nr 1068; cf. Sønderjydske Maanedsskrift 12 (1935/36), p. 52.

³ ULMA 890:5, p. 76 s.=NM 27844 (Johan Andersson, Änimskog 1923, uppt. av M. Ericsson).

⁴ VFF 1011, p. 23 (Lyse).

⁵ IFGH 949, p. 22 (Sättila).

en både språkligt och innehållsligt särpräglad variant av bortbytings-sägen.

Enligt en Medelpadssägen kokade man i »något urlitet kärll men tog den största tvara» man hade för att få bortbytingen att tala. Detta lyckas också: »Aldrig har jag sett någon koka med så stor tvara¹ i så litet kärll!»² En annan uppteckning från samma landskap berättar om gröt, som kokas i äggskal, varvid en stor talltopp användes till tvara. Det främmande barnet utbrister: »Jag är äldre än den gamlaste björk, men aldrig har jag sett så stor tvara åt så liten gryta.»³ I en tredje variant från Medelpad kokar man likaledes gröt i äggskal med en kornsnes till »tvare»: »Jag har levat så länge, att jag sett den här svedjan bli rödd sju gånger och åter bli nysvedja men aldrig har jag förr sett någon koka gröt i en sådan gryta.»⁴

Motsvarande sägner från Ångermanland tala samma språk: »Litt'n panne ån stor'n tväre, tœcke snner ha ja aldre sett»,⁵ heter det i en, medan en annan har följande formulering: »Jag är flera hundra år gammal, men aldrig har jag sett att någon har gjort en sådan kräckla.»⁶ Här har alltså det mera rikssvenska uttrycket trätt istället för dialektordet, som emellertid finns i inledningen (»gröt-tvare»). Det senare är annars bevarat i liknande sammanhang också från Västerbotten.⁷

Till dessa nordsvenska sägner finnas tvenne norska paralleller, i vilka båda skogsversen ingår. Den första är från Nes norr om sjön Mjösen och förtjänar att anföras i sin helhet, eftersom den på flera punkter är överraskande lik också de isländska varianterna:

»De va'en gong' i par folk, som hadde 'i baan, som vart bortbytt ta huldern. Den dom fekk att va'n ellgamal huldreka'll, med langt, graatt skjegg; men allt dom freste'n, fekk dom 'n itte te aa tala, og inga raa'er hjelpte. Saa va' de naaen som ga dom den raa'a at dom skul-le ta 'i förfærdeli diger turu aa 'i rekti lita gryte aa koke me. Ja dom gjorde det, aa da bytingen saag de, saa sa'n: 'Naa 'e je saa gamal,

¹ Grötrörare, gjord av skalad talltopp, på vilken det innersta av en grenkrans fått sitta kvar.

² NM 30050 (Haverö). Den 75-årige berättaren (1908) hänvisar till en man från Ljusnedal såsom sin sagesman. Obs. närheten till Norge!

³ NM 30905 (Selånger).

⁴ NM 16200 (Stöde).

⁵ ULMA 5733 (Skog).

⁶ NM 13995 (Mo).

⁷ ULMA 7734, p. 34 (Bygdeå): »tvare».

saa je har set 12 mils-skauen 12 gonger brønnin aa opatt-rønnin, men aller har je set saa diger turu ti sa lita gryte, sa'n.» Folket får så lov av kungen att skjuta honom, vilket endast går med en silverknapp.¹

Den andra norska sägnen, som här kommer ifråga, är ifrån Verdal och har alltså ett nordligare ursprung. I denna kokar moran i ett äggskal och använder en »humlestengel til turu», varvid bytingen utropar: »Æ e gammel som virota. Æ hi set Tydalsskojen sju gong rynny og tri gong brynny; men aller hi æ set so liten'n kok åt so stor'n hop.»²

Slutligen anför vi de få litterärt registrerade isländska beläggen. Till dem hör en ursprungligen av J. Árnason återgiven bortbytings-sägen,³ som sedan jämte andra ur dennes rikhaltiga samling översatts åtskilliga gånger.⁴ Alferna stjäla människobarn för att genom dem tillföra sitt släkte en själ⁵ och lägga istället urgamla, tandlösa individer av sina egna i vaggan. En bondkvinna, som råkat ut för en dylik manöver, band ihop en rad skaft, så att den övre ändan stack upp i skorstenen. Vid den nedre fäste hon en tvara (en við hinn nedri batt hun þvöruna)⁶ och ställde denna i en liten kruka mitt på golvet. Bytingen sade då: »Nú em eg svo gamall, sem á grönum má sjá (»som man kan se på mitt skägg»)⁷ átján barna fadir í álfheimum og hefi eg þó aldrei séð svo lánan gaur (»stång») í svo lítilli grýtu.» En obetydligt avvikande variant till denna sägen anföres av K. Maurer; en urliten gryta står enligt denna på elden, i álfheimum är utelämnat och gaur ersatt med þvöru.⁸ Sistnämnde forskare återgiver även ett annat bortbytingsspråk: »eg er nú ordinn sjötugr (»vorden

¹ R. Th. Christiansen, Overtro i Hedmarksbygderne [Bygd og Bonde I (1919), p. 1—34], p. 30, nr 113.

² A Røstad, Frå Gamal Tid. Folkeminne frå Verdal (Norsk Folkeminnelag 25), Oslo 1931, p. 24, cf. en variant ibid., där dock tvaram saknas. Rynny — brynny = sv. »upprunnen — nedbrunnen».

³ Islenzkar þjóðsögur og æfintýri I—II, Lpz 1862—64 I, p. 42 s.

⁴ T.ex. av Adeline Rittershaus, Die neuisländischen Volksmärchen, Halle a. S. 1902, p. 305 s., nr 80.; Burjam, op. cit., p. 31; Margrethe L. Jørgensen, Islandske Folkesagn og Æventyr paa Dansk, Khvn 1924, p. 114 s.

⁵ Cf. ovan, p. 44.

⁶ Burjam: sten?!

⁷ Så Maurer (se not 8), Rittershaus och Jørgensen; Burjam: »gråa hår;» cf. supra »langt graat skjegg»!

⁸ Isländische Volkssagen der Gegenwart, Lpz 1860, p. 12 s.

sjuttioårs») karl, og sextíu barna faðir, og hef aldrei séð svona lánga stöng í svo lítilli grýtu.»¹

De många överensstämmelserna mellan dessa nordsvenska, norska och isländska sägner äro uppenbara. Den terminologiska enhetligheten tvára-turu-þvöru betyder kanske mindre i detta sammanhang, då den är betingad av det språkgeografiska samband, som består mellan dessa områden.² Då man alltså därstädes talat om en gröt-rörare, har nämnda beteckning i dess skilda varianter utgjort det naturliga uttrycksmedlet. Men det märkliga är, att den handling, vari redskapet ifråga ingår, överallt är densamma, och att denna särskilda metod att bliva av med bortbytingen dessutom är begränsad till samma geografiska områden.³ Vi ha alltså med en lokal variant att göra, och eftersom den har fått en så stor spridning, måste den vara mycket ålderdomlig. Icke heller verkar den litterär, i varje fall torde all påverkan från bröderna Grimms sagor vara utesluten. Däremot finnes första ledet »svo gamall, sem á grönnum má sjá» redan i Sverres saga från omkr. 1200!⁴ Alltså faller Wesselskis teori, att bortbytingens höga ålder stammar från skogsversen i nr 39 av dessa — »Nun bin ich so alt wie der Westerwald» — och därmed från år 1812. Ty den stegrade åldersformeln finns med i åtskilliga av dessa ålderdomliga sägner. Detta gäller både Sverige och Norge men icke de fåtaliga, litterärt registrerade uppteckningarna från Island. Det otryckta materialet från det sistnämnda hållet torde icke giva något utbyte för skogsversens del,⁵ eftersom Island i senare tid saknat skog. Detta utesluter

¹ Ibid. — Piaschewski, p. 132, not 35, omtalar en isländsk åldersvers, där jämförelsen gäller »Gribswald». Uppgiften är felaktig. I själva verket är den av P. åsyftade sägnen från Nordsjälland. Tydigen har P. förletts av titeln på det verk, där hon hämtat notisen: B. Grøndal, Folketro i Norden med særlig Hensyn til Island (Annaler for Nordisk Oldkyndighed 1863, p. 1—178), p. 22 s.

² Se t.ex. H. Geijer hos J. Flodström, Sverges folk, Uppsala-Sthlm 1918, p. 198. Att döma av J. E. Rietz, Ordbok öfver svenska allmoge-språket, Lund 1867, p. 767 s., s.v. »Tvära 4», är ordet väst- och nordsvenskt.

³ Cf. Piaschewski, p. 96, not 53, där endast isländska belägg härför citeras. De talrika litteraturhänvisningarna hos P. gå alla tillbaka på Árnason och Maurer, i den mån de ha med Island att göra — flera fel och missförstånd föreligga näml.

⁴ Påpekat av prof. E. Ó. Sveinsson, Reykjavik, i brev den 25/3 1948. Se ed. Indrebö, Kristiania 1920, p. 132^s.

⁵ Prof. Sveinsson, som haft den stora vänligheten att undersöka saken efter en skriftlig förfrågan, om skogsversen kan spåras i levande folktradition, svarar

naturligtvis icke, att man för tusen år sedan, då sådan verkligen funnits, känt till denna vers i dess vidgade form också på Island.

IV.

De nu förebragta stilistiska och traditionshistoriska skälen mot Rankes tes torde vara tillräckligt starka för att göra denna ohållbar i dess tillämpning på Vsp 2:5—6. Däremot har den onekligen kastat ljus över den senare delen av strofen. Finns det då någon möjlighet att komma till rätta med v. 5—6? Ranke har själv pekat på en sådan, då han framhåller, att de nio världarna på något vis måste stå i samband med »måtträdet», vilket i sin tur med en pregnant tolkning av *man* måste befinna sig på fröstadiet. »Die Vorstellung wäre dahin auszuführen, dass der Baum, der noch als Keim in der Erde lag, potentialiter die neun Welten bereits in sich barg, die er später (in seinen neun Ästen?) entfaltet hat.» Men då denna tanke är underligt och oskickligt uttryckt, lämnar Ranke detta alternativ.¹ I F. Detter-R. Heinzels kommentar föreslås i anslutning till översättningen »Räume im Weltbaume» en annan formell lösning, nämligen uppdelningen *i víði, i trädet*. Alltså: »nio världar minns jag, nio [världar] i trädet». Detta alternativ avvisas dock såsom »eine sehr unanschauliche Vorstellung».²

Värdet av de citerade omdömena beror på vilken världsbild man har. Med en mera primitiv sådan har en tankegång av nu antytt slag varit både möjlig och i hög grad åskådlig. Ovan ha vi sett, att ett världsträd med nio våningar eller världar förekommit i både en- och niostammig gestalt vid schamaneringen bland de ural-altaiska stammarna. Men detta rituella handlande har sin exakta mytologiska motsvarighet, där f.ö. skeendet varit mera obundet. Bland jakuterna berättas det sålunda, att det världsbehärskande trädet från begynnelsen varit en ringa telning, som liksom världspelaren och världsberget varit underkastad utvecklingens lag.³ Trädet säger självt: »När

i nämnda brev: »Jeg tør ikke absolut benægte, at der et eller andet steds findes i islandske traditioner en formel svarende til f.ex. den norske (se supra, p. 47), men det er i saa fald aldeles ubekendt. Jeg har søgt hvar jeg kunde tænke mig det vilde kunne findes, men forgæves.»

¹ Op. cit., p. 55.

² Sæmundar Edda I—II, Lpz 1903, II, p. 8.

³ Harva, Die rel. Vorst., p. 70.

himlarna och jorden började att växa, växte jag jämte dem.»¹ Närmare kan man knappast komma den tolkningen av Vsp 2:5—8, att det kosmiska trädet med de nio världarna en gång legat som ett frö under jorden! Alldeles som ritualet växlar också bilden av det färdiga kosmos: världsträdet innesluter än ett visst antal våningar eller delar därav, och än löper det genom de skilda himlasfärerna, som äro mera självständiga gentemot trädet. Och än har detta nio stammar och än en enda, så att samma träd t.o.m. kan skildras på båda sätten. Hos de sibiriska tatarerna har sålunda M. A. Castrén upptecknat en sägen, i vilken bl.a. det här underjordiska världsträdet omtalas på följande vis: »Framför dörren till detta hus [underjordshärskaren Irle-Chans boning] stå nio lärkträd, som växa ur en och samma rot. Detta är den påle, vid vilken de nio Irle-Chanerna binda sina hästar ... Innan flickan [hjältinnan Kubaiko] trädde in, stannade hon vid lärkträdet och såg där en inskrift av följande lydelse: 'När Kudai skapade himmel och jord, skapades också detta lärkträd.'»² Berättelser av detta slag förklara utmärkt övergången från *nio ividi* till *miqtvid mæran* i Vsp 2.

De nu refererade föreställningarna stå emellertid på intet vis isolerade utan finnas även i västlig tradition. Orsaken härtill är, att de från Främre orienten spritts dels till det inre av Asien och dels över medelhavsområdet till Västeuropa. Om man bortser från den kristna tillämpningen och den särskilda utformningen med det upp- och nedvända trädet, utgör en irisk framställning från 1400-talet en god motsvarighet till den asiatiska världsträdsmytologien. Den är framdragen och översatt av R. Thurneysen och har följande lydelse: »Legenden förtäljer om ett underbart träd, vars övre del befinner sig ovan firmamentet, medan den undre är på jorden. I dess mitt tonar all slags musik. Till trädets underbara natur hör vidare, att det spirat ovanifrån, under det att varje annat träd växer nedifrån och upp. Ur en enda rot växer det från ovan, men nedtill utgå talrika rötter från detsamma. Nio grenar har det, vilka bli vackrare, ju längre upp de sitta. Glänsande vita fåglar vistas i evighet i dess grenverk och lyssna till dess många melodier.

¹ U. Holmberg—Harva, Finno-Ugric, Sibirian [Mythology] (The Mythology of All Races 4), Boston 1927, p. 333.

² Cit. Harva, Die rel. Vorst., p. 71, där också övriga belägg finnas.

Detta är trädet: Jesus Kristus, fulländningen av alla Guds skapelser, över vilka han står på grund av sin gudom. Han har slagit rot i denna jorden och blivit människa genom jungfru Maria. Alla melodierna i hans mitt, det är de gudomliga hemligheternas fulländade skönhet. Ovanifrån är han vuxen, d.v.s. från den himmelska fadern. En enda rot har han ovan till, det är gudomlighetens enda gudom. Men de många rötterna ned till, det är de tolv apostlarna och lärjungarna och de övriga helgonen. De nio grenarna, det är de nio himlavåningarna, av vilka var och en är upphöjdare än den närmast föregående. De vita fåglarna mellan grenarna, det är de rättfärdigas glänsande själar i himlavåningarna.

Vi alla, som befinna oss i detta gemensamma läger anropa alltså Guds barmhärtighet, att vi måtte få bo mellan grenarna på detta träd, d.v.s. i himlavåningarna.»¹

Med det nu andragna materialet för ögonen kan man sålunda icke ur innehållslig synpunkt invända någonting mot följande översättning av Vsp 2:5—8:

Nio världar minns jag,
nio i trädet (el.: nio grenar),
det frejdade mätträdet
nedanför mullen.

Valan erinrar sig alltså — ev. under en kosmogonisk vision — tidernas begynnelse, då världsträdet med de nio våningarna ännu var ett frö. Egentligen fanns då icke heller mullen, men sierskor och diktare ha icke varit så logiska som sina moderna uttolkare, och fröet har dragit tanken på jorden med sig. Med samma frihet har

---

¹ Zeitschrift für celtische Philologie 14 (1923), p. 16 s. Se för kommentar och andra, likartade idéer C.-M. Edsman, *Arbor inversa* [Religion och Bibel 3 (1944), p. 5—33], p. 8 s., 28 ss. För den icke-kristna bakgrunden, cf. också, Widengrens tolkning av Bahman Yašt, op. cit., p. 342 s.: »ett träd med fyra grenar. Detta är världsträdet, som emellertid icke är något annat än en bild av guden själv, vars kropp ju är världen.» I det ställe hos Reitzenstein-Schaeder (p. 92), vartill W. hänvisar, står dock ingenting om något träd eller någon gudakropp, utan endast, att man i Indien föreställt sig världen som en stor, människoliknande staty, samt en hänvisning till motsvarande iranska makrokosmosidé; se även Widengren, p. 106 s., där tesen om världen såsom gudens kropp utvecklas.

skalden kunnat börja med världsträdets innehåll i stället för med trädet självt.

Det är intressant att konstatera, hur man för länge sedan, utan närmare kännedom om det jämförande mytologiska stoffet, på rent logisk väg slutit sig till, att v. 5—7 höra samman på nu angivet sätt. Redan K. Müllenhoff skriver sålunda: »Wie man das ἄπαξ εἰρημένον 'íviði' in diesem zusammenhange, als umschreibung von nîo heima und wiederum inbegriffen in den 'miǫtvið mæran', anders auffassen kann als räume im weltbaume (vgl. die 'íviðjur' δρύαδες), weiss ich nicht.»¹ Han översätter också »neun welt-(baum-) räume, den herlichen baum der schöpfung.»² Detter följer helt Müllenhoff och fastslår, att de tre versraderna »neun Heime, neun (Welt-)Baumräume, den (ganzen) herrlichen Massbaum» endast äro varierande uttryck för samma sak. Denna uppfattning återspeglas mer eller mindre ordagrant i åtskilliga Eddaöversättningar.³

Den nu anförda tolkningen av *íviði* betraktar detta ord såsom en unik term, vilkens innebörd utan närmare analys bestämmes snarast av sammanhanget. Hos F. Detter-R. Heinzel ha vi ovan mött uppdelningen *i víði*, »i trädet». F. Jónsson överväger också hypotetiskt en sådan, »i træt», men förkastar den av metriskä skäl.⁴ Här synas dock nordisterna vara av olika mening. Sålunda räknar också Ranke allvarligt med en dylik tolkning, ehuru han i anslutning till sin uppfattning av *heima* översätter *víði* med skog: »an neun Siedelungen erinnere ich mich, (alle) neun (wieder) im Walde, d.h. vom Wald verschlungen.» Härigenom komma accentförhållandena särskilt bra till sin rätt: »Bei einer solchen Interpretation erschiene die auffallend starke Betonung des Zahlwortes als des Stabträgers besonders gut gerechtfertigt.»⁵ Detta förslag till läsning av texten godtages också

¹ Deutsche Altertumskunde V, Neuer vermehrter Abdruck, Berlin 1908, p. 89 (=1883 års upplaga).

² Ibid., p. 75.

³ H. Gering, Die Edda übersetzt und erläutert, Lpz-Wien 1892 (»neun Räume des Weltbaums«); cf. E. Thall, Eddan. Nordiska fornsånger från isländskan tolkade, Sthlm 1912, p. 13 (»nio rymder i maktens träd«); F. Wagner, Les Poèmes mythologiques de l'Edda (Bibl. de la Faculté de Philosophie et Lettres de l'Univ. de Liège, fasc. LXXI), Liège 1936, p. 82 (»neuf domaines couverts par l'arbre du monde«).

⁴ Völu-spá 1911, p. 42.

⁵ Op. cit., p. 56, not 2.

av F. Holthausen, som förutom konjekturen *ivīða*, »sehr weite» också har ett tredje förslag: *i vīði*, »in der Weite».¹

Det bör emellertid observeras, att Ranke skiljer mellan v. 5—6 och v. 7—8. Om man däremot vill uppfatta de tre förstnämnda verserna såsom en helhet, erbjuder läsarten *i vīði* svårigheter, eftersom denna dativ bryter serien av ackusativer och därmed drager med sig, att det följande *miqtvið mæran* måste hänföras till v. 5 i stället för, som naturligt vore, till v. 6. Det förefaller därför mera motiverat att knyta an till den ovan alternativt framförda tolkningen »nio grenar», som också passar utmärkt ur innehållslig synpunkt. Det är då icke fråga om rotgrenar utan om (det blivande) grenverket ovan jord.

Utom Ranke² ha även några tidigare eddatolkare i förbigående varit inne på översättningen »grenar.» Detta gäller t.ex. W. Hahn³ och A. Wesselofsky.⁴ Språkligt sett torde den icke vara omöjligare än alla andra tolkningar av *ivīði*, och sakligt sett är den vida att föredraga framför dessa.

Återspeglar Völuspá 2:5—8 ett schamanistiskt ritual eller en keltisk åldersvers? Intetdera, blir svaret. Men den förstnämnda teorien har den förtjänsten, att den riktar blicken på psykologiska fakta och en kosmologisk mytologi,⁵ som obestriddigen kasta ljus över den dunkla

¹ Zu den Eddaliedern [Zeitschrift für deutsches Altertum und deutsche Literatur 80 (1944), p. 155—156], p. 155. Även Palmér, op. cit., p. 116, läser *i vīði*; cf. också supra, p. 29, not 2. Å Ohlmarks, Studien zur altgermanischen Religionsgeschichte Lpz 1943, p. 71, upplöser också, under hänvisning till Hauksbóks *i vīðior*, *ivīði* i två ord, ehuru han uppfattar det första *i*-et såsom ett proleptiskt adverb, det andra *i*-et såsom kort och alltså översätter: »neun Bäume darin». Cf. P. A. Gödecke, Edda ... på svenska, 2 uppl., Sthlm 1881, p. 3: »nio urträd», och för proleptiska prepositionsattribut I. Lindquist i Studia germanica tillägn. E. A. Koch, Lund 1934, p. 137.

² Se supra, p. 49.

³ Die neun Welten der Edda. Eine kritische Abhandlung [Herrigs Archiv für das Studium der neueren Sprachen und Literaturen 19:34 (1863), p. 439—52], p. 447: »Völ. 2, wo die neun Welten mit den neun Aesten der Esche Yggdrasil verglichen werden.» Hela den besvärliga frågan om Eddans kosmiska topografi måste förbigås. Den är av mindre betydelse, om den här hävdade tolkningen är riktig.

⁴ Yggdrasil [Archiv für slavische Philologie 13 (1891), p. 149—53]. W. hänför *ivīði* antingen till *heima* (»über dem Baume gelagert») eller till *miqtviðr* (»Aeste oder Stämme»).

⁵ Även F. Ström, op. cit., p. 67, anser, att Vsp. 2 står i samband med schamankosmologi, ehuru han icke har anledning att gå in på ämnet.

strofen. Och den andra styrker, när den endast tillämpas på slutverserna, en redan hävdvunnen uppfattning av v. 8: världsträdet såsom frö under jorden.

Då härmed slutet av denna undersökning är uppnått, erinrar sig också dess författare något, nämligen en liten berättelse, varmed J. Bédier, ävenledes i andra hand, smyckar inledningen till en av sina böcker: »Il est bon de se rappeler ce mot de Claude Bernard, plaisant, mais profond. Un jeune physiologiste lui présentait un jour une longue monographie d'un animal quelconque, soit le crotale ou le gymnote. Claude Bernard lut le livre. 'J'estime' dit-il à l'auteur, 'votre conscience; je loue votre labeur. Mais à quoi serviraient, je vous prie, ces trois cents pages si, par hasard, le gymnote n'existait pas?'» Bédier väntar för sin del, att »si par hasard les fabliaux n'existaient pas, il resterait peut-être quelque chose du présent travail».¹ Och på samma sätt hoppas författaren till denna framställning, att något har kommit ut av den, även om »par hasard» världsvåningarna icke legat i trädet.²

---

¹ Fabliaux. Études de littérature populaire et d'histoire littéraire du Moyen âge (Bibliothèque de l'École des Hautes Études, Sciences philol.-hist. 98), Paris 1893, p. VII s.

² Ovanstående uppsats var ursprungligen avsedd som en exkurs till den tidigare citerade Arbor inversa i Religion och Bibel 1944 och framfördes senare i föredragets form inför Nathan Söderblom-Sällskapet den 11/3 1945. För värdefulla råd och påpekanden tackar dess förf. professorerna Dag Strömbäck, Karl Gustav Ljunggren och Ivar Lindquist. Ett särskilt tack riktas även till fil. lic. Gösta Holm, som under arbetets gång beredvilligt ställt sin filologiska sakkunskap till förfogande och även i övrigt befrämjat detsamma.

FELIX GENZMER

Die Götter des zweiten Merseburger Zauberspruchs

Nachdem die beiden Merseburger Zaubersprüche im Jahre 1841 wiedergefunden worden waren, hat man in dem zweiten von ihnen mit Recht den Beweis dafür gesehen, daß nicht nur die Hauptgötter gemeingermanisch waren sondern daß auch manche Götter und Göttinnen zweiten Ranges in Deutschland wie im Norden ihre Heimat hatten. Im einzelnen aber lassen die knappen Angaben des Spruches manchen Zweifel bestehen. Im folgenden soll versucht werden, einige Punkte zu klären.

1

Der Zauberspruch lautet:

*Phol ende uuodan uuorun zi holza;
du uuart demo balderes uolon sin uuoz birenkict.
thu biguol'en sinhtgunt, sunna, era swister;
thu biguol'en friia, uolla, era swister;
thu biguol'en uuodan, so he uuola conda:
»sose benrenki, sose bluotrenki,
sose lidirenki:
ben zi bena!
bluot zi bluoda!
lid zi geliden, sose gelimida sin!»*

Phol und Wodan fuhren zu Holze;
da ward Balders Fohlen sein Fuß verrenkt.
Da besang ihn Sinhtgunt und Sunna, ihre Schwester;
da besang ihn Frija und Folla, ihre Schwester;

da besang ihn Wodan, wie er) (wohl es konnte:
 »Seis Beinrenkung,   seis Blutrenkung,
                              seis Gliedrenkung:
                              Bein zu Bein!
                              Blut zu Blut!
 Glied zu Gliedern,   daß sie gelenkig sind!«

Gewöhnlich werden die Schlußworte übersetzt: »als ob sie geleimt seien!« Hierfür scheint eine christliche Fassung aus dem 14. Jahrhundert zu sprechen, in der es heißt: »glit gley m dich (Glied, leime dich), als dich der heilige Christ geleimt hat!« Damals hat man also die letzten Worte ebenso aufgefaßt. Zu Gunsten dieser Ansicht wurde weiter angeführt, daß der Stamm *lim* mit der Bedeutung gliedhaft, beweglich nur im Nordischen und Angelsächsischen, nicht aber im Deutschen anzutreffen und daß ein Zeitwort *limjan* unbekannt sei. Das trifft jedoch nicht zu. Im Gregorius Hartmanns von Aue heißt es (Vers 2914 ff.):

dīne schenkel sint sleht, dīne fūeze hol,
 dīne zēhen gelimet unde lanc,
 dīne nagel lūter unde blanc.

»Deine Schenkel sind glatt, deine Füße gewölbt, deine Zehen beweglich (gelenkig) und lang, deine Nägel sauber und glänzend.« »Geleimt« statt beweglich gäbe hier keinen Sinn. Dieselbe Bedeutung muß *gelimida* auch in unserm Zauberspruch haben: fest »zusammengeleimt« könnte wohl ein gebrochener Knochen werden, nicht aber ein ausgerenktes Glied: hier muß nur jedes Ding wieder an seinen Platz kommen, das Ganze aber beweglich sein. Wie auch heute ist offenbar schon im 14. Jahrhundert das seltene Wort *gelimida* nicht mehr verstanden und irrtümlich als *gelimida*, geleimt, aufgefaßt worden.¹

---

¹ Die Auffassung »beweglich gemacht« ist von Edward Schröder, Z. f.d.A. Bd. 63 S. 174 begründet worden. Gegen ihn Hans Naumann, Z.f.d.Ph. Bd. 51 S. 477. Auch W. H. Vogt will an ein *limjan* nicht glauben, da wir ein solches Wort heute noch nicht besäßen (Z.f.d.A. Bd. 65 S. 113). Nachdem dieses Wort aber nachgewiesen ist, kann meines Erachtens die Übersetzung »geleimt« nicht mehr in Frage kommen. Auch die von W. H. Vogt a.a.O. erwogene, etwas gewaltsame Lösung, die letzten drei Worte des Spruches zu streichen, dem Hund also den verfänglichen Schwanz abzuhacken, scheint mir nicht

2

Aufgeschrieben ist der Spruch zu Anfang des zehnten Jahrhunderts. Wäre er erst um diese Zeit geschaffen, so wäre er etwa den eddischen Götterliedern gleichartig. Für Deutschland würde er dann nur bezeugen, daß man sich hier 100 bis 150 Jahre nach dem endgültigen Siege des Christentums noch an einige heidnischen Götternamen erinnerte. Anders wäre es, wenn er zeitlich weiter hinaufgerückt werden müßte. Das wollen wir zunächst prüfen.¹

Der Spruch ist nur ein Werk der Kleinkunst. Als solches nimmt er aber einen hohen Rang ein. Er ist den besten Spitzenleistungen gleichwertig. Er zeigt nicht eine gleichmäßige, mit einer gewissen Starrheit verbundene Höhe kultischer Ausdrucksweise wie der altdeutsche Wurmsegen und die Eddastrophe Hav. 144 sondern ist auf eine mächtige Steigerung hin angelegt. Bewundernswert schmiegt sich die Form dem Inhalt an.²

Ganz schlicht setzt es mit zwei Langzeilen ein, die sich nur durch Takt und Stabreim von der ungebundenen Rede unterscheiden. Dann fangen die Zauberhandlungen an. Damit beginnt auch das wirkungsvollere Kunstmittel, der Gleichlauf, sein Spiel. Wie die beiden Göttinnenpaare handeln, ist in zwei Langzeilen dargestellt, die vollkommensten Gleichlauf zeigen: nur die Namen wechseln; sonst decken sich die Zeilen. Nun greift aber noch Wodan ein. Der Anvers gleicht den beiden vorhergehenden. Aber Wodans Tun wiegt mehr als das der beiden Schwesternpaare. Ist es doch der Fimbulpülur,

---

angebracht, da der Schwanz, richtig besehen, ganz einwandfrei ist. — Die Stelle bei Hartmann verdanke ich Richard Kienast.

¹ Die Frage, wie alt unser Spruch sei, habe ich ausführlicher behandelt in dem Aufsätze: *Da signed Krist — thû biguol'en Wuodan*, der im Jahrbuch der Tübinger Wissenschaft 1948 erscheinen soll. Da diese Arbeit manchem Leser dieser Zeitschrift nicht zugänglich sein wird, wiederhole ich hier einiges von den dortigen Ausführungen.

² Die Form unseres Spruches hat in klarer Weise Ivar Lindquist in seinem aufschlußreichen Buche *Galdrar* (1923) S. 43 ff. behandelt. Auf die umstrittene Frage, ob die beiden Göttinnenpaare zu dem Erfolge beigetragen haben, ob also ihr Zaubersang wirksam gewesen sei oder nicht oder ob alle Zaubernden gleichzeitig gesungen haben, kann ich im Rahmen dieses Aufsatzes nicht eingehen. S. hierzu F. Ohrt, *De danske Besvaergelser mod Vrid og Blod*, *Hist.-fil. Meddelelser udg. af den Kgl. Danske Videnskabernes Selskab* Bd. 6 (1921, 22) H. 3 S. 62 ff.; Ivar Lindquist a.a.O.

der größte Zauberherr, der als dritter tätig wird, um das Werk zu vollenden. Das sagt der neue Abvers mit den Worten: »wie er wohl es konnte«; sie sind also kein überflüssiger Zusatz sondern geben der dritten Bemühung auch äußerlich das Achtergewicht. Weil dieser Halbvers etwas entscheidend Neues bringt, ist er auch nicht in den Gleichlauf einbezogen.

Damit ist der erste, der »epische« Teil der Formel zu Ende. Es ist eine Strophe im epischen Langzeilenmaß, die sich in zwei Halbgesätze (Helminge) gliedert: das erste, das die Exposition enthält, in zwei schlichteren Langzeilen; das zweite, das von dem dreifachen Zaubersang erzählt, in drei Langzeilen mit dreifachem Gleichlauf im Anvers und zweifachem im Abvers. Die ganze Strophe zeigt strengsten Langzeilenstil: Satz und Langzeile decken sich ohne Ausnahme.

Der zweite Teil aber bringt etwas anderes: die Zauberformel im engeren Sinne, die Wodan bei diesem in der Mythenwelt spielenden Ereignis gesprochen und mit der er Erfolg gehabt hat. Damit ändert sich auch das Versmaß. Es kommt eine frei gebildete Strophenform, die dem nordischen Zauberton (*galdralag*) ähnlich ist. Wie auch in diesem gleicht ihr erstes Halbgesätz dem des nordischen Spruchtons (*ljóðahátttr*): es besteht aus einer Langzeile und einer Kurzzeile. Diese zeigt hier eine Besonderheit, die sich auch sonst gelegentlich findet: sie stabt nicht in sich sondern ist der Langzeile »angereimt«: vermöge des Stabreims nur in ihrer zweiten, schwächeren Hebung, im übrigen aber vermöge eines wieder denkbar vollkommenen Gleichlaufs. Das zweite Halbgesätz ist eine Art Spiegelbild zum zweiten Helming des regelrechten Zaubertons, wie ihn Snorri Sturluson *Háttatal* Str. 101 geformt hat, bei dem aber Anfang und Ende ihre Plätze getauscht haben: zuerst kommen zwei selbständige, in sich stabende gleichlaufende Kurzzeilen; dann folgt die Langzeile. Von dieser läuft der Anvers den beiden vorhergehenden Kurzzeilen gleich. Der Abvers, der den Erfolg des Zaubers ausspricht, ist wieder gleichlauffrei.

Das Gesetz der Dreiheit beherrscht den ganzen Spruch: dreimaliges Besingen, dreifache Auswirkung der Verrenkung, dreifache Heilwirkung; dem entspricht dreimaliger dreifacher Gleichlauf. Die sprachliche Form ist also kein Allerweltmuster, kein »Anzug von der Stange«, sondern feinste für diesen Spruch geleistete Maßarbeit; und sie sitzt ihm wie angegossen.

Schließlich wollen wir noch danach schauen, wie die mit dem zweiten Halbgesätz beginnende Steigerung weiter verläuft. Von den beiden Schwesternpaaren sind Sinthgunt und Sunna geringere Göttinnen; auch im Norden zählt Sól nicht zu den Asinnen. Frija und sicher auch ihre Schwester Folla gehören jedoch zu den hohen Göttinnen. Wodan aber ist, als der Spruch entstand, entweder schon der oberste oder doch mindestens der zaubermächtigste Gott gewesen. Mit dem Übergang zur Zauberformel wird der Ton noch stärker, und der Spruch drängt in den drei vorangestellten Nebensätzen unaufhaltsam dem Gipfel zu. Mit den mächtigen Schlägen des Zaubergebots ist dieser erreicht: Wort und Wille haben nun eine Kraft, die nicht mehr überboten werden kann. In einem stolzen Schlußakkord klingt das Ganze aus.

Ein solches Sprachkunstwerk kann in Deutschland nicht im zehnten Jahrhundert geschaffen worden sein.¹ Wie das Gedicht Muspilli zeigt, war dort der Stabreim schon in der zweiten Hälfte des neunten Jahrhunderts im Verfall. Der Heliand zeigt ihn um 830 noch auf der Höhe; aber dieses Gedicht gehört zu einer besonders gestalteten Unterart, der angelsächsisch-sächsischen geistlichen Dichtung, die die stabreimende Form länger bewahrt hat als die übrige deutsche Dichtung. Der Gleichlauf ist auch dem Heliand so gut wie fremd. Aber auch das Hildebrandlied, das am Anfang des neunten Jahrhunderts niedergeschrieben, vermutlich aber mindestens hundert Jahre früher gedichtet worden ist, enthält nur geringe Reste von Gleichlauf. Reichlich und wirksam vertreten zeigt er sich dagegen in der ältesten Schicht des um 500 oder früher entstandenen Hunnenschlachtliedes. An die Vollkommenheit des Merseburger Spruchs reicht er freilich auch hier nicht heran.

Nun neigen zweifellos manche Gruppen der Dichtung mehr dazu, alte Formen zu bewahren, als andre. Das gilt besonders von der kultischen Dichtung. Ganz dasselbe sehen wir in der Musik: die Kirchenmusik pflegt nicht der Tummelplatz für Neutöner zu sein. In dem anmutigen Weingartener Reisesegen, der erst gegen Ende des zwölften Jahrhunderts niedergeschrieben ist, aber ein Jahrhundert älter sein mag, hören wir noch stabreimende Klänge und zweimal auch Gleichlauf, der freilich hinter der hohen Kunst des Merseburger

---

¹ Vgl. zu dem folgenden Ivar Lindquist, Galdrar, 1923, S. 54.

Spruches weit zurückbleibt. Bei diesem aber handelt es sich nicht um Nachklänge einer verschollenen Kunstgattung; hier sehen wir einen Stil so meisterhaft gehandhabt, wie es nur in einer Zeit möglich war, wo dieser noch in voller Lebenskraft stand. Er ist zwar nicht mehr archaisch-starr wie in dem steinzeitlichen altdeutschen Wurmsegen; er zeigt aber andererseits auch kein Merkmal der Spätzeit sondern alle Kennzeichen einer Hochstufe.

Da nun der Gleichlaufstil bei den Deutschen seit der Völkerwanderungszeit im Schwinden ist, wird der Merseburger Spruch schwerlich jünger sein, als etwa das Jahr 500; vielleicht ist er sogar ein gutes Stück älter. Wir haben in ihm also eine Urkunde, die den Götterliedern der Edda zeitlich vorausgeht und der urgermanischen Zeit mindestens noch sehr nahe steht.

Ein Teil des Spruches reicht sogar in eine noch viel frühere Vergangenheit zurück. Es sind die drei gleichlaufenden Kurzzeilen des Zauberbefehls: Bein zu Bein! Blut zu Blut! Glied zu Gliedern! Diese bilden einen festen Kern aus hartem Urgestein, der sich in ganz ähnlicher Form in sehr vielen, zum Teil bedeutend jüngeren Segen findet. Wir treffen ihn aber auch schon in einem Spruch des indischen Atharvavedas an, den wir in die Zeit zwischen 1500 und 1000 vor der Zeitwende setzen können. Hier aber ist er stark verbreitert und verwässert. In dieser Form stellt er deutlich eine jüngere Entwicklungsstufe dar als der germanische Spruch, der die urindogermanische Form dieser Zeilen treu bewahrt und an viele jüngeren Segen weitergegeben hat.¹ Leider enthält dieser urzeitliche Rest keine Götternamen.

3

Von den sieben Götternamen des Spruches kehren fünf in der Spätzeit des nordischen Heidentums wieder.: *Wuodan* als *Óðinn*, *Balder* als *Baldr*, *Sunna* als *Sól*, *Frija* als *Frigg* und *Folla* als *Fulla*. Nur für *Sinhtgunt* und *Phol* scheinen dort Gegenstücke zu fehlen.

¹ Der Schöpfer unseres Segens hat also einen schon zu seiner Zeit uralten kürzeren Spruch, der dem Wurmsegen seinem Stile nach nahe steht, in seine kleine Dichtung eingebaut. Daß germanische Schöpfungen eine ältere Stufe darstellen als ihre aus einer Jahrtausende früheren Zeit überlieferten indischen Gegenstücke, zeigt sich öfters. Andre Beispiele s. F. Genzmer, Germanische Schöpfungssagen, 1944, S. 18, 20 ff.; vgl. G. Baesecke, Vorgeschichte d. deutschen Schrifttums, 1940, S. 68, 69.

Sinhtgunt ist uns auch sonst unbekannt. Über sie sind verschiedene Vermutungen ausgesprochen worden.¹ Sicherheit oder auch nur größere Wahrscheinlichkeit ist für keine zu gewinnen. Am nächsten liegt es meines Erachtens anzunehmen, daß der Name aus *Sinthgunt* verschrieben sei. Daß er eine Mondgöttin bezeichne, möchte ich nicht glauben, mag auch das Geschwisterverhältnis zu *Sunna* dazu verlocken: den Mond haben sich die Germanen, soweit wir sehen, immer als männlich vorgestellt.

Weiter haben die Überlegungen geführt, die man über *Phol* angestellt hat. Hier können wir eine bestimmte Deutung wahrscheinlich machen.

Die Handschrift zeigt *P^hol*. Der Schreiber hat zuerst *Pol* geschrieben und dann den Namen in *Phol* verbessert. Wie ist das zu erklären?

Die Antwort hat F. Wrede gegeben: eingewirkt hat die lateinische Schreibweise; der Schriftgebrauch ist ja von dem Lateinischen auf das Deutsche übertragen.² Die althochdeutschen Handschriften geben den Laut *f* bald durch *f*, bald durch *u* oder *v* wieder, ähnlich wie auch die heutige deutsche Rechtschreibung *für* neben *vor* und *Feder* neben *Vogel* zeigt. Der Merseburger Schreiber verwendet regelmäßig *u* (= *v*). Hiervon ist er aber dann abgewichen, wenn sich eine Buchstabenfolge ergeben hätte, die im Lateinischen nicht möglich war. Deshalb schreibt er *friia*, nicht *uriia*, da es im Lateinischen kein *vr* gibt. Nun dient ihm der Buchstabe *u* aber auch dazu, den Selbstlaut *u* wiederzugeben. Dadurch mußten sich öfters, ähnlich wie bei den jüngeren Runen, Zweideutigkeiten ergeben, die dem Leser das Verständnis erschwerten. Diese sucht der Schreiber möglichst zu vermeiden. In dem ersten Merseburger Spruch, der dem zweiten in der Handschrift unmittelbar vorhergeht, kommen die Wörter *haft* (Haft oder Gefangener) und *heftidun* (hefteten) vor. Hierfür hätte er *haut* und *heutidun* schreiben müssen. Das hätte aber kaum ein Leser verstanden. Also *haft* und *heftidun*? Dagegen sträubte sich aber seine Feder: ein inlautendes einfaches *f* gibt es im Lateinischen

¹ S. hierzu Sophus Bugge, Studien über die Entstehung der nordischen Götter- und Heldensagen, 1889 S. 297, 298; Erik Brate, Andra Merseburgsbesvärjelsen, A.f.n.F. Bd. 35, 1919, S. 287 ff.; Jan de Vries, Altgermanische Religionsgeschichte Bd. 2, 1935, S. 230, 231.

² Ferdinand Wrede, Zu den Merseburger Zaubersprüchen, Sitzungsberichte der Preuß. Ak. d. Wissenschaften, 1923, Bd. 14 S. 85.

nicht; diese Schreibweise mußte ihm ebenso gegen den Strich gehen, wie einem Deutschen die Schreibung *Ēsel* statt *Eſel*. Deshalb hat er den *f*-Laut hier durch *p* wiedergegeben und *hapt* und *heptidun* geschrieben.

Was tat er nun, als er einen Götternamen *Fol* schreiben wollte? Gegeben wäre für ihn *uol* gewesen. Hätte der Leser aber das richtig verstanden? *Fol*, der ja nicht zu den häufigen Namen gehörte — er ist uns sonst überhaupt nicht überliefert —, war vermutlich im zehnten Jahrhundert schon ganz oder fast ganz vergessen. Aber unser Mönch hatte ja zwei Zeilen vorher zweimal den *f*-Laut durch *p* wiedergegeben. Also *Pol*. Aber nachdem er dies niedergeschrieben hatte, warnte ihn etwas, daß er dabei nicht bleibe: das konnte ja auch niemand verstehen. Nun, der Schaden ließ sich leicht beheben. Dem Schreiber fiel ein, daß ja der *ph*-Laut dem *f*-Laut äußerst ähnlich ist, sodaß die Handschriften den *f*-Laut öfters auch durch *ph* wiedergeben: so schreibt der Trierer Segen, ein etwa gleichzeitig mit unserm Spruch niedergeschriebenes christliches Gegenstück, dreimal *entphangan* (*antphangan*) statt *entfangan*. Also rasch ein kleines *h* übergeschrieben, um das *p* als *f*-Laut kenntlich zu machen; und das verrenkte Wort war schneller geheilt als der verrenkte Fuß.¹ Die Lesung *Fol*, die sich so ergibt, wird auch dadurch gestützt, daß die erste Langzeile so den sonst mangelnden Stabreim erhält; daß er in einem so kunstvollen Gebilde, wie unser Spruch es ist, gleich in der ersten Zeile fehlen sollte, ist ganz unwahrscheinlich.

Wer ist dieser *Fol*? Er ist das männliche Gegenstück zu *Folla*: der Doppelkonsonant wird im Althochdeutschen am Wortende vereinfacht. Wir gewinnen damit ein Götterpaar, ähnlich wie *Freyr* und *Freyja*, *Njōrðr* (aus *Nerðuz*, männlich) und *Nerthus* (aus *Nerðuz*, weiblich), *Fjörgynn* und *Fjörgyn*, vielleicht auch *Loður* und *Loðkona*.

Balder bedeutet in unserm Spruch vermutlich »Herr«, »Fürst«,

¹ Andre Fälle, wo *ph* für *f* steht, hat F. Kauffmann, PB Beitr. Bd. 15, 1889, S. 208 angeführt; vgl. auch Erik Brate a.a.O. S. 291. — Die hier angestellte Überlegung setzt voraus, daß es sich um die erste Niederschrift des Spruches, nicht um die Abschrift aus einer Vorlage handelt. Einen ausgesprochen heidnischen und mit heidnischen Götternamen ausgestatteten Zauberspruch niederzuschreiben, war für einen christlichen Kleriker — und nur diese schrieben damals — eine bedenkliche Sache, die, wie der vorhandene Bestand zeigt, nicht oft unternommen wurde.

ebenso wie im Angelsächsischen. Auch im Nordischen kommt *baldr* in dieser Bedeutung vor.¹ In unserm Spruch ist *balder* wahrscheinlich ein Beinamen oder eine Bezeichnung Fols. Im andern Falle wäre der an erster Stelle genannte Gott ein überflüssiger Statist.

Der Name *Folla* bedeutet »Fülle«. Diese Göttin ist vermutlich eine sehr alte Gestalt. Wir finden sie unter dem Namen *Puramdhi* (*Pārendi*), der ebenfalls »Fülle« bedeutet, bei den Indern und Iranern wieder.² Sie scheint eine Fruchtbarkeitsgöttin zu sein. In der Mythenwelt der Edda ist sie von der Schwester Frijas (Friggs) zu deren Dienerin abgesunken. Einst scheint sie aber auch hier eine wichtigere Stellung eingenommen zu haben. Darauf weist, daß Nanna aus dem Totenreich an Frigg ein Kopftuch und an Fulla einen Goldring als Gaben sendet. In der Mythenwelt des Merseburger Spruchs hätten wir also drei Geschwister: *Frija*, *Fol* und *Folla*. Alle drei sind, ebenso wie im Norden *Vóðinn* (später *Óðinn*) *Vili* und *Véi* (*Vé*) durch Stabreim miteinander verknüpft; die durch Namensgleichheit noch enger verbundenen *Fol* und *Folla* sind dann wohl als Zwillingsgeschwister anzusehen.³

4

Der in der ersten Strophe enthaltene »epische« Teil der Formel erzählt ein Ereignis aus der Mythenwelt. Er tut es in äußerster Kürze: es kam ja nur darauf an, die Begebenheit mitzuteilen, wo der Heilungsspruch schon früher einmal erfolgreich angewendet worden war. Für die magische Weltanschauung ist diese Mitteilung allerdings nicht bedeutungslos: sie wird von dem Grundsatz »ähnliches für ähnliches« (*similia similibus*) beherrscht. Eignet sich bei den Menschen ein ähnlicher Unfall, so kann man sich auf den Vorgang in der Götterwelt berufen: für die magischen Mächte gilt der »Präzedenzfall« nicht minder als für die heutigen Gerichte. Zu diesem Zweck braucht man den alten Tatbestand nicht mit allen Einzelheiten mitzuteilen; es genügt,

¹ Hamd. Str. 25, 3; nach der Mehrzahl der Handschriften aber wohl auch Bjark. Str. 6, 8 (Finnur Jónsson, *Skjaldeidigt.* A I S. 181); vgl. S. Bugge a.a.O. S. 68.

² Hermann Oldenberg, *Die Religion des Veda*, 3. Aufl., 1923, S. 63.

³ Erik Brate, a.a.O. S. 295, vermutet, daß *Fol* und *Folla* die deutschen Namen für *Freyr* und *Freyja* seien. Auch wer nicht an diese Identität glaubt, wird doch eine nahe Verwandtschaft anerkennen müssen. Vgl. auch das unter Z. 4 dieser Arbeit ausgeführte.

wenn die Hauptzüge angegeben werden, die die Ähnlichkeit und damit die Eigenschaft als Präzedenzfall beweisen.

Das konnte der Schöpfer des Spruches mit wenigen Worten dann tun, wenn diese Andeutungen ausreichten, um wissen zu lassen, welches Ereignis gemeint sei, mit andern Worten, wenn es sich um einen bekannten kleinen Mythos handelte. Das ist wahrscheinlich der Fall gewesen. Hierauf deutet, daß wir im Norden verwandte Vorstellungen finden.

Der Unfall ereignet sich beim Reiten. Wodan und Fol-Balder reiten zusammen. Von den nordischen Göttern ist zweifellos Odin der gewaltigste Reiter. *Kjalarr of tamði heldr vel mara*, Odin zähmte sehr wohl Rosse, heißt es bei Thord Säreksson.¹ Und Snorri Sturluson erzählt uns, daß der Riese Hrungrir mit Odin um die Wette geritten aber weit zurückgeblieben sei.² Als Wilder Jäger ist Wodan-Odin noch heute bekannt. Als ausnehmend tüchtiger Reiter gilt aber im Norden auch Freyr. *Freyr er baztr alla ballriða*, Freyr ist der beste aller kühnen Reiter, heißt es Lokasenna Str. 37. Freyr entspricht als Fruchtbarkeitsgott dem Fol-Balder des deutschen Spruches. Im Norden ist er als Wane das Spiegelbild des Asen Baldr. Beide Namen bedeuten dasselbe: Herr. Solange sie nicht zu Eigennamen geworden waren, konnten sie daher miteinander vertauscht werden.³ Es sind also dieselben oder doch miteinander nahe verwandte Götter, die in Deutschland wie im Norden als besonders tüchtige Reiter erscheinen.

Sind Wodan und Fol allein ausgeritten? Schwerlich: nach dem Unfall sind ja sogleich die vier Göttinnen zur Stelle. Nun zeigt uns auch die nordische Überlieferung eine Götterschar »zu Holze« reitend: täglich reiten die Asen zum Götterding (*doema*) zur Esche Yggdrasil (Grimn. Str. 30). Der Merseburger Spruch scheint an eine Götterversammlung im heiligen Haine zu denken. Daß an einer solchen auch die Göttinnen teilnehmen konnten, lehrt uns wieder die Edda (Prymskv. Str. 14, Baldrs dr. Str. 1). Bei einem solchen Ritt ist nun dem zweitbesten Reiter unter den Göttern ein Unfall zugestoßen. Finden wir im Norden etwas, was auf ein entsprechendes Ereignis hindeutet? In den

¹ Finnur Jónsson, *Skjaldedigtning A I S. 326*.

² Snorra Edda, *Skaldskaparmál Kap. 17*.

³ Vielleicht ist daher in Deutschland *Fol-Balder* dieselbe Göttergestalt wie der etwas unsicher belegte *Fró*; vgl. auch den S. 5 Anm. 2 dieser Arbeit angeführten Aufsatz von Erik Brate.

Alsvinzmál heißt es: *reið bani Belia Blóðughófa*, Belis Töter ritt Blodughofi. Und in der Þórgrimsþula lesen wir desgleichen: *Blóðughófi hét hestr, er bera kóðo oflgan Atríða*, Blodughofi hieß das Pferd, das getragen hat den starken »Anreiter«. Dieser Name zeigt, daß Freyrs Pferd im Norden denselben Unfall erlitten haben muß wie in Deutschland Fol-Balders: eine Fußverrenkung mit Bluterguß (bluotrenki).¹

Und nun die Zauberkunst. Auch im Norden ist Odin der große Zaubermeister unter den Göttern. *Wuodan biguol, so he wola konda* sagt unser Spruch. Fast mit denselben Worten drückt es Snorri aus, wenn er Odin *fjolkunnigr* nennt und von ihm sagt: *Allar þessar íþróttir kendi hann með rínum ok ljóðum þeim, er galdrar heita*. Besonders ist aber der Zauber die Sache der Göttinnen, und unter ihnen wird zwar nicht Frigg, wohl aber ihr wanisches Gegenbild Freyja als zauberkundig genannt (Ynglinga saga Kap. 5 und 7).

Diese deutlichen Beziehungen zeigen uns, daß hier eine gemeingermanische Mythe vorliegt. Dazu kommen noch einige weitere, die weniger sicher sind.² Läßt sich der Spruch der nordischen Baldersage eingliedern? Mit dem Unfall ist sicher ein Sturz von Pferd und Reiter verbunden gewesen. *Þat er fár mikit, ef þú foeti drepr*, die Gefahr ist groß, wenn dein Fuß strauchelt, heißt es Reginsmál Str. 24. Ist der Sturz eine Vorbedeutung von Balders Tod? Sind vielleicht auch nach der deutschen Mythe die Götter und Göttinnen ausgeritten, um über die für Fol-Balder drohende Gefahr zu beraten? Möglich ist es: daß das Glied wieder eingerenkt wird, braucht ja nur zu bedeuten, daß das Unglück für dieses Mal noch abgewendet worden ist; die Bedrohung für die Zukunft kann aber bleiben. Vermutet hat man auch, daß mit dem »Holz« der heilige Semnonenhain gemeint sei, wo ein Hinfallen eine schwerwiegende Bedeutung hatte (Tacitus, Germania Kap. 39). Das sind Möglichkeiten, aber nicht mehr.

5

Von den aus dem Heidentum stammenden Sprüchen muß unser Verrenkungssegen einer der beliebtesten gewesen sein. Denn er ist in zahllosen Fassungen erhalten. Nur eine von ihnen, der Trierer

¹ Ivar Lindquist, Galdrar, 1923, S. 56, 57.

² Siegfried Gutenbrunner, Der zweite Merseburger Zauberspruch im Lichte nordischer Überlieferung Z.f.d.A. Bd. 80, 1944, S. 3, 4.

Spruch, ist etwa gleichzeitig mit dem Merseburger aufgeschrieben.¹ Er ist aber christlich umgestaltet und völlig entartet. Von der hohen Kunst des Merseburger Spruches ist kein Hauch geblieben, und die innere Kraft ist hin. Alle andern Fassungen sind erst Jahrhunderte später aufs Pergament oder Papier gekommen; und sie stehen ohne Ausnahme weit, die meisten sehr weit, hinter der Merseburger Form zurück. In der überwältigenden Merzhzahl sind sie christlich. Nur einige wenige enthalten heidnische Götternamen.

Daß diese spät aufgezeichneten Sprüche kein unverfälschtes altes Heidentum bezeugen, ist klar. Noch lange aber gab es im Volksglauben heidnisch-christliche Mischgestaltungen. Daher können in dem einen oder andern Falle heidnische Götternamen auch nachträglich wieder in einen Spruch hineingekommen sein. Im allgemeinen wird aber mit der fortschreitenden Ausrottung des Heidentums die Entwicklung von der heidnischen zur christlichen Gestalt hin gegangen sein, nicht umgekehrt. Das gilt besonders für künstlerisch höher stehende Fassungen, die nicht den unteren Volksschichten entstammen. Und es gilt besonders dann, wenn die Kunstform unverfälschte altertümliche Züge zeigt, die den Stil der heidnischen Zeit bestimmt haben. Wir wollen diese Sprüche deshalb daraufhin befragen, ob sie uns nicht noch mehr über die Götter des Merseburgers sagen können.

Eine schwedische Fassung des Verrenkungssegens lautet:²

*Oden rider öfver sten och bärg;
han rider sin häst .....*
»Ur vred och i led! Ur olag och i lag!
*Ben til ben!
Led til led!
Som det bäst var, när det helt var.»*

Odin reitet über Stein und Berg;
er reitet sein Roß .....

»Aus Verrenkung ins Gelenk! Aus Unordnung in Ordnung!
Bein zu Bein!
Glied zu Glied!
Wie es wohl war, als es heil war.»

¹ Elias von Steinmeyer, Die kleineren althochdeutschen Sprachdenkmäler, 1916, S. 367.

² Sophus Bugge, Studier usw. Bd. 1 S. 287; deutsche Ausgabe S. 306. Vgl. auch W. H. Vogt, Zum Problem usw., Z.f.d.A. Bd. 65, 1928, S. 116.

Leider ist der Spruch lückenhaft. Im ganzen läßt er aber dieselbe Anlage erkennen wie sein älterer und vornehmerer Vetter. Gleich diesem ist er zweiteilig aufgebaut mit erzählendem Eingangsteil, der den Unfall darstellt. Bewahrt ist nur dessen Anfang, der der ersten Langzeile des Merseburger Spruchs entspricht. Der Fortgang, der die Art des Unfalls mitgeteilt und erzählt haben wird, wie gezaubert und »gesungen« wurde, ist leider verloren. Was aber erhalten ist, läßt darauf schließen, daß Odin hier allein reitet. Ob nach dem Unfall noch andre Helfer oder Helferinnen tätig werden, läßt der erhaltene Bestand nicht erkennen. Unter den vielen christlichen Fassungen ist am häufigsten aber die einfachste Form, nach der nur eine Person, Krist oder ein Heiliger, ausreitet, selbst den Unfall erleidet und allein zaubert. Daher dürfen wir auch für den schwedischen Spruch vermuten, daß in ihm nur Odin auftritt.

Ihrem künstlerischen Wert nach steht die schwedische Fassung hinter der deutschen ein gutes Stück zurück. Ihr Eingang ist ähnlich einfach und anspruchslos wie bei jener. Ob sich dann die Kunst und Kraft zum Zauberbefehl hin ebenso unaufhaltsam steigert, läßt uns die Lücke nicht erkennen. Im Zauberbefehl selbst ist das Gebot in unnötiger Weise verdoppelt. Eine gewisse Verdoppelung zeigt auch der Merseburger Spruch: wir haben da den dreigliedrigen Anlauf und den dreigliedrigen Befehl selbst, die sich beide in genau entsprechender Weise den Kernwörtern Bein, Blut und Glied anschließen und von denen der erste Teil in starkem Schwunge auf den zweiten hindrängt. In der schwedischen Fassung stehen die beiden Teile ohne eine solche Beziehung nebeneinander. Gleichlauf aber beherrscht auch diese Fassung, wieder mit Ausnahme des bewußt anspruchslos gefaßten Eingangs. Hier laufen aber immer nur zwei Glieder einander gleich, wogegen der Merseburger Spruch die in Kunst und Kraft wirksamere Dreiheit mit Achtergewicht enthält. In seinem Rahmen ist aber der Gleichlauf in dem schwedischen Spruch vollkommen und stilgerecht durchgeführt. Das spricht dafür, daß diese Fassung alt und ursprünglich und nicht von zweiter Hand einer christlichen Gestalt nachgeformt ist.

Damit haben wir einen zweiten Typ des Verrenkungssegens kennen lernen. Im Gegensatz zu dem entfalteten Merseburger können wir ihn den einfachen nennen, da nur eine Person erscheint. In den christlichen Fassungen herrscht, wie gesagt, dieser Muster durchaus vor. Es

fragt sich, ob es das ursprüngliche und die Merseburger Fassung aus ihm durch Erweiterung gebildet ist, oder ob diese die Urform darstellt, aus der das einfache Muster durch Verarmung und Schrumpfung entstanden ist.

Die christlichen Formeln, ebenso die aus den germanischen Ländern wie die aus dem slawischen und dem finnischen Bereich gesammelten, zeigen mit wenigen Ausnahmen die einfache Gestalt. Das läßt darauf schließen, daß schon der heidnische Spruch in zwei Fassungen bestanden hat und daß es fast überall die mit der germanischen Mythenkunde weniger fest verknüpfte einfache war, die man nach christlicher Art umgestaltet hat.

Auf die reichere Form als Vorbild weist nur eine dänische Fassung aus dem Anfang des 17. Jahrhunderts:¹

*Vor herre hand paa biergett red
hans fouell foed sig vred.
Da segen Christ, da segen kors,
da segen sielff S. Maria.
Blod till blod
are till are
hiellt och holden som det forn var
i vor heris naffn
Amenn.*

Unser Herr auf dem Berge ritt;
sein Fohlen den Fuß sich vertrat.
Da segnete Krist, da segnet' das Kreuz,
da segnete selbst Santa Maria:
Blut zu Blut!
Ader zu Ader!
Heil und haltbar, wie es vordem war.
In unsers Herren Namen.
Amen.

Diese Gestalt steht der Merseburger noch recht nahe; sie verleugnet aber auch nicht ihre Verwandtschaft mit der schwedischen Form. Zu dieser stimmt, daß der Haupthandelnde auf dem Berge reitet;

¹ Ferdinand Ohrt, Danmarks Trylleformler, Bd. 1, 1917, Nr. 1.

zu der Merseburger, daß sie das stabende Wortpaar Fohlen und Fuß beibehalten hat. Fest wie diese Bindung ist, die sich in vielen deutschen und nordischen Fassungen findet, weist sie darauf hin, daß sie zur Urform des Segens gehörte. Die Eingangszeilen zeigen dieselbe einfache Gestalt wie in den beiden andern Fassungen. Im Gegensatz zu der schwedischen ist aber hier der epische Teil unversehrt erhalten. Dieser zeigt auch in seiner christlichen Umbildung nicht nur den strengen Gleichlauf sondern auch dieselbe Dreiteilung mit Achtergewicht, die den andersgläubigen Merseburger Gesippen auszeichnet.

Verringert hat sich dagegen die Zahl der Personen, und die Rollen sind unter ihnen anders verteilt. Daraus haben sich Unstimmigkeiten ergeben, die uns zeigen, daß diese christliche Fassung eben nicht die ursprüngliche ist. Entstanden ist sie vielmehr durch eine mit ungleichmäßiger Schrumpfung verbundene Umformung, die den Aufbau gestört und das Aussehn entstellt hat. Sie gleicht einem Schneemann, den einst bei nordischer Kälte eine kunstreiche Hand geschaffen, dann aber der Südwind angefressen hat und dem nun ein minderer Könner eine neue Gestalt zu geben versucht hat.

Zunächst reitet »unser Herr« allein (»Herr«=Balder!) und erleidet selbst den Unfall. Dann sind sogleich die Helfer da, ohne daß wir hören, wie das zugegangen ist. Bei der Merseburger Fassung war das nicht nötig, da es sich hier um eine bekannte mythische Kurzgeschichte handelte. Bei der christlichen Fassung möchten wir aber wissen, wo die Helfer auf einmal hergekommen sind, da Santa Maria doch nicht mit dem Kreuz auf Bergen spazieren zu gehen pflegte. Da der zaubermächtige Begleiter unter dem christlichen Tauwind weggeschmolzen ist, muß die Dreiheit der Handelnden mit dem verringerten Personal dargestellt werden. Zunächst versucht »unser Herr« selbst seine Kunst. Dann kommen die Helfer, die statt zweier Paare auf zwei Einzelgestalten beschränkt sind. Zuerst das Kreuz, das als Person gedachter vergöttlichter Gegenstand der Sonne (Sonna) vergleichbar ist, und dann als dritte Handelnde St. Maria, die den Platz der Göttin Frija (Frigg) einnimmt. So hat sie das Achtergewicht bekommen, in der Handlung wie im Versbau. Sollte in der nordischen Vorlage vielleicht die Wanin Freyja, die alle andern Göttinnen an Zauberkunde übertraf, an der Stelle der Asin Frigg (Frija) gestanden haben?

Im zweiten Teil, der Zauberformel im engeren Sinne, fehlt der so wirksame Anlauf zum Zauberbefehl; er kann in der mündlichen Über-

lieferung verloren gegangen sein. Auch sonst ist der Zauberbefehl etwas zersungen: sein drittes Glied hat er eingebüßt und »Blut« und »Ader« ist eine Verdoppelung, die wenig sagt. Die letzte Zeile ähnelt der schwedischen Fassung. Im Gegensatz zu dem klangvollen Schlußakkord des Merseburger Spruches ist sie ein loser Zusatz ohne große Kraft.

Diese dänische Fassung läßt sich also gut als ein leicht zersungener Vertreter einer Fassung erklären, die der Merseburger Formel sehr nahe gestanden hat. Daß sie unabhängig von dieser aus der einfachen Urform gebildet worden, also dem Merseburger Spruch durch »Konvergenzentwicklung« ähnlich geworden wäre, ist weniger wahrscheinlich. Der dänische Spruch deutet also darauf hin, daß auch die entfaltete Fassung des Verrenkungssegens im Norden bekannt war und so das Vorbild für eine christliche Nachbildung liefern konnte.

Viel stärker verwittert ist eine andre, schwedische Form:¹

Dåve red öfver vattenbro, så kom han in Tive skog. Håsten snefva mot en rot, och vrickade sin ena fot. Gångande kom Oden. »Jag ska bota dig för vred.»

Dowe ritt über eine Brücke. Dann kam er zu dem Walde Tiwe. Das Pferd stolperte über einen Stein (im Urtext: über eine Wurzel) und verrenkte sich ein Bein. Gegangen kam Odin: »Ich will dich von der Verrenkung heilen.»

Von der Kunstform ist hier außer einem bescheidenen Endreim nichts übrig geblieben. Der Inhalt ist ein Gemengsel von Motiven, die überallher zusammengeholt sind. Der auf den ersten Blick rätselhafte *Dåve* scheint von dem *Tumbo* (dem »Dummen«) des Straßburger Blutsegens abzustammen, der selbst wieder dem *Stupidus* eines lateinischen Spruches entsprossen ist, der seinerseits dem Anklang an *stupare* (stocken, gerinnen, vom Blut) sein Leben verdankt.² Die Brücke kommt in verschiedenen christlichen Fassungen an Stelle des Waldes oder Berges als Ort des Unfalls vor. Hier ist sie verständnis-

¹ R. Th. Christiansen, Die finnischen und nordischen Varianten des zweiten Merseburgerspruches, 1914, S. 50 Nr. GS 9.

² *Stupidus in monte ibat etc. Tumbo saz in berke*, Der Tumbel saß auf dem Berge usw. S. Elias von Steinmeyer, Sprachdenkmäler S. 376, und Richard Heim, *Incantamenta magica graeca latina*, Jahrbücher für classische Philologie, Supplementband 19, 1893, S. 498.

los aufgenommen worden und bildet einen blinden Zug: der Unfall geschieht ja auch hier im Walde. Das folgende ist flüchtig nach dem Begegnungsmuster umgebildet. Diese Formel, die anscheinend aus Vorderasien stammt, erscheint in verschiedenen Unterarten; nach der einen begegnet der Zauberkundige dem als Person aufgefaßten Übel, das auf dem Wege zu seinem Opfer ist, und weist es fort; nach einer anderen begegnet der Helfer dem von dem Übel Betroffenen und heilt ihn. Diese Form hat hier eingewirkt. Der kraftgeladene Befehl ist zu einem bloßen Versprechen abgeschwächt. So zersungen sie ist, enthält diese Formel doch zwei alte Züge: Odin als Zauberer und den Wald als Schauplatz, der sich von der eingedrungenen Brücke nicht hat verdrängen lassen.

Auch ein stark vermodertes Gefäß kann also noch altes Gut bergen. Daraufhin wollen wir noch eine andre, ähnlich verrottete schwedische Formel untersuchen:¹

Fylle red utför berget. Hästen vred sin venstre fot. Så mötte han Freya. »Jag ska böte din häst ur vred och skred i led.»

Fylle ritt den Berg hinab. Das Pferd verrenkte sich seinen linken Fuß. Da begegnete er Freya. »Ich will heilen dein Pferd von Verrenkung und Verstauchung im Glied.»

Diese Fassung ist der vorigen in ihrem Aufbau sehr ähnlich, so daß wohl ein Zusammenhang besteht. Auch sie folgt dem Begegnungsmuster, und an Stelle des scharfen Befehls steht das bloße Versprechen der Heilung. Dem Walde entspricht hier der Berg, wie in der dänischen und der zuerst angeführten schwedischen Fassung.

Nun die Personen. Die Heilung bewirkt hier Freya (=Freyja). Sie hat also die Aufgabe Wodans übernommen. Im übrigen ist sie an die Stelle von Frija (Frigg) getreten: schied Wodan aus, so war im Norden sie als die zauberkundigste Göttin dazu berufen, den Erfolg herbeizuführen. Die in der magischen Welt heimische Wanin hat hier die Asin verdrängt.

Den Unfall erleidet *Fylle*. Er steht also an dem Platz, den in der Merseburger Fassung *Fol-Balder*, in der christlichen dänischen unser »Herr« (Herr=Balder) einnimmt. Er steht aber nicht nur an Fols

¹ R. Th. Christiansen, a.a.O. S. 50 Nr. GS 9. Ist vielleicht zu lesen: »Jag ska böte din häst: Ur vred och skred i led!«? Dann hätte der Spruch mehr innere Kraft.

Platz, sondern er ist mit diesem identisch.¹ Wie wir wissen, sind *Fol* und *Folla* die männliche und weibliche Form desselben Namens. *Folla* heißt im Norden *Fulla*. Dieser Namen erscheint auch in der Form *Fylla*.² Die männliche Form hierzu lautet *Fylli* (*Fylle*). *Fol* und *Fylle* sind also derselbe Name: der erste ist die starke, der zweite die schwache Form. Beide Formen wechseln aber oft bei Namen, besonders bei mythischen.³

Das unscheinbare Gefäß hat also ein Goldkörnchen geborgen: den sechsten Götternamen des Merseburger Spruchs in seiner nordischen Form. Sinthgunt bleibt so die einzige Gestalt, zu der wir bei den Nordgermanen kein Gegenstück kennen.

---

¹ Auf den Zusammenhang zwischen Phol und Fylle hat schon Wolf von Unwerth, Geschichte der deutschen Literatur bis zur Mitte des elften Jahrhunderts, 1920, S. 51, hingewiesen: »In schwedischen Verrenkungssegen begegnen nicht nur Odin und Freya, sondern, was kaum Zufall sein kann, auch eine Person namens Fylle (Volla, Phol).«

² Gisli Súrsson, l. v. 37, Finnur Jónsson, Skjaldedigtning A I S. 109; Kormak l. V. 45, Finnur Jónsson a.a.O. S. 88. Außerdem findet sich die Form *Fyllr* (*Fýllr*) bei Eyvind Skaldaspillir l. v. 9 in den Handschriften K und Fsk. A. *Fylla* schreibt auch die Handschrift U der Jüngeren Edda (Edda Sn. St. Bd. 2, 1862, S. 274).

³ *Haraldr* und *Chariovalda* (vgl. auch *Sigvaldi*), *Hallr* und *Halli*, *Björn* und *Bjarni*; *Gautr* und *Gauti*, *Ing* und *Yngvi*, *Vilir* und *Vili*, *Thjelvar* und *Thjalfi*, *Nörr* und *Nörvi*, *Mimir*, *Mimr* und *Mimi*.

HARRY ARMINI

Ett par svenska ortnamn belysta av Tacitus och Iordanes.

1.

Åsaka.

En dag för någon tid sedan satt jag och bläddrade i Ivar Lundahls bok om Falbygdens by- och gårdnamn för att söka en upplysning, då mina blickar av en händelse råkade falla på s. 152, där ortnamnet *Åsaka* behandlas. Detta namn hade redan tidigare väckt min uppmärksamhet, och då jag inte riktigt fann mig tillfreds med de där framlagda förslagen till dess etymologi, beslöt jag att sätta mig in i saken lite närmare. Jag slog därför upp Jöran Sahlgrens utredning i NoB 10 (1922) s. 138 ff. och fann där, att namnet *Åsaka* var känt från följande ställen:

1. *Väne-Åsaka*, by o. sn i Väne hd, Älvsborgs l.
2. *Åsaka*, by i Ullene sn, Vilske hd, Skarab. l.
3. *Källands-Åsaka*, sn i Källands hd, Skarab. l.
4. *Vartofta-Åsaka*, sn i Vartofta hd, Skarab. l.
5. *Skånings-Åsaka*, sn i Skånings hd, Skarab. l.
6. *Barne-Åsaka*, sn i Barne hd, Skarab. l.
7. *Asige* (1200-t.: *Asaka*), by o. sn i Årstads hd, Hallands l.
8. *Asak* (1344: *Asaka*), gd o. sn i Bergs hd, Smaalenenes amt (Norge).
9. *Asak* (o. 1400: *Asakum*), gdr, fordom sn, i Sørums sn o. hd, Akershus amt (Norge).
10. *Asak* (o. 1400: *Asakum*), gdr, fordom sn, i Skedsmo sn o. hd, Akershus amt (Norge).

Det föreföll mig tvivelaktigt, om *Asak*, by i Högs sn, Forsa tingsl., Hälsingland, Gävleb. l., hörde hit, då denna bys namn redan 1314

skrevs *de Asakrum*, vilken form dock givetvis kunde vara en folkety-mologisk omtydning.

Vid en första flyktig blick på ordet *Åsaka* tycktes det mig ligga närmast till hands att uppfatta det som ett fem. sing. *āsaka* 'guda-åkning', formellt identiskt med vårt *åska*. Men så fann jag flerstädes i citat från medeltida akter formen *Asakum*, som måste vara dat. plur. Vid en diskussion med prof. Ture Johannisson om denna sak fick jag klart för mig, att pluralformen rimligtvis borde bedömas på samma sätt som fvn. *bålfarar* f. pl. 'bålfärd, bränning på bål', fvn. *helfarir* (-*farar*), »färd till Hel», 'hädanfärd, död', fgotn. *barnfar* n. pl. 'barnsbörd', fvn. *ferðir* f. pl., även om enstaka »färd» (: fvn. fsv. *fara* st. v.), fvn. *sólhvørf* n. pl. 'solstånd', även om enstaka dylikt (: fvn. *hverfa* st. v. 'vända'), varom kunde jämföras Lundahl ANF 55 (1940) s. 63 f. I övrigt kunde beträffande den vanliga men ännu ej helt förklarade ortnamnstypen på -a (*Berga*, *Ryda* o. s. v.) hänvisas till Hedblom, *De svenska ortnamnen på säter* (1945) s. 54 ff. (med litt.).

En med fgotn. -*far* n. (i *barnfar*) likformig bildning borde det endast en gång belagda fsv. -*ak* n. vara, som ingår i *thorak*, »Tors åkande», 'åska'; härom kunde jämföras Olson, *De appellativa substantivens bildning i fornsvenskan* (1916) s. 353. Samma efterled -*ak* inginge sannolikt i pluralen fsv. *Asakum*, nsv. *Åsaka*.

Det var nu gott och väl, att den formella sidan av ordet *Åsaka* på detta sätt upplärdades. Men beträffande betydelsen fann jag inte, att någon tillfredsställande förklaring av sambandet mellan ortnamnet och begreppet 'gudaåkning' förebragts. Förslag hade också framkommit att fatta *ås* icke som 'gud' utan som 'bergås'. Och i likhet med Lundahl anslöt jag mig till Sahlgrens egen förklaring såsom den bästa: *Åsaka* skulle vara sammansatt av *ås* 'bergås' och plur. av *haka* (*hake*, *hak*) 'utsprång, något utskjutande'. Denna etymologi stämde bra med de faktiska förhållandena. Sahlgren kunde nämligen visa, att samtliga orter med namnet *Åsaka* låge på höjder.¹

Det var bara en sak, tyckte jag, som talade emot Sahlgrens tolkning. Jag fann det märkligt, att alla de tio *Åsaka*-namnen utom ett

¹ Senast har Ivar Lundahl behandlat *Åsaka* i SOÄ 1: 1 (1948) s. 48: 'By- och sockennamnet *Åsaka*, som har motsvarigheter på flera andra håll, särskilt i Skaraborgs län, innehåller antagligen plur. av ett ord *haka* (och i så fall troligen eg. samma ord som nsv. *haka*) eller *hake* eller *hak* 'utsprång, något utskjutande eller uppskjutande'.

betecknade nuvarande eller förutvarande socknar. Enda undantaget var Åsaka i Vilske hd i Västergötland, men Generalstabskartan upplyste mig snart om att detta Åsaka var en mycket stor by, belägen inom Ullene socken. När jag senare slog upp Hjalmar Lindroths uppsats En nordisk gudagestalt i ny belysning genom ortnamnen (i ATfS 20. 4 s. 16 f.), såg jag, att han tidigare gjort just samma iakttagelse och på den grund i likhet med mig ogärna ville gå från antagandet, att namnet hade kultisk innebörd, d. v. s. innehölle någon form av *ås* 'gud'.

Det var emellertid de sex västgötska Åsaka, som i främsta rummet intresserade mig. Kunde de inte ha något samband med varandra inbördes? Jag kom på idén att pricka in dem på en karta. Döm om min häpnad, när jag fann, att de sex Åsaka togo sig ut som lika många stationer vid en rundresa i det centrala Västergötland. Och nu gick plötsligt ett ljus upp för mig. Talar inte Tacitus om en 'gudaåkning'? Jag slog förstås upp det kända stället, kap. 40 i Germania, och läste med spänning vad Tacitus berättar om sju folk i nordvästra Germanien: *nec quicquam notabile in singulis, nisi quod in commune Nerthum, id est Terram matrem, colunt eamque interuenire rebus hominum, inuehi populis arbitrantur. est in insula Oceani castum nemus dicatumque in eo uehiculum ueste contectum; attingere uni sacerdoti concessum. is adesse penentrali deam intellegit uectamque bubus feminis multa cum ueneratione prosequitur. laeti tunc dies, festa loca, quaecumque aduentu hospitioque dignatur. non bella ineunt, non arma sumunt; clausum omne ferrum; pax et quies tunc tantum nota, tunc tantum amata, donec idem sacerdos satiatam conuersatione mortalium deam templo reddat. mox uehiculum et uestes et, si credere uelis, numen ipsum secreto lacu abluitur. serui ministrant, quos statim idem lacus haurit. arcanus hinc terror sanctaque ignorantia,¹ quid sit illud, quod tantum perituri uident.*

Och så översatte jag: 'Om man tager dessa folk vart och ett för sig, finner man intet märkvärdigt hos dem. Karakteristiskt för dem alla är emellertid, att de gemensamt dyrka Nerthus, d. v. s. Moder jorden, och äro övertygade om att hon ingriper i människornas öden och åker omkring bland folken. På en ö i havet finnes en helig lund och i den en åt gudinnan invigd vagn, höljd av ett täcke. Endast prästen har rätt att vidröra denna. Han märker alltså, när gudinnan

¹ Jfr Tac. Germ. 34 *sanctiusque ac reuerentius uisum de actis deorum credere quam scire.*

är närvarande i sin heliga boning, och följer henne under stora vördnadsbetygelser, då hon kommer åkande i sin av kor dragna vagn. Nu blir det glada dagar, nu smyckas till högtid alla de orter, som gudinnan hedrar genom att komma dit och taga in där. Ingen börjar krig, ingen griper till vapen. Allt järn är inlåst. Detta är det enda tillfälle, då man älskar fred och lugn, tills samme präst för tillbaka gudinnan till helgedomen, sedan hon har fått nog av umgänget med de dödliga. Därefter tvättas vagnen och plaggen, ja, om man får tro ryktet, även gudinnan själv i en avsides liggande sjö. Vid denna förrättning tjänstgöra trälar, som sedan omedelbart försvinna i samma sjö. Härav kommer den mystiska skräckstämningen och den fromma okunnigheten omkring ett väsen, som blott till döden vigda människor få skåda.'

Faktum syntes mig ligga utom varje tvivel: de orter i Västergötland, som betecknas med namnet Åsaka, d. v. s. 'gudaåkning', hade en gång i längesedan svunna tider varit »stationer» (nattuppehåll) vid en guds rituella rundfärd, de hade med andra ord varit de platser, som gudinnan enligt Tacitus 'hedrar genom att komma dit och taga in där.' Den tekniska termen för en sådan plats hade tydligen varit just *asak*.¹ Om sådana rituella färder kan man rådfråga exempelvis Eugen Mogk, *Germanische Mythologie* s. 118 f., Georg Wilke, *Archäologische Erläuterungen zur Germania des Tacitus* s. 69 ff., Th. Palm, *Tro och kult vid vikingatidens slut* (i *Svenska folket genom tiderna* [I] s. 296 ff.), dessutom kommentarer i olika upplagor av Tacitus' *Germania*.

Men jag borde ju då också så gott det ginge för sig undersöka, om avstånden mellan de olika »stationerna» ungefär täckte begreppet »dagsresa». Då jag inte hade någon aning om vägväsendet i Västergötland under de långt avlägsna tider, som det här var fråga om, måste jag nöja mig med att mäta upp de olika avstånden fågelvägen. Under förutsättning att färden gick medsols,² blev resvägen följande (jfr kartan!):

¹ Jag övervägde också den möjligheten, att de med Åsakanamnet benämnda orterna kunde ha varit medelpunkter var och en i sitt »gudaåkningsområde». En sådan uppfattning kunde möjligen stödjas av det enstaka Asige i Halland men syntes mig i övrigt stå i strid med Tacitus' berättelse.

² Alldeles som en annan välbekant rundfärd, den medeltida eriksgatan.

Tun, Gudhem samt de västgötska Åsaka.

Väne-Åsaka till Kållands-Åsaka	4.4 mil
Kållands-Åsaka till Skånings-Åsaka	2.5 mil
Skånings-Åsaka till Vartofta-Åsaka	4.3 mil
Vartofta-Åsaka till Åsaka (Vilske hd)	2.2 mil
Åsaka (Vilske hd) till Barne-Åsaka	3.0 mil
Barne-Åsaka till Väne-Åsaka	2.5 mil

De flesta av dessa avstånd syntes vara sådana, att de kunde medhinnas under en dag, även om dragarna, som Tacitus uppger, voro kor. Två av sträckorna voro emellertid avsevärt längre än de andra, nämligen mellan Väne-Åsaka och Kållands-Åsaka (4.4 mil) samt mellan Skånings-Åsaka och Vartofta-Åsaka (4.3 mil). Nu är att märka, att ungefär mitt emellan de båda senare »stationerna» ligger Gudhem. Har gudens väg gått där förbi, vad har då varit naturligare än att han under sin färd tog in där över natten? Namnet Gudhem talar för sig själv. Fanns detta redan före Åsakanamnen, kunde det synas ganska omotiverat att ändra det till likhet med de övriga stationsnamnen.

Mellan Väne-Åsaka och Kållands-Åsaka kunde jag däremot inte upptäcka något ortnamn, som anknöte till den rituella rundfärden. Under sådana förhållanden ville jag, åtminstone provisoriskt, tänka mig, att utgångspunkten och »ändstationen» för gudens resa borde sökas på denna sträcka. Skulle jag våga mig på en gissning? Ungefär mitt emellan Väne-Åsaka och Kållands-Åsaka ligger Åse härad. Under förutsättning, att det var guden (gudinnan) Njord, Tacitus' Nerthus, som gjorde rundresan, skulle det onekligen ligga nära till hands att tänka på Tun, en socken i detta härad. Enligt mytologien hette Njords odalgård *Nóatún* 'skeppens Tun'. Namnet innebär väl, att det var ett tun, som låg nära intill ett segelbart vatten (sjö, hav). Tuns socken ligger också vid Vänern, sockenkyrkan reser sig bara 2 km. från stranden. Intill Tun ligger socknen *Friel* 'Fröjas helgedom' och mitt emot på Vänersnäs *Frugården* 'Fröjas gård', båda minnande om Njords dotter Fröja.¹

¹ Må man inte lasta mig, om jag framställer en fantastisk fråga: Ha Åse härad och Vänersnäs samband med mytologiens *æsir* 'gudar' och *vanir* 'vaner'? Kunna i urtiden dessa namn ha åsyftat två mäktiga västgötsläkter med deras underlydande? Jag påminner i sammanhanget också om *Alfhem* och *alferna* vid Göta älv.

Emellertid talar ju Tacitus också om en avsides liggande sjö (*secretus lacus*), i vilken gudinnan och hennes vagn efter fullbordad rundresa tvåddes och trälarna dränktes. Den karta över Västergötland, som jag har tillgänglig, låter mig inte finna någon sjö i närheten av Tun. Närmast ligga en liten anonym sjö i Flomossen och Hallsjön uppe på Halleberg. De skulle nog båda kunna kallas för 'ensliga' och 'avsides liggande' den förra på grund av läget mitt i vidsträckt karrmarker, den senare såsom liggande uppe på berget fjärran från människoboningar och omgiven av tät skog. De ha bara det felet, att de ligga bra långt från Tun, fågelvägen bortåt 1½ mil. Och den hemlighetsfulla sjön vill man ju helst söka i närheten av den heliga lunden. Nu är det emellertid så, att ordet *lacus* hos romarna ingalunda betyder bara 'sjö' utan också 'damm (cistern, reservoar, bassäng o. d.)'. En sådan liten vattensamling kan under århundradenas lopp ha förminskats eller utplånats och finns väl i varje fall inte upptagen på kartorna. Saknaden av en egentlig sjö i närheten av Tun behöver därför inte i och för sig omöjliggöra antagandet, att Tun varit utgångspunkten och »slutstationen» för resan.¹

---

¹ Under mitt sökande efter Tacitus' *secretus lacus* träffade jag på den s. k. Odens damm vid foten av Ättestupan på Häckleklint, där dalen mellan Halleberg och Hunneberg öppnar sig åt väster. Omständigheterna kring denna 'sjö' äro högst märkliga. Hela området, uppfyllt av gravhögar och resta stenar, kallas Hednaplatsen. Att orten tidigt varit en kultisk medelpunkt, visas väl också därav, att Randhems kyrka, redan före reformationen försvunnen, under medeltiden låg strax intill. Om Odens damm säges i SOÄ XII 167: 'Omedelbart nedanför ättestupan ligger *Odens damm*, i vilken enligt sägnen liken av de hedningar, som störtat sig utföre, tvättades (Jfr Linné, *Wästgöta-Resa* s. 218). "Dammen" är nu ett kärr, delvis odlat, men stod för en mansålder sedan under vatten'. Sjägnens sanningsvärde kan jag inte bedöma. Jag påpekar blott, att den talar om en tvättning och om lik av människor, vilka båda moment höra samman med den avsides liggande sjön enligt Tacitus. Har den heliga lund, som var utgångspunkt för "rundåkningen", åtminstone under någon period legat där? Avstånden härifrån till närmast liggande "stationer" bli mycket olika: från Hednaplatsen till Kållands-Åsaka 3.9 mil, från Väne-Åsaka till Hednaplatsen 1.1 mil. Men den förra sträckan går fram över så gott som idel uppodlat slättland, den senare behövde vara kort, om tvättningssceremonien skulle medhinnas under "rundåkningens" sista dag. Skulle det löna sig med grävningar på Hednaplatsen? Kanske skulle man där hitta spillror av gudavagnen?

Om nu Tun och Gudhem sätts in i raden av »stationer», får guden följande resväg:

1. Tun till Kållands-Åsaka	1.9 mil
2. Kållands-Åsaka till Skånings-Åsaka	2.5 mil
3. Skånings-Åsaka till Gudhem	2.1 mil
4. Gudhem till Vartofta-Åsaka	2.3 mil
5. Vartofta-Åsaka till Åsaka (Vilske hd)	2.2 mil
6. Åsaka (Vilske hd) till Barne-Åsaka	3.0 mil
7. Barne-Åsaka till Väne-Åsaka	2.5 mil
8. Väne-Åsaka till Tun	2.7 mil

Detta synes gå ganska bra ihop. Hela rundfärden, omkring 19 mil fågelvägen, har alltså kunnat göras på åtta dagar. Det blir i medeltal ej fullt 2.5 mil om dagen.

Avstånden variera mellan 1.9 och 3.0 mil. Ser man bort från de osäkra Tun och Gudhem, ligga siffrorna mellan 2.1 och 3.0 mil. Olikheterna kunna bero på vägarnas beskaffenhet och sträckning, terrängen (berg, floder) m. m. Kunna dessa dagsresor anses oskäligt långa för kor som dragare?¹ Man får nog taga i betraktande, att gudavagnen har varit jämförelsevis liten och lätt och att dess enda last var »guden». Och det kan anses mycket sannolikt, att nya kor avlöste de gamla vid varje »station».

En detaljgranskning av den väg, som betecknas av Åsakanamnen, skulle säkerligen ge tillfälle till intressanta iakttagelser. Här skall jag blott i korthet påpeka ett par omständigheter. Vägen tycks vara lagd så, att samtliga härad i det centrala Västergötland beröras av den.² Det är inte heller så underligt, att gudomens åkning i främsta rummet gick fram genom de bygder, som sedan urminnes tid legat under kultur. Ty hela gudaåkningen är väl att betrakta som en vegetationsrit, avsedd att åstadkomma god äring. Hela nordöstra delen av landskapet, d. v. s. Kinne, Valle, Kåkind och Vadsbo hära-

¹ I Macnairs bok om Livingstone läste jag nyss en uppgift om att denne under en färd i oxvagn i Sydafrika tillryggalade mellan 1.5 och 3.1 mil om dagen. Oxarna äro naturligtvis både starkare och mera tränade dragare än kor, men å andra sidan voro Livingstones vagnar ofantligt stora och tungt lastade, och terrängen var nog besvärlig.

² Sambandet mellan häradsindelningen och Åsakanamnen har jag inte gått in på.

der, har inte besökts av guden. Särskilt märklig är vägen i väster mellan Vartofta-Åsaka och Barne-Åsaka. Hade den gått rakt mellan dessa orter, skulle »mellanstationen» ha blivit en plats i Gäsene härad. Men nu går vägen i stället först mera åt nordväst till Åsaka i Vilske härad för att sedan följande gränsen till Gäsene gå rakt i väster eller snarare t. o. m. något åt söder till Barne-Åsaka. Detta tyder väl på att Gäsene varit en ouppodlad, glest bebyggd, möjligen också relativt svårtillgänglig landsända, där en vegetationsgud hade föga att skaffa. Jfr Fritz Andersson, Till Gäsene härads bebyggelsehistoria (i *Nomina Germanica*. Hyllningsskrift till Bengt Ivar Hesselman 1935 s. 208 ff.). Vidare konstaterar man, att intet härad i södra Västergötland har besökts av guden, inte heller häraderna utefter älven med undantag av Väne härad längst upp vid Vänern.

Kan man sätta gudaåkningens bana i förbindelse med forna politiska förhållanden? Det är möjligt, att det centrala Västergötland, från Dalbosjön till Falan, tidigt organiserat sig som ett särskilt rike, kärnan i det mäktiga Västgötariket. För detta antagande tala i sin mån dialektförhållandena. Om ett av de viktigaste särmärkena för de centralvästgötska målen, den s. k. öppningen, säger Johan Götling i *Västergötlands folkmål I* s. 52: 'I regel bildar öppningsområdet en triangel med basen åt Falbygden och spetsen uppåt nordväst mot Åse hd.' Och kartan på s. 53 illustrerar ypperligt detta påstående.

Har Vadsbo bildat en egen politisk sammanslutning i gammal tid? Här äro också dialektförhållandena talande. Jfr Götling anf. arb. s. 58 f. och kartan s. 57. I södra Västergötland ha inga härader kommit med, sannolikt på grund av att de till stor del voro ouppodlade och betäckta med skog. Men det kan ju också vara så, att Iordanes' *Fervir* från norra Halland följande floddalarna sträckt sitt välde ända hit upp. I väster saknas Bjärke och Kullings härader liksom samtliga härader utefter älven med undantag av Väne. I långt avlägsen tid (bronsåldern) fanns ju ett frejdat konungasäte i Alfhem, som kanhända härskade över områdena kring Göta älv ända upp till Väne härad.

Vid alla överväganden om banans sträckning bör man emellertid komma ihåg, att västgötarna vid dess utläggning dels måste inrikta sig på att draga fram den över sammanhängande åkerbruksområden, dels kände sig bundna av nödvändigheten att få åkningen avslutad inom rimlig tid.

Jungner, Gudinnan Frigg och Als härad s. 66, förmodar, att religiösa kringfärder ha förekommit i Norden redan omkring 1500 f. Kr., alltså i tidig bronsålder. Är detta riktigt, vågar man kanske antaga, att de rituella färderna börjat just i Västergötland och att det ursprungligen var guden Ull, som gjorde den västgötska rundåkningen. Jag påminner om att en av orterna Åsaka ligger inom Ullene socken. Men *Ullene* är ett tidigare *Ullvini 'Ulls betesmark'. Kanske ha korna (hästarna?), som skulle draga Ulls vagn till nästa »station» fått beta där. När vanerna kommo till Norden, avlöstes förmodligen Ull av gudinnan Nerthus, som i sinom tid ändrade kön och blev guden Njord. Jfr härom Sahlgren, NoB 6 (1918) s. 26 f. Längre fram, möjligen under vikingatiden, kan Frö eller Fricco ha trätt in. Frös dragdjur voro som bekant hästar.

Rundåkningen i Västergötland har sålunda kanske pågått i två och ett halvt årtusende. Liksom gudomligheterna ha växlat under denna långa tid, har väl också utgångspunkt och bana något förändrats. Den ovan med ledning av Åsakanamnen skisserade resvägen representerar väl då den till tiden sista färdbanan, innan kristendomen infördes.

Det är kanske ägnat att förvåna, att en så uråldrig sedvänja som denna, vilken i årtusenden kanske varit föremål för människors uppmärksamhet och satt deras fantasi i rörelse, inte lämnat andra spår efter sig än några rader hos en romersk författare och ett fåtal ortnamn. Men så förhåller det sig också med många andra uråldriga traditioner. Se härom Johan Götlind, Valhall och ättestupa i västgötsk tradition (i Folkminnesstudier tillägnade Hilding Celander den 17 juli 1926 s. 69 ff. och särskilt s. 80 f.).

Även i mellersta Halland (*Asige*) och i sydöstra Norge (tre orter *Asak*) ha tydligen liknande rituella gudafärder förekommit. Men de ha ej lämnat på långt när så kraftiga spår efter sig i ortnamnen. Detta bör väl i sin mån tyda på att den västgötska rundvandringen är den äldsta och att dess tradition varit den starkaste. Antagligen ha folken i Halland och sydöstra Norge, vilka hörde till den västgötska kulturkretsen, från början vallfärdat till gudaåknigen i Västergötland. Men efter hand ha de troligen emanciperat sig och ordnat egna gudafärder efter västgötsk modell. Ja, jag misstänker, att även den av Adamus Bremensis betygade rundfärden i Uppland formats efter mönstret från Västergötland. Om namnet *Asak* i Hälsingland

hör hit, vittnar också detta om en egen gudaåkning, sannolikt närmast lånad från Uppsala.

Troligen har läsaren redan länge frågat sig, om gudafärden i Västergötland, som jag nu beskrivit, icke blott liknar utan också verkligen är den av Tacitus i Germania skildrade Nerthusfärden. I själva verket är det mycket som talar för detta, och för min del är jag övertygad om att så är fallet. Först och främst är åkningsriten i Västergötland av allt att döma urgammal; den hade kanske pågått i halvtannat årtusende, när Tacitus skrev sin Germania. Vidare framgår det av Tacitus' skildring, att rundfärden försiggick på en stor ö. Den pågick ju i åtskilliga dagar; *hospitium* bör som ofta hos romarna betyda 'nattlogi'. De sju folken deltaga i ritens, men Tacitus säger inte, att det är endast de, som äro med. Tvärtom är det rimligt, att det var invånarna på ön, som anordnade rundfärden och att de sju folken bland andra fingo vara med. På ön tycks eljest ha rått ständiga vapenskiten mellan olika folk. På annat sätt kan man knappast tyda orden 'detta är det enda tillfälle, då man älskar fred och lugn', och vidare 'Ingen börjar krig, ingen griper till vapen. Allt järn är inläst'. Det tyckes mig, som om alla de öar, man hittills har gissat på: Als och Rügen, ja t. o. m. Själland, äro för små för att tillåta ett permanent krigstillstånd mellan olika stammar. Västgötarna däremot voro omgivna av en mängd folkstammar, som de nog inte försummade att bekämpa. Iordanes säger också i Get. III 22 om Gauthigoth, att de äro *acre hominum genus et at bella prumtissimum*.

Men, invänder någon, västgötarna bodde väl inte på någon ö, och Tacitus säger uttryckligen, att Nerthus' åkning försiggick på en *insula Oceani*. Riktigt, men hela antiken, t. o. m. Iordanes fem hundra år senare, uppfattade Skandinavien, vars namn för övrigt inte nämnes av Tacitus vare sig i Germania eller annorstädes, som en ö. Och om suionerna (svearna) använder Tacitus ett liknande uttryck, då han påstår, att de bo *ipso in Oceano*.

Jag väntar nu en invändning. Är det verkligen tänkbart, säger man, att sju hela folk nere i Tyskland varje år ha begivit sig den långa vägen upp till Västergötland för att deltaga i festligheterna vid gudaåkningen? Nej, naturligtvis inte! Och det har Tacitus säkert inte heller menat. I Germania 39, alltså kapitlet närmast före det, där Nerthusdyrkan skildras, berättar Tacitus om ett annat för flera folk gemensamt gudstjänstfirande, här i semnonernas land. Sedan

han talat om, att dessas religion är urgammal, fortsätter han (jag utelämnar för saken betydelselösa ord): *stato tempore in siluam ... sacram omnes eiusdem sanguinis populi legationibus coeunt*, d. v. s. 'vid fastställd tid samlas i en helig skog ... alla folk av samma stam genom ombud.' Man trodde väl, att ombuden genom att vara med vid gudens fest blevo delaktiga av den välsignelse, han meddelade åt de närvarande, både för sig själva och för de folk, å vars vägnar de hade infunnit sig.

Det antages allmänt, att de sju Nerthusfirande folken, *Reudigni ... et Auiones et Anglii et Varini et Eudoses et Suardones et Nvitoines*, bodde på södra Östersjökusten från Danmarks sydgräns bortåt Mecklenburg.¹ På en tid, då vattnen voro de naturliga trafiklederna och sjöfärder voro oerhört bekvämare än resor till lands, bör det inte ha erbjudit större svårigheter att varje år vid en fastställd tidpunkt sända ett skepp med de sju folkens representanter upp till Västergötland. Seglatsen var ju ingalunda vare sig tidsödande eller farlig. Färden gick till en början mellan de danska öarna, fortsatte utefter Hallandskusten, löpte in i Göta älv och gick vidare uppför denna flod. Vid Lilla Edet drog man kanske båten på land förbi fallet. Men vid Stora Edet (=Trollhättan) kunde man lägga till och gå i land. En av »stationerna» på gudens väg, Väne-Åsaka, låg rent av inom synhåll därifrån, blott omkring 8 km. från den eventuella landningsplatsen nedanför Trollhättan. Där kunde ombuden sluta sig till processionen, då denna drog vidare till gudens (gudinnans) heliga lund. Man får naturligtvis också räkna med frivilligt deltagande från de nämnda folkens sida. Ägde färden rum på våren, t. ex. i maj, kunde den för deltagarna också bli en angenäm lustresa.

Härmed överlämnar jag alltså åt fackmännen mitt uppslag, som kanske kan sprida ljus över den hemlighetsfulla Nerthuskulten, som Tacitus talar om i Germania. Jag är livligt medveten om att mina egna reflektioner och hugskott i detta ämne ha en mer eller mindre diletterantisk karaktär, då jag inte är fackman på området. Desto angelägnare har det varit för mig att så fort som möjligt få uppslaget offentliggjort och diskuterat av dem det vederbör.

¹ De sju folken voro väl *eiusdem sanguinis populi* i förhållande till västgötarna. Hade de rent av utvandrat från Skandinavien?

2.

Grössbacke och Grössby.

I Iordanes Get. III 32 uppräknas några folk på Scandza i följande ordning: *post hos Ahelmil* (okända), *Finnaithae* (Finnveden), *Feruir* (Fjärås), *Gauthigoth* (västgotar), *acre hominum genus et at bella prumtissimum*. Därefter följer en mening eller ett tillägg till föregående mening, som i Mommsens upplaga läses så: *dehinc Mixi, Euagre, Otingis*. Dessa ord se egendomliga ut och kunna knappast vara rätt återgivna. Också ha fackmännen allmänt antagit, att *Greetingis* bör läsas ihop till ett ord. Mommsen själv säger i sin kritiska kommentar: 'possis cogitare de Greutungis', varvid han tänker på det gamla namnet på östgoterna, Greutung.

Vad nu *Greetingis* beträffar, är det tydligen ett germanskt folknamn med den vanliga ändelsen *-ing*. Detta slags namn böjas av Iordanes undantagslöst efter typen *Greetingi, -orum*. Då *Greetingis* alltså måste vara dat. eller abl. plur., kan jag inte se någon bättre utväg än att uppfatta det som styrt i dat. av det föregående *mix<t>i*, såsom redan Müllenhoff läste med stöd av ett par sämre handskrifter.

Så långt är allt gott och väl. Men mellan *mix<t>i* och *Greetingis* står ett oförklarat *eua*. För min del är jag närmast böjd att anse *eua* vara en lämning av ett folkslagsnamn i nom. Jfr C. I. Stähle, Studier över de svenska ortnamnen på *-inge* (1946) s. 341. Mina egna gissningar om vad det varit för ett namn, äro emellertid så osäkra, att jag avstår från att meddela dem.

Müllenhoff har emellertid framlagt två förklaringar till detta mystiska *eua*, båda enligt min mening tänkbara. Dels ville han läsa *eua* som *etiā*, d. v. s. *etiam*,¹ dels föreslog han *Euagreetingis*. Detta senare förslag har, så vitt jag kunnat finna, sedermera rätt allmänt accepterats. Ordet skulle betyda 'ö-greetingar', väl i motsats till '(fastlands-)greetingar'.² Vissa skäl tala onekligen till förmån för denna läsning.

Huru som helst, *Greetingis* — med eller utan *Eua*- framför — är

¹ Tillfälligtvis fann jag härom dagen i Hist. Aug. Avid. Cass. 9.4 (Hohl I 92.18) en liknande felskrivning. Codex P:s *illi sevam* bör vara *illis etiam*.

² Som parallell till detta skulle man kunna anföra de av Iordanes Get. IV 26 nämnda *Ulmerugi* 'Holmruger'. Detta ord betecknar de ruger, som bodde på holmar i Weichsels mynning.

nog fullkomligt säkert. Ordets etymologi förefaller också alldeles klar: det är ett inkolentnamn till det gamla *grjót* 'sten, stenbunden terräng'. På grund av ordningen hos Iordanes förlägger man allmänt greotingarnas folk till södra Bohuslän. Felet är bara, att man inte lyckats förbinda detta folks namn med något ortnamn. Sålunda säger J. V. Svensson i NoB 5 (1917) s. 130: 'Emellertid möter vid båda dessa förklaringar av evagreotingi den betänkligheten, att något motsvarande namn på dessa områden eller delar av desamma icke står att upptäcka. Visserligen är det tänkbart, att namnet kunnat spårlöst försvinna, men tydligt är, att i saknad av ett sådant ortnamn en förklaring av detta namn blir mer eller mindre oviss.' Det är just ett sådant ortnamn jag tror mig kunna påvisa.

På gränsen mellan Spekeröds och Ucklums socknar i Inlands Nordre härad går landsvägen mellan Göteborg och Uddevalla fram över en högt liggande grusås. Både åt norr och åt söder leder vägen nedåt i branta backar. Från mina pojkar minns jag denna ås som en kal, ödslig ljunghö, där endast ett par gråa torpstugor avbröto enformigheten. Numera ser det något gästvänligare ut, sedan skog planterats över en stor del av området och en och annan egnahemsstuga lägrat sig där med små tegar omkring. Stiger man upp på en liten bergknalt därintill har man rakt i väster en vidsträckt utsikt ända ut över vattnen och öarna i sundet mellan Orust och Tjörn. Sandåsen, vars namn ej ens står upptaget på Generalstabskartan, kallas Grössbacke, ett namn, vars första led tydligen är det redan nämnda *grjót* 'stenig terräng'. Här finner det gamla ordet sic transit gloria mundi sin fulla tillämpning. Ty den karga grusåsen har haft en storhetstid, som, om min kombination är riktig, sträcker sig åtminstone över halvtannat årtusende. Saken är nämligen den, att Grössbacke åtminstone under medeltiden och ända fram till mitten av 1600-talet, då Bohuslän kom under Sverige, var medelpunkten i det härad, som nu kallas Inlands Nordre härad, men som tidigare hette Grössbacka härad, just efter Grössbacke. Härom kan man jämföra Hjalmar Lindroth, Bohusläns härads- och sockennamn s. 25, där från äldre tid citeras *i Grözbakka skipreidho* (1465) och *Grösbakke skiprede* (1594).

Att platsen i äldre tid spelat en betydande roll i bygdens liv, betygas av Johan Oedman, som i sin *Chorographia Bahusiensis* (1742) s. 155 berättar följande: 'Emellan Spegeröds ock Ucklums Socknar finnas en stor hop dels upreste, dels nedfalne stora stenar, om hwilka the

gambla berättas: 1. At när något krig ock örlig war förhanden, skulle menige Man samlas enhälleligen wid thessa Stenar, som ligga $\frac{1}{4}$ mil från Spegeröd, ock ther öfwerlägga, huru kriget skulle både begynnas ock fortsätias, tå Stridsbrefwen eller the nu så kallade Manifeste, såsom orsak til Feigden, blefwo wid thessa Stenar upläste. 2. Berättas, at wid thessa Gräsbackes-Stenar ha the fordomdags hållit Ting ock Domställen, som tå kallades Skebberi, ther öfwer finnas ännu många gambla Dommar, som äro gjorde på Gräsbacka wid thessa Stenar.'

Och hundra år senare skriver A. E. Holmberg i Bohusläns Historia och Beskrifning, 2. uppl., III s. 79 f. om Grössbacke sålunda: 'De märkvärdigaste och nästan enda ålderdomsminnen i Spekeröds socken träffas på Grössbacke, eller den kala bergås, öfver hvilken häradsvägen slingrar sig till Uklum. Här har fordom funnits en rektangel-form af 12 stegs längd och 9 dito bredd, bildad af uppresta stenar från en till tre alnars höjd. 6 qvarstående och ett par kullfallna stenar utvisa ännu fornlemningens ursprungliga beskaffenhet. På den släta ljungmon synas dessutom omkring 25 stenstoder, de flesta af blott en fots höjd, ett par ättekullar, samt lemningar efter en större rund krets, laggd af klumpformiga stenar. Ibland allmogon har bibehållit sig en tradition, att ortens inbyggare i fordna tider haft sin samlingsplats och tingställe vid dessa vårdar.'

Både Oedman och Holmberg känna alltså till folkliga traditioner om Grössbackes forna betydelse. Åtskilligt annat pekar åt samma håll. Så t. ex. låg ända till för några år sedan häradets tingshus i Smedseröd, blott ett par kilometer från Grössbacke.

David Palm har i NoB 13 (1925) s. 65 f. gjort en språklig utredning av namnet Grössbacke. Med all rätt har han i diskussionen medtagit även den några kilometer norr om den gamla tingsplatsen invid Ueklums kyrka liggande stora gården Grössby och kommer så s. 66 till följande resultat: '*Grjot har varit namnet på hela trakten söder om sjön Hällungen ned mot den stora grusåsen på gränsen till Spekeröds och Norums socknar. Inom detta område fanns det tydligen av ålder två platser av vikt: stället där folket av ålder slagit sig ned och odlat upp jorden, där ock kyrkan ligger, kanske redan det hedniska templet låg, samt den backe, där häradets fria män möttes till ting. Den första platsen kallades *Grjôts byr och den senare *Grjôts bakki'.¹

¹ Enligt Palm skrives Grössby 1388 *j Gryote*, omkr. 1528 *Gryd* och *Greed*, möjligen också 1544 *i gröd*.

Mellan Grössbacke och Grössby finnas egendomligt nog inga spår av gammal bebyggelse, enligt vad Palm uppger. Vid ett besök där för kort tid sedan kunde jag konstatera, att både Grössbacke och Grössby ligga jämförelsevis högt, medan området mellan dessa platser ligger liksom i en sänka. Sannolikt har detta i äldre tider varit vattensjukt och därför mindre lämpat för kultur. Vad Grössby beträffar, fann jag, att det formligen vimlade av lämningar från förhistorisk tid.

I **Grjót* ha vi just funnit det namn, som vi behöva för att lokalisera Iordanes' *Greetingi* till södra Bohuslän. Ty bilda vi av **greuta-* (> fvn. *grjót*, nsv. *gryt*) en avledning på *-inga-*, få vi ett folkslagsnamn **Greut-inga-*, som bokstav för bokstav motsvarar just Iordanes' *Greetingi*. Greetingarna böra alltså ha varit det folk i södra Bohuslän, som en gång i tiden hade sin andliga medelpunkt i **Grjót*, d. v. s. Grössby och Grössbacke.

Huru stort greetingarnas rike har varit, är det kanske lönlöst att spekulera om. Det har naturligtvis omfattat åtminstone Grössbacka härad, d. v. s. nuv. Inlands Nordre härad, men sannolikt har det varit mycket större. I norr har det säkerligen nått till Uddevalla. Byfjorden och farvattnen norr om Orust bilda som bekant en skarp gräns i både språkliga och andra avseenden. Orsaken härtill är troligen att söka icke blott i skillnaden mellan de medeltida förvaltningsområdena Viken och Älvsyssel, utan också i den långt tidigare existerande gränsen mellan Ranrike och greetingarnas land. Åt öster vågar man kanske förmoda att greetingarnas område inte sträckt sig över Inlandsfjällets ödemarker, och åt söder har det möjligen inte nått längre än till Inlands Södra härads nordgräns. Dessutom ha väl öarna Orust och Tjörn hört dit; det skulle just ha varit invånarna på dessa öar, som benämnts med det förut omtalade namnet *Euagreetingi* 'ögrytningar'.¹ Men om *Euagreetingis* är den rätta läsningen i Iordanes' text, frågar man sig, varför inte fastlandets greetingar nämnas. Det skulle kunna bero på att på 500-talet greetingarnas fastland blivit erövat av rovlystna grannar, antingen av det norrut boende folket i Ranrike (Iordanes' *Ragnaricii*) eller ock av västgötarna, som väl tidigare behärskade bl. a. de s. k. Utlanden och även nuv. Inlands Södra härad,

¹ Under 1700-talet bildade Inlands Nordre, Inlands Fräkne, Orusts och Tjörns häradar, alltså just det område, jag tänkt mig som greetingarnas rike, en domsaga.

medan däremot ö-greotingarna ännu på Iordanes' tid tappert hävdade sitt oberoende. Ett bevis på att hårda strider stått i södra Bohuslän, är den mängd bygdeborgar, som anträffats där och alldeles särskilt på Orust och Tjörn — jfr Nerman, Sveriges rikets uppkomst s. 153 f. — och som föranlett Iordanes att efter ordet (*Eua-*)*Greotingis* skriva: *hi omnes excisis rupibus quasi castellis inhabitant ritu beluino.*

Men greotingarna ha kanske än ärofullare drag i sin historia att vara stolta över. Det är rent av sannolikt, att Grössbacke och Grössby omstrålas av världshistoriens ljus. Det ursprungliga namnet på folkvandringstidens östgoter var, som känt är, *Greutungi*. Men *Greutungi* är språkligt identiskt med det ovan avhandlade folknamnet *Greotingi*. Jfr Hellquist, Om de svenska ortnamnen på -inge, -unge och -unga s. 39 f. och om växlingen -ing- och -ung- särskilt s. 223 f. Man är numera allmänt ense om att goterna ha kommit från Götaland. Enligt t. ex. Nerman, Die Herkunft und die frühesten Auswanderungen der Germanen s. 43 ff. och Sveriges rikets uppkomst s. 30, skulle de ha utvandrat något århundrade före Kr. f. och bosatt sig vid Weichsel. I själva verket ser jag ingenting, som hindrar en att antaga, att greutungerna, som sedermera kallades östgoter, en gång i tiden ha utgått från greotingarnas folk i södra Bohuslän. Tänkbart vore det naturligtvis, att *Greutungi* hörde till något annat *Gryt* inom goternas områden, d. v. s. Götaland (med undantag av åtminstone Blekinge, Skåne, södra Halland och norra Bohuslän). Men intet av dessa *Gryt* torde någonsin ha haft en betydelse, som kan mäta sig med det sydbohuslänska *Grjot, vilket, såsom jag ovan har visat, redan på 500-talet e. Kr. var huvudorten för en folkstam. Icke heller har något annat av *Gryt*namnen, så vitt jag vet, givit upphov till inkolentnamn på -ing eller -ung, åtminstone intet tillnärmelsevis så tidigt konstaterat som Iordanes' *Greotingi*. Det förefaller mig därför icke blott möjligt utan i hög grad sannolikt, att dessa berömda östgoter, som under sin konung Theoderik, en av historiens största och ädlaste härskargestalter, sagornas Didrik av Bern, erövrade Italien, kunde räkna sin härstamning från det folk, som hade sin andliga medelpunkt i Grössbacke och Grössby.

ERIK HARDING

Till *u*-omljudet på *a* i nordiskan.

I min serie Språkvetenskapliga problem, häfte 7, sid. 31 har jag i en not lovat att yttra mig om det nordiska *u*-omljudet, och jag får väl hålla mitt ord, fast jag kommer att fatta mig i kortaste laget. Jag har ju förut i några uppsatser därstädes meddelat min ståndpunkt i denna omdiskuterade fråga och har därför kanske icke så mycket att tillägga (se förf. aa 3:51 ff., 4:27 ff., 68 f., 6:13 ff.). Först en liten allmän översikt av några andra forskares åsikter om *u*-omljudet eller kanske rättare sagt om dess uteblivande i vissa fall i bl. a. östnordiskan.

Axel Kock gör gällande (senast i Umlaut und Brechung im Altschwedischen samt i jubileumsskriften Altnordischer *U*-umlaut in Ableitungs- und Beugungsendungen), att *u*-omljudet från kvarstående *u* vanligen icke inträder i östnordiskan och stora delar av fornorskan. Då sådant *u*-omljud likväl förekommer emellanåt, t. ex. i fsv. pret. pl. *nōmom* (<*nāmum), *vōghom* m. fl., är det blott i förening med vissa intilliggande konsonanter (vanligtvis en labial eller nasal), varvid ett s. k. kombinerat *u*-omljud uppstår. Från synkoperat *u* har däremot omljud inträtt överallt i nordiskan (åtminstone på *a*-vokal), men detta har i östnordiskan till största delen gått förlorat genom utjämning från andra omljudslösa former i paradigmet (se Kock även i ANF VI:338 ff., VIII:132 ff.).

Sedermera har Bengt Hesselman för östnordiskans del påvisat *u*-omljud även i andra ställningar från kvarstående *u*, bl. a. i några västsvenska ortnamn, t. ex. *Hålsunge-byn*, *Flåtunge-byn* m. fl. (se H. bl. a. i NoB 21:92 ff.). Ett par andra kortstaviga ortnamn, som Hesselman också anför som prov på dylikt *u*-omljud, äro dock osäkra och missvisande, efter vad Assar Janzén visat i sin avhandling »Det västsvenska yngre *u*-omljudet på *a* i kortstaviga ord».

I sin licentiatavhandling »Vokalassimilationer och yngre *u*-omljud i bohusländska dialekter» framhåller Janzén, att *u*-omljud där från kvarvarande *u* egentligen endast förekommer i långstaviga ord samt i vissa sammansättningar med kortstaviga. Orsaken till *u*-omljudets uteblivande i kortstaviga ord f. ö. anser han bero på accenten, i det att den eljest omljudsverkande ändelsen var starkare betonad här än i långstaviga ord och kunde därför ej verka omljud. Och Janzén är nog inne på rätt väg. Det nordiska omljudet har tydligen helt reglerats av de medverkande stavelsernas längd eller betoning.

Av *u*-omljud från såväl kvarstående som synkoperat *u* föreligga emellertid så få fall i östnordiskan, att man icke kan bilda sig en riktig föreställning om förloppet. Det östnord. *u*-omljudet har antagligen till största delen försvunnit genom analogibildning efter andra former. Bättre översikt av *u*-omljudet lämnar då det västnord. materialet.

Vissa fornnorska skrifter från Tröndelagen, t. ex. Ólafs saga hins helga, som Kock bl. a. åberopar som stöd för sina iakttagelser, ha visserligen mycket riktigt omljud vanligen endast från synkoperat *u* men annars oomljudd vokal, t. ex. *gafugr* : ack. *gofgan* (<*gabuzan-), dat. pl. *lagum* : *log*, dat. sg. *allum* : fem. *oll*, *aru* (pl. *arum*) : *or* osv. Då omljud från kvarvarande *u* eljest kommer till synes i handlingar från detta eller angränsande håll, såsom i dat. pl. *bornum*, *morgum*, *hondum*, *ollum* eller i dat. sg. neutr. *fogru*, *skommu* etc., skulle detta i resp. fall bero dels på den föregående labialen, dels på den efterstående nasalen (i *ollum* dessutom på det följande dentala *l*-et).

I mitt anf. arb. har jag, vad *a*-omljudet beträffar, på flera ställen framhållit, att detta vanligen ej inträder i nordiskan från sådan ändelse, som fått ersättningsbetoning genom förlust antingen av en slutljudande nasal eller efterföljande vokal, t. ex. fisl. *hugall* (<*huzalan), *smugall*, *humarr*, *hunang*, inf. *duna* (<*dunōn), fsv. *skuþa* (<*skupōn), *lukka*, obl. *pusa* (<*pusan), *bugha*, *drupa*, *stubba*, part. pret. *stukkaper* (<*stukkōdar) osv. (se f. ö. förf. aa 1:17 f., 4:15 ff., 5:11 f., 6:25 f.). På samma sätt förhåller det sig med det uteblivna *u*-omljudet i östnordiskan och vissa delar av fornnorskan.

I ovan anförda exempel, såsom bl. a. fno. *gafugr*, hade nämligen suffixet fått ersättningsbetoning vid den urn. vokalsynkopen i slutändelsen av *gabuzar (>*gabūzr), likaså i dat. sg. *allum* (<*allummu), medan dat. pl. *lagum* (<urn. *lazumr) måste ha oomljudd vokal efter andra former i paradigmet (*lag*, *laga* etc.). I dat. pl. *bornum*,

hondum, *ollum* (<urn. **allum*_R) eller dat. sg. neutr. *fogru*, *skommu* (<urn. *skammū) hade suffixet ej erhållit någon dylik kompensationsbetoning och blev därför omljudsverkande. I övriga av Kock åberopade fall som t. ex. dat. sg. neutr. fno. *allu*, *aðru* föreligger vokaltjämning efter andra kasus som *allt*, *alls*, *annat*, *annars* m. fl.

En hård nöt att knäcka synes måhända i detta sammanhang den ofta anförda fno. dat. sg. *aru* (<urn. *arhu) jämte plur. *arum* vara i förhållande till övriga former i paradigmet som *or* (*ór*), *oruar*, *orua*, ty här hos *wō*-stammarna kan ej gärna *a*-vokalen skyllas på utjämning efter andra kasus, som samtliga ha omljud. Men *a*-et i *aru* (*arum*) har säkerligen blivit förlängt i ställning framför (sen)urn. intersonantiskt *rh* (se Noreen Altisl. Gr.₄ §124,2)¹ och återger således efter ett äldre skrivsätt *ó*. Långt *a* har nämligen redan vid den tiden (omkring år 1250) övergått till ett *å*-ljud, som sammanfallit med *ó*, och båda ljuden tecknas hädanefter gemensamt *á* (se Noreen aa § 107). Fno. *aru* (d.v.s. *áru*) står alltså i st. f. äldre *óru*.

Nu skall jag emellertid ej bestrida, att en före eller efter rotvokalen stående labial eller nasal i vissa fall varit en bidragande orsak till att omljud även kunnat verkas av kvarstående *u* i sådan ändelse, som en gång fått ersättningsbetoning. Härför talar *u*-omljudet i ett par långstaviga ord, såsom fsv. dat. sg. *hönom* (<*hānummu), obl. *kōmo* (<*kwāmum), sv. dial. *-koa* 'kåda' (i *görkoa* o. d., urn. obl. *kwādun). Dock är det troligast, att omljudet här uppkommit med orden i svagare betonad ställning (t. ex. i slutled vid sammansättningar) och ersättningsbetoningen därför i suffixet redan vid omljudstiden gått förlorad (förf. aa 4:29 f.). I *kōmo* (*kōma*) är dessutom kanske vokalismen påverkad av parallellbildningar med avljud (jfr mlty. *wille-kome* men även fisl. *kuáma*).

Då omljud från kvarblivet *u* eljest visar sig i östnordiskan, är det visserligen nästan alltid kombinerat men också samtidigt betingat av ändelsens ursprungliga eller blivande svagtonighet, t. ex. i följande långstaviga ord som pret. pl. fsv. *kōmom* (<urn. *kwāmum), *nōmom*, *sōvom*, *vōghom*, *vrōkom* (*fiollom*, *hioldom*)²,³ runsv. *sutum* (d.v.s.

¹ Noreen anför här också fno. *ór* (= *ár*).

² Om *fiollom* etc. se förf. aa 6:17.

³ I 3. pers. pl., såsom fsv. *kōmo* (urn. *kwāmum), *sōvo* osv., skulle *u*-omljud egentligen ej ha inträtt på grund av att ändelsen fått ersättningsbetoning vid den slutljudande nasalens bortfall. Den omljudda formen torde ha uppkommit

soittum < *satiðum), vidare i adv. fsv. *longo* (< *langǫ). Att *u*-omljudet särskilt i verbalformerna verkats ganska tidigt, framgår därav, att den omljudda vokalen (låt vara med konsonanternas hjälp) redan hunnit övergå till ett *o*-ljud vid den tiden, då *w* i nordiskan försvann framför *ö* (jfr ovan t. ex. *sōvom* < *swāþum som fsv. *hōsta* < **hwōstan-*, likaså fisl. *ón* < *wānu). Annars resulterade det (vanliga) enkla *u*-omljudet av *ǫ* i ett öppet *å*-ljud men kommer i denna gestalt aldrig till synes i östnordiskan, åtminstone ej på långt *a*, som med eller utan *u*-omljud likaledes blivit *å*.

I kortstaviga ord är däremot omljud från kvarstående *u* en sällsynthet i östnordiskan, vilket givetvis sammanhänger med att ändelsen i detta fall var starkare betonad. Dock förekommer *u*-omljud även i dylika ord någon enstaka gång, men blott om suffixet sedan gammalt var svagtonigt, såsom i runsv. *faupur* (*fupur*, d.v.s. *foþur* < urn. *fadur), i ortn. fsv. *Hörunde*¹ (< *harundō), nysv. *Flåtunge-byn* (i dessa båda sista exempel stod *u* i senurn. svagtonig mellanstavelse). Om *u*-omljudet i t. ex. runsv. *faupur* (*fupur* Täng, Vgötl.) annars tillkommit blott med stöd av den föregående labialen och inte på grund av den svagtoniga ändelsen, borde det väl då även ha visat sig i fvgöt. *Falu-køponger* (< **falun-*). Jfr även *fupur* (Forsheda, Smål.).

Då suffixet hade blivit ersättningsbetonat, uteblev emellertid *u*-omljudet i både kortstaviga och långstaviga ord, t. ex. fsv. *hakul* (< *hakular), *skakul*, *stapul*, *ankol*, *mantol* (=fisl. *mottull*), *aldon*, obl. *dwalu* (< *dwalun), *gatu*, *snaru*, *swalu*, *tranu*, *kwāþo*² m. fl. I de flesta av dessa exempel står rotvokalen i förbindelse med en labial eller nasal, i ett (*mantol*) t.o.m. mellan en labial nasal och annan nasal, varför väl *u*-omljud eljest borde ha inträtt i dessa ord, om det huvudsakligen berott på konsonantismen.

Av *u*-omljud från synkoperat *u* finnas ej heller så många spår i östnordiskan, huvudsakligen i västgöotalagarna. Eftersom det där mest förekommer efter labialer (vilket väl dock torde vara en till-

---

dels genom analogibildning efter 1. (o. 2.) pers., dels i svagare satsbetoning (jfr ovan och förf. aa 6:25 f.). Andra fsv. exempel utan omljud (i 3. plur.), såsom bl. a. *vāvo*, *vāro*, *kwāþo*, kunna således vara ljudlagsenliga (jfr dessutom fgotn. *quāmu*, *suāfu*).

¹ I ÖVästml. (se Hesselman, Omljud och brytning i de nord. språken, s. 16).

² Jfr fsv. ortn. *Kwāðho-vi* (se E. Noreen i NoB 2:121 ff.).

fällighet), såsom *bolker* (< *balkur), *borker*, *born* (*börn*), *møl*, har man på somligt håll antagit, att även det äldre *u*-omljudet i allmänhet blott varit kombinatoriskt verkat (se Janzén i ANF LIX:263). Men då det emellanåt också uppträder i närvaro av andra konsonanter, vilka ej kunna ha utövat någon labialiserande inverkan på vokalen, såsom i fsv. *ørn* (< *arnur), *hørþ*, *gor* (*gør*), *hør*, *øl*, *Solve*, *Hogne*, *logh-man*, runsv. (Bro, Uppl.) *aut* (d.v.s. *ond*) m. fl., torde detta omljud ha gjort sig gällande i ungefär samma omfattning i östnordiskan som i västnordiskan.

Anledningen till det relativt sällsynta *u*-omljudet i östnordiskan f.ö. anser man dessutom vanligen vara analogisk ombildning efter andra former i paradigmet, t. ex. fsv. *aghn* (i st. f. *oghn) efter pl. *aghnar* osv. Enligt Hultman, Hälsingelagen s. 65 ff., skulle dock *o*, utom i ställning framför vissa konsonanter (*r*, *l*, *k*, *kk*, *ʒ*, *gg*, *ng*, *l*+dental), ha delabialiserats i östnordiskan och således ljudlagsenligt blivit *a* igen, en åsikt som jag icke utan vidare kan dela. Delabialiseringen borde väl i varje fall ej ha ägt rum, om den omljudda vokalen stod i förbindelse med eller efter en labial, såsom t. ex. i fsv. *vander* (=fisl. *vöndr*), *vanter*, *maþ* m. fl., och allra minst om vokalen tillika följdes av något bland ovan uppräknade konsonantljud, t. ex. *barker*, *mark*, *far*, *balker*, *mal*, *dval*, *kval*, *val*, *vak*, *spang*, *valder* m. fl. (jfr bl. a. fsv. *koster* < *kwastur, där *u*-omljudet blivit bevarat).¹ Eftersom *u*-omljudet eljest på långt *a* i vanliga fall likaså resulterat i ett *o*-(*å*-)ljud, fastän långt, och långt *a* f.ö. redan i fornsvenskan också övergått till ett *å*-ljud men fortfarande skrives *ā*, kan ortografiskt sett även kort *a* mycket väl återge kort *å* eller *o*. Det äldre nord. korta *o*-et var dessutom ännu ganska slutet² (liksom med tiden också

¹ Då *u*-omljudet hos *u*-stammarna i synkoperade kasus (nom.-ack. sg.) måste ha tillkommit tidigare än *i*-omljudet (på *a*) från kvarstående *i* i dat. sg. (och nom. pl.), förelåg ju här redan i senurnordiskan möjlighet till analogibildning icke blott efter genitiven utan även efter dativen och alla kasus i pluralis. Detsamma gäller *ō*-stammarna, där omljudet från kvarblivet *u* i dat. sg. inträdde senare än från fallet *u* i nom.-ack. och alltså utjämning var möjlig i lika stor utsträckning. Att *u*-omljudet (liksom *i*-omljudet) måste vara periodiskt verkat, framgår dels av det upprepade *u*-omljudet i västnordiskan (se slutstycket nedan), dels av pret.-plur.-former som fisl. *kröfpu* (< *krabiðun), *tölpu* (< *talidun) m. fl., där *u*-omljudet i rotstavelsen ej kan ha gjort sig gällande, förrän mellanstavelsens *i* synkoperats (efter kort rotstavelse).

² Därför de olika beteckningarna *o* och *o* i västnordiskan (se f. ö. förf. aa 6:13).

det långa *o*-et blev¹) och lämpade sig sålunda inte alls eller alltid för uppgiften att fungera som *o*, utom då detta framför bakre konsonanter (däribland *r*² och 'tjockt' *l*) blivit mera slutet eller sammanfallit med ursprungligt kort *o*. Då vidare flertalet andra korta vokalljud, åtminstone de bakre, vid denna tid visa tendens till ett öppnare uttal i vissa ställningar, där *u* blir *o* och *o* > *å*, har *o* eller *å* delvis också kunnat övergå till *a*.

Vad slutligen *u*-omljudet på *a* i suffixstavelser beträffar, synes det i allmänhet ha verkats något tidigare där än i rotstavelser. I detta fall har nämligen den omljudda vokalen redan hunnit utveckla sig till ett *u*-ljud, som t.o.m. i sin tur blivit omljudsverkande på ett föregående *a* i rotstavelsen, t. ex. fisl. fem. sg. *oñnur* (<*anþoru < *anþaru), *gömul* (<*gamalu), dat. pl. *hǫrpurum* (<*harpǫrum), nom. sg. *glötuþr* (<*glatöður), pret. pl. *kolluþum* (<*kallöðum) m. fl. I östnordiskan föreligger emellertid inget sådant upprepat *u*-omljud i rotstavelser från dylikt sekundärt *u* (vanligen på grund av gammal ersättningsbetoning i suffixet). Annars förekomma några fsv. exempel

¹ Vid den fsv. (msv.) förlängningen av kort *o* frfr bl. a. *rð*, såsom t. ex. i det fsv. ortn. *Øp-morþ* (<*mørð*-<*marðu-, se Sahlgren NoB 16:117 ff.), har nämligen det förlängda *ø*-et sammanfallit med gammalt *o* och liksom detta blivit slutet (jfr nutida *Öd-morden*). En dylik övergång av öppet *o* (frfr *rð*) till slutet *o* visar, att även gammalt *o* ännu i fornsvenskan kan ha varit ett ganska öppet ljud. Om sådan förlängning av *o* f. ö. se även Hultman Håls.-l. s. 65 f. och v. Friesen i Nysv. stud. 1934, s. 142 ff.

² *r*-ljudet var troligen ännu mest ett 'skorrande' tungrots-*r* (se förf. aa 1:10). Det nuvarande vanligare dentala tungspets-*r*-et torde dels ha uppkommit i förbindelse med dentaler, dels återgå på äldre dentalt *r* (efter svagtonig vokal) i ändelser (jfr sådana runsv. skrivningar som *furir*, *brupir*, *mupir*, *fapir*, *eftir*), dels också på urn. *R*, varifrån det sedan inkommit i andra ställningar. I vissa nysv. dialekter, som ha båda *r*-ljuden, stå dessa ännu delvis efter den gamla och väntade ordningen med tungrots-*r* i början av ord och tungspets-*r* i slutet. För gammalt bakre uttal av *r* tala också vissa germ. ljudförändringar, som blott ägt rum frfr *r* och en annan bakre konsonant, nämligen spirantiskt *h*, vilka båda ljud måste ha haft ungefär samma artikulation eller liknande den, som det tyska *ach*-ljudet har (jfr den got.-germ. övergången av *i* > *e* (*ä*) och *u* > *o* (*å*) frfr *r* och *h*, likaså den urn. övergången av *ai* > *ā* frfr *r* och *h* i t. ex. *sairar > *sārar > fisl. *sárr*, *faihar > *fāhar > fisl. *fár*). Hade *r*-ljudet dessutom varit en ren dental, skulle spirantiskt *ð* ha övergått till media (*d*) efter *r*, såsom det gjort efter *l* och *n* (jfr fisl. *goldenn*, *bundenn* men *vordenn*). Likaså visar övergången av *rð* till 'tjockt' *l* i t. ex. *fjol* (<*fjord*) på gammalt bakre uttal av *r*.

med *u*-omljud i avledningsstavelser och ändelser, såsom pret. pl. *kallopo(m)*, *kastopo*, *hannopo*, dat. pl. *mānopom*, adv. (*at*) *ēnosto*, fem. *annor* (=fisl. *ǫnnur*), *gamul*, *ukkur* (*okkor*), *hēlogh*, subst. *matton*, *talun*, *orun* m. fl. Kocks mening annars, att omljud från kvarstående (svagtonigt) *u* ej heller gjort sig gällande i avledningsstavelser i östnordiskan och i vissa fno. dialekter, är således lika felaktig. Han har (i t. ex. Olafs saga hins helga) huvudsakligen endast stött sig på pret.-pl.-former som *byriadu*, *blótaðu*, *kallaðu*, *fagnaðu*, *svaraðu* etc., där mellanvokalen med all säkerhet blivit analogiskt ombildad efter motsvarande former i singularis (*svaraði*, *kallaði* osv.). Det framgår nämligen av de åberopade skrifterna f.ö., utom i några mycket frekventa pronominalformer o.d. som (fno.) *annur*, *yður* (*heilog*) och i ett par substantiv (*ambun*, *moskon*), att *u*-omljudet eljest även från synkoperat *u* överallt blivit analogiskt avlägsnat, såsom bl. a. i *vingan* (i st. f. *vingon*), *dagan*, *ó-fagnaðr* (för *-fagnodðr*), *kostnaðr*, neutr. pl. *óðal* (för *óðol*), *hundrað* m. fl., vidare i fem. (eller neutrala plural-)former inom adjektivböjningen, t. ex. *heilag*, *skrifað*, *kallað*, *skipað*, *aflað*, *étlað* och många andra dylika fall. Dessutom visar (i samma källor) *u*-omljudet i obl. *þíónostu* (: *þíónasta*), *orrostu* med plur. *orrostur* (: *orrasta*),¹ att omljud verkats även av kvarblivet *u*. Runsv. (*i*) *urustu*, *orustu* (båda orden på stenar från Sörmland) och de ovan anförda fsv. formerna *kallopo*, *kastopo* m. fl. i Cod. Bureanus säga oss till sist, att det enkla (d.v.s. icke kombinerade) *u*-omljudet varit verksamt också i de östra delarna av Sverige (jfr även *urostu* på en runsten från Bornholm). Se f.ö. förf. aa 3:52 ff.

¹ I *orrostu* osv. är det dock icke fråga om *u*-omljud i avledningsstavelse, ty ordet är tydligen sammansatt (*or-rostu*).

Korrekturnot. Min åsikt i not 2 å föregående sida om *r*-ljudets ursprungliga artikulation strider ju mot gängse uppfattningar (se t. ex. Wessén, *Våra folk-mål*, s. 17), och fast det egentligen ej hör till ämnet, har jag ändock velat ta upp frågan till en liten diskussion i nämnda not.

LIZZIE CARLSSON

”Utskutstol”

En studie i medeltida rättssymbolik

Våra svenska medeltidslagar gömma många gåtor, en del av dem kanske för alltid olösliga. Filologien ensam står hjälplös inför många av dessa problem, även om de till sitt väsen närmast äro av språklig art. Ett rationellt samarbete mellan rättshistoria, kulturhistoria och språkvetenskap skulle säkerligen visa sig fruktbärande. Framför allt borde större uppmärksamhet ägnas den jämförande äldre kulturhistorien, som delvis sammanfaller med den jämförande rättshistorien. För forskaren på detta område är Jacob Grimms Deutsche Rechtsalterthümer den fasta grunden, som det gäller att bygga vidare på. En penetration av äldre tyska gårds- och bystadgor liksom av medeltida tyska stadsrätter, sammanställda med de svenska medeltidslagarna och äldre svenska domböcker, skulle sannolikt visa sig vara en tacksam om också krävande arbetsuppgift.

Föreliggande undersökning är ett försök att på denna väg nå klarhet angående ett omdiskuterat detaljproblem i de svenska landskapslagarna. Det gäller hur man skall tolka ordet »utskutstol» i Upplandslagens ärvdabalk, i de medeltida lagarna belagt endast här samt i Helsingelagen. Ordet har förorsakat mycket huvudbry och varit föremål för olika tydningar.

Den paragraf, där ordet förekommer, lyder sålunda:

»Wrækær bonde bort husfru sinæ laghtaknæ. ok takær. j. stap andræ. ok. j siæng. meþ sik læggær. þa rænir han husfru lasæ. ok nyklæ. kiærir þæt hun. ok frændær hænnær. þæt hun hawær borit stol a. stol. ok rænti hinnær lasæ ok nyklæ. þæt kallær utskutstolæ. þær ær fiurætighi markæ bot at. þa þræskiptæs.»¹

¹ Upplandslagens Ärvdabalk 6, här återgiven efter Schlyters edition.

Om vi börja med den modernaste tolkningen, återges paragrafen i Holmbäck-Wesséns översättning av de svenska landskapslagarna sålunda:

»Driver en bonde bort sin lagtagna hustru och tager en annan i stället och lägger i säng med sig, då rövar han från sin hustru lås och nycklar. Klagar hon och hennes fränder över att den andra har satt brudstol på brudstol och rövat från henne lås och nycklar — det kallar man brudstolsinkräkning —, då skall det gäldas med fyrtyo marker; de skola treskiftas.»¹

I kommentarerna göres följande tillägg till denna översättning: »Med *stol* torde här avses 'brudstolen', annorstädes kallad *brupa säti* (SdmL), *brupbänker* (HL). Ordet *utskutstola*, som endast förekommer här, är väl en vanhedrande beteckning på den förskjutna hustrun; sålunda egentligen 'den från sin brudstol utskjutna'.»²

I själva verket ha utgivarna genom detta tillägg lämnat två olika tolkningar av ordet, som enligt dem dels skulle betyda »brudstolsinkräkning», dels utgöra en vanhedrande benämning på den förskjutna hustrun: »den från sin brudstol utskjutna.»

Denna tolkning skiljer sig ganska väsentligt från den av Schlyter i hans Glossarium givna. Schlyter översätter »utskutstola» sålunda:

Utskutstola, *utskuts stol* f. utskjuten l. utkastad fruntimmersklädning; så kallas dens brott, som bortdrifvit sin lagliga hustru och i hennes ställe tagit en annan qvinna till oloflig sammanlefnad. Troligen är den ursprungliga och rätta formen af d.o. *utskut stola* (gen. af *stol*), o: fruntimmersklädningens utskjutande.»³

Vad beträffar uttrycket »bæra stol a stol», som ju nära sammanhänger med ordet »utskutstol», tolkas det av Schlyter sålunda:

»*Stol*, f. (Isl. *stóla*; af Lat. *stola*) fruntimmersklädning; *bæra s.a.s.*, lägga sina qvinnokläder på en annans; säges om en qvinna, som toges af en man till oloflig sammanlefnad i en bortdrifven laglig hustrus ställe.»⁴

I sin förklaring av ordet *stol* har Schlyter haft en föregångare i Ihre, som också han i sitt Glossarium (1769) identifierar *stol* med lat. *stola* (fruntimmersklädning) i uttrycket *bæra stol a stol*. Vad beträffar

¹ Svenska Landskapslagar tolkade och förklarade av Åke Holmbäck och Elias Wessén, Upplandslagen s. 66.

² Ibid. s. 82.

³ Schlyter, Ordbok till Sveriges gamla lagar, s.v. *utskutstola*.

⁴ Ibid., s.v. *stol*.

»utskutstol» präglas Ihres förklaring av en allmän osäkerhet, då han i själva verket inlägger tre olika betydelser i ordet. Enligt Ihre skulle nämligen det dunkla ordet kunna betyda: 1. den förskjutna laggifta hustrun; 2. den utkastade fruntimmersdräkten; 3. själva utkastandet.¹

Johannes Loccenius tolkar i sin latinska översättning av Upplandslagen (tr. 1700) uttrycket *bæra stol a stol* med »sellam sellæ superinduxerit» men uppfattar »utskutstol» som en benämning på den förskjutna hustrun (»quæ de potestate ita & matronali sede dejecta Vthskutstol appellatur».)²

I sitt år 1691 tryckta lexikon över det äldre svenska språket ger Verelius en med Loccenius överensstämmande förklaring av »utskutstola», som tolkas sålunda: »Ond hustru af sitt huus utkiörd | uxor sede sua domestica ejecta.»³

Det äldsta exemplet på en tolkning av Upplandslagens »utskutstol» är så gammalt som från 1500-talet. Det förekommer nämligen i ett glossarium juris, vars äldsta handskrift är från år 1551. Författaren av detta glossarium har av Henrik Schück, dock utan närmare motivering, antagits vara Olaus Petri, ett antagande, som sedermera Jan Eric Almquist ansett sig kunna bevisa.⁴ I glossariet förklaras »utskutstol» på följande sätt:

»Vtskutz stola kalladhes then qwinna, som laggiffit var, huilcka bonden dreff bortt och togh ena andra igen.»⁵

Om vi nu göra en systematisk översikt av de olika försök, som gjorts att tolka ordet »utskutstol», komma vi till följande resultat:

1. (förklenande) benämning på den förskjutna hustrun (glossariet från 1551, Verelius, Loccenius, Ihre, Holmbäck-Wessén)
2. utkastad fruntimmersklädning (Ihre, Schlyter)
3. själva utkastandet av klädningen (Ihre, Schlyter)
4. brudstolsinkräkning (Holmbäck-Wessén)

Då så många olika meningar gjort sig gällande, när det gällt att tyda detta ålderdomliga ord, har man förvisso all anledning att ta

¹ Johan Ihre, Glossarium suiogothicum (1769), s.v. *stol*, *utskuts stol*.

² Jus vetus Uplandicum ed. Ol. Rudbeckius (1700).

³ O. Verelius, Index lingvæ veteris scytho-scandicæ (1691).

⁴ Henrik Schück, Svensk Literaturhistoria (1890), s. 492 f. — Jan Eric Almquist, Tvenne förut uttryckta juridiska skrifter av Olavus Petri, Lychnos 1937, s. 130 ff.

⁵ Jan Eric Almquist, a.a., s. 144.

upp problemet till diskussion och underkasta de olika tolkningarna en kritisk granskning. Härvidlag kan man nog genast avskriva den av Ihre och Schlyter gjorda identifieringen av *stol* med lat. *stola*, fruntimmersklädning. Denna långsökta och krystade förklaring kritiserades redan på sin tid av Hyltén-Cavallius,¹ och den har ju inte heller godtagits av Holmbäck-Wessén.

Att »utskutstol» skulle vara en förklenande benämning på den förskjutna hustrun kan ju så tillvida synas bestickande, som denna förklaring föreligger så tidigt som på 1550-talet och till yttermera visso i en skrift, som antagits ha Olaus Petri till författare. Att här ingå på en detaljdiskussion av Olaus Petris eventuella författarskap skulle föra alltför långt. De bevis, som framlagts, äro emellertid knappast övertygande.²

Att märka är att ordet »utskutstol» för den person, som skrev dessa kommentarer — det må ha varit den ene eller andre — inte längre var något levande ord. Det hörde enligt hans egen utsago till »de nyttige ord i gamla lagböcker», som tarvade en »uttydning». Upplandslagen nedskrevs i slutet av 1200-talet, kommentatorn levde

---

¹ Gunnar Olof Hyltén-Cavallius, Wärend och wirdarne, II (1868), s. 297.

² Jan Eric Almquists bevis för att Olaus Petri skulle ha författat glossariet från år 1551 bestå i den överensstämmelse han anser sig ha funnit mellan detta å ena sidan, de Olaus Petri tillskrivna kommentarerna till stadslagen samt hans Svenska krönika å den andra. Vad beträffar kommentarerna till stadslagen, är likheten med glossariet vag och obestämd. Å andra sidan är exempelvis definitionen av *edsöre* i de båda skrifterna (Almquist, a.a., s. 143, Kommentarer till stadslagen i Olaus Petri samlade skrifter, IV, s. 337) till såväl form som innehåll påfallande olika. Dessutom är det ju inte hundra procentigt säkert, att Olaus Petri verkligen författat kommentarerna till stadslagen. Överensstämmelsen mellan glossariet och den Svenska krönikan är i så fall större på de få punkter, som kunna komma ifråga vid en jämförelse. För oss är det ju dock omöjligt att veta hur pass mycket som var »Gemeingut» bland den tidens lagkloka män — Olaus Petri var väl i det avseendet inte ensam i sitt slag. Då exempelvis båda skrifterna vid definitionen av järnbörd omnämna, att Birger Jarl avskaffat densamma, bevisar detta ingenting, eftersom saken står omtalad i Östgötalagen, som kan ha varit den gemensamma källan. Dessutom kan glossariets författare ha haft tillgång till krönikan. Om man antar att samma person vid skilda tillfällen skulle definiera samma begrepp, så vore det väl sannolikt att verbal överensstämmelse i viss mån skulle förekomma. Om man bortser från enstaka uttryck, är detta emellertid aldrig fallet. Att på forskningens nuvarande ståndpunkt dra några som helst slutsatser angående författarskapet till glossariet förefaller omöjligt.

250 år senare, det bör vara skäl nog för att inte utan vidare godtaga hans tolkning.

Gå vi till själva lagtexten, finns där ingenting, som tyder på att »utskutstol» skulle vara en benämning på den förskjutna hustrun. »pæt kallær utskutstolæ», sägs det. Den neutrala formen tyder på att det är själva handlingen, som åsyftas, icke kvinnan personligen.

Detta blir än sannolikare, om man jämför med några ord i samma flock. Här gäller det den frilla, som av den laggifta hustrun ertappats på bar gärning tillsammans med mannen. Lagen tillägger henne ett grovt skällsord: »hun .. hetæ æ horstakkæ», sägs det. Skillnaden i uttryckssätt är frapperande.

Också av andra skäl är det osannolikt, att lagen skulle ha tagit upp ett förklenande namn på den förskjutna hustrun, ett öknamn, som i så fall skulle vara en sorts pendang till »horstakka». Det strider mot hela andan i våra landskapslagar, utmärkta som de äro av ett starkt rättspatos, att lagen på detta sätt skulle återge en hånfull benämning på den förfördelade parten.

Vad beträffar Holmbäck-Wesséns tolkning av »utskutstol» som »brudstolsinkräkning», förefaller inte heller denna förklaring ha nått ordets verkliga innebörd. Brudstolen var ju det säte, där bruden satt under själva giftermålsceremonien, det helga sätet, som det kallats. Det existerade såsom sådant endast under bröllophögtidligheterna och var då heligt och fridlyst. Frillan, som den äkte mannen tagit i säng med sig, kan alltså knappast sägas ha inkräktat på brudsätet, eftersom hon aldrig haft sin plats där. Endast om man tänker sig, att mannen begått tvegifte och placerat en annan kvinna än sin äkta maka i brudstolen, skulle man kunna tala om brudstolsinkräkning.

På samma sätt förhåller det sig med uttrycket »bära stol på stol», som av Holmbäck-Wessén översatts »sätta brudstol på brudstol». Eftersom frillan aldrig setat i brudstolen, kan det inte sägas att hon satt brudstol på brudstol. Vad lagskrivaren haft i tankarna har säkerligen inte varit brudstolen, det har varit hustruns hedersplats i hemmet, högsätet, som hon delade med mannen.¹

Då mannen drev bort sin laggifta hustru, berövade han henne halv säng, lås och nycklar — symbolerna på hennes husfruvärdighet — och laga treding i boet, alla de rättigheter, som hon enligt lagens

¹ Jfr Lizzie Carlsson, Högsätet och hemfriden, Rig 1935, s. 83 ff.

giftermålsformulär förvärvat. Han berövade henne också hennes hedersplats i hemmet: frillan satte sin stol på den laggifta hustruns stol. Som Holmbäck-Wessén påpekat användes en liknande bild i uttrycket »bära fästningafä a fästningafä»: lägga fästningsgåva på fästningsgåva om den som ger fästningsgåva för en mö, för vilken fästningsgåva redan givits, eller med andra ord trolovar en redan trolovad flicka.¹

Då det gäller att tolka ordet »utskutstol», befinna vi oss emellertid i den lyckliga situationen, att ordet finnes belagt också från en senare tid. För Värends traditionsbundna och konservativa bondebefolkning var »utskutstol» ännu på 1620-talet ett levande ord, som inte tarvade några lärda uttydningar. Liksom ordet är bevarat i Upplandslagens och Helsingelagens ärvdabalkar har det säkerligen funnits också i Smålandslagens numera förlorade ärvdabalk. I domböcker dels från Uppvidinge, dels från Konga härad finns det två rättsfall, där ordet »utskutstol» förekommer.

Det äldsta fallet är från år 1627 och gäller ett äktenskapsbrott, begånget av en kvinna Britta Svensdotter. Dombokens livfulla skildring verkar nästan som en modern berättelse ur levande livet. Britta hade haft två friare, Karl Bengtsson och Jon i Fröneskruf. Karl hade emellertid haft bättre vänskap med Britta än Jon och besov henne. Men Karl var fattig och Jon förmögen, och föräldrarna och släkten hade bättre tillförsikt till Jon, som också fick flickans jaord.

Hon gifte sig med Jon, men Karl hade för att använda dombokens uttryckssätt också efter giftermålet haft »sin fria tillgång till Britta och hefdat henne efter lägenheten, så ofta han kunne komma sig wid». Jon drog saken inför häradsrätten, som dömde både Karl och Britta till döden. Domboken fortsätter: »Huadh belongande Jon i Fröneskruf, så förskiutter han sin hustru belongande Ehtenskapet, så at han giör vtheskottastoll. Men icke dess mindre står han inthet efter derass lyff, Och efter her blifuer vrskåttestoll, och lag förmår, att när hustrun giör hor, hafuer hon förüerckat Morgongåfuosina och alt thet hon war gift och gifuen till, Nu frågas i Vnderdånighet om hustrun hafuer förgiordt hemgift sina, det hon förde medh sigh af

¹ Holmbäck-Wessén, a. a., s. 82.

faders gårde queckt och dödt, eller om hon må få det vth at lössa liffuet medh.»¹

Vad som här menas med »utskottstol» framgår ju klart och tydligt. Det är mannens handling, då han förskjuter sin otrogna hustru ur äktenskap och bohag. Genom sitt trohetsbrott hade kvinnan förverkat inte endast sitt liv utan också sin giftorätt i boet och sin morgongåva. Det skulle allt tillfalla mannen. I detta fall hemställer emellertid häradsrätten att kvinnan måtte få behålla sin hemgift för att därmed lösa sitt liv.

Det andra rättsfallet, som återfinnes i Konga härads domböcker för år 1628 och år 1629, är något annorlunda. Härvidlag är det fråga om en kvinna, som orättvist av sin man beskylles för trohetsbrott, under åberopande av att hon fött sitt barn åtta veckor för tidigt.

Mannen, som varit på krigståg i Preussen, hade kommit hem den 30 november, och barnet föddes den 11 juli. Mannen hade då förskjutit hustrun och hämtat en annan kvinna i hennes ställe. Den laggifta hustrun och hennes fränder klagade inför häradsrätten, som frikände henne och hennes förmente älskare. Den äkta mannen var vid domens avkunnande återigen i Preussen men blev av häradsrätten dömd att vid sin återkomst stå till svars »för vthskätastoll för sin hustru at han henne vtan domb dref vtur bohaget». Hustrun blev enligt rättens beslut återigen »inrymd» i sitt bohag.²

Detta senare rättsfall står som vi se helt i överensstämmelse med Upplandslagens citerade lagparagraf: »Driver en bonde bort sin lagtagna hustru och tager en annan i stället och lägger i säng med sig .. Klagar hon och hennes fränder ..»

»Utskutstol» är alltså den handling, som mannen begår, då han — med rätt eller orätt — driver bort sin lagtagna hustru ur boet och berövar henne hennes giftorätt, morgongåva och husfrudöme. Att ordet någonsin syftat på kvinnan själv, finns det ingen som helst anledning att förutsätta.

Men vad betyder då själva ordet »utskutstol», vilken är dess etymologi? Vi återgå än en gång till själva ordalydelsen av Upplandslagen

¹ Uppvidinge härads dombok 1627, Göta hovrätts arkiv, Jönköping, f. 77 v., 83 v. Jfr Hyltén-Cavallius, a.a. II, s. 297.

² Konga härads dombok 1628, Göta hovrätts arkiv, Jönköping, f. 162; samma härads dombok 1629, f. 175 v., 176 r. Jfr Hyltén-Cavallius, a.a. II, s. 297.

(enligt de handskrifter, som ligga till grund för Schlyters edition). Den egendomliga ändelsen *æ* i »utskutstolæ» frapperar genast; sannolikt är det denna ändelse, som kommit Schlyter m.fl. att uppfatta ordet som ett femininum och föranlett dels identifikationen med det latinska *stola*, dels med den förskjutna hustrun. Helsingelagen, vars enda bevarade handskrift är från mitten av 1300-talet, har emellertid (Ärvidabalken 6) »wtskutz stool».¹ Under sådana förhållanden har man ingen anledning att förutsätta någon annan grundform än *utskutstol* också i Upplandslagens text.

Eftersom *stol* är maskulinum, kan *stolæ* i »utskutstolæ» inte vara gen. sing. Upplandslagen har emellertid i Manhelgdsbalken (6:2) en ordbildning, *utskut skipæ*, som betyder »utskjutande av skepp» (jfr Ordboken). *Skipæ* kan här inte vara någon annan form än gen. plur. Om man utgår ifrån att »utskutstolæ», som stundom skrives i två ord, är en analog ordbildning, skulle ordet betyda »utskjutande av stolar». Även om den plurala formen förefaller omotiverad, är den det inte i högre grad än i *utskut skipæ*.

Om vi alltså antaga, att »utskutstol» betyder »utskjutande av stol», så måste man fråga sig, om en sådan tolkning kan ha någon mening. Att detta verkligen är fallet och att den gjorda tolkningen har en mycket god mening och sannolikt syftar på en urgammal rättsymbolik, skall den följande framställningen visa.

I det tyska språket finns än i dag uttrycket »jemandem den Stuhl vor die Tür setzen» i betydelsen »avvisa någon kort, bryta med någon».

¹ Den äldsta editionen av Upplandslagen (från år 1607) har likaså formen *utskutstol*; den handskrift, som ligger till grund för denna edition, är förlorad. Den äldsta editionen av Helsingelagen — av år 1609 — som också den går tillbaka till en numera förlorad handskrift, har formen *vtshkutz stola*. Jfr Schlyters edition av Upplandslagen, s. 109, not 33 samt Företal s. LX ff.; Schlyters edition av Helsingelagen, s. 31, not 91 samt Företal s. I, X. — Av Upplandslagen ha ytterligare två handskrifter framdragits, som ej varit kända av Schlyter, nämligen Ängsöhandskriften (utg. av Otto v. Friesen i Saml. utg. af Sv. Fornskr. sällsk., bd 35) samt Esplundahandskriften (utg. av Sam. Henning, ibid., bd 51), vidare ett fragment av Ärvidabalken (utg. av R. Geete i Bil. till Sv. Fornskr. sällsk.:s årsmöte 1912). I fråga om ordet »utskutstol» ha samtliga dessa handskrifter ändelsen *æ*. — Då Schlyter förutsatt en feminin nominativ *utskutstola*, har han måst tillgripa utvägen att göra också formen *utskutstol*, resp. *stol* till fem.; jfr ovan s. 2.

Uttrycket, som är belagt från 1500-talet, betydde i äldre tyska »jaga någon ur huset», »säga upp en tjänst» eller liknande.¹

Också i äldre svenska finner man samma talesätt. Grubbs ordspråksamling (från 1665) upptar uttrycket »sättia stool för dör» och förklarar det sålunda: »När en tiähnare vthan sin herres willie och weetskap går vhr sin tiänst / och lembnar honom ett leedigt ställe; Dhet kallar man 'sättia stool för dör'.»²

I samma betydelse förekommer uttrycket i en postilla från slutet av 1500-talet, där det heter: »Sådana hwsfolck gör gemeent inet gott, vthan när man något litet talar åt them, så settia the strax stolen för dören, och trotza . . hwsbondan.»³

I en svensk översättning av en tysk uppbyggelseskrift från år 1721 sägs det om en kristen, som varit otrogen mot sin Gud: »Tu har giordt ett elakt wahl / at tu har satt stol för dören för tin Hera Gud.»⁴

Att det bakom dessa talesätt ligger en gammal rättssed, som bestått i att exempelvis en tjänare, som velat lämna sin tjänst, verkligen ställt en stol framför dörren, är nog ganska säkert. I Vedels danska översättning (från år 1575) av Saxos krönika finns det ett pregnant exempel på samma uttryck, som funnits också i äldre danska.

Det gäller ärkebiskop Eskil, som enligt Saxos framställning i hemlighet meddelade konung Valdemar, att han önskade draga sig tillbaka från sitt ämbete. Av påvestolen hade han fått fullmakt att själv utse sin efterträdare, sade Eskil, och tillade, att han nog skulle se till »at det Ercke biscoplige Sæde skulde icke staa ledigt, naar hand sætte Stolen faar Kirkedörren.»⁵

¹ Grimm, Deutsches Wörterbuch, s. v. *stuhl*, sp. 334. Grimm, Rechtsalterthümer, 4:de uppl. I, s. 261. — Grimm är av den mening, att uttryck sådana som »den Stuhl vor die Tür setzen» gå tillbaka till gammal rättssymbolik, en åsikt som — efter vad det förefaller — delas också av C. G. Homeyer i hans avhandling *Der Dreissigste* (Abhandl. der Königl. Akad. der Wissenschaften zu Berlin 1864, Berlin 1865, Philolog. u. hist. Abhandl.), s. 244. Tvivelsmål gentemot denna uppfattning har — säkerligen med orätt — uttalats av Claudius von Schwerin i hans tillsammans med K. von Amira utgivna *Rechtsarchäologie*, Berlin 1943, s. 168.

² Cristoph. L. Grubb, *Peny Proverbiale* (1665), s. 785.

³ Här citerat efter F. A. Dahlgren, *Glossarium*, s. v. *stol*.

⁴ Gottlieb Cober, *Then vprichtige Cabinet-Predikanten I*, (1734), s. 360; översättning från den tyska uppl. från år 1721.

⁵ Den danske Krønike som Saxo Grammaticus skreff af Latin udsæt aff Anders Søffrenssøn Vedel, Kiøbenhaffn 1610, s. 497. Den latinska originaltexten

Ett par säkra exempel på att det verkligen funnits en rättssymbolisk handling, som bestått i att man satt en stol framför dörren till tecken på att en viss person inte längre hade något att säga till om i huset, kunna påvisas. (Båda äro citerade i fjärde upplagan av Grimms Rechtsalterthümer.) Det ena exemplet är hämtat från en gammal stadga angående arvsrätt, gällande i Sulz i Württemberg och bevarad i en handskrift från år 1552.

Det heter i denna stadga, att om i ett äktenskap, där det finns barn, endera parten — det må vara mannen eller hustrun — avlider, skulle den efterlevande ha rätt att bo kvar i huset och njuta avkastningen av kvarlåtenskapen, så länge han eller hon levde. Skulle emellertid han eller hon gifta om sig, skulle en delning av förmögenheten med barnen äga rum enligt i stadgan föreskrivna villkor. »Haus und Hoff» (boningshuset och gårdsplatsen) skulle undantagas vid delningen och tillfalla barnen, dock skulle fadern resp. modern fortfarande ha rätt att bo kvar i huset. Under vissa förutsättningar kunde emellertid barnen beröva honom eller henne denna förmån. Då, föreskriver stadgan, »möchten die Kind Ihn oder ihr ein Stuhl für die Thür sezen, Alles von Alten Herkommen, und hätte dasselb Mensch kein recht mehr in dem Haus.»¹

Barnen kunde alltså »enligt gammal sed» sätta en stol framför dörren för fadern resp. modern som ett tecken till att han eller hon förverkat nyttjanderätten till sitt gamla hem.

Det andra belägget på rättsseden rör endast den kvinnliga kontrahenten i äktenskapet. Det är hämtat ur medeltida kommentarer till den sachsiska stadsrätt, som gällde i Magdeburg. Kommentatorn tänker sig följande rättsfall. En man dör och den kvarlåtenskap han efterlämnar är vad i svensk rättsterminologi kallas avlingagods, alltså ej arvegods. Något testamentariskt förordnande till hustruns förmån finnes icke. Fastän mannens släkt icke lämnat något bidrag till förmögenheten, vidtaga hans fränder efter hans död den åtgärden, att de »sezin der frouwen den stul vor die thore mit eynem rocken.»

---

har icke motsvarande uttryck. Jfr Saxo Grammaticus, Gesta danorum, bok 14:55.

¹ F. C. J. Fischer, Versuch über die Geschichte der teutschen Erbfolge, II, Mannheim 1778, s. 280 f. Jfr Grimm, Deutsche Rechtsalterthümer, 4 uppl., I: 1, s. 261 samt Carl Georg Wächter, Handbuch des im Königreiche Württemberg geltenden Privatrechts, Stuttgart 1839, I:1, s. 219 f.

Är det icke i ett sådant fall rättvisare, att hustrun, som bidragit till att skapa förmögenheten, får godset än mannens släkt, frågar kommentatorn.¹

Då mannens fränder efter dennes död utan hänsyn till hustruns rätt vilja lägga beslag på kvarlåtenskapen, låta de henne i det tänkta rättsfallet veta sina avsikter genom att ställa en stol och en spinnrock framför dörren. Liksom dessa husgeråd avlägsnats från hemmet, så skulle också, menade de, kvinnan själv drivas bort.

Att just spinnrocken använts vid en dylik rättshandling är inte någon tillfällighet. Spinnrocken betraktades sedan gammalt som den ärbara och flitiga husmoderns attribut. Om den dugliga husmodern säger ett tyskt ordspråk, att hon hade »den Fuss an der Wiege, die Hand am Rocken». Spinnrocken hörde till de viktigaste och minst umbärliga husgeråden och fick inte fattas i den unga bondflickans brudutstyrelse.

Att spinnrocken i den citerade källan nämnes jämte stolen har sitt särskilda intresse, då härigenom måste anses bevisat, att de i skilda språk förekommande talesätten »sätta en stol framför dörren» gå tillbaka till en reell handling.

Om vi nu återgå till Upplandslagens ärvdabalk och ordet »utskutstol», så får det nog vid en jämförelse med de utländska parallellerna anses säkert, att det omdiskuterade ordet verkligen betyder »utskjutande av stol»; uttrycket »þæt kallær utskutstolæ» är inte lätt att översätta till modern svenska men torde kunna återges så: »det kallar man sätta stol framför dörren».

Säkert är att den gamla rättsseden funnits också i vårt land. Då mannen ville låta hustrun veta, att nu var det av den ena eller andra anledningen slut med hennes husfrudöme, då satte han hennes stol framför dörren, och då visste hon vad som väntade henne. En liknande sedvänja omtalas från annat håll och bestod i att man satte en stav — vandringsstaven — och ett par nya skor utanför dörren som ett tecken på att man ville bli av med en person, som man tröttnat på.²

---

¹ Das sächsische Weichbildsrecht, herausgeg. von A. von Daniels u. Fr. von Gruben, I, Berlin 1857—58, s. 282. Jfr Grimm, a. a., I, s. 261.

² Karl von Amira, Der Stab in der germanischen Rechtssymbolik (Abhandl. der könig. bayerischen Akad. der Wissenschaften. Philos., philolog. u. hist. Klasse, Bd XXV, München 1911) s. 4 f., s. 6.

Var det med orätt kvinnan drivits bort från sitt hem — vilket Upplandslagen förutsätter — kunde hon med sina fränders hjälp klaga inför rätta. Hade hon däremot gjort sig skyldig till trohetsbrott, var nog förvisningen från hemmet oåterkallelig, så vida inte mannen ville ta henne till nåder igen.

Huru kvinnan i egen person — liksom stolen i den symboliska handlingen — i reell och konkret mening sköts ut ur sitt hem, som hon genom sin otrohet vanärat, framgår av den yngre Västgötalagen, där det heter, att mannen skulle leda henne till hemmets tröskel, rycka av henne hennes mantel och skära av hennes kjol baktill »ok skiutæ sua vt vm dör fran boos lot sinum.»¹

I detta fall förekomma också andra rättssymboliska handlingar: kvinnan berövas sin mantel och får sina kläder avskurna baktill. Det är överhuvud frapperande, att våra medeltidslagar, annars relativt fattiga på rättssymbolik, hopa dylika symboler, just då det gäller äktenskapsbrott. Den här behandlade flokken i Upplandslagens ärvdabalk är i detta avseende typisk. Den använder på några få rader inte mindre än tre bilder: den förskjutna hustrun berövas lås och nycklar, frillan sätter stol på stol, och mannen slutligen gör »utskutstol», sätter stol framför dörren.

Det har ovan framhållits, att det inte är något godtyckligt val, då just spinnrocken brukats som sinnebild. På samma sätt har också stolen haft en djup symbolisk mening.

Ordet *stol* är samgermanskt och betecknade ursprungligen något annat och mer än vad vi inlägga däri. Stolen var husets förnämsta sittplats, »das vornehmste, eigentlich herrschaftliche Sitzgerät», för att citera en tysk forskare.² Den var byggd på en upphöjning — därav högsäte och liknande ordbildningar i andra språk — och var ofta avsedd för flera personer. Den hade en symbolisk innebörd, dess innehavare var en person med en viss social ställning. Man talade om

---

¹ Yngre Västgötalagen, Gifterm. b. 5. Jfr Lizzie Carlsson, De medeltida skamstraffen, Rtg 1934, s. 124 samt Eriks Sjøellenske Lov II:1. — Uppfattningen om den korta klädnaden som skamdräkt går säkerligen tillbaka till Gamla testamentet. Det talas där (2 Sam. 10:4) om hur Hanun vanärade Davids sändebud genom att raka av dem halva skägget och »skära av deras kläder mitt på ända upp till sätet».

² Moritz Heyne, Das deutsche Wohnungswesen, Leipzig 1899, s. 53 ff., 105 ff.

Guds, Kristi och Davids stol, en användning av ordet, som lever kvar i medeltidens svenska språk. Hos hög och låg betecknade dessutom ordet *stol* husbondens hedersplats i hemmet, högsätet, som var symbolen för hans myndighet på den egna gården.

Den åldriga symbolik, som ursprungligen var knuten till stolen, förklarar den roll, som begreppet säte under medeltiden spelade i folkets medvetande. Saxo skildrar i sin krönika en händelse, som är ägnad att belysa vilken symbolisk betydelse man tillmätte den konkreta verklighet, som bestod i att en person satt i sin ämbetsstol. Om skildringen är sann eller inte spelar i detta sammanhang inte någon roll; däremot har det sitt intresse att konstatera, att den symboliska undermeningen i den relaterade episoden av Vedel i hans år 1575 företagna bearbetning av Saxo ännu starkare accentuerats än vad som framgår av den latinska originaltexten.

Enligt Saxos berättelse var Absalon, som redan var biskop i Roskilde, ovillig att låta sig väljas till ärkebiskop i Lund efter Eskil. Vid en sammankomst i Lunds domkyrka voro både domherrarna och menigheten synnerligen angelägna om att Absalon skulle åtaga sig arkebiskopämbetet. De nöjde sig inte med att i ord ge sin mening tillkänna, »men grebe ocsaa til met Haanden, och vilde draget hannem med Vaald oc Mact til Sædet, som de haffde kaldet hannem til met leffuendis Røst», heter det i Vedels danska översättning. Ärkebiskop Eskil var den förste, som lade hand på biskop Absalon, fortsätter Saxo, men denne bjöd kraftigt motstånd både med hand och mun och ville för ingen del låta sig dragas till sätet. Under det tumult, som uppstod, kom Absalon »noget nær til Sædet» och såg i den situationen ingen annan utväg än att vädja till påvens dom.¹

Hade Eskil och hans medhjälpare med våld lyckats placera Absalon i ärkebiskopsstolen, så hade denne varit skyldig att åtaga sig också ämbetet, det är den mening författaren vill ha fram. Att ärkebiskopen satt i sitt säte var för menigheten den konkreta motsvarigheten till hans abstrakta värdighet som ämbetsman.

Samma föreställningar är det som ligger bakom de bestämmelser, som enligt Helsingelagen skyddade domaren med lagens högsta frid, då han satt på sitt domaresäte, liksom bruden hägnades av en särskild frid, då hon satt i brudstolen.²

¹ Saxo Grammaticus, *Gesta danorum*, bok 14:55. Vedel, a.a., s. 500 f.

² Jfr Lizzie Carlsson, *Högsätet och hemfriden*, Rig 1935, s. 75 f.

Också inom hemmets värld härskade dessa föreställningar. Att sära eller dräpa bonden, då han satt i sitt högsäte som hemmets myndige härskare, ansågs — åtminstone i vårt land — som en särskilt skamlig ogärning. Högsätet var här symbolen för hemmet och den frid, som borde härska där.¹

En närbesläktad symbolik finner man i de rättshandlingar, som — enligt tyska källor — voro vanliga, då en jordegendom övergick från en ägare till en annan. När köpet vunnit laga kraft, ledsagades den nye ägaren från domstolen till godset, där han i vittnens närvaro satte sig på en trebent stol, varigenom han manifesterade sin äganderätt till gården. Stundom nämnas »stuhl und kissen». I en källa från 1365 karakteriseras en persons övertagande av ett jordagods på följande sätt: »/sich/ in das gut setzen mit küssen und mit stule, mit gericht und mit rechte als recht ist.»²

I själva verket är steget inte långt från denna symboliska handling till den här behandlade rättsleden att sätta stol framför dörren. I det förra fallet visade den nye ägaren genom att sätta sig på den trebenta stolen, att det var han som hädanefter var husbonde och ägde att styra och bestämma på sin gård. I det andra fallet var den tomma stolen utanför hemmets tröskel ett tecken på att kvinnan drivits bort från sitt hem och från sitt säte, från den hedersplats vid mannens sida i högsätet, som hitintills för husfolk och främlingar varit en lättförståelig och konkret symbol för hennes myndighet som husfru.

Nämnas bör emellertid, att högsätet bland de breda lagren hos övriga germanska folk inte tycks ha spelat samma framträdande roll som här i Norden. Av tyska källor framgår, att husfruns sittplats utgjordes av den lösa möbel, som vi kalla för stol. Och även om hon hade sin hedersplats i högsätet, som väl i regel var väggfast, bör hon ju av praktiska skäl ha haft också en arbetsplats i hemmet.

Denna husfruns »stol» ansågs på många håll som hennes privata egendom och »der frauenstuhl mit den kissen» (jfr uttrycket »mit küssen und mit stule» ovan) intog därför vid arvskifte en särställning. Dog mannen, undantogs den vid delningen av boet, och vid hustruns död tillföll den inte mannen eller sönerna utan någon av döttrarna eller annan kvinnlig anförvant.³

¹ Ibid., s. 65 ff.

² Grimm, Rechtsalterthümer, I, s. 258 ff.

³ Grimm, a.a., II, s. 115 ff.

De anförda beläggen ha sitt intresse, då de återspegla den roll »der frauenstuhl» spelat inom hemmet. »De echte frouwe besitt den echten stol», heter det i den medeltida ostfrisiska landsrätten.¹ Härmed kan man sammanställa sådana uttryck som »den Witwenstuhl besitzen»: vara änka och »den Witwenstuhl verrücken» om en änka, som gifter om sig. Även om *säkra* exempel på att »Witwenstuhl» verkligen använts om änkans »stol, säte» inte kunna påvisas, så tala alla sannolikhetsskäl för att ordet en gång haft en sådan betydelse.²

Ty också såsom änka skulle kvinnan enligt svenska och tyska källors vittnesbörd ha kvar sin hedersplats inom hemmet: hon skall hållas för moder och sitta i högsätet, sägs det sålunda om en änka i ett medeltida domstolsprotokoll från Stockholm.³ I den ovan citerade arvsstadgan från Sulz sägs också uttryckligen, att den efterlevande mannen eller hustrun skulle ha rätt till den bästa platsen. Det innebar utan tvivel i detta fall för kvinnans del, att hon också efter mannens död skulle styra och råda över barn och tjänstefolk.

Alldeles bortsett från de ekonomiska konsekvenserna, innebar det alltså för kvinnan den djupaste förödmjukelse, då mannen gjorde utskutstol, satte stol för dörren. Då mannen drev bort henne från sin gård, rånade han från henne lås och nycklar och tog ifrån henne hennes hedersplats. Berövad dessa yttre tecken på sin värdighet, var hon i socialt avseende en utstött, bortdriven från sitt verksamhetsfält och från det hem, vars aktade och ärade härskarinna hon en gång varit.

¹ Citerat efter Schiller u. Lübben, *Mittelniederdeutsches Wörterbuch*, s.v. *stol*.

² Grimm, *Deutsches Wörterbuch*, s.v. *witwenstuhl*. Jfr Homeyer, a.a., s. 244.

³ Stockholms stads tänkeböcker 1492—1500, utg. genom Joh. Ax. Almquist, s. 317 f. Jfr Lizzie Carlsson, *Högsätet och hemfriden*, s. 86.

BERTIL EJDER

Bidrag till fornsvensk textkritik.

»Jamais, sur une étendue notable, deux mss. d'un même texte ne coïncident exactement» säger Havet i sitt stora standardverk över latinsk textkritik.¹ I intet fall är detta sannare än då det gäller Vulgatas text, såväl handskrifter som exemplar av olika tryckta editioner. Den kommission av benediktiner, som sedan 1907 arbetar med att framställa en kritisk upplaga, hade att göra ett urval bland bortåt 700 handskrifter från tiden före år 1000.² Gamla testamentet fanns i ett par hundra handskrifter. En annan siffra är att Gesamtkatalog der Wiegendrucke (GW) innehåller uppgifter om 94 nu kända tryckta latinska bibelupplagor från och med Gutenbergs editio princeps omkring 1454—55³ fram till år 1500. Av dessa handskrifter och upplagor är icke två sinsemellan identiskt lika. Besinnar man därtill, att Vulgata uppvisar osedvanligt många varianter, ofta sammanförda också ur eljest åtskilda grupper av handskrifter, så inser man, vilket jättearbete det är att finna den eller de närmaste släktingarna till en given Vulgatatext. En utredning av förhållandet mellan de olika handskrifterna och trycken av Vulgata är en uppgift, som faller inom den latinska textkritikens rāmärken. Intresse för nordisk språkforskning har den därigenom att det under sen medeltid gjorts svenska översättningar av vissa bibelböcker, till vilka Vulgata, direkt eller indirekt, utgjort förlaga. Av dessa har Josuaboken och

---

¹ Manuel de critique verbale appliquée aux textes latins, § 62. Paris 1911. Citeras Havet.

² Quentin, Mémoire sur l'établissement du texte de la Vulgate I.5. Collectanea biblica latina VI. Rome 1922. — Dens., Essais de critique textuelle, Paris 1926, s 23 f.

³ Så GW.

Domareboken nyligen undersökts av A. Bengtson.¹ Ett av de viktigaste resultaten därvidlag gäller just förlageförhållandena. Grundvalen för den fsv. versionen anses ha varit ett Nürnbergtryck av A. Koberger, GW 4239 — kallat K 79 — (huvudsakligen), samt en glosserad version, kanske en utgången från samma officin 1485, GW 4288 — kallad S 205 —, och en lågtysk bibel.² Dessutom hålles den möjligheten öppen, att ytterligare någon bibeltext subsidiärt kan ha nyttjats vid översättningen. Bengtson kommer fram till K 79 med ledning av bl. a. vissa överensstämmelser i fråga om stavningen av namn och på grund av ett par vad han kallar tryckfel, som satt spår i översättningen. Det är efter hans undersökning tydligt, att Jos och Dom i MB 2 samt K 79 står i nära samband med varandra, och jag hänvisar till dessa delar av Bengtsons arbete i allmänhet.

Men det hade varit av intresse — för att icke använda ett starkare uttryck — att se den latinska och den svenska texten noggrannare jämförda, en kontrollåtgärd, som Bengtson i stort sett underlåtit. Den av honom valda metoden har naturligtvis tack vare en äldre tids bristande exakthet vid avskrivning och avtryckning vissa utsikter att leda rätt. Men den är icke fulländad. De ofta mikroskopiskt små jämförelsepunkterna skulle ha utgjort ett gott led i en undersökning, som hade tagit fasta också på drag av annan karaktär i textens gestaltning. Men ensamma är de icke fullt betryggande, såsom torde framgå av vissa ting i det följande.

Vidare lär man vid en mera genomförd kollationering känna översättarens missgrepp och vinner därmed vissa bidrag till den fornsvenska textkritiken. Ju säkrare förlagan kan fastställas, desto bättre underlag får en undersökning av nämnd art. Å andra sidan kan en rätt textkritisk analys bidra till att avlägsna sådan brister i överensstämmelse, som kan skymma sambandet mellan en viss latinsk version och fornsvenskan.

Som arbetshypotes utgår jag från att K 79 spelat den roll Bengtson

¹ Nils Ragvaldi, *Domareboken och Linköpingslegendariet*. Lundastudier i nordisk språkvetenskap 4, 1947. Citeras Bengtson.

² Bengtson framhåller s 36 not 36 (jfr s 41 och 104), att ord och fraser i texten bäst överensstämmer med Arndes (GW 4309), rubriker bäst med den av Heinrich Quentell i Köln o. 1472 tryckta (GW 4308). Dessutom har B. undersökt den senares tryck av 1478 (GW 4307). GW upptager icke fler lågtyska bibelkunabler än dessa tre.

velat tilldela den. Vidare tages ständigt hänsyn till de likaledes tidigare framdragna S 205 och Arndesbibeln. Därjämte har granskats ett par latinska bibelinkunabler, som hittills icke rådfrågats i detta sammanhang, nämligen Koberger, Nürnberg 31/12 1482, GW 4250 — här kallad K 82 —, och J. Sensenschmidt-A. Frisner, Nürnberg 1476, GW 4221 — här kallad SF 76. Den förra är den enda av Bengtson icke undersökta Kobergerbibel, som enligt GW finns i Sverige, den senare är en av de äldsta biblarna i den grupp, till vilken de flesta Kobergerbiblarna hör.¹ Vulg 39 är den nya kritiska upplagan.² En kontroll av de s.k. L 1 och L 2 (GW 4212 och 4241), här ej redovisad, har bekräftat, att dessa inkunabler ej kan komma i fråga som förlagor.

I Antiquarisk tidskrift VI. 4. 8 har Söderwall tidigare, utan att befatta sig med förlagefrågan, gjort tio texträttelser till Josuaboken och Domareboken i MB 2.

I sitt här ofta citerade arbete rättar eller påvisar Bengtson ytterligare ett betydligt antal felaktiga ställen, dock långt ifrån alla.

Nedanstående utgör ett urval bland de företeelser av samma eller liknande art, som jag noterat vid en genomgång av texterna. Jag har mest uppehållit mig vid sådant, som har intresse för textkritiken och för förlagefrågan. Mycket vore att tillägga, icke blott om man ville beakta alla triviala felöversättningar, alla inskott och utelämnningar,³ alla olikheter i stavning av namn osv. Bland de nämnda kategorierna fäster man sig bland annat vid den ymnigt förekommande felbehandlingen av person- och ortnamn (oriktigt uppfattade kasusformer) och vid de stereotypa översättningarna av *terminus* med 'ände' och *latus* med 'sida', vilka i synnerhet gör många punkter i gränslägningsredogörelserna i Josuaboken skäligen obegripliga. Men jag avstår från allt detta.

Att följa den valda dispositionen har ibland berett svårigheter. Somligt kunde med lika stor rätt föras till den ena som till den andra av de uppställda avdelningarna. Jag har icke någon rubrik »avskrivningsfel», ty ehuru man många gånger kan misstänka sådana, är det ofta ovisst, vad som skulle komma att höra därunder. Man löper

¹ Quentin, *Mémoire etc.* s 77.

² *Biblia Sacra iuxta latinam Vulgatam versionem IV.*
Romæ MDCCCXXXIX.

³ Bengtson 109 ff.

alltid risken att rätta icke blott avskrivaren utan också översättaren. I stället har sådana fall fått komma med under andra tillämpliga rubriker, med anmärkningen att felet kan ligga hos avskrivarskan. Självfallet kan detta vara förhållandet på ännu fler ställen.

I citat, latinska såväl som fornsvenska, har förkortningar utan att det angivits blivit upplösta, såvida de icke kan tänkas spela någon roll för uppfattningen av textställena. Versindelningen i K 79 är gjord efter 1917 års svenska översättning. Om ingenting särskilt anmärkes, har övriga granskade tryck på de behandlade punkterna samma läsning som K 79.

I. Ställen som huvudsakligen har betydelse för textkritiken och som spelar ringa eller ingen roll i förlagefrågan.

Felläsningar.

De nedan förtecknade fallen är ordnade efter graden av komplikation: först anföres sådana, där endast en bokstav lästs fel, därefter sådana, där flera tecken måste förutsättas missuppfattade, för att den fsv. läsarten skall kunna förklaras.

1. K 79 Jos XVIII:16

MB 2 49:7 f

iuxta *latus* iebusei ad austrum widh iebusei *kær celler mosa* til sudhers

Latus n. betyder 'sida', och det fsv. *kær celler mosa* är omotiverat. Översättaren torde ha läst *lacus* — *c* och *t* förväxlas synnerligen ofta.¹ Nu betyder *lacus* vanligtvis 'sjö', endast i poetiskt språk 'vatten i allmänhet'.² Palestina är fattigt på sjöar. Det talas i Josuabokens redogörelser för gränsdragningarna mellan Israels stammar väl om källor (*fontes*) men icke om andra sjöar än Döda havet. Översättaren har lämpat sitt ordval därefter.

¹ I MB 2 t. ex. 51:11 *emelech*, 52:9 *heltheten*, 82:24 *cison*. Felen kan komma från översättaren eller från avskrivarskan. — I den tryckta utgåvan av GU C 20 finns ett dylikt fel: I. 430 nederst står *Judit*, läs *Judic* (förkortning av *Judicum* 'Domareboken').

² Georges, Ausführliches lateinisch-deutsches Handwörterbuch, 8. Aufl. 1913—19, II. 537.

2. K 79 Dom XI:6

MB 2 105:28 ff

Ob hanc igitur causam nunc ad te   før tæssa swa dana sak ærom wi
venimus *vt* proficiscaris nobiscum: nw kompne til tik *oc* thu fari mz
et pugnes contra filios ammon   oss. *oc* skalt stridha mote amon

Svenskans *oc* (*thu fari*) återger ett lat. *et*, antingen detta återspeglar ett ur K 79 felläst *vt* eller härrör från annan, okänd källa. Denna felläsning är rätt vanlig; annars kunde man tänka på den fsv. förblandningen av *ok* och *at*, båda tydligen uttalade 'å'.

3. K 79 Jos II:15

MB 2 6:32—7:2

Dimisit ergo eos *per funem* de   Oc ther æpther sændhe raab
fenestra Domus enim eius here-   mænnener *vt om mwren* gñom
bat muro   eet fynster thy at hennes hws
war inbygdh mz stadz mwren

Till uttrycket *vt om mwren* kan olika förklaringsmöjligheter tänkas. Översättarens blick kan ha förrirat sig fram till förlagans *muro*, i MB 2 senare återgivet *stadz mwren*. Troligare är väl följande. Läsaren väntar hela tiden någon upplysning om hur de israelitiska kunskaparna skulle kunna forcera muren och slippa ut ur staden. Ordet 'mur' ligger s. a. s. i luften, vilket predisponerar för felläsning i viss riktning.¹ Däremot väntar man icke att i detta sammanhang möta ett ord för 'rep'. För skriftbilderna av *funem* och *murum* är det första *u* samt det slutande *m* gemensamma² och *ne* och *ru* är varandra icke mycket olika. Kanske har översättaren därtill tidigare observerat det längre fram i meningen mötande *muro* och sedan i hastigheten identifierat de båda ordbilderna. — Som en tredje möjlighet erbjuder sig antagandet, att översättaren icke känt till ordet *funis* och tagit till något annat, som passar i sammanhanget. Jag håller emellertid icke denna utväg för särskilt trolig, då *funis* enligt den latinska bibelkonkordansen³ förekommer icke mindre än 25 gånger i GT. — *Vt om mwren* kan däremot icke vara ett rent tillägg, ty i så fall saknade man i svenskan varje motsvarighet till *per funem*.

4. K 79 Jos XV:7

MB 2 41:17

galgala que est ex aduerso ascen-   galgala som twærs liggheer j
sionis *adomim*   vpgangen *til dominim*

¹ Jfr Havet §§ 412, 578.² Det senare såvida nasalen i båda fallen är utskrivnen och icke i det ena representeras av förkortningstecken.³ Cursus Scripturæ Sacræ. Textus V. Concordantiæ latinæ. Parisiis 1897. S. 521.

Arndes och S 205 *adommim*.

Adomim har lästs som *ad*+ortnamn; därvid måste *d* tänkas fördubblat. »Ortnamnet» har dessutom uppfattats fel, kanske under inflytande av ordet *dominus*, ack. *dominum*.¹

5. K 79 Jos XXIV:12
misitque ante vos *scabrones*

MB 2 64:14 f

skadeliga ether flughor som kallas
strabones. hwilka wi kallom tord-
døffla

Vulg 39 och S 205 *crabrones*, SF 76 och K 82 *scrabrones*, Arndes *grote vleghen myt anghelen*.

Buden är många. MB 2:s läsart är felaktig, ty *strabones* betyder 'skelögda individer'. Hur K 79 av *crabrones* kunnat få *scabrones*, med *s*-, är icke påvisbart, men om detta har kommit från det framförstående *vos*, har företeelsen många paralleller. Vad angår MB 2:s *strabones* är det kanske utslag av obekantskap med ordet *crabro*. Beträffande såväl *scabro* som *strabo* i betydelsen 'crabro' må emellertid framhållas, att båda är kända också från andra håll i den medeltida latiniteten.^{2 3}

Utelämnningar.

6. K 79 Jos XXIV:14
in mesopotamia et in egipto

MB 2 64:26

j mesopotania[!]j egypto land

Svenskan har en tvetydig asyndes. *Oc* bör insättas.

7. K 79 Jos XXIV:27
ne forte postea negare velitis

MB 2 66:7 f

vppa thz at j hær æpther kwnnen
thz wilia neka

I svenskan har negationen försvunnit.

8. K 79 Dom IV:13
omnem exercitum de aroseth
gentium

MB 2 79:14 f.

allan hæren aroseth ther folkit
boor

¹ Jfr Havet §§ 412, 578, 581, 664, 894

² Diefenbach, Gloss. Lat.-Germ, 1857, s 154 c.

³ På åtminstone ett par ställen har K 79 *flagranta* tryckfel, som dock icke

Arndes: *van.*

Prepositionen *de* saknar motsvarighet i svenskan.

9. K 79 Dom XXI:3 MB 2 138:25 f
 dicentes. *Quare domine deus israel* sighiandis O herra israel's gudh ær
 factum est hoc malum in populo thzta onda giort j thyno folke
 tuo

Framför *ær* har i den fsv. texten tydligtvis ett *hwi* förkommit.

10. K 79 Jos XXIV:9 MB 2 64:3 f
Surrexit autem Balach filius Sephor rex Moab et pugnavit contra Æn balach sephor son oc moabs
 israhelem konungher *stodh* oc stridde mot
 israel's sonom

Efter *stodh* fattas ett *vp*. Jfr MB 2 101:14 f *stodh han vp=surrexit*
 K 79 Dom IX:43, *vpstodh* MB 2 20:17 f=*surrexit(que)* K 79 Jos VIII:3.

Felöversättningar.

11. K 79 Jos X:37 MB 2 31:5 f
 sic fecit et hebron. cuncta que sa giorde han oc ebron *mz*
 in ea repperit *consumens gladio swærdh. förtærandis* alt thz ther
 war

Interpunktionen i K 79 är som helhet logisk och väl genomförd.

I närvarande latinska mening skiljer punkten en huvudsats och ett participium conjunctum med bestämningar. Instrumentalen *gladio* hör till *consumens*: 'förstörande med svärd allt han fann däri'. I svenskan har *swærdh* med orätt förts till *giorde*, vilket visas av att punkten placerats efter *swærdh*. Därigenom blir *förtærandis* oklart. Söderwall utelämnar skiljetecknet¹ och citerar stället så: *mz swærdh förtærandis (consumens) alt thz ther war*. Detta fall och ett från MB 2 33:12 är Sdw:s enda ex. på *fortæra* i betydelsen 'förstöra'. Det andra exemplet lyder i sitt sammanhang *unam tantum Asor munitissimam flamma consumpsit*, 'æn asor som war starkaste stadher. förtærde han *mz* ellen', där 'förtära' är en helt konventionell beteckning på eldens framfart. Däremot vore 'förtära med svärd' en latinism och 'förtära' i absolut användning='förstöra' en orimlighet.

medfört felaktigheter i MB 2: Jos X:10 *gabaon* (>*in gabaon, j gabaon* 28:8 f), Jos XXIV:24 *Dixitque populus* (>*dixitque, Tha sagde folket* 65:28).

¹ Jfr inledn. till ordboken.

12. K 79 Jos XIX:42 MB 2 52:7 f
 id est *ciuitas solis* thz ær *solemnas stædher*
 Arndes: *dat is de stad der sunnen.*
Stædher bör ändras till *stadher*.
13. K 79 Jos XXIII:8 MB 2 61:28
 quod fecistis hwilken j ok giorth haffwen
 Arndes: *dath gy ghedaen hebben*
Hwilken bör vara *hwilket*.
14. K 79 Dom IX:3 MB 2 97:2 f
 fratres matris eius hans moders brodher
 Arndes: *de brodere siner moder.*
Brodher skall rättas till *brødher*.

Nr 12—14 gör i rätt hög grad intryck av avskrivningsfel. I nr 14 kan dock den lågtyska formen ha spelat in.

I de följande tre fallen har vissa ordformer tolkats såsom andra, därmed homonyma men till betydelsen obesläktade.

15. K 79 Jos XVIII:7 MB 2 48:7
sacerdotium domini est eorum herran gudh ær *prestenas* arffdell.
hereditas

Arndes: *de presterlyke offerynghe des heren is ere erue.*

Svenskan är förbryllande. En förväxling har skett mellan *sacerdotium* n. 'prästadöme' (så 1917 års övers.) och gen. pl. av *sacerdos* m. 'präst'. Översättaren har tolkat formen på det senare sättet. Han har därvid satt sig över en rad svårigheter, bl. a. att det svenska subjektet svarar mot en latinsk genitiv.

16. K 79 Dom XVII:10 MB 2 125:13 f
 Mane apud me inquit et esto bliff nær mik oc war mik *lydogher*
 mihi *parens* ac sacerdos oc myn præsther

Arndes: *was my een ghestlik vader. vnde een prester.*

Pārens 'en av föräldrarna', 'fader' har lästs som *pārens*, pres. part. av *parēre* 'lyda'. MB 2 127:30 återkommer uttrycket, men med den skillnaden att latinet där har synonymen *pater*: *vt habeamus te patrem ac sacerdotem*, på svenska riktigt återgivet 'at wi maghom tik haffwa som wan fadher oc en præst'.

I GU C 20 är i en och samma artikel sammanförda *parens tis* 'fader ok moder' och *parens participium a pareo*'. Det kan tänkas, att översättaren har haft tillgång till C 20. I alla händelser har han icke förstått användningen av ordet *fader* om en andlig.¹

17. K 79 Dom XX:43

MB 2 137:24 ff

Ceciderunt atque prostrati sunt
ad orientalem plagam vrbis gabaa

Oc vppa thentidh *førstortto* the
drapo oc slogho widh østra sydh-
ona widh staden gabaa

Arndes: *Se worden vorslaghen vnde ghestortet to der oster siden der stad gabaa.*

Ceciderunt är icke som sig bör fattat som perfektum av *cādo* (*cecīdi*) utan som det i plur. därmed likalydande perfektum av *cædo* (*cecīdi*). Också är det fsv. *førstorta* — i Sdw med exempel endast från Jos och Dom i MB 2 — alltid transitivt. Uppfattningen av *ceciderunt* som en transitiv form har dragit med sig motsvarande beträffande *prostrati sunt*, vilket alltså formellt jämfästills med ett verbum deponens.

18. K 79 Jos XXIV:18

MB 2 65:10f

et eiecit vniuersas gentes. *amor-
reum* habitatorem terre quam nos
intrauimus

oc vtkastade alla hedhninga oc
amorreum thæn konunghen som
bodhe j landit hwilkit wi in-
ginghom

Arndes: *vnde heft vthgheworpen alle heidene der amorreer den inwaner des landes.*

Amorreus är en kollektivt brukad singular 'amorreerna', till vilken *habitatorem* är apposition. Den omtalade konungen bör avlägsnas ur sammanhanget.

19. K 79 Jos XVII:3

MB 2 45:18 ff

Salphaat vero filio epher filij
galaad filij machir filij manasse
non erant filij sed sole filie

Salphaat epher søner galaad søner
macher manasse søner waro ekke
søner wtan at enast døtter

»Översättningen» är obegriplig. *Salphaat* är possessiv dativ, något som icke framgår av den svenska texten, *filio* är apposition därtill och övriga namn står i gen. sing., ej nom. plur., som översättaren

¹ Söderwall I. 231, SAOB Fader I 7 c.

tycks ha menat. Det *filij*, som hör till *macher*, är ej översatt. Meningen betyder alltså 'S., son till E., son till G., son till M., son till M., hade inga söner, utan allenast döttrar' (så 1917 års övers.).

20. K 79 Dom XVI:29

MB 2 123:26 f

apprehendens ambas columnas oc grep han sidhan badha studhe-
quibus *innitebatur domus* nar widh hwilka *han sik stude*

Arndes: *Vnde was angrypende beyde pilre dar dat hus vppe stund.*

Subjektet till *innitebatur*, dvs. *domus*, är uteglömt, kanske emedan det kommer efter sitt predikat. Ur verbet är taget subjektet 'han', dvs. Simson.

21. K 79 Jos X:20

MB 2 29:10 f

Cesis ergo aduersarijs plaga
magna

Oc naar fiondhana varo *dræpne*
oc margfalleliga plaghade

Arndes *Do ere weddersaten gheslaghen weren mit groter plaghe.*

Det svenska *dræpne* är använt absolut='dödade'. Ablativen *plaga magna* visar, att *cesis* här='slagna, drabbade'.

22. K 79 Jos XXII:21

MB 2 59:6—8

Responderuntque filij ruben ..
principibus legationis israel

Tha swaradho rubens søner .. *hoff-*
dingomen oc israels sændebudhom

Arndes: *den vorsten. de de badeschop van ysrael brachten.*

Samordningen av *hoffdingomen* och *israels sændebudhom* låter dessa framstå som olika personer. Det borde enligt gällande språkbruk ha hetat *hoffdingomen owir israels sændebudhom*.¹ Felet kan bero på ren oskicklighet eller på någon felläsning, t. ex. att ett *legatōis* (så K 79) lästs som *legatis*.

23. K 79 Jos XIII:31

MB 2 38:25 f

ascaroth et edray vrbes regni
Og in basan

oc astharoth oc edray rikesins
stædher oc j basan

Arndes: *vnde astaroth. vnde edrai. de stede des rikes og. vnde basan.*

Kunganamnet *Og* är i MB 2 fattat som konjunktionen *oc*. (Där-
emot rätt i v. 30, MB 2 38:23 *ag*.)

¹ Jfr Söderwalls ex., I. 568.

24. K 79 Dom VI:37

MB 2 88:1 f

Si ros in solo vellere fuerit et in ær thz swa at daggen bliffwir
 omni terra siccitas aatenast j vllefætthen oc all
 marken om kringh bliffwir tør Oc
 j alt landhit bliffwir tørkan

Arndes: *vnde in alle der erten vmmelang droghecheyt.*

Senare leden, efter *et*, är översatt två gånger på skiftande sätt. Det första är det innehållsligt överlägsna, det sista det ordagranna. Översättaren har synbarligen tvekat mellan de båda möjligheterna och antingen icke kunnat bestämma sig eller glömt att pungera det ena alternativet. Man tycker, att valet skulle ha varit lätt, men det är väl dubbeltydigheten hos *terra*, som skapat osäkerheten.

25. K 79 Jos XVII:16

MB 2 47:2 ff

chananei qui habitant in terra cananey .. The som byggia æller
 campestri in qua siti sunt bersan boo vppa slætta landit ther som
 cum viculis suis et iesrael mediam bersan oc boo j synom byiom oc
 possidens vallem torpom oc israel aghandis halffde-
 len j dalenom

Arndes: *dar ynne beleggen synt bersan myt synen strateken. vnde iezrahel besittende den haluen dael.*

I uttrycket *ther som bersan*¹ oc *boo* är *oc* = 'också', och latinets *bersan* är fattat som ett folkslagsnamn i stället för ett stadsnamn.²

26. K 79 Jos XVII:17

MB 2 47:7

non habebis sortem *vnam* thu skalt ey haffwa en loth

Arndes: *du werst nicht hebbende een loth.*

Det är tvivelaktigt, huruvida översättaren gjort klart för sig, att *vnam* är betonat. I varje fall har han icke givit skriftligt uttryck åt en sådan mening. I motsats till den senare medeltidssvenskan saknar latinets som bekant obestämd artikel. Söderwalls ordbok har ur Josuaboken och Domareboken följande fall av 'enda', 'endast': Jos 17:6 *hwilkit en man enast giordhe* (ej i Vulg eller Arndes), Dom 112:2 *vtan thz enast swarade han (sed hoc respondit Vulg)*, Dom

¹ Vulg 39 *Bethsan*.

² E. Kalt, *Biblisches Reallexikon*, 1931, I. 252.

109:1 *Jak bedhis aatenast ena bøn* (*Hoc solum mihi præsta quod deprecor* Vulg), *hans endasta dotter* Dom 105:4 (överskrift, saknas i Vulg; *syne dochter* Arndes); därtill kommer åtminstone det ovan p 24 meddelade *aatenast j vllefætthen* (*in solo vellere*). Endast i två av fallen står det i latinet uttryckligen en form av *solus*, i de övriga har översättaren spontant begagnat ett däremot svarande uttryck. Däremot saknas det exempel på att en form av *solus* eller *unus* lämnats översatt.

På här diskuterade ställe torde något av uttrycken *enast*, *aatenast* eller *endasta* böra insättas, för att andemeningen skall komma fram.

27. K 79 Dom XIV:18

MB 2 116:16 f

<p>Si non arassetis <i>in vitula mea</i>: non inuenissetis propositionem meam</p>	<p>haffdhen j ekki pløgt j mynne qwinno tha haffdhen j ekki fwn-neth vttydningh oppa myn førelagda ordh</p>
---	---

Arndes: *Hadde gy nicht ghepløghet yn mynē kalue.*

Varken den tyske eller den svenske översättaren har begripit det instrumentala *in*^{1 2}, utan har slaviskt återgivit det med *yn* resp. *j*. Det traderade *j* bör gå tillbaka på ett *i* (*j*) i den fsv. urtexten. Att avskrivarskan skulle ha ändrat *medh* till *j* är otroligt. Ännu sämre har det gått med huvudordet lat. *vitula*. Det *qwinno*, som står i MB 2, liknar till det yttre den rätta motsvarigheten till *vitulā*, nämligen *qwigo*. Om översättaren valt den sistnämnda glosan, blir det hela obegripligt till följd av det felaktiga återgivandet av *in*. Att han icke utan vidare »översatt» *vitula* med 'qwinna' får man taga för givet. Då uppstår följande möjligheter: 1) översättaren har skrivit det meningslösa *j mynne qwigo*, och avskrivarskan har ändrat till *j minne qwinno*. Då *arare* i ett sådant sammanhang icke torde kunna betyda 'investigare'³ utan endast 'coire',⁴ förefaller det mig djärvt att tilltro den fromma avskrivarskan ett dylikt ingrepp i texten. 2) Redan översättaren har funnit *qwigo* otillfredsställande och bytt ut det mot

¹ Thesaurus Linguae Latinae under *In*, altera pars: cum abl. VII c 2 b (med just detta *ex*.); Kaulen, Sprachliches Handbuch zur biblischen Vulgata², Freiburg i. Br. 1904, s 240; Löfstedt, Syntactica 2. 452 f.

² Riktigt däremot t. *ex. in ea* 'ther mz' MB 2 118:30.

³ Intet *ex* i Sdw. på motsvarande betydelse hos *pløghia*.

⁴ Thes. L. L. under *aro* II.

det formellt närstående men till betydelsen obesläktade *qwinno*. Villkoret för denna saltomortal vore en association på grund av rent yttre likhet mellan *qwigo* och *qwinno*. För den som icke genomskådar bilden med plöjningen och kalven är *qwinna* just det ord, som vill inställa sig i sammanhanget. — Möjligen föreligger en misstolkning av en glossa. I S 205 kommenteras stället så: »ille qui arat inuestigat terram inferius: ita fecerunt isti qui solutionem quam inuenire non poterant inuestigauerant per vxorem sansonis quam vocat vitulam propter muliebrem insolentiam.»

II. Textställen av vikt för frågan om förlagan till Jos och Dom i MB 2.

Även om man av ett eller annat i det föregående, t. ex. punkterna 3 och 20, skulle vilja draga slutsatser som berör frågan om förlagan till MB 2, är det hittills meddelade materialet för bräckligt som underlag för dylika spekulationer. Mera talande synes mig det följande vara.

Utelämnningar.

Ibland händer det, att en fsv. översättning från latinet företer sammandragningar jämfört med förlagan. Så är förhållandet med Apostlagärningarna i KL, för vilka det antagits,¹ att man förkortat i det medvetna syftet att göra texten mindre omständlig och därmed mera njutbar. Ytterligare exempel har uppvisats från andra religiösa texter.² Det förefaller i allmänhet icke, som om översättningarna av Jos och Dom är för detta ändamål i nämnvärd utsträckning omstilerade. Vid en genomgång har jag emellertid anträffat ett par ställen, där avsevärd förkortning i den svenska versionen icke synes kunna tillskrivas förbiseenden utan vara avsiktligt gjord. Som sådana ställen betraktar jag följande.

28. K 79 Jos V:6—8

MB 2 12:24 ff

populus autem qui natus est
in deserto per quadraginta an-
nos itineris latissime solitudinis
incircumciscus fuit donec con-

Æn thz mankøns som sidhan
tiløktis j xl aar j samma øknenne.
bleff vtan omskyrdh

¹ Ståhle i Arkiv 55 s 6.

² Thorén, Studier över Sjärens tröst 170, Bengtson s 84.

sumerentur qui non audierunt
 vocem domini: et quibus ante
 iuraverat ut ostenderet eis terram
 lacte et melle manantem. Horum
 filij in locum successerunt patrum:
 et circumcisi sunt a Josue quia
 sicut nati fuerant in preputio
 erant: nec eos in via aliquis circum-
 ciderat. Postquam autem omnes
 cisi sunt: manserunt in eodem
 castrorum loco donec sanarentur.

Oc lat thy iosue nw æptir gudz
 budh oc wilia them vmskæras

oc sidhan the waro alle omskorne
 bliffwo the stadeliga j sin tiæl til
 thæs the helados oc wordho
 starke

Arndes återger passagen fullständigt.

29. K 79 Dom XIX:8—9

MB 2 130:6 ff

Et nihilominus obnixe eum socer
 tenuit: et apud se fecit manere.
 Mane autem facto parabat Leuites
 iter. Cui socer rursum. Obsecro
 inquit vt paululum cibi capias:
 et assumptis viribus donec in-
 crescat dies. postea proficiscaris.
 Comederunt ergo simul: surrexit-
 que adolescens vt pergeret cum
 uxore sua et puero. Cui rursum
 locutus est socer. Considera quod
 dies ad occasum decliuior sit: et
 propinquat ad vesperum.

oc likawæl hindrade honom swæ-
 ren bidhiande at han skuli nær
 honom æn bliffwa. Æn tha om
 morghonen tha lyst war til
 reddhe sik leuites at færðas oc
 swæren badh honom ødhmyuk-
 liga
 bidha hwilkit oc skedhe Oc dag-
 hen ther næst hænde oc samwledis
 ythersta daghen moth qwælle
 sagde swæren til leuitam sin magh
 akta at daghen ær nidherstighen
 oc nalkas til qwællen

Arndes' lågtyska version är fullständig.

I båda dessa fall synes det mig, som om översättaren hade ledsnat på framställningens utdragna form med många och tröttsamma omtagningar. När det en lång stund talats om omskärrelse, blir översättaren slutligen summarisk i sina vändningar för att snabbt komma ifrån hela saken. Och berättelsen om den besvärande gästfrie svärfadern avklippes efter skildringen av flera dagars trugande resp. motvilliga kvarstannande med att »nästa dag gick det på samma sätt».

En annan och långt viktigare fråga att diskutera är, hur man skall uppfatta en rad utelämnningar av annan karaktär än de redan noterade.

Vid avskrivning av en text begås ofta det felet, att den skrivandes uppmärksamhet vid blickens vandrande fram och tillbaka mellan förlaga och avskrift förirrar sig från ett element i den förra till ett identiskt eller snarlikt ett stycke därifrån. Mellan de båda förväxlade elementen utelämnas ett stycke, som alltså ej kommer med i avskriften. Det överhoppade kan växla i omfång, från en bokstav till många ord.¹ För denna företeelse, tidigare kallad med andra namn, har nyligen skapats den goda termen »haploskopi».² I det följande förtecknas påträffade onöjaktigheter av detta slag. Fallen är ordnade efter storleken av det återkommande och vilseledande elementet, vilket är av större metodiskt intresse än kvantiteten av det utelämnade.

30. K 79 Jos VIII:2

MB 2 20:16

Faciesque vrbi hay et regi eius
sicut fecisti hiericho et regi illius.
P[redam vero et omnia animantia
diripietis vobis. P]one insidias
vrbi post eam.

oc skal thu göra mz stadhen hay
oc theres konungh som thu jerico
giordhe oc thæs stadzsens konungh
thu skalt sæthia førsaat stadenom
vppa baken æptir

Arndes' version är fullständig.

Det har skett ett språng från *Predam* till *Pone*.³

31. K 79 Dom XIX:19

MB 2 131:15

habentes paleas et fenum in
azinorum pa[bulum: et pa]nem
ac vinum in meos et ancille tue
vsus et pueri qui mecum est.

wi haffwom halm oc hø til
asnanna brødh
Oc win til mit oc hwstrwnna oc
piltzsens behoff oc vidhertorfft
hwilke mz mik æru

Arndes: *vnde wy hebben kaf vnde how in ene vödinghe der esele vnde brod vnde wyn in myne brukenghe. vnde diner maghet (mines wivues) vnde des knechtes dede myt my is.*

Den stora initialen i *Oc* synes mig förbjuda att man gör paus efter

¹ Detta har för fsv. (ÄVg) studerats av H. Pipping, se SNF I. 2. 14 ff och VII. 1. 5. ff. Ex. också hos Bengtson s 121.

² A. Cavallin, Studien zu den Briefen des hl. Basilius, Lund 1944, s XI f.

³ Havet §§ 447—449.

asnanna och läser ihop *brødh Oc win*. Att icke ordet *pabulum* varit översättaren obekant och därför utelämnats visas av 131:22 *giffwandis asnomen fodher=pabulum azinis prebuit*.¹

32. K 79 Jos XVIII:14

MB 2 48:30 f

Suntque exitus eius in cariath- oc ær hans vth ganger j cariathy-
[baal que vocatur (+et S 205) arim
cariath]iarim vrbem filiorum iuda. stadhen tilhörändis jude søner²

Arndes: .. *in cariathbaal. de ock ghenomet werd cari athiarym.*

33. K 79 Dom VIII:27

MB 2 95:21 ff

Fecitque gedeon ex eo *ephod*: [et oc aff tæssom dyrom haffwom lat
posuit illud in ciuitate sua *ephra*.] gedeon göra oc tilsnykka ephoth.
Fornicatusque est omnis israel thz ær .. oc aller israel gjorde hær
in eo om mykla syndh

Arndes: *Vnde gedeon mekede dar van ephot (enen auerschulderden rock) vnde lede dat in sine stad ephra Vnde alle israel dede dar mede afgöderye.*

Den med *et inledda* satsen saknas i MB 2 (1917: och satte upp den i sin stad, Ofra). Antagligen har man av misstag gått från ordet *ephod* till det snarlika ordet *ephra*. Båda är främmande och väcker inga associationer. Här har alltså det återvändande elementet *eph-* icke exakt samma fortsättning som det har på det första stället.³ — Felet kunde också bero på att övers. efter glossan helt enkelt glömt fortsättningen.

34. K 79 Jos XII:21 f

MB 2 35:31

Rex acsaph vnus. Rex [thenach konungen aff acsaph en. konung-
vnus. Rex mageddo vnus. Rex] en aff cedes en konungen aff
cedes vnus. Rex *iachanen car-* tenach en. konungen aff magedo
meli vnus. en konungen aff *iachanen* en.

Arndes har samma ordning som K 79.

Ett hopp har gjorts från *Rex (thenach)* på den ena raden till *Rex (cedes)*. Det inklamrade har därvid blivit utelämnat men sedan tillagts i översättningen, då felet blivit uppdagat.

Varför ordet *carmeli* försvunnit i översättningen kan jag icke göra reda för. Det finns i Arndes.

¹ Havet § 450.

² Havet § 455.

³ Havet § 467.

Dubbelversioner.

35. K 79 Jos IX:27

MB 2 26:26 ff

Decreuitque in illo die eos esse
in *ministerio* cuncti populi et
altaris domini cedentes et ligna¹
aquas comportantes vsque in
presens tempus in loco quem
dominus elegisset.

oc stadgadhe iosue j then daghen
mz fastom dom at the mæn oc
theris æptirkommande slækte
skulle wara j menighetennes *thiæ-*
nist oc til gudz *mønsther* oc
altara hwgga widh oc draga watn
æwerdelika. æ hwar gudhi tæktis
stadh oc rwm vtwælia til sith
mønsther

Arndes: *Vnde settede dat in deme daghe dath se scholden wesen in deme denste alles volkes. vnde des altares des heren. to houwende holt..*

In ministerio cuncti populi är korrekt återgivet med 'i menighetennes thiænist'. I latinet är det därpå följande *altaris domini* liksom *cuncti populi* genitivattribut till *ministerio*. Det står alltså egentligen 'i hela folkets och Guds altares tjänst' ('åt menigheten och vid Herrens altare' 1917). Ordet *mønsther* är icke föranlett av någonting i K 79:s text. Jag ser mig nödsakad antaga, att en avskrivare i stället för *ministerio* trott sig se det för honom välbekanta *monasterio* och skrivit det. En korrektör har upptäckt misstaget och skrivit *ministerio* som rättelse men glömt att pricka under det felaktiga ordet. Vid ett senare avskrivningstillfälle har båda varianterna kommit med. *Ministerio* har sedan vid översättningen givit *thiænist*, medan *monasterio* avfött *mønsther*.

36. K 79 Jos XI:1

MB 2 31:31—32:1

ad regem Semeron

til seon konungh aff semeron

Arndes: *to deme koninghe semeron.*

Konungh Seon har jag på detta bibelställe icke funnit spår av annorstädes. Däremot figurerar han Jos IX:10 och XII:2. Likheten mellan orden *seon* och *semeron* synes mig kunna motivera antagandet, att det ena reflekterar en felskrivning, det andra korrektur därtill, vilka genom oaktsamhet båda kommit in i en avskrift.

¹ *ligna* et SF 76 m. fl., Vulg 39.

² Havet § 1382.

På samma eller liknande sätt vill jag förstå följande ställen, där K 79 och MB 2 icke heller täcker varandra.

37. K 79 Dom VII:5

MB 89:9 ff

*qui manu et lingua lambuerint
aquas (sicut solent canes lambere)
separabis eos seorsum: qui autem
curuatis genibus biberint in altera
parte erunt. (v 6) Fuit itaque
numerus eorum qui manu ad os
proijciente lambuerant aquas tre-
centi viri . .*

the mæn som læpia watnet som
hwndhane plæggha thz ær at the
kasta watneth mz hændherna wp
j mwnnen them skalt thu skilia
aff sidhis aff androm

Arndes: *De ghennen dede de watere nemen myt der hand. vnde myt
der tunghen daroth lickende werden. so dar pleghen de hunde tholick |
kende*

Hundar har inga händer att hjälpa till med, när de dricker vatten (K 79), och icke heller varelsor med händer slungar därmed upp vattnet i munnen (MB 2). Den fsv. texten är så grotesk, att den borde ha fått även en trött och slentrianmässig skrivare att hejda sig. Felet ligger kanske hos latinet. Ett par handskriftsgrupper — och därmed bl. a. K 79 — har från början av nästa vers fått in *manu (et)*, som bör strykas. Men K 79:s text räcker icke till för att förklara den underliga svenska versionen. Följande förlopp synes mig möjligt. En skrivare har hoppat från *qui* i vers 5 till *qui* i vers 6 och sålunda fått *qui [...] manu ad os proiciente lambuerant aquas*. Språnget har upptäckts, och en korrekturglossa har tillskrivits: *qui lingua lambuerint aquas sicut solent canes lambere*. Svenskan utgör då översättning av en dubbelversion av ungefär detta utseende: *qui lingua lambuerint aquas sicut solent canes (lambere) qui manu ad os proiciente lambuerant aquas*. — En annan, tilltalande förklaring ges av Bengtson s 38: *thz ær etc.* vore övertaget från en glossa, t.ex. S 205:s .. *cum manu: et proijcere ad os*. Detta betraktelsesätt har sin styrka i förekomsten av *thz ær*, vilket ju är vanligt i början av en inskjuten förklaring. Möjligen kunde man invända, att MB 2:s text icke förutsätter tillvaron i förlagan av *manu et* (se ovan), vilket S 205 däremot gör, i det att glossan där börjar *Qui manu etc.*

38. K 79 Jos IX:12

MB 2 25:13 ff

En panes quando egressi sumus de domibus nostris. vt veniremus ad vos calidos sumpsimus: nunc sicci facti sunt et vetustate nimia comminuti. Vtres vini ..

skodhen vart brødh hwilkit nw *skarpt oc møgladh* ær, huilkit varmth war tha wi thz j *sækkiana* laghdom vtgangandis aff varom hwsom. Nw æru *sækkiane æller skræpponar* førnøtte aff aller, winflaskanor ..

Arndes: *Seed de brøde do wi ghinghen vth vnsen husen vppe dat wy quemen to iuw de neme wy warm (ersten ghebacken) nu synt se droghe worden. vnde van groter oltheit to vallen. Nye wynvlaschen ..*

Säckarna har ingenting att skaffa i den svenska texten. Troligen har de för sin existens att tacka likheten mellan orden *sacci* och *sicci*, Jag föreställer mig, att felet har uppstått på ungefär följande sätt. Vid en avskrivning har *sicci*, t. ex. genom anticipation av *a*:et i *facti*,¹ blivit *sacci*. Genom en korrekturglossa har man velat ersätta **nunc sacci facti sunt* med det riktiga *nunc sicci facti sunt*. Vid nästa avskrivning har båda varianterna kommit med, t. ex. i följd med rättelsen först. Man lägger märke till att i det supponerade *nunc sacci facti sunt et vetustate nimia comminuti* endast et behöver slopas, för att underlaget för den fsv. meningen *Nw ærw* etc. skall komma till stånd.

39. K 79 Jos XI:23

MB 2 34:14 f

quieuitque terra a prelijs. Hi sunt reges quos percusserunt filij israel et possederunt terram eorum *transiordanem ad solis ortum*.

Oc ther æpther hwiladis landit aff allo ørløghe *til østers iordans flodh* Tæsse æru the konunga som israels søner drapo oc togho æghadeel j theres landh *offwir iordans flodh til østher*

Arndes: *vnde dat land rouwede van stride*, varmed kapitlet slutar.

Uttrycket *til østers iordans flod* har orättmätigt kommit in på det första stället. Antagligen får denna upprepning tillskrivas en korrekturglossa i margen, som gjort, att uttrycket kommit med två gånger.

¹ Havet § 710.

40. K 79 Jos XXII:10

MB 2 58:6 f

Cumque venissent ad *tumulos* iordanis in terra chanaan: edificauerunt iuxta iordanem altare infinite magnitudinis.

oc nar the kommo til landzsens canaans *cenda* oc til jordanem vpbygdho the eth osigherlikit stort altara widh iordanem j *graffwomen æller bærgهومen*

Arndes: *Vnde alzo se kamen weren tho den grauen der iordanen. in dat land chanaan. do buveden se by der iordanen thomale een grot altare.*

Ordet *cenda* är den nästan genomgående motsvarigheten till det lat. *terminus*, t. ex. 41:8 f, 9 f, 13, 46:7; något avvikande 59:21. I latinet står på vårt ställe icke *terminos* utan *tumulos*. Man här stark orsak att förmoda en felläsning, som är mycket förklarlig, ty fyra bokstäver är gemensamma för de båda orden. Med hänsyn till att en översättning av *tumulos* kommer senare: *j graffwomen æller bærgهومen*, skulle det ju ha lämnats översatt på det första stället, om man ej finge räkna med att det är detta ord, som döljer sig bakom *cenda*.

Det ligger åter nära till hands att tro på en dubbelversion till följd av korrektur, alltså *terminos* i kontexten, *tumulos* som rättelse.

41. K 79 Jos I:15

MB 2 4:30 f

quam vobis *hodie* moyses
famulus domini

j thz landet som gudz thænar
moyses idher *giffwir j dagh*

Arndes: *dat iuw moises de dener des heren gheuen heft.*

Ett enda av Bengtson undersökt Vulgatatryck¹ har *hodie*, nämligen just K 79, och detta är en kardinalpunkt i hans bevisning för att denna varit översättarens förlaga. Emellertid är först och främst Bengtsons uttryck, att »verbet i K 79 är uteglömt»,² felaktigt. Det framhålls med rätta, att *hodie* passar illa i sammanhanget, då det är tal om ting, som Moses utträttat före sin död. Men verbet kan icke vara »uteglömt», ty supplerar man det, är *hodie* fortfarande meningslöst. Det måste därför få en specialförklaring. När MB 2 har *giffwir j dagh*, kan *giffwir* naturligtvis som Bengtson föreslår ha supplerats från annan förlaga eller ur sammanhanget. Men ingenting

¹ Aa 26.

² Spärrat här.

hindrar oss från att ponera en latinsk förlaga med **hodie dedit*. Ett sådant korruptel bör då givetvis ha uppstått genom att en skrivare gjort felet *dedit* > *hodie*. *D* och *h* har båda en uppstapel, *e* och *o* förväxlas som bekant ofta,¹ förbindelsen *-di-* är gemensam, och *t* och *e* liknar varandra mycket. En korrektör har skrivit det riktiga *dedit*, men det felaktiga *hodie* har vid förnyad reproduktion också kommit med.

Det framgår härav, att det i alla händelser är missvisande att kalla denna avvikelse från det korrekta och normala för ett tryckfel.

42. K 79 Dom VI:14

MB 2 85:14

Uide in hac fortitudine tua

See gak j thinne starkhet

Samtliga i Vulg 39 representerade handskrifter och tryck har *vade*, likaså SF 76 och K 82, och Arndes har i överensstämmelse därmed *Du scalt ghan in desser starke*.

Svenskan är en kombination av *se* (=det felaktiga *uide*) och det korrekta *gak* (=vade). *Uide* kan med Bengtsons syn på saken sägas vara ett tryckfel, medan *gak* kan komma från exempelvis Arndes' *Du scalt ghan*. En fullt likvärdig möjlighet är att en — obekant — förlaga haft *vide vade*, där *vide* är ett korruptel och *vade* korrektur därtill.

III. Diskussion.

Det enda medtagna oglosserade Kobbergertryck, som åtminstone numera finns i Sverige och som förut icke granskats, K 82, avviker icke från tryckeriets traditioner. Av de 24 punkter, där Bengtson jämför Kobbergerbiblarna med Jos i MB 2, överensstämmer K 82 på de 22,² och i Dom råder överensstämmelse på 11 ställen av 12.³ Redan vid en jämförelse med de av Bengtson andragna ställena visar det sig, att K 82 icke torde vara den sökta förlagan. Åt samma håll pekar min undersökning. Allt som allt är K 82:s text, så långt jag kan överblicka, bättre än K 79:s. Detta är ett nytt exempel på det för-

¹ I MB 2 jämfört med K 79 t. ex. *iobab* > *iebab* 31:31, *adede* > *addode* 42:32.

² Avvikelser endast i Jos punkt b 7 (K 82 *gasan* .. *gabaon*) och Bengtsons s 25 punkt 3 (K 82 *cheston*); i kap. XXIV:12 har K 82 *misique* och i I:15 *dedit*.

³ I Dom avviker K 82 i punkt b 6 (*cinei* .. *cinei*); i kap. XIX:3 har K 82 *audisset* .. *vidisset*.

hållandet, att den ena upplagan från tryckeriet icke utgör ett slaviskt avtryck av den närmast föregående från samma tryckeri. Hur man skall tänka sig sambandet, saknar jag här anledning att gå in på.

SF 76 är visserligen mycket lik Kobergerbiblarna men avviker på något fler punkter från K 79.

Allt det framlagda utgör först och främst kommentarer till och förbättringar av texten i den fornsvenska versionen av Josuaboken och Domarboken. Men åtskilligt därav bör enligt min mening också tagas i betraktande, då man vill ge sig i kast med den svåra frågan om förlagan.

Principiellt är det, som jag inledningsvis framhållit, otillräckligt att grunda en förlagebestämning av denna art huvudsakligen på jämförelse mellan namn och på enstaka förmodade tryckfel. Visserligen andrages också ett antal tillägg, utslutningar och andra textändringar,¹ men de ger icke något bestämt utslag. Bengtson har i glädje över de påtagliga likheterna mellan K 79 och MB 2 på de av honom själv valda jämförelsepunkterna avbrutit undersökningen för tidigt.

De flesta av den svenska medeltidens böcker försvann som bekant under reformationstidens bokvandalism.² Man snuddar vid denna tankegång redan om man som Bengtson gör räknar med att det tyska inslaget i MB 2 kommer från en bibel, som »står nära» Arndestrycket av 1494. Då det av honom visats, att vissa ting i MB 2 starkt påminner om Arndesbibeln, andra om den ena av Kölnbiblarna (KBE, GW 4308), står man i själva verket inför en minst tredubbel möjlighet. Antingen har den svenske översättaren nyttjat både Arndes och KBE — eller (skrivna) texter, som stått dem nära —; eller har han haft tillgång till en lågtysk tryckt bibel med de nödiga dragen samlade; eller har han haft framför sig en tysk (handskriven) bibel, i vilken Arndes och KBE eller dem närstående redan varit på ett eller annat sätt hoparbetade. (Självfallet kan ytterligare utvägar tänkas.) Alternativ 2 torde vara minst att reflektera på. Vill man hävda tillvaron

---

¹ Bengtson s 23 f, 27.

² Se t. ex. Schück, *Ur gamla papper* 141 f, Schück-Warburg, *Ill. sv. litt.-hist.*³ 2. 61.

av ett f. ö. helt okänt lågtyskt bibeltryck, får det ske på bärkraftigare grunder. Mellan alternativ 1 och 3 kan intet slutgiltigt val träffas, åtminstone icke så länge en lågtysk bibel med samtliga de erforderliga egenskaperna ej påträffats. Men vem vill bestrida, att den kan ha funnits? Svårigheter av rent teknisk art skulle f. ö. ha uppstått för översättaren, om man skall tro, att han har arbetat med ett alltför stort antal förlagor. Bengtson räknar med tre, ev. fyra, och vill vi hålla oss till ovannämnda alternativ 1, ökas antalet med en. Det blir minst sagt tungrott att ha en betydande mängd stora folianter liggande uppslagna på ett arbetsbord samtidigt och att ideligen flytta uppmärksamheten från den ena till den andra.

Ehuru det som sagt är uppenbart, att K 79 och MB 2 står varandra nära, är det djärvt att huvudsakligen på grundval av två »tryckfel» sätta dem i så nära samband med varandra, som Bengtson gjort. Jag har ovan anført en rad ting, som icke väl rimmar med hans uppfattning om K 79:s ställning. Jag börjar min sammanfattande argumentering med att peka på stället *hodie*, punkt 41 ovan, som icke är något tryckfel. Av min diskussion framgår, att den av Bengtson förebragta bevisningen icke är bindande och att MB 2:s uttrycksätt icke med nödtvång härrör från just K 79.

Det andra »tryckfelet» i K 79, där i Dom XIX:3 *cum audisset .. cumque vidisset* har blivit till *cum vidisset .. cumque vidisset*, i MB 2 129:24 reflekterat av ett enkelt *saa*, är heller icke omöjligt att komma till rätta med på textkritisk väg. K 79:s felaktiga version har i alla händelser icke den slumpartade karaktär, som man förbinder med begreppet tryckfel och som gör att det endast skulle kunna uppträda rent isolerat. Man frågar sig, varför icke oriktigheten skulle ha kunnat begås av någon annan än K 79:s sättnare, även om det icke behöver ha skett oberoende av honom. Men om icke ställena *hodie* och *vidisset .. vidisset* är oomtvistliga tryckfel i vanlig bemärkelse, så visar de icke vad som har avsetts. Och icke heller berättigar de till de lätnader vid forskande efter förlagorna till MB 2, som Bengtson med stöd av dem beviljar sig själv, då han säger: .. »GW förtecknar ytterligare 11 i Sverige befintliga inkunabler. Emellertid torde en ytterligare undersökning inte ge lön för mödan, då dels de viktigaste boktryckarna är representerade i mitt urval, dels ett par tydliga tryckfel utpeka en av de undersökta upplagorna som förlaga.»¹ Över huvud taget förstår

¹ S 20 not 7.

man icke, varför det skall tagas för givet, att förlagan finns i Sverige eller att den är bevarad, och påståendet att förlagan nödvändigtvis varit en tryckt text¹ torde efter vad som anförts icke vara helt oemotsägligt. Är det senare verkligen förhållandet, kan det lika gärna vara en, som numera icke finns i svenska bibliotek. Det existerar t. ex. åtskilliga sådana Kobergertryck, se GW. Ty på samma gång som de åberopade ställena med textkritikens hjälp nedflyttas från det självklaras regioner till alternativens rad, så upphör naturligtvis rätten till inskränkningar av denna art.

I punkt 42 är förhållandet det samma, dvs. MB 2:s version kan härröra från K 79 plus en annan, bättre förlaga, men de båda leden i dubbeluttrycket kan också ha funnits sida vid sida i en nu okänd förlaga.

I punkterna 35—36, 38—40 är den ena av varianterna resp. dubbel-läsningarna i svenskan hämtad från latinet, sådant det föreligger t. ex. i K 79, den andra finns icke i någon hittills för ändamålet studerad bibel, och vad mera är, de torde över huvud icke kunna förklaras som suppleringar ur någon subsidiär förlaga. Det är min övertygelse, att de är av glossematorisk karaktär.

Vi övergår till felkategorien utelämnningar. Otaliga är de exempel på denna avskrivarblunder, som de klassiska språkens textkritik kan redovisa. Vid mekanisk kopiering är den också lättförklarlig. Ett annat problem är, om man har rätt att räkna med den vid översättning. Skillnaden i situation är påtaglig. Avskrivaren behöver icke tänka nämnvärt på betydelsen av den text han har framför sig. Han kan flytta blicken från förlaga till kopia eller omvänt mitt i ett ord. Hans uppmärksamhet bevarar icke så mycket sambandet bakåt utan är mera riktad framåt. Översättaren däremot måste taga orden som helheter. Skall översättningen bli god, måste tom. många gånger frasen vara den minsta enheten: först sammanhanget ger ordet dess mening. Jag är därför mest benägen för att tro, att överhoppningen i punkt 31 har skett vid en avskrivningsprocedur. Det är med andra ord mindre sannolikt, att en person i en blick skulle ha uppfattat *azinorum pa-*, översatt 'asnanna' och så gått tillbaka till ett senare *pa-* än det rätta. Vill han ha sammanhang, tar han *azinorum pabulum*, genitiven och dess huvudord, tillsammans; eller också stan-

---

¹ S 29.

nar han efter genitiven, översätter den och söker därefter åter upp den i latinet för att få en hållpunkt för översättningen. Jag anser detta ställe snarast vara ett tecken på att den latinska förlagan till MB 2 förelegat i det skicket, att överhoppningen redan varit gjord.

Icke fullt så stor beviskraft har väl punkt 30, där språnget försiggätt i själva meningsövergången, ehuru ställets värde icke bör underskattas. Vid de främmande orden i p 32—33 rör det sig i själva verket om avskrivning av enstaka namn- och ordformer, ej om översättning. Detta innebär givetvis icke, att icke förlagan till MB 2 kunnat vara behäftad med nämnda bristfälligheter, utan endast, att en annan förklaring också kan vara riktig.

För det tredje finns det i MB 2 en del enstaka ord, som icke förut diskuterats och som icke rätt väl passar ihop med K 79-teorien. Det låter givetvis säga sig, att översättaren eller avskrivarskan — MB 2 föreligger som bekant endast i avskrift — bytt ut *t* mot *c* eller *r*, *e* mot *o*, *ph* mot *f* osv. eller omvänt.¹ Men detta antagande kan göras allmäntligt endast under förutsättning att i övrigt ingenting glappar i bevisningen. Om man på andra grunder betvivlar, att förlagebestämningen är helt riktig, står den möjligheten öppen, att dylika skiljaktigheter i en icke bestämbar omfattning går ända upp i en förlaga. När t. ex. *axab* (så eller liknande enligt tillgängliga uppgifter överallt) blivit *moab* (Jos XIX:25, MB 2 51:11), är det svårare att förstå, särskilt om man som Bengtson utgår från att förlagan skulle ha varit tryckt. Likaså att *ad benhoen* skulle ha blivit *til habenboen* (Jos XVIII:18, MB 2 49:12). Arndes och S 205 har visserligen *habenboem* (utan preposition!) men man känner sig icke övertygad om att översättaren helt plötsligt har upptagit en namnform därifrån, särskilt som andra biblar har mera närstående former; SF 76 t. ex. har *ad habenboen*. Och rent obegripligt är det, att *ceseleththabor* skulle ha återgetts *sichelech thabor* (Jos XIX:12, MB 2 50:22 f). Den senare formen finns varken i Arndes (som i stället har *in den ende der auerhenghenghe tabor*) eller i S 205 (*ceseleth thabor*), och man förstår icke, varför en översättare här skulle ha gått till en eventuell tredje rangens stöd-förlaga, om vilken vi för övrigt ingenting vet, för att därur hämta en enstaka namnform. Emellertid finns den miljöfrämmande formen i Vulg 39:s apparat.² Det är min tro, att förekomsten av former som

¹ Bengtson s 22.

² *Sichelechthabor* Gutenbergs 42-radiga bibel, som också har t. ex. *ad habenboen*.

de diskuterade i MB 2 beror på att någon av dennas förlagor tidigare kollationerats med en handskrift eller ett tryck, som har varianterna i fråga. Det vore sålunda onödigt att utgå ifrån att varje läsart, som icke finns i de förlagor man tror sig ha konstaterat, förutsätter ytterligare förlagor, försåvitt man icke har bevis för att man träffat på just de begagnade exemplaren. Jag har ovan låtit denna mening framskymta, och jag vill ånyo understryka, att medeltidsskrivarnas arbetsätt med hoparbetningar, glossering o. d. gör uppsökande av förlagor långt mera invecklat, än man från början kanske tänker sig. Bengtson har trots ett i vissa stycken skickligt arbete icke tillräckligt beaktat dessa synpunkter.

Medeltidens Vulgatahandskrifter fördelar sig visserligen tydligt på ett antal grupper med inbördes avvikande texttyper, men de enskilda texterna visar en anmärkningsvärd blandning av läsarter från de olika grupperna.¹ Anledningen härtill får vi väl åtminstone delvis tänka oss vara korrektörernas textkritiska verksamhet. En nygjord handskrift kollationerades med ett annat exemplar av samma arbete. Råkade detta tillhöra en annan handskriftsgrupp, hade en blandtyp börjat uppstå, och efter århundraden hade tillståndet blivit brokigt.

Vilken har då huvudförlagan till Jos och Dom i MB 2 varit? På grundval av de hittills rådfrågade handskrifterna och trycken kan man nog icke komma längre än till överväganden. Och som jag redan antytt är det möjligt och kanske troligt, att det bevarade materialet icke tillåter någon definitiv lösning. Flera utvägar är tänkbara. Den enklaste är kanske att antaga, att det funnits något mellanled mellan K 79 och MB 2. Detta bör då ha utgjorts av en handskrift. Felläsningar som *ut:et*, *latus:lacus*, *ministerium:monasterio* kan minst lika gärna ha begåtts med en handskrift såsom förlaga som med ett tryck, att icke tala om ting som *axab:moab*.² Man får på det sättet också en instans mer att fördela mindre ändringar av avskrivarkaraktär på. Men man kan naturligtvis icke helt bortse från möjligheten, att MB 2:s text utgör översättning av en latinsk text, sidoordnad med K 79.

Det förebragta visar bl. a., att Nicolaus Ragvaldis latinkunskaper icke var så gedigna, att de hindrade honom från att begå fatala misstag.³

¹ Jfr Rubow, *Den kritiske Kunst* s 103.

² Som professor Ljunggren framhåller för mig, får man då räkna med kursivskrivna texter, då de präntade i noggrannhet väl kan mäta sig med tryckta.

³ Jfr Bengtson s 239.

Det visar också, att Bengtsons resultat vad angår förlagan till Jos och Dom i MB 2 visserligen leder i rätt riktning men dock icke är odelat tillfredsställande. Vid bedömande av de framdragna likheterna mellan K 79 och MB 2 är en jämförelse med de övriga Kobergerbiblarna lärorik. Dessa är varandra så lika, att utslaget kan bero på vilka jämförelsepunkter man väljer. Väger man mot varandra de odiskutabla överensstämmelserna mellan den svenska översättningen och K 79 och de av mig påpekade förhållandena, så måste man, även om somliga av mina ändringsförslag och förklaringsförsök ter sig osäkra, enligt min mening draga det tidigare resultatet i tvivelsmål. I varje fall kan man vid det slutliga avgörandet icke underlåta att taga hänsyn till vad som ovan påpekats.

Tillägg.

Sedan ovanstående blivit uppsatt för tryckning, har jag haft tillfälle att granska ytterligare följande biblar, nämligen P. Schöffer, Mainz 1472 (GW 4211), B. Richel, Basel 1477 (GW 4228), L. Wild, Venedig 1478 (GW 4233), J. Zainer, Ulm 1480 (GW 4242), J. Herbert, Venedig 1484 (GW 4255), P. Drach, Speyer 1486 (GW 4359), J. Prüss, Strassburg 1486 (GW 4260) N. Kessler, Basel 1487 (GW 4262); den glosserade J. Grüninger, Strassburg 1492 (GW 4292).

De fyra sistnämnda samt Venedig-biblarna avviker så starkt från vad som måste krävas av MB 2:s förlaga, att jag har avbrutit efter en jämförelse med det av Bengtson valda materialet ur Jos. Icke stort bättre är det beställt med de två äldsta. Zainers bibel från Ulm 1480 sviker visserligen i fråga om de viktiga ställena *misi*, *dedit* och *audisset* .. *vidisset*,¹ men i övrigt visar den mycket starka likheter med Koberger-trycken, något som man väntar efter Quentins gruppering.² Särskilt bör det framhållas, att samtliga de tretton ställen, på vilka överensstämmelse med MB 2 anträffats endast i Kob., finns i samma form också i Zainers bibel.³

Av de elva oglosserade bibelinkunabler, som Bengtson icke undersökt, har jag alltså kollationerat 10; därjämte ett glosserat tryck. Re-

¹ Bengtson s 26, 28; p 41 och s 23 ovan.

² Mémoire etc. s 77.

³ Bengtson s 25, 26, 28.

sultatet är praktiskt taget helt negativt. Vad jag emellertid fått klart för mig är att stavningen av de främmande namnen är så nyckfull och så utsatt för missförstånd och felläsningar, att den är mycket litet att bygga på. Texten i de ovan redovisade nio bibeltrycken har icke kunnat hjälpa till att förklara de oegentligheter i MB 2:s text, som dryftats tidigare i uppsatsen. Jag bör då beträffande p. 40 anmärka, att i Strassburg-bibeln av 1492 i en glossa står *ad terminos iordanis*, vilket dock knappast kan förklara läsarten i MB 2.

Genom fotostatkopior av handskriften har jag kunnat kontrollera, att den fsv. texten i p 2, 5, 7 och 10 är rätt avtryckt.

Arndesbibeln har icke varit tillgänglig vid korrekturläsningen.

IV. Index.

Jos I:15	MB 2	4:30 f	Nr	41
II:15		6:32 ff		3
V:6—8		12:24 ff		28
VIII:2		20:16		30
IX:12		25:13 ff		38
IX:27		26:26 ff		35
X:10		28:8	s	7 not
X:20		29:10 f	nr	21
X:37		31:5 f		11
XI:1		31:31 ff		36
XI:23		34:14 f		39
XII:21—22		35:31		34
XIII:31		38:25 f		23
XV:7		41:17		4
XVII:3		45:18 ff		19
XVII:16		47:2 ff		25
XVII:17		47:7		26
XVIII:7		48:7		15
XVIII:14		48:30 f		32
XVIII:16		49:7 f		1
XVIII:18		49:12	s	25
XIX:25		51:11		25
XIX:12		50:22 f		25
XIX:42		52:7 f	nr	12
XXII:10		58:6 f		40
XXII:21		59:6 ff		22
XXIII:8		61:28		13

Jos	XXIV:9	MB 2 64:3 f	Nr 10
	XXIV:12	64:14 f	5
	XXIV:14	64:26	6
	XXIV:18	65:10 f	18
	XXIV:24	65:28	s 7 not
	XXIV:27	66:7 f	nr 7
Dom	IV:13	79:14 f	8
	VI:14	85:14	42
	VI:37	88:1 f	24
	VII:5	89:9	37
	VIII:27	95:21 ff	33
	IX:3	97:2 f	14
	XI:6	105:28 ff	2
	XIV:18	116:16 f	27
	XVI:29	123:26 f	20
	XVII:10	125:13 f	16
	XIX:3	129:24	s 23
	XIX:8—9	130:6 ff	nr 29
	XIX:19	131:15	31 och s 24
	XX:43	137:24 ff	17
	XXI:3	138:25 f	9

ALF LOMBARD

Om svenska titlar, deras artikelsyntax och användning.

Av en händelse stötte jag nyligen på en liten uppsats om detta ämne i en publikation, där man minst av allt kunde vänta sig att finna någon lingvistik, knappast ens rent populariserande sådan. Det var R. Fröléns artikel »Olika sätt att skriva titlar», i kalendern När Var Hur IV (1948), Stockholm 1947, sid. 114—115. Den visade sig vara läsvärd och i rent konstaterande form ge en hel del genomtänkta och riktiga iakttagelser.

Jag skulle här vilja ta fasta på de språkligt viktigaste momenten däri, gruppera dem annorlunda, tillfoga fler fall och framför allt söka nå fram till ett uppställande, i möjlig mån ett besvarande, av de syntaktiska frågorna rörande bestämda artikelns utsättande resp. uteblivande vid titlar. I samband med artikelfrågan kommer man osökt in även på en eller annan detalj rörande titlarnas användning, konkurrens med varandra, tilltalsfrågor o. d. En jämförelse med äldre tidsskeden eller med främmande språk vore säkert givande; men här inskränker jag mig till nutida rikssvenska. Och det skall knappast bli tal om annat än vardagsspråkets vanligare fall. De enstaka fakta är därför välkända; intresset sammanhänger enbart med systematiseringen, med frågeställningarna och med framdragandet av principerna, av lagarna.

Ett par exempel skall lätt visa hur växlande bruket är. Vi säger och skriver:

syster har sagt att ---, utan artikel,

men kungen, ingenjören, doktorinnan har sagt att ---, med artikel.

Och låter vi titeln följas av personnamnet, heter det liksom nyss:

syster X, doktorinnan X har sagt att ---,

men i motsats till nyss *kung X*, och oftast även *ingenjör X*, har sagt att ---.

Av dessa åtta uttryckssätt gäller sex både vid »omtal» och vid tilltal, dvs. likaväl när vi talar *om* dessa tre personer som när vi talar *till* dem (i 3:e person). Men det finns fall, t.ex. beträffande det nämnda *kung*, där omtals- och tilltalsformerna icke är inbördes identiska.

(Med »X» och »Y» betecknar jag personnamn, antingen för- eller efternamn. Att vissa titlar, t.ex. *syster* och *kung*, brukar stå framför förnamn, men andra, t.ex. *ingenjör* och *doktorinna*, framför efternamn, eller framför för- plus efternamn, tycks inte ha någon språklig betydelse.)

Hittills gjorda utredningar om hithörande ting har huvudsakligen varit historiska. Jag nämner främst K. Ågren, Om användningen av bestämd slutartikel i svenskan, diss., Uppsala 1912, sid. 122—130, och A.-M. Nordman, Tilltals-skicket i svenskan (=Stud. i nord. filol. IX:IV), Helsingfors 1918.

Låt oss till en början tänka endast på hur man uttrycker sig vid »omtal». Här får vi då helt naturligt två underavdelningar, allteftersom titeln åtföljs av namn eller icke.

Vårt första moment blir alltså det fallet att man talar om någon genom att kalla denne för »titel+namn», typ *syster X*. I väsentliga delar kan här Ågrens materialgruppering läggas till grund.

1. Utan artikel står då:

Släktskapsbeteckningarna, av vilka flertalet är rent svenska: *fader Berg*, *moder Svea*, *mor Stina*, *syster X*, *tant X*. Likaså *broder*, *farbror*, *farfar*, *farmor*, *faster*, *kusin*, *mamma*, *morfar*, *mormor*, *moster*, *onkel*, *pappa*. En del av dessa används ofta i vissa överförda betydelser.

Vidare andra korta, av gammalt vanliga eller tämligen vanliga termer, som uppfattas som helt svenska: *k[on]ung X*, *jungfru Maria*. Likaså *biskop*, *drottning*, *fru*, *fröken*, *furste*, *greve*, *herre*, *hertig*, *kejsare*, *prins*, och de nu mer eller mindre föråldrade *madam*, *mamsell*, *mäster*. (Att vi i *fröken X* har den artikellösa formen, kan förefalla teoretiskt, men framgår genom jämförelse med artbesläktade titlars konstruktion.)

Mestadels artikellösa står vidare många på *-are* (förutom det nyssnämnda, speciella *kejsare*); även dessa är svenska eller känns som sådana: *apotekare*, *folkskol[e]lärare*, *godsägare*, *grosshandlare*, *jägmästa-*

re, tandläkare; däribland åtskilliga som anger utövare av hantverk, som bagare, bokbindare, boktryckare, skomakare, skräddare, slaktare, snickare; och de på -mästare, som borg-, bygg-, hov-, kapell-, post-, snickar-, vaktmästare. Slut-e'et faller gärna framför namn; det sker alltid i *furst X, herr X, kejsar X*; stundom i de övriga på -are, ex. *apotekar[e] X*; förr, och ännu i arkaiserande stil, även i *grev[e] X*.

Vidare mestadels t.ex. *häradshövding, kyrkoherde, landshövding, rådman, styrman*,¹ vilka, även de, uppfattas som inhemska.

Vidare tämligen försvenskade termer som *baron, kamrer, konsul, magister, marskalk, minister*, samt de på obetonat -or som *assessor, doktor, faktor, lektor, pastor, professor, rektor, revisor*. T.o.m. många på betonat -ör står mestadels artikellösa: *ingenjör X*; likaså *direktör, fabrikör, inspektör, redaktör*; men icke t.ex. *chaufför, kompositör, skulptör*. Samt de titlar som anger militär befälsgrad, t.ex. *amiral, general, kapten, korpral, löjtnant, major, överste*.

I de flesta av dessa artikellösa konstruktioner brukar titeln i regel uttalas trycksvagt, t.ex. *ja¹der Ber⁴g, tan¹dläkar[e] Ber⁴g*. Bitonen ligger då gärna på sådana gruppers initialstavelse, även om titeln i och för sig icke är initialbetonad; det heter sålunda *kapte⁴n, profess³or²*, men i ledigt vardagsspråk — vid sidan av *kapte¹n Ber⁴g, profess¹or Ber⁴g* — mycket ofta *kap¹ten Ber⁴g, profess¹or Ber⁴g*. Så särskilt om namnet är enstavigt eller initialbetonad, t.ex. *Ber⁴g, An³dersson²*; däremot oftast typen *kapte¹n* och *profess¹or* framför namn som *Walli⁴n* och än mer *Litt¹ori⁴n*. Vad språkets rytmik undviker, är två starktoniga stavelser nära varandra. — En annan sak än *snickar X* är den lantliga konstruktionstypen *Snickar-Anders*, där sammansättning föreligger och tryckfördelningen är 3020.

I särklass står titlar som *dekanus, eforus*. I de rätt sällsynta fall då de förekommer framför namn, står de naturligtvis artikellösa, helt enkelt emedan deras latinska ändelse knappast tillåter suffixartikelns tillfogande: *dekanus X*.

¹ För att veta om t.ex. *rådman X, styrman X*, i uppsvenskan, innehåller bestämda artikeln eller ej, får vi tillgripa jämförelse med sådana former av rikssvenska där icke, som t.ex. i Stockholmstrakten, suffixartikeln *-[e]n* sammansmälter med substantivets finala *n*. För att utföra detta prov på *baron X, kapten X, kusin X*, kan vi använda dels samma metod, dels den som vi ovan förordat för *fröken X*, nämligen en jämförelse med artbesläktade titlar (i detta fall t.ex. *greve, major, tant*).

2. Med artikeln står:

Den lilla, speciella gruppen av termer med neutralt grammatiskt genus: *kanslirådet X*. Likaså t.ex. *statsrådet, stadsbudet*.

Kvinnliga titlar, avledda av manlig titel genom suffixen *-essa*, *-inna*, *-ska*: *prinsessan X*, *biskopinnan X*, *landshövdingenskan X*. Det är dels titlar som en kvinna får genom arv eller gifte, t.ex. *friherrinna*, *furstinna*, *grevinna*, *hertiginna*, *markisinna*, *prinsessa*; dels titlar som hon får enbart genom gifte, alltså hustrutitlar, t.ex. *biskopinna*, *doktorinna*, *domprostinna*, *generalska*, *häradshövdingenska*, *kejsarinna*, *konsulinna*, *landshövdingenska*, *majorska*, *professorska*, *rektorska*, *statsrådinna*, *överstinna*; dels titlar som betecknar kvinnliga yrkesutövare, t.ex. *ackuschörska*, *sjuksköterska*, *skådespelerska*. De är, som synes, mestadels långa, besvärliga, inte riktigt hävdvunna och ofta lite utländskt klingande. — Dock heter det, utan artikel, t.ex. »*grevinnan X*, *född friherrinna Y*», enär *friherrinna* här är predikativt och väl närmast har obestämd betydelse. — Kvinnotitlar, som icke är, eller känns som, suffixavledda, är inte många; *fru*, *madam*, och även *drottning*, hör dit; de nämndes nyss bland de artikellösa.

Singulara titelsubstantiv som betecknar två eller flera personer, t.ex. *familjen X*, *herrskalet X*, *ministären X*, [*brud-*, *syskon-*] *paret X*.

Helst med artikel står på det hela taget vissa titlar som mindre ofta förekommer framför namn, såsom [*grov*] *arbetaren* (även *-arn*) *X*. Dit hör även andra på *-are*, som *boxare*, *domare*, *eldare*, *fiskare*, *författare*, *lantbrukare*, *läkare*, *lärare*, *skriftställare*, *skådespelare*, *utkörare*; samt *bonde*, *chaufför*, *elektriker*, *gesäll*, *handlande*, *journalist*, *kompositör*, *konstnär*, *kontorist*, *maskinist*, *mekaniker*, *musiker*, *pianist*, *portier*, *präst*, *skulptör*, *smed*, *studerande*, [*bank*] *tjänsteman*, *veterinär*. Man frågar sig nu, varför titlar som dessa inte lika gärna förekommer framför namn som andra. Orsaken är ofta social; på grund av fördomar, som merendels utan tvivel botten i en grov orättvisa, har titlar som *arbetare*, *bonde*, *chaufför*, *eldare*, *fiskare*, *gesäll*, *lantbrukare*, *smed*, *tjänsteman*, *utkörare* kommit att låta lite »enkla», så att personer med dessa yrken i det dagliga umgänget hellre tituleras med *herr*. Påfallande är att det brukar gå på samma sätt med termer som anger konstnärliga yrken, såsom *dansör*, *författare*, *kompositör*, *konstnär*, *pianist*, *skriftställare*, *skulptör*, *skådespelare*, trots att flertalet dylika yrken i vårt nutida samhälle är högt, stundom synnerligen högt, uppburna. — Man titulerar alltid en läkare, och oftast en tandläkare

och en veterinär, med *doktor*, vilken term kommit att bli näranog synonym (»gå till doktorn» o.d.), en journalist vanligen med *redaktör*, en studerande gärna med *kandidat* (åtminstone om han studerar till kandidat- eller ämbetsexamen), en hantverkarmästare (även t. ex. en slaktare) stundom med *fabrikör*. Vid dessa titelbyten tillämpas gärna den välkända »höjning» i rang, som brukar tilltala den mänskliga fåfängan. Orsaken till att *lärare* och *präst* anses olämpliga som titlar, är väl deras vidsträckta betydelse; man använder vid titulerandet en mer specialiserad term, alltefter arten av vederbörandes pedagogiska eller prästerliga verksamhet, och säger t.ex. *folkskol[e]lärare*, *magister*, *adjunkt*, *lektor*, resp. *kyrkoherde*, *pastor*. — Men först som sist må framhållas att artikelns utsättande i det nu behandlade fallet merendels icke är obligatoriskt; åtskilliga av dessa titlar påträffas även utan artikeln.

Alltid med artikeln står termer, som är klart osvenska mindre genom sin form än genom den verksamhet de betecknar, och som står helt utanför vår gängse titulatur. Jag tänker på fall som *aposteln Paulus*, *evangelisten Johannes*, *påven Pius IX*, *ängeln Gabriel*. Likaså fall som *gubben X*, *gumman X*, *gossen X*, *filosofen X* o.d., där det inte rör sig om titlar i vanlig mening.

Ett fåtal mer eller mindre svenskt klingande titlar står minst lika gärna med som utan artikeln, såsom *byråchef[en] X*, *domprost[en] X*. Hos ord som dessa båda, med deras enstaviga efterled, kanske rytmiska faktorer bidrar till artikelns utsättande. Fröléns förmodan, att det enkla *chef* skulle fått artikel emedan det var enstavigt och sammansättningen *byråchef* sedan skulle följt med, är näppeligen riktig; ty ensamt *chef* används knappast framför namn, och en titels korthet brukar snarast tala för artikelns uteblivande.

3. I andra fall, slutligen, väger de båda konstruktionerna, utan och med artikeln, mera jämnt.

Dit kan man räkna en mängd flerstaviga titlar av främmande ursprung och ännu relativt ofullständigt inarbetade i språket, t.ex. *advokat[en] X*. Hit hör de på *-arie*, som *aktuarie*, *antikvarie*, *arkivarie*, *bibliotekarie*, *kommissarie*, *notarie*. Samt många ultimabetonade, på *-at* såsom *advokat*, *kandidat*, *licentiat*, på *-é* såsom *attaché*, *envoyé*, på *-ens* såsom *amanuens*, *excellens*, på *-ent* såsom *disponent*, *docent*, *intendent*, *president*, och andra såsom *adjunkt*, *agronom*, *arkitekt*, *markis*. (Andra ultimabetonade står utan artikel och har därför nämnts

ovan: *amiral, general, korpral, kamrer, kusin, baron, major, ingenjör* och åtskilliga andra på -ör, *madam, mamsell.*)

Mycken tvekan råder ofta beträffande artikelns bruk. I många osäkra fall har man en klar känsla av att tendensen går mot ett vidgat bruk av de artikellösa formerna. Ännu för inte länge sedan var artikelbruket mera utbreddt än nu. Ett minne därav är kanslistilens arkaiserande frikostighet med artikeln: *ingenjören X, professor[e]n X*. Å andra sidan använder t.ex. tidningspressen i betydande utsträckning de obestämda formerna: *chaufför X, maskinist X*. Detta har ofta ett demokratiskt syfte; genom att »enklare» titlar sålunda kommer att användas på samma sätt som »finare», döljes rangskillnaden.

Överblickar man det hittills sagda, framstår principen rätt så tydligt: för artikellöshet hos en titel talar att titeln är »svenskljudande», dvs. är, eller åtminstone känns som, inhemsk, hävdvunnen, att den ofta och av gammalt förekommer framför namn, att den lätt samman-smälter med namnet till en enhet, att den är kort; för artikelns ut-sättande talar de motsatta faktorerna.

Känslan för att en viss titel är hävdvunnen, ofta förekommande, kan växla från miljö till miljö. Inom universitetsvärlden, där man ju rör sig mycket med dessa båda titlar, heter det sålunda oftast *docent X, licentiat X*, utan artikel. Utanför denna tituleras bägge dessa personer, särskilt den senare, nog hellre med *doktor*; de bägge förstnämnda tit-larna är där inte fullt lika frekventa; och när de används, hör man där-för nog minst lika mycket deras artikelförsedda former, alltså *do-centen X, licentiaten X*. — När annonser meddelar att *grafolog X* eller *trolleriprofessor X* uppträder, återspeglar detta ingalunda något gängse bruk. Denna artikellösa form visar bara, att annonsören har en (säkert omedveten) känsla av att titeln sålunda framstår som hävd-vunnen, invand, och därigenom »finare». — Att manlig titel används om kvinna, såsom stundom sker, skulle kunna tänkas inverka gynnsamt på artikelns utsättande, eftersom detta bruk är i huvudsak ungt, icke inarbetat. Men gruppen *advokat[en] X*, t.ex., påverkas inte av att *X* är ett kvinnonamn. Slutartikeln, som ju inte skiljer mellan mask. och fem., utsätts eller utelämnas lika ofta i bägge fallen.

Låt oss nu se på några specialfall. *Sammansättningar*, om de inte är alltför ovanliga eller speciella, går som det enkla ordet. Så är fallet med *överbibliotekarie, ärkebiskop[inna]*, *bank-, general-, musikdirektör, änkedrottning, ärkehertig[inna]*, *civil-, överingenjör, överintendent, bank-*,

landskamrer, generalkonsul[inna], exkonung, överstelöjtnant, fält-, riksmarskalk, statsminister, kronprins[essa], chefredaktör. Men många särfall finns. Det heter *storfurst X*, liksom *furst X*, men oftast *arvfursten X*. Det heter *herr X*, men *friherre X* och *kammarherre X*. Det heter *fru X*, *änkefru X* och *jungfru Maria*, men *åldfrun X* och *stiftsjungfrun X*. Och naturligtvis *negerkungen X* o.d. Varken *ingenjören X* eller *överingenjören X* är särskilt vanliga, bägge dessa titlar står ju, som sagt, framför namn helst artikellösa; men den sistnämnda förbindelsen är nog mindre sällsynt än den förstnämnda, och i så fall säkert emedan titeln är ovanligare, mindre inarbetad, otympligare.

Ibland åtföljes titeln av en till densamma hörande *bestämning*. I de flesta sådana fall får då titeln artikel: *förre adjunkten X*, t.f. *assessorn X*, *kaptenen i Väg- och vattenbyggnadskåren X*, *leg. läkaren X*, *auktoriserade revisorn X*. Men å andra sidan t.ex. *medicine doktor X*, *vice häradshövding X*, *filosofie kandidat[en] X*. Varför denna skillnad? Hur skall den förlikas med de allmänna principer vi nyss konstaterade? Säkert spelar längden, otympligheten hos de sålunda utbyggda titlarna en roll; denna svårhanterlighet hos den ordgrupp, som bildas av de bestämningsförsedda titlarna, bidrar till artikelns utsättande i fall som de nyssnämnda exemplen med *assessor* och *kaptän*. Men denna förklaring räcker inte; ty *förre (adjunkten X)* är ju ingalunda otympligare än *medicine (doktor X)*, tvärtom. En annan omständighet, bland de ovan i principssammanfattningen nämnda, spelar här in, nämligen att artikellös titel gärna smälter samman med namnet till en enhet. Frölén ger någonstans exemplet *den humoristiske general Lagerberg*. Detta passar förträffligt för att visa betydelsen hos en treledad grupp »bestämning+artikellös titel+namn»; *g-l L-g* bildar här en enhet (nästan som *Sven L-g*, eller bara *L-g*); tanken är främst att *g-l L-g* är humoristisk, långt snarare än att *L-g* är en humoristisk general. I *förre adjunkten X* är det tvärtom, där bildar de två första leden en enhet; tanken är att *X* är en före detta adjunkt. Att slutligen *med. doktor X*, *vice häradshövding X* o.d. står artikellösa, beror på att *medicine*, *vice* o.d. har karaktär snarare av prefix (ungefär som *ärke-* i *ärkebiskop*) än av självständiga ord (attribut); de förekommer ju inte i språket annat än framför vissa titlar; grupper som de båda nyssnämnda är alltså två- snarare än treledade.

Bland de faktorer, som i tveksamma fall avgör utsättandet resp.

utelämnandet av artikeln, vill jag räkna även *den betonade resp. obetonade ställningen*. Vi har redan varit inne lite på den frågan (sid. 3). Artikellöshet sammanhänger ofta med ett mera trycksvagt uttal av titeln, artikelns utsättande med ett mera tryckstarkt. Mig förefaller det, som om man vid motsättning av två personbeteckningar där titeln är densamma men namnet olika, t.ex. »*jag vill träffa adjunkt X, inte adjunkt Y*», och där alltså hela huvudtrycket faller på namnen (och bitrycket ofta på gruppens initialstavelse, enligt ovan), föredrog titelns obestämda form, men däremot vid motsättning av två personbeteckningar med olika titel men samma namn, t.ex. »*jag vill träffa adjunkten X, inte advokaten X*», där således huvudtrycket faller på titlarna, hellre valde dessas bestämda form. Och när två titlar hör till samma namn, heter det gärna t.ex. *adjunkten och fru X*, med artikelförsett *adjunkt* liksom nyss, alltjämt emedan denna titel får lite mera tryck i denna ställning än vad den brukar ha direkt framför namnet.

Titel före annan titel brukar få artikel, t.ex. *advokaten friherre X, docenten fröken X*. Dock icke *herr* och *fru: herr adjunkt[en] X; herre* förlorar även framför annan titel sitt *-e*. *Fröken*, vars bestämda och obestämda form f.ö. låter lika, står ogärna framför annan titel.

Titlar i *pluralis* framför ett namn eller framför flera samordnade namn har artikel, t.ex. *bröderna Andersson, bröderna Anders och Bengt [Andersson]*. Särskilt vanliga i denna användning är *bröderna, systrarna, syskonen, föräldrarna, herrarna, fruarna, fröknarna, prinsarna, prinsessorna*; men man finner även alla möjliga andra, t.ex. *grevarna, apotekarna, rådmännen, doktorerna, kansliråden, familjerna*. — Det enda artikellösa fallet är, tror jag, fallet *herrar*, ex. *herrar Anders och Bengt Andersson, herrar Andersson och Bengtsson*. I sådana exempel används dock även den bestämda formen *herrarna*, särskilt i ledigare stil. Framför ett namn, t.ex. om det gäller bröder, förefaller mig endast sistnämnda form, icke den artikellösa, att brukas: *herrarna Andersson*. Framför annan titel sägs, utan artikel, t.ex. *herrar målare* (med ironisk eller försmädlig biton). Sammansättningarna med *fri-* och *kammar-*tycks följa den allmänna lagen, alltså blott *fri-*, *kammarherrarna X och Y*.

Konstruktionen med *titel efter namnet* lever ännu i åtskilliga svenska landsändar. I riksspråket däremot är detta bruk ålderdomligt och förekommer knappast mer än i vissa stående förbindelser. Artikelns

utsättande resp. uteblivande följer ungefär samma lagar vid efterställd titel som vid framförställd. Alltså, å ena sidan, ingen artikel på gamla, traditionella titlar: *Torgny lagman*, *Birger jarl*, *Kristian tyrann*, *Staffan stalledräng*, *David bagare* (David bagares gata i Stockholm). Dit hör väl även *Gud fader*; ordet *Gud* är att betrakta närmast som egennamn. Och närstående är djurbeteckningar som *Mickel räv*, *Nalle björn*, *Kisse katt*, med accent 104 precis som *Birger jarl* (de båda sistnämnda djurbeteckningarna har f.ö. vuxit ihop till den grad, att man fått appellativen *en nallebjörn*, *en kissekatt*, med accent 302); på mönster av dylika grupper är troligen andra barnkammarnamn på djur bildade, som *Kisse jamjam* (accent 1032), *Kossa bu* (104), och säkert det sentida *Kalle anka*. (Den andra ordföljden däremot i fågel *Fenix*.) I vad mån till typen *Birger jarl* ursprungligen hör även grupper som *Anders Bonde*, *Anders Flygare*, *Anders Kolare*, *Anders Bengtsson*, *Anna Bengtsdotter*, och vi alltså här skulle ha ursprunget till de svenska familjenamnen av dels yrkes-, dels patronymikontyp, överlåter jag åt andra att avgöra. — Å andra sidan står mera ovana titlar i sin bestämda form, i fall som *Johannes döparen*, *Vilhelm erövraren*, *Sindbad sjöfararen*.

Rörande det andra momentet i vår framställning, dvs. det fallet att man talar om en person genom att kalla denne enbart för hans eller hennes titel, utan namnet, kan vi fatta oss kortare.

Utän artikel står i det fallet framför allt släktskapsorden, *bror*, *far*, *farbror*, *farfar*, *kusin*, *mamma*, *mor*, *pappa*, *syster* m.fl. Dvs. under förutsättning att de verkligen betecknar personen ifråga på näranog samma sätt som ett egennamn skulle göra. Likheten med ett nomen proprium framgår även av att stor bokstav ibland kommer till användning. För åtskilliga av släktskapsbeteckningarna, just när de används utan namn, framgår egennamnskaraktären även av att det för den talande endast finns én person så betecknad; denne har i förhållande till den talande en »överordnad» ställning: *far*, *farfar*, *pappa* m.fl. På samma sätt står *Gud* (som dock inte kan kallas för en titel) och *mäster* utan artikel; men icke det först i sen tid spridda *chefen*, och väl ej heller *patron* (= *patronen*? jfr sid. 3, noten). — Bland orden som ursprungligen betecknar släktskap intar ett en särställning. Barn brukar säga *tant* om en bekant dam, men *tanten* om en obekant sådan. Orsaken är uppenbar: egennamnskaraktären

är i det senare fallet obefintlig, eller åtminstone mycket svagare markerad än i det förra. *Tanten* är i småttingars mun vad *damen* är i vuxnas.

Att *madam* och *mamsell* (utan namn efter) står artikellösa har en annan orsak. Dessa ord, i satser som *madam* (resp. *mamsell*) *har sagt att* ---, är inte ens utländska lånord, de är rent utländskt språkgods och vore värda att skrivas med citationstecken. Jfr fra. *madame* (resp. *mam'selle*) *a dit que* ---. (Detta motsäges icke av att de bestämda formerna *madamen*, *mamsellen* existerar, i rent appellativ användning.) Eljest vore motsättningen mot det synonyma *frun*, med dess -n, oförklarlig.

Ibland finner man ännu, inom skollivet och det akademiska livet, de artikellösa uttrycken *inspektor*, *kurator har sagt att* ---, *studenterna har uppvaktat rektor* (vid sidan av -orn). Detta kan nog inte förklaras annat än genom endera av de två principer vi just utrett. Alltså antingen beror artikellösheten på att, inom den krets det gäller (studentnationen, universitetet o.d.), endast én person finns med denna titel, liksom det för en son eller dotter endast finns én *far*, för en gesäll eller lärling endast én *mäster*. Eller har den, liksom nyss för *madam*, sin grund i den utländska, i detta fall latinska, formen; jfr lat. *inspector dixit* ---. Jag lutar mer åt den senare förklaringen. Särskilt inom det akademiska livets språk kvarlever många latinismer: jag tänker bl. a. på titlar som *dekanus* (alltid utan suffixartikel; jämte *dekan*, -en), *director musices*, vidare [*consistorium*] *majus* resp. *minus*, (vid sidan av *större* resp. *mindre konsistoriet*), *sectionales* (jämte *sektionsledamöterna*), genitiverna *juris* samt (med lätt försvenskning av stavningen) *teologie*, *medicine* och *filosofie* (framför examenstitlar), institutionsnamn som *Physicum* (*Fysikum*), *Anatomicum*, m.fl.; särskilt bör påminnas om titlar som *professor emeritus*, *rector magnificus*, som aldrig försvenskas och alltjämt utgör det enda sättet att uttrycka begreppen ifråga. Först i sen tid har latinismerna *kollegium*, *consistorium* o.a. på -um (ex. *consistorium har beslutat att* ---) i bestämd form börjat vika för formerna *kollegiet*, *konsistoriet*. Trots att en lång rad av latinska nomina actoris på -or blivit försvenskade och antagit svenska ändelser och slutartiklar (*rektor*, -s, -n, -ns, -er, -ers, -erna, -ernas, och likaså *assessor*, *doktor*, *kurator*, m.fl.), är jag böjd att tro att i fall som det citerade *studenterna har uppvaktat rektor* en latinism föreligger. Men, liksom i det nyssnämnda

konsistoriet o.d., håller nog den försvenskade konstruktionen, med tillagt *-n*, på att uttränga den andra.

Övriga titlar (även i flertalet fall de nyssnämnda *inspektor, kurator, rektor*), utan följande namn, står *med* artikel. Alltså icke blott de som framför namn enligt ovan brukar stå *med* artikel, såsom *kanslirådet, prinsessan* (grupp 2), eller kan stå *med* artikel, såsom *advokaten* (grupp 3), utan även de som framför namn normalt står artikellösa, såsom *k[on]ungen, apotekaren, häradshövdingen, assessorn, amiralen* (grupp 1). Och dessutom en eller annan titel, som överhuvud knappast används framför namn, t.ex. *chefen, damen, majestätet*. — Betr. slut-*e*'ets behandling kan noteras att det heter *herrn*, utan *-e* (*Herren* blott om Gud), men *friherren* och *kammarherren*. Emellertid används *herrn* och *friherren* föga vid omtal; det heter i regel *herr X*, resp. *baronen* eller *baron X* eller *friherre X*.

Både *med* och utan följande egennamn kan vissa högre titlar som bekant föregås av poss. pron. *hans, hennes* resp. *deras* plus ett abstrakt substantiv som *excellens[er], helighet, höghet[er], högvördighet, majestät[er], nåd*. Bruket av dessa grupper, av romanskt ursprung, inverkar icke på artikelns bruk: *hans excellens statsminister X, hennes höghet prinsessan, deras majestäter kejsar X och kung Y*. Sagda grupper av poss. pron. plus abstraktum kan t.o.m. helt ersätta den egentliga titeln, eller gruppen titel plus namn. — Termen *excellens* förekommer även som verklig titel, såsom i *excellensen X*; den har som sådan nämnts ovan under 3.

Hittills har vi endast talat om titlars användning vid »omtal». Vi kommer nu till deras användning vid tilltal.

Att det överhuvud blivit så vanligt i svenskan att *tilltala* en person med titeln, t.ex. *redaktör[e]n, biskopinnan, herrn, frun* (dessa två anses dock som ohövliga; härom nedan), *fröken*, eller *med* titel plus namn, t.ex. *redaktör X, herr X, biskopinnan X, fru X, fröken X*, sammanhänger naturligtvis med att av våra två pronomen för 2:a pers. sing. det ena, *du*, är förtroligt och i vårt nutida samhälle duger endast efter underförstådd eller uttrycklig överenskommelse mellan kontrahenterna, och det andra, *ni*, ursprungligen pluralt, ofta — särskilt till en äldre eller överordnad — kommit att låta obelevat.

Varför *ni* ska låta ohövligt i svenskan, när motsvarande pronomen i andra språk inte gör det, är ett ofta omdebatterat ämne. Fast det

egentligen inte hör hit, vill jag dock nämna att denna klang hos *ni* enligt min övertygelse är en följd, icke — såsom ofta antages (hur skulle då *ni*'s misskredit förklaras?) — en orsak, till den välkända svenska titelsjukan.¹ Svenskar tycker nu en gång om att skylta med sina fina titlar, liksom med annat fint som inte är allom beskärt. Att kalla en fint betitlad person för *ni* är att inte ta hänsyn till hans eller hennes fina titel, och alltså en oartighet; för att inte förfalla till denna, bör man tilltala honom eller henne i tredje person, och sålunda utbyta pers. pron. *ni* och *er* mot titeln (möjligen följd av efternamnet), reflexivt pers. pron. *er* mot *sig*, poss. pron. *er -t -a* mot genitiv av titeln (möjligen av gruppen titel plus namn), och reflexivt poss. pron. *er -t -a* mot *sin sitt sina*, dvs. uttrycka sig ungefär (närmare nedan) som vid omtal. Att kalla en herre, som ingen fin titel äger, för *ni* är att låtsas om denna brist och alltså, även det, en oartighet; för att inte förfalla till denna, bör man gå till väga som nyss och därvid antingen begåva honom med närmast lämpliga fina titel (t.ex. *direktör* för en större privat affärsman), möjligen följd av efternamnet, eller i värsta fall kalla honom för *herr* plus efternamnet. Dessa många besvärligheter har gjort att svenskan nödgats utbilda och skänka spridning åt ett helt system av formuleringar, som består i att omskriva meningen så att man slipper ifrån alltsammans; ex. »potatis är gott, eller hur?» eller »är det gott med p.?» för »tycker ni om p.?»», »känns det kallt?» för »fryser ni?»», »önskas det (el. får det lov att vara) ---?» för »vill ni ha ---?»», »är det bekant om ---?» för »vet ni om ---?» »hur är (el. var) namnet?» för »vad heter ni?» eller möjligen »hur är (var) ert namn?»», tågkonduktörernas »var skedde påstigningen?», butiks-expediternas »var det tillsagt här?» Den har även, som bekant, bidragit till »titelbortläggningens» populariserande. — Den misskredit, som orden *ni* och *er* råkat i, gör att man i sådana fall, där titulering inte duger (t.ex. på grund av »bortläggning») men *du* skulle låta för intimt, icke tillgriper niandet utan i stället brukar tilltala med enbart egen-namnet: »vill Anna komma?»», »är detta Bengts bok?» Så brukar t.ex. husbondefolket tilltala sitt hembitråde. Andra surrogat för *ni* (dvs. i sista hand för *du*) är *vi*, *man*.

Varför *herrn* och *frun*, använda till en herre resp. fru, som icke äger

¹ Samma tanke har E. Wellander hävdad, i sin lilla skrift *Tilltalsordet ni* (Sthlm 1935).

någon fin titel, ska låta väsentligt mindre hövligt än *herr X* och *fru X*, är en helt annan fråga, och inte så lätt att besvara. Kanske anses de båda första alltför opersonliga; de används ju mest till personer vilkas namn man icke känner. — Däremot motsvarar *fröken* (ensamt) och *fröken X* ungefär (inte fullt!) samma hövlighetsgrad inbördes. *Fröken* tillkommer ju i högre grad än *frun* yngre personer, och kanske ligger däri förklaringen till att ett opersonligt tilltals sätt stöter mindre med den förra titeln än med den senare. — Med denna förklaring kan det icke förvåna att pluralen *herrarna*, utan namn, inte alls bär den oartighetsprägel, som utmärker singularen *herrn*. Ty att man vid tal till flera herrar skulle räkna upp vars och ens namn, eller titel plus namn, varje gång man behöver säga *ni* eller *er*, kan ingen begära.

En herre, vars både namn och titel är okända för den talande, hör man stundom tilltalas med *min herre*, och en till namnet okänd dam med *damen*. Dessa beteckningar har dock inte vunnit allmän hävd: det förra låter lite snirklat, det senare används mest av butiksbiträden till en kvinnlig kund. Vi har redan sagt, att i omtal använder småttingar *tanten* ungefär i de fall där vuxna säger *damen*, nämligen om obekanta. Även beträffande tilltal är uttrycken i viss mån inbördes jämförbara: att barn tilltalar med *tanten* låter smått vulgärt. Men, liksom nyss för *herrarna*, är pluralformen fullt korrekt: *damerna*, till flera damer, behöver ingen dra sig för att använda. Huruvida *tanterna*, i barnamun, på samma sätt är användbarare än motsvarande singularform, är svårt att avgöra. Av samma orsak som *herrarna* och *damerna* är det kollektiva *herrskalet*, utan namn, oantastligt vid tal till två eller flera av olika kön, särskilt till ett äkta par.

Ett allmänt användbart och fullt korrekt sätt att tilltala en okänd existerar alltså endast om den okända är kvinnlig och är, eller kan tänkas vara, ogift; då säger man *fröken*.

Vi konstaterade nyss att tilltal i tredje person, med titeln eller med titel plus namn, låter ungefär som vid omtal. Detta »ungefär» gäller det nu att precisera lite. Eftersom vi redan utförligt redogjort för omtalsformerna, kan vi nu inskränka oss till de tilltalsfall som skiljer sig från dessa.

Vi har redan sagt, att vissa titlar, som mindre ofta förekommer framför namn, vid omtal brukar få artikel framför namnet: *grovarbetaren X*, *smeden X*, *kompositören X*. Vid tilltal drar man gränsen

ännu lite snävare; där är icke blott alla dessa termer obrukliga (de ersätts med *herr X*), utan även en rad andra (ovan under 1 nämnda) som låter lite enkla: *bagar[e] X*, *snickar[e] X*. Bland de kvinnliga, som inte duger vid tilltal, kan nämnas *ackuschörska*, *skådespelerska* och *sjuksköterska*; vid tilltal säger man *fru X* eller *fröken [X]* (för sjuksköterskor, särskilt i tjänst, används *syster* [plus förnamnet]). Kravet att titulera folk »fint» (eller, om detta är omöjligt, rätt och slätt med *herr*, *fru* eller *fröken*) är alltså, helt naturligt, större vid tilltal än vid omtal. Man kommer nog sanningen närmast, om man säger att man vid tilltal använder den formulering man skulle använda ifall man talade om personen och denna själv vore närvarande. Med detta vid tilltal större hövlighetskrav sammanhänger även att bruket av de abstrakta substantiven *excellens*, *majestät* o.d. föregångna av poss.pron., är mera utbredd vid tilltal än vid omtal; possessivet är då av 2:a pers., med den speciella singularformen *e[de]rs*, plur. *edra*. Bruket av gruppen *e[de]rs (edra)* plus abstraktum, utan följande titel eller namn, är den enda tillåtna tilltalsformen vid tal till konungar, drottningar, kejsare och kejsarinnor (*e[de]rs majestät*, *edra m-ter*) och påvar (*e[de]rs helighet*) (i den mån man nu kan tala svenska till kejsare och påvar!). Till en prins säger man *e[de]rs [kunglig] höghet* eller förtroligt *prinsen*, *prins X*.

Vid omtal kan man ersätta titeln, eller gruppen titel plus namn, med *han[s]*, *honom*, *hon*, *henne[s]*, *de[ras]*, *dem*, *sig*, *sin*, *sitt*, *sina*. Vid tilltal i 3:e person är av dessa ersättande pronomina endast de fyra sistnämnda, alltså de reflexiva, tillåtna; de icke reflexiva duger inte.¹ Därav följer att titeln, eller gruppen titel plus namn, behövs

¹ Annat än i vissa lantliga delar av Sverige, där *han[s]*, *honom*, *hon*, *henne[s]*, resp. deras regionala motsvarigheter, rentav blivit synonyma med *ni*, *er -t -a*.

Även efter det som E. Tegnér skrivit i *Ur språkens värld III*, 1930, sid. 224 ff., funnes här, för den som ville, rika möjligheter till jämförelser med andra språk, alltså till ett studium av:

1. Hur pers. och poss. pron. för 2:a pers. sing. (dvs. »du, dig», »din, ditt, dina») på många håll av hövlighetsskäl mer eller mindre undanträngts av pers. och poss. pron. för 2:a pers. plur., t.ex. sv. *I*, *ni*, ty. *Ihr*, eng. *you*, fra. *vous*, ital. *voi*, ry. och tjeck. *vy*, serbokr. och bulg. *vi*, och motsvarande possessiver.

2. Hur pers. och poss. pron. för 2:a pers. sing. resp. plur., alltså vid tal till en resp. flera, på motsvarande sätt utsatts för konkurrens av:

a. grupper av typen »ers nåd» resp. »edra nåder», dvs. bestående av poss. pron. plus abstraktum, t.ex. sp. *Vuestra Merced*, *Usted[es]*, port. *Vossa[s]*

oftare vid tilltal än vid omtal. Därav följer i sin tur att kravet att göra denna titulatur så kort som möjligt är större vid tilltal än vid omtal. Detta korthetskrav tillgodoses på flera olika sätt, bl.a. följande:

a. Genom att man vid tilltal mycket mer än vid omtal utelämnar namnet. Vid tilltal säger man *tant, greven, kanslirådet*, utan namnet, mycket oftare än *tant X, greve X, kanslirådet X*. Denna kortare formulering beror också på att den precisering, som namnets tilläggande innebär, ju är absolut onödig vid tilltal, där uttrycket helt enkelt står som ersättning för *ni*.

b. Genom att artikeln, i de fall där dess utsättande är fakultativt — dvs. vid de ovan under 3 nämnda titlarna då de står framför namn —, uteblir oftare vid tilltal än vid omtal. Om namnet tillägges vid tilltal, heter det alltså oftare *advokat X* än *advokaten X*. Denna tendens till artikellöshet vid tilltal sammanhänger nog också med att titeln vid tilltal icke har särskiljande valör och därför är tämligen obetonad; vi framhöll ju ovan (sid. 8), hurusom artikellöshet hellre tycks inträda i obetonad ställning än i betonad.

c. Genom att man vid tilltal utelämnar bestämningen till titeln, såsom *förre, t.f., medicine, vice* (jfr sid. 7).

d. Genom att man, lika självklart, inte brukar tilltala med mer än én titel; till *advokaten friherre X* (jfr sid. 8) säger man alltså antingen *advokat[en] X* eller *baron X*, eller oftare bara *advokaten* eller *baron[en]*. *Herr[e]* och *fru* står dock i ödmjukt tal gärna framför den egentliga titeln, ex. *herr generalen, fru grevinnan*; därvid förlorar *herre* sitt *-e* på sätt som sagts sid. 8, dock ej i det högtidliga *herre konung*, använt i »vokativ» (d.v.s. utanför det egentliga satssammanhanget).

Excelência[s], Vossência[s], V. Mercé[s], Vocé[s], V. Senhoria, ital. *vostra Signoria*, rum. *Dumneata, Dumneavoastră*, och deras genitiver;

b. subst. av typen »herrn», »frun», resp. »herrarna», »fruarna», t.ex. port. *o[s] senhor[es], a[s] senhora[s]*, po. *pan, pani, panowie, panie*, och deras genitiver;

c. pers. och poss. pron. för 3:e pers. sing. eller plur., t.ex. regional sv. *han, hon*, da. *De*, ty. *Sie*, ital. *Ella, Lei*, och motsvarande possessiver.

3. Och hur tilltalsord av nyssnämnda typer a. och b., använda som subjekt, ibland kommit att konstrueras med predikatet i 2:a pers., genom inflytande från det »du» eller »ni» som de ersätter, t.ex. rum. *Dumneata erai, Dumneavoastră erați*, po. *pan byleś*. — Detta för att hålla oss enbart till exempel hämtade från Europas tre stora språkfamiljer.

Om korthetskravet råkar i konflikt med det ovan nämnda »finhetskravet», tillmäts nog det senare större betydelse än det förra. Man är mera fåfäng än praktisk. Åtminstone att döma av titlar som *hovfotograf*, *hovjuvelerare*, där vid tilltal första ledet ogärna uteblir. Ensamt *fotograf*, *juvelerare* hör t.o.m. till de titlar, som inte så ofta brukas i tilltal. Även i t.ex. *överbibliotekarie*, *ärkebiskop*, *generaldirektör*, *chefredaktör* har förledet »höjande» valör; det vore därför ohövligt att slopa det, även om man hade aldrig så bråttom. Att likaledes i exempelvis *bankdirektör* och *landskamrer* förledet har denna valör, är säkerligen mindre självklart; men personer med dessa titlar brukar anses som åtskilligt förmer än andra direktörer och kamrerare, och därför föreskriver god ton att man även här säger ut hela ordet.

Skillnaden mellan tilltal och omtal skulle alltså kunna sammanfattas så att tilltalet har större fordringar dels på »finhet» (hövlighet), dels på korthet, än omtalet. Men för det allra mesta är principerna för titlars användning och konstruktion desamma i tilltal som i omtal.

En del titlar, som eljest har artikel när de står i tilltal utan tillfogat namn, kan sakna dylik i »vokativ», särskilt i lite högtidlig stil: *Tack, greve[n]! Herr Rektor!* Till Gud säges, med bibehållet *-e*, *o Herre!*, *Herre Gud!* Och inom det militära livet uteblir artikeln vid de militära befälsgradstitlarna i »vokativ», kanske av korthetsskäl: »*skall ske, general (löjtnant, major osv.)!*» Å andra sidan förekommer i »vokativ», mer än inne i satsen, bruket av possessiv-pronomina *min[a]*, *mitt*, framför en del titlar: *mina herrar, mina damer, mina damer och herrar, min bästa herre, min bästa fröken, mitt herrskap, min Gud*, och högtidligt *min konung, min kejsare*. Det tidigare nämnda *min herre* har däremot blivit lika brukligt inuti satsen, som subjekt, objekt osv.

Beträffande frågan om vilka titlar som duger vid tilltal må några reflexioner tillfogas. Gränsfall finns. Titeln *konstnär*, t.ex., hör icke till dem som särskilt ofta förekommer framför namn; likafullt finns det personer med denna titel vilka låter sig icke blott omtalas utan även tilltalas med *konstnären [X]*. Titeln *friherre* används vid omtal, särskilt i officiell stil; däremot knappast vid tilltal, där den ersätts med synonymen *baron*.

Titlarna *brevbärare, chaufför, hovmästare, konduktör, konstapel, portier, stadsbud*, och kanske ett fåtal till, intar en särställning. De

hör på det hela taget till den ganska stora grupp som utgöres av de titlar, vilkas bärare brukar tilltalas med *herr* plus namnet. Men under deras tjänsteutövning kan vi mycket väl tilltala en oss till namnet okänd brevbärare etc. med denna titel: *har brevbärar[e]n några brev till oss i dag?, kan chaufför[e]n ge tillbaks på en tia?, vill stadsbudet ta de här väskorna åt mig, o. d.* En kypare (servitör) i tjänst tilltalas på liknande sätt med *vaktmästarn*. Men för att dessa termer (utan följande namn) ska duga som tilltalsord fordras, understryker jag, (1) att det sker under vederbörandes tjänsteutövning, och (2) att vi inte är bekanta med vederbörande. I privatlivet eller om vi känner mannen, säger vi endast *herr Andersson*, eller i nödfall *min herre*, eller använder någon av de många omskrivningar som tjänstgör som tilltalsordssurrogat. Det utmärkande för denna begränsade grupp av titlar, är att de betecknar befattningshavare som styr och ställer i vår dagliga omvärld, i vardagslivets enkla situationer. De avser män inför vilka vi andra är allmänhet; män som vi ofta behöver tilltala, be om småtjänster, be om upplysningar, utan att dock något personligt förhållande inträder; män som vi i årtal kan se på samma post, i samma situationer, utan att dock veta deras namn. Deras yrke framstår synnerligen tydligt genom den verksamhet vi ser dem syssla med, och understryks ytterligare av att de brukar bära viss uniform, eller åtminstone visst för tjänsten karakteristiskt plagg (t. ex. stadsbudsmössan). Vi kan förväxla ett kontorsbiträde och ett kanslibiträde under deras tjänsteutövning, och vi kan på en postanstalt vara osäkra om postexpeditör är rätt titel för den vi vänder oss till. Men en brevbärare, en chaufför osv. i arbete kan ingen ta fel på. Detta torde vara en huvudorsak till att dessa titlar duger i tilltal och trots sin relativa »enkelhet» inte sårar den sålunda tilltalade. För vissa, bl. a. poliskonstaplar och servitörer, tillkommer en annan orsak: vi har så ofta anledning tilltala dem, utan att känna dem, att det helt enkelt voro olidligt att behöva dras med det fjantiga *min herre* eller med de besvärliga omskrivningarna. Skulle emellertid personlighetsmomentet framträda, genom att vi träffar dem privatim, eller genom att vi småningom kommer på förtrolig fot t. ex. med servitören på vår stamlokal, då upphör vi att i deras ögon vara ett stycke allmänhet, då börjar vi hos dem se människan mer än uniformen, och då upphör vi också att till dem använda opersonliga vändningar som »vill vaktmästarn ta betalt här!»

Denna detalj, hittills föga beaktad tror jag, bidrar i mitt tycke väsentligt till att göra det svenska tilltals-skicket till vad det är, nämligen en enastående företeelse i världen.

Slutanmärkning:

Till bibliografien kan nu fogas Nat. Beckmans postuma uppsats »Rang och pronomen», i Nysv. studier XXVII (1948) 99—112, utkommen under ovanstående artikels tryckning, och delvis behandlande hithörande eller närstående ting.

Upphaf Bjarkamála.

Fyrsti helmingur Bjarkamála, svo sem Þormóður kvað þau fyrir Stiklastaðarorustu, hæfir illa í samhengi við söguna um Hrólfr, eins og alpekt er: dagur var *ekki* uppkominn, þegar Hjörvardur með her sinn rédst á Hleidru. Þá var enn full nótt. Enda vantar eitthvað samsvarandi í hinu latnesku þýðingu Saxa. En ef Snorra er að treysta að þessu leyti, þá hæfa þessi fjögur vísuord mæta vel við þá stund dagsins er Þormóður kvað fyrir herinn, því að þetta var einmitt snemma um morguninn. Olrik efast um að þetta sé satt, því að hvorki sú helgisögukenda Ólafssaga né Fóstbræðrasaga geta þess að kvæðið sé flutt í afturelding og til þess að vekja herinn: Ólafur konungur á samkvæmt þessum heimildum að hafa bedið Þormóð að flytja kvæði skömmu fyrir en her hans mætti bóndaherum. Heldur Olrik því að sögn Snorra sé tilgáta byggð á vísunni. Ég get varla trúað að Snorri hafi verið svo sjálfráður. Og ekki er líklegt að konungur né her hans hefði haft tíma til þess að hlýða á jafnlangt kvæði né tækifæri til að láta hrífast af því þegar herirnir voru á rás hver á móti öðrum. Hentugasti tíminn var auðvitað einmitt þegar menn áttu að rísa og herbúast. Þormóður var ekkert fífl, það vitum við. En fífl myndi hann hafa verið, ef hann klukkustund eða máské lengur eftir birting hefði verið að flytja kvæði um dynjandi hana-fjaðrar og þræla sem ganga til vinnu sinnar. Mér þykir sennilegast að Þormóður sjálfur hafi ort þessi fjögur vísuord í því skyni að binda kvæðið betur saman við tækifærið. Og Snorri hefur mjög vel getað haft aðrar heimildir en þessa, ef til ber jafnvel munnlegar.

Mörgum mun þykja kynlegt að Þormóður hér getur þrælanna — hvað eiga þeir við her Ólafs konungs? Þormóður var gott skáld, og varla hefur hann sett inn þrælana bara til þess að fylla helminginn með einhverju. Hann hlýtur að hafa haft hugsun, og hún var, ef ég villist ekki, þessi: nú verða þrælar að rísa og byrja þunga vinnu sína —

en við hermenn erum líka vílme gir, okkur er víl og erfíði fyr höndum, enn verri: flestum okkar bíða nú sár og mörgum líflát. — Þetta væri bæði satt og skáldlegt, og held ég því að það hafi verið tilgangur Þormóds, þegar hann gat þrælanna.

En nú tekur við frumkvæðið, og er byrjun þess hreint og beint vitlaus, ef handritunum skal treysta. »Vaki ok æ vaki» (eda: vaki æ ok vaki) — ætli kapparnir gætu haldist vakandi ávalt, si og æ? Enda lætur Saxi Hjalta segja: »ocius evigilet,» þ.e. »vakið óðara, nú þegar.» Þetta æ hlýtur eflaust að vera ritvilla, og held ég að hið rétta mun vera ár (sbr Völkv. 9: ár brann hrísi alpurr fura). Jafnlitla breytingu mun vera heimilt að gera á texta handritanna. — »Vina höfuð» — hvað er nú þetta? Þó að ég mæli á móti svo miklum fræðimanni sem Sveinbirni Egilssyni — það er heldur djarft — þá verð ég að gera það. Hann heldur að »vina höfuð» sé »amici præstantissimi.» Auðvitað hafði hann miklu næmara og greinara máltilfinningu en ég, og vil ég alls ekki neita að þessi þýðing hans getur verið rétt. En þetta gerir ekki bragarháttin betra. »Vina höfuð» er ekki málaháttur né fornyrðislag, ekki einu sinni ef við mætum lesa »haufuð.» Það mætti með þessu skilyrði hæfa í kvíðuhætti, en ekki nema í ójöfnu vísuorði; samt er þetta vísuorð jafnt. — En Bjarkamál eru ekki íslenzkt kvæði né norskt, heldur danskt, og vera má að dönsk fornskáld hafi ekki verið eins aðgætin um háttin og norsk og íslenzk? — Því ekki? Höfundur Bjarkamála var ágætt skáld, það er augljóst, en ekkert leirskáld, og við höfum varla rétt til þess að efast um braglist hans. — En »Hildar leiki» í öðru erindinu? Það er ekki reglulegur málaháttur, heldur fornyrðislag! Nú — auðvitað eigum við að fylgja Wisén (Carmina Norroena) og lesa: »Heldr vekk yðr hördum Hildar at leiki»; þá verður málahátturinn fullgóður. Ég legg nú til að í staðinn fyrir »vina höfuð» lesa »vinir höfðingja» (og það er lítil breyting), sem myndi gera háttin lýtalausan og svo svara til orða Saxa: »quisquis se regis amicum --- fatetur,» »hver sá sem játast að vera vinur konungs».

Margir fræðimenn hafa bent á það að Adils konungur heitinn á ekkert við síðasta visuorðið. En hugsun N. M. Petersens, að við ættim að lesa *adils* með litlu *a*, og að það væri »æðlingens» þykir mér hardla ólíkleg, þó að Olrik kalli hana »i hovedsagen vistnok rigtig»: við þekkjum ekkert orð **adill*, hé gerist þess þörf. Ur því að Bergsbók hefur lesháttinn *adlis* get ég það til, að upphaflega orðið, sem síðan hefur verið rangfært af höndum hirdulausra eftirritara hafi verið *æðlings*, þ.e. øðlings.

Ef þessar hugleiðingar mínar eru réttar, er frumhljóðan helmingsins:

Vaki ok ár vaki
vinir höfðingja,
allir enir ceztu
øðlings of sinnar!

ROLF NORDENSTRENG.

Recensioner.

Peter Skautrup: Det danske sprogs historie. II. Fra unionsbrevet til Danske lov. Kbh. 1947. [I—VI+455 sider].

I 1944 udsendte Peter Skautrup første del af sit stort anlagte værk »Det danske sprogs historie», som jeg har anmeldt her i »Arkiv» 60 (1945) p. 107 ff. I 1947 kom anden del, hvor fremstillingen er ført op til år 1700, og tilbage staar de følgende århundreder, hvor — som Skautrup siger — det blev opgaven at pleje, bruge og almindeliggøre sproget. De forventninger, man møder med efter at have læst og studeret og benyttet første del, bliver ikke gjort til skamme, når man kommer til anden del, et digert bind. Holder tredje del denne standard, vil Skautrup ved vejs ende kunne se sig tilbage med berettiget stolthed og med bevidstheden om at have ydet en stor indsats i dansk filologi. For de mange detailler og enkeltspørgsmål taber han aldrig helheden af syne og styrer med fast kurs mod sit mål: det danske rigssprogs tilblivelse og udvikling — skildret på et bredt, kulturhistorisk og samfundshistorisk grundlag.

Man har det umiddelbare indtryk, at Skautrup er gået til sit værk med stor energi og lyst: der kan være noget oplagt, ja rent ud smittende ved forskellige af bogens kapitler, som uvilkårligt river læseren med sig og får ham til at fornemme sprogets pulsslæg og liv. Det »strengere» stof, det udpræget sproglige med mange illustrerende og underbyggende eksempler, meddeles i oversigter med mindre skrift. Det må håbes at den alment interesserede læser ikke springer disse tungere afsnit over, men studerer dem igennem. Alt i alt vil jeg tro, at andet bind er noget vanskeligere at arbejde sig igennem end første bind; stoffet synes genstridigere; forarbejderne til et indgående studium af det 16. og 17. århundredes sprog er ikke mange.

Skautrup har et åbent blik for stillagets betydning, og forskeren, der er interesseret i stilhistorie, kan hente mange nyttige og værdifulde oplysninger i dette bind. Det dramatisk spændende afspejles i overskrifter som *Sprogets liv og kamp* (Hjemligt og fremmed) — *Ordenes liv og død* — *Danskens kår* — *Danskens indre liv*.

Der er brugt følgende forkortelser: *APhS*=Acta Philologica Scandinavica, *Arkiv*=Arkiv för nordisk filologi, *GG*=Johs. Brøndum-Nielsen »Gammeldansk Grammatik» I—III (1928—1935), *ODS*=Ordbog over det danske sprog.

Sproget er klart og fast, ofte med en bunden varme, til tider krydret med kærnefulde ord, der viser os forfatterens vestlige orientering i Danmark.

Værket rummer disse kapitler: V. Yngre middeldansk (1350—1500). VI. Ældre nydansk (1500—1700). A. Reformationstiden (1500—1600). B. Den lærde tid (1600—1700). Kapitel VI A har følgende paragraffer: Historisk baggrund, kilderne, Danskens kår, sprogets reformation, sprogsfærer og individuelt sprog, orddannelse, ordforrådet — der giver et indtryk af bogens opbygning og viser dens faste komposition.

Enkeltheder og synspunkter kan diskuteres og skal diskuteres. Afvigende opfattelser vil dog — saa vidt jeg kan skønne — ikke ændre noget væsentligt i helhedsbilledet. I det følgende skal jeg meddele en række iagttagelser, der skal tages som udtryk for den interesse, hvormed jeg har fordybet mig i dette rige værk. En fyldestgørende anmeldelse af et værk som Peter Skautrup's kan man i virkeligheden først skrive efter årelang brug.

p. 19 f. Her omtales Brøndum-Nielsens syn paa Rimkrøniken: den skyldes ikke *en*, men en række Sorømunke, af hvilke broder Niels som den sidste har forfattet rimet om Christiørn I samt det oprindelige indledningsdigt og måske forskellige interpolationer. I »Dansk biografisk Leksikon« har Brøndum-Nielsen i en artikel om Sorømunken Niels modificeret sin opfattelse: »Naar Traditionen har knyttet Rimkrøniken til Broder N. i Sorø, maa man sandsynligvis have opfattet ham som Forfatter af Værket som Helhed. Imidlertid kan det ikke omtvistet, at Krøniken rummer betydelig Uensartethed; men det er tvivlsomt om denne skal tydes som fremkaldt af Skriften i Stoffets Art og Rimerens Oplagthed eller som Vidnesbyrd om Tilstedeværelsen af en Række Forfattere (Sorømunke fra Tiden ca. 1450—75) (XVI [1939] p. 620). Oluf Friis regner i »Den danske Litteraturs Historie« I (1945) med *en* forfatter: Broder Niels i Soer er Rimkrønikens forfatter (p. 190); i henvisningerne omtales Brøndum-Nielsens opfattelse i »Om Rimkrønikens Sprogform og Tilblivelse« (1930) samt artiklen i »Dansk biografisk Leksikon« uden nærmere diskussion. Det sidste ord synes endnu ikke sagt om forfatterskabet til Rimkrøniken.

p. 41. I et afsnit om sprogets liv og kamp i det yngre mda. tidsrum omtaler Skautrup den almindelige karakteristisk af denne periode, hvor gammelt og nyt brydes og hvor usikkerhed og uselvstændighed synes at præge de fleste skrivere. Skautrup fremhæver, at man ved bedømmelsen væsentligt har holdt sig til kilder af historisk, oplysende religiøs og digterisk art; retskilder og brevstof viser større fasthed og konsekvens i sprogformen. Iagttagelsen er betydningsfuld.

p. 44. Her nævnes verberne *dølge*, *færge*, *hærge*, *spørge*, *sværge*, *sælge*, *vælg* og *værge* med falsk *g* (efter ord som *følge* og *sørge*). Substantiverne *valg* og *salg* kunne være medtaget.

p. 46. Her nævnes den mulighed, at *somme* og *tommel* kan have *a*-omlyd. Jeg regner med, at ordene *somme*, *sommer* og *tommel* (vn. *sumr*, *sumar*, *þumall*) ikke kan have *a*-omlyd, idet jeg slutter mig til Hultman og Hesselman (se »Omljud och brytning i de nordiska språken» (1945)): *m* har hindret *a*-omlyd. Vi har tidlig lydaabning af *u* til *o* (sml. *um* > *om* og *sum* > *som*) og videre udvikling af *o* til *ɔ*. Verbet *komme* har haft dobbeltformer i ældre middeldansk (*kum(m)æ* og *kom(m)æ*) og siger intet om *a*-omlyd (under den forudsætning at man fastholder *a*-omlyden).¹

p. 47 f. (se ogsaa p. 52). Formen *dattær* (< *dottær*) mener Skautrup snarest er opstaaet i østdansk; jysk har *dætter* såvel i sg. som i pl.; denne form tænker Skautrup sig opstaaet ved afrunding af (pl.) *døttær* (1381 Katerina Eriksdætter), jf. Skautrup ANF 41 p. 16 f. (som der ikke henvises til i litteraturhenvisningerne!). Brøndum-Nielsen nævner den mulighed, at *æ*-formen snarere er en infortisudvikling af *-dattær* (GG §§ 128 og 141 anm. 3).

p. 52. Her anføres *læs*, *skygge* og *sværm* med vokalen fra de tilsvarende verber i et afsnit om bøjning sammen med *nægæl*, *stædh*, *søn* og jysk *næt* og *dætter* med vokal fra sg. (om *dætter* se ovenfor). Substantiverne *læs*, *skygge* og *sværm* hører vel rimeligere hjemme i en oversigt, der kunne hedde: Analogidannelser og differentiering.

p. 53 (sml. p. 195): *bysens*, *købmentzsens*, *lantzsens*, *legemssens*, *solsens* (Sydrak). Der burde her være tilføjet, at *legeme* er en oprindelig *an*-stamme (> neutrum), og at *sol* som femininumsort ikke skulle have gen. sg. bestemt form *solsens* (analogidannelse efter de maskuline og neutrale *a*-stammer). Det kan nævnes, at Lucidarius har *manzæns*, der følges af *siælsæns* (se Marius Kristensens udgave »En dansk klosterbog fra middelalderens slutning» (1933) p. 102, 6 og 102, 7).

p. 56: Lighedannelser efter præt. er inf. som *luckis* (Hel. Kv.) for ældre *lykke* og *slukkæs* (Harpestr.) for ældre *slykke*. Da de *ja*-verber, der i dansk, er gået over til *ø*-verbernes gruppe, viser infinitivvokalens sejr: *væрге værgede*, *kræve krævede*, *hylle hyllede*, *dvæle dvælede*, *flytte flyttede* etc. (vn. *verja vardi*, *krefja krafði*, *hylja huldi*, *dvelja dvaldi*, *flytja flutti* etc.), må *lukke* *lukkede* og *slukke* *slukkede* kræve en særlig forklaring. For *lukke*'s vedkommende kan der henvises til det stærke verbum *lūka* (vn. *lūka lauk*). Brøndum-Nielsen regner med tidlig sammenblanding mellem *lyk(k)ia* og *lūkæ* (§ 62 I p. 90 og § 302 anm. 1); der er tilknytningsmulighed mellem partc. neutrum *lukit* (det stærke verbum) og *lukt* (det svage verbum). I ODS hedder det under *lukke*: *lukke* vistnok omdannelse af *lykke*, *løkke* efter præt. og partc. *lukte lukt* (XIII, 52). Under *slukke*: Formen *slukke* er opstaaet

¹ Se »Studia Germanica tillägn. E. A. Kock» (1934) p. 4 ff. (hvortil der henvises) og AphS XVI (1942—1943) p. 255 f. Torp og Falk regner med lydåbning af *u* til *o* i *somme*, *sommer* og *tommel* (se »Dansk-norskens lydhistorie» (1898) p. 152). Se tillige 2. udgave af min »Oldnordisk Grammatik» (1946) § 19.

ved omdannelse af *slykke* efter præf. og partc. *slukte slukt*; jf. IV *lukke* (XX, 551). Kan det tænkes at rimformationen kan have spillet ind, så *lukke* (for *lykke*) har været med til at fremkalde *slukke* (for *slykke*)?

Skautrup fremhæver, at enstavelsesformer i præf. af stærke verber og *ja*-verber m. fl. på *l*, *n*, *r* og *s* kan afhjemles i næsten alle tekster: *blæss*, *bær*, *dyll*, *skin* etc. Former som *hør*, *kær*, *løn*, *men* (låneord), *tiæn*, *wijs* (oprindeligt *ō*-verbum) og *toll* (oprindelig *ē*-verbum, vn. *polir*, sml. nysv. *tål*) må betragtes som analogiske efter de stærke verber og *ja*-verberne. Et særligt forhold gør sig gældende i typen *hørær* (vn. *heyrir*), hvor vi har *r*+vokal+*r* med mulighed for sammentrækning (sml. nyda. komparativ *klarere* udtalt som *klaer*, *læreren* > *læren* o. lgn.). Jeg tillader mig at henvise til min undersøgelse af kortformer af verbernes præsens i glda. (APhS XI (1936—1937) p. 146 ff.).

p. 62: Nogle ord er blevet forkortet, idet deres endelse er blevet opfattet som bestemthedsendelse. Her omtales *drot* (vn. *dróttinn*), *jætte* (for ældre *jætten*) og *klædebon* (for ældre *klædeboneth*). Formen *jætte* opfatter Brøndum-Nielsen som en gammel hypokoristisk sideform (*an*-stamme) til *iatun*, *iætæn* (sml. fsv. *iætte*) (se § 396 anm. 1. med henvisninger). Ordet *klæthabonath* (vn. *klæðabúnaðr*) mener Brøndum-Nielsen er udviklet igennem *klædhæbonæ* (med tab af udlydsspiranten) til *klædhæbon* (ved apokope). Det hedder i GG: »Udviklingen forudsætter altsaa ikke Opfattelse af Ordet som bestemt Form i Ntr. saaledes som almindeligt forklaret» (§ 390 anm. 5).¹ Litteraturhenvisningerne hos Skautrup har henvisninger til Såby (i Blandinger udg. af Universitet-Jubilæets danske Samfund I (1881—1887) p. 24 f.) og Otto Jespersens afhandling om subtraktionsdannelse (i Festskrift til Vilh. Thomsen (1894) p. 1 ff.) og tilføjelsen: Jf. dog Brøndum-Nielsen GG. II. (1932). 342, 352. For ordet *jætte*'s vedkommende synes der ikke at være tale om en subtraktionsdannelse, og for *klædhæbon* er det tvivlsomt (det maa dog mærkes, at dette ord oprindeligt har haft 4 stavelser; sml. *iorthædrottæn*, der kan være udgangsformen for den forkortede form *drot*).

p. 74. Om adjektiv-typen på *-en*: i *grønne lund*, *med røden guld* etc. (oprindelig mask. akk. sg.) skriver Skautrup: »Man har formodet (Agnes Agerschou),² at formen på *-en* skulde være et særligt vestdansk (jy.) drag. Dette synes dog mindre rimeligt, når jysk ellers inden for morfologien viser den mest fremskredne simplificering. At typen er alm. i den jyskprægede Ivan Løveridder I (*met søden røst*, *j grønne lundh*, *i dyvben dal* osv.) kan næppe tjene til støtte for teorien, men viser vel blot, at typen som stående og produktivt folkeviseelement også kan brede sig til den romantiske digtning; den

¹ Såby, Otto Jespersen og ODS.

² Sprog og kultur XII (1943) p. 69 f.

var jo rytmisk bekvem». Man fristes til at slutte sig til Skautrups argumentation.

p. 85 f. Her anføres suffikser af fremmed oprindelse, der blev produktive i dansk: *-else*, *-ende* og *-er(e)*. Brøndum-Nielsen regner som Marius Kristensen med, at *-ælsæ* er lånt fra middelnedertysk (GG §§ 5, II, 18 og 219 anm. 6). D. A. Seip har i en meget grundig, omfattende og vigtig undersøgelse »Om suffikset *-else* i nordisk» (i Festskrift til Olaf Broch (1947) p. 209—242) — der er kommet efter, at Skautrup havde afsluttet sit værk — godtgjort, at den almindelige opfattelse af dette suffiks er forkert. Jeg noterer her nogle af Seips resultater: Suffikset *-(e)lse* er kendt fra norsk fra det 12. århundrede, både i det oversatte *røykelsi* (neutr.) og i *vardveitlsa* ved metatese. I norske skrifter fra det 13. og 14. århundrede forekommer der mange eksempler. Ogsaa i ældste svensk og dansk findes der flere eksempler. Suffikset er opstået ved metatese af *-sl-* i de fleste germ. sprog, men senere i middelnedertysk end i nordisk. Ved metatesen bliver suffikset stærkt produktivt og bliver knyttet til alle slags verber, ikke mindst til låneord (!), som ikke havde nogle nedarvede afledninger i sproget. Enkelte ord på *-else* er lånt.

p. 96. Om (*i*)*blandt* står der yderst kortfattet, at det er kommet af *i bland med*, egl. »i blanding med». Læseren faar intet at vide om, hvordan *t* er opstået. I litteraturhenvisningerne henvises der til D. A. Seips forklaring (Norsk tidsskrift for sprogvidenskab IX (1938) p. 175) og min modifikation af denne (Danske Studier 1941 p. 121 ff.). Seip regner med differentiering, ved sammenstødet af *-ndn->-nn-* opstod der et beskyttende *t*; jeg regner med sammenstød af *bland* og pronominalform med *th-* (*bland the*, *bland them* etc., altså *-ndd->->-ndd->-nt-*). Seip har for nylig føjet nogle bemærkninger til min behandling af ordet; han mener, at det ikke er usandsynligt, at sammenstødet af *bland* og pronomen (*de*, *dem*) kan have spillet en rolle, »men best vilkår for differensiasjon er det når lydene kommer ved siden av hverandre i faste forbindelser». En sådan fast forbindelse er *bland med* (*mællan*), der kan påvises i den gamle norske bibeloversættelse »Stjórn», i det danske skrift »Hellige Kvinder» og i Hans Mogensens oversættelse af Philippe de Commines memoirer. Seip hævder: »Et uttrykk som har så stor geografisk utbredelse, og som er i bruk i så langt tidsrom, kan ikke ha forekommet sjelden. Det må ha vært et fast uttrykk i store deler av Norden i temmelig lang tid, utbredt nok og lenge nok til at *blan(d)* i denne stilling kunne differensieres til *blant* foran *m*». Hvis *-t* i *blant* med Brøndum-Nielsen er opstået ved emfatisk konsonantudvikling (GG § 356, 2) kunne man, som Seip gør opmærksom på, have ventet former med *-t* tidligere end vi gør; formen *blant* er relativ ung (se D. A. Seip »Bland og blant», Danske Studier 1945 (udkommet 1947) p. 147 f.).

p. 101. I et afsnit om ordenes liv og død hedder det, at ord som æmda. *thagær*, *thegær*, straks, når, så snart og *ænsæ* tabes. Det er et

spørgsmål. om det ikke burde hedde, at *thaghær*, *thæghær* (vn. *pegar*) afløses af *thær*, det senere tidsord *der* (altså oprindeligt stedsadverbiet, vn. *par*). Formerne *thæghær*, *thaghær* er tidligt blevet til *thær*, *thar* ved tab af spiranten i tryksvag stilling (allerede lovteksterne har sådanne former, håndskrifter af Jyske lov); æ-formen fik støtte af stedsadverbiet *thær* (<*par* ved palatalisering i tryksvag stilling), se GG §§ 129,4 og 392,4 samt »Sproglig forfatterbestemmelse» p. 93 f. Formen *thar* kan ikke skyldes påvirkning fra stedsadverbiet, der normalt har æ-form i de ældste danske tekster, med mindre man regner med, at *thar* har faaet *a*, mens det endnu hed *par*. I ODS hedder det under konjunktionen *der*: æda. *thær*, *thar*; opr. sa. ord som II. *der* (udviklet af bet. 5), maaske paavirket af æda. *thæghær* (*thaghær*), saa snart som (oldn. *pegar er*) (III (1921), 638). Brøndum-Nielsen nævner muligheden af sammenfald af *da* (<*thä*) og *der* (<*thar*, *thær*) i GG § 399 anm. 9. Jeg savner i litteraturlisten en henvisning til Birger Bjerres grundige og dybtgående undersøgelse »Nordiska konjunktionsbildningar med temporal innebörd» I—II (1935 og 1938). Bjerre gør opmærksom på, at vi endnu ikke ved i hvilket forhold *thæghær* og *thaghær* står i til hinanden, da ordets etymologi er ukendt (I p. 329) og behandler efter Brøndum-Nielsen i »Sproglig forfatterbestemmelse» forholdet mellem *da* og *der* (II p. 235 f.; *da* savnes helt i visse tekster, f. eks. i Peder Palladius' Visitatsbog).

p. 109. Her omtales forskellige grupper af låneord, bl. a. dyreord som *dromedar*, *kamel*, *løve*, *panter* o. fl. Ordet *løve* findes allerede i Flensborg stadsret i den apokoperede form *lœu* (se Marius Kristensen »Fremmedordene i det ældste danske skriftsprog» p. 39; om de forskellige former af *løve* se GG § 310 anm. 3).

p. 118. Om adjektivet æmda. *ill* (vn. *illr*) siges det, at det tidligt gik tabt i normen (kun adverbiet *ilde* bevarede). Det bør dog bemærkes, at *ilde* også kan optræde som adjektiv: en ilde lugt o. lgn. (se ODS); *ilde* svarer ved sin form paa *-e* til adjektiver som *bange*, *ringe*, *lige*, *stille*, *øde* og *lille*.

p. 182. Til den ortografiske oversigt kan tilføjes eksempler på, at vi i det 16. arhundrede kan finde *e* brugt for *æ* i åben stavelse: pl. *eræ*, *weræ*, *kieræ* (Hans Tausen), *glede*, *vere* (Chr. Pedersen), *vere*, *bere* (Christian III's bibeloversættelse). Eksempler som *bere*, *vere* og *glede* viser løsnet forbindelse fra *bar*, *var* (mærk dog her formen *wor*, *vor*) og *glad* (*a*: *æ*). For *glede*'s vedkommende må den mulighed tages i betragtning, at vi kan have lydlukning ved *ð* (sml. GG § 147 anm. 4).

p. 198. Det hedder her, at analog brydningsvokal er indført i *hialp* (for *halp*). Dette udtryk er ikke så heldigt, da det oprindelige bøjningsskema har været: *hialpæ*/*hiælpæ* — *halp* — *hulpæ* — *hulpæn*. Efter John Svensson (»Diftongering med palatalt forslag i de nordiska språken» 1944) er den primære brydningsvokal *iæ* (og ikke *ia*). Hvis Svensson har ret, har vi i ord som *hjælpe*, *bjærge*, *hjerte*, *hjerne*, *sjælden*, *bjælke* etc. ikke en progressiv *i*-omlyd som almindeligt antaget (GG

§ 177). Hvis den gamle opfattelse er rigtig, har vi en overgang *hialpæ* > *hiælpæ*. Formen *hialp* har eksisteret, mens vi havde såvel *hialpæ* som *hiælpæ* (efter Svensson har vi en overgang af *iæ* til *ia*, altså en depalatalisering, diftong-dissimilation).¹ Det rigtige er at sige, at vi har fået analogisk *j*, da *halp* jo havde *a* i forvejen! (jf. GG §§ 347,2; 354,2; 385,2; sml. også *stjal* for ældre *stal*).

p. 199. Her omtales enstavelsesform af præsens af stærke verber og *ja*-verber (jf. I p. 274 samt min kommentar til p. 56); Skautrup nævner former som *læn*, *skill* og *wis* samt *tal*, men *læn* er *ia*-verbum og *wis* og *tal* *ō*-verber.

p. 202. Skautrup nævner tidskonjunktionerne *der*: *da*, og i litteraturhenvisningerne henvises til Brøndum-Nielsen »Sproglig forfatterbestemmelse» p. 93 f. Jeg har omtalt Birger Bjerres bog (se bemærkningerne til p. 101.)

p. 214. *f.* om bibelsprog. Skautrup fremhæver, at det bibelske indslag i dansk ikke er stort. Christian III's bibel blev ikke en folkebog. Skautrup skitserer en undersøgelse: »Var biblen blevet en folkebog, i sin helhed tilgængelig og læst — som det skete i England — vilde resultatet sikkert være blevet et andet. De bibelske citater, fyndord, talemåder og faste forbindelser er i virkeligheden ikke meget fremtrædende i dansk (om end deres tal dog nok er større, end de fleste tænker sig), og de er kommet ind og blevet fælleseje fra tid til anden, men nogen samlet undersøgelse af, hvornår den gængse form i nydansk er dannet, og hvilken bibeltext den udgår fra, foreligger endnu ikke». Vi har her et eksempel på, hvad der er at gøre inden for dansk filologi.

p. 222 *f.* skriver Skautrup om Hans Tausens sprog: »Det er vanskeligt nu at afgøre, hvor individuelt og særpræget Tausens sprog har været følt af samtiden. Der kan samles ikke få ord, som kun forekommer hos ham, men da en del af disse ord kan genfindes i nulevende dialekter, har sagtens de allerfleste hørt talesprogs kredse til også på hans tid. Dog er det utænkeligt, at han ikke skulde have formet nye ord og udtryk. En så oprindelig kraft som Tausen har sikkert i sin forkyndelse skabt adskilligt sprogligt nyt.» Paa den filologiske ønskeddel står der mange ønsker, bl. a.: undersøgelser af sproget i Christian III's bibeloversættelse, Poul Helgesens sprog, Hans Tausens sprog, Chr. Pedersens sprog, Palladius' sprog, Anders Sørensen Vedels sprog i Saxo-oversættelsen (bl. a. ordforrådet, forholdet mellem låneord og hjemligt ordstof etc.).

p. 323. Leonora Christina skriver *bysse* i Jammersmindet, der kan betegne en udtale med *y*. GG omtaler ikke ordet i § 164 om lydåbning af *y* til *ø*. Rigsdansk har *dysse* (subst.) og *dysse* (verbum) med *y*,

¹ Om John Svenssons opfattelse af brydningen se bl. a. mine afhandlinger »Er Brydningen et Omlydsfænomen?» (Arkiv 61 (1946) p. 157 ff.) og »John Svenssons Brydnings-Teori» (Danske Folkemaal XV (1947) p. 1 ff.).

kysse med *y* < [ø] (trods foranstaende *k*) og *basse* med markeret lyd-åbning. Kalkar har som opslagsform *busse* og i suppleringsbindet *bu[ø]sse* og eksempler (talrige sammensætninger) såvel med *y* som ø. Dette låneord skrives i Københavns Bagersvendes Skraa *bussen*, d.v.s. *byssen* og *byssæ* i Rimkrøniken.

p. 324: »For de lange lyd [æ·] og [e·] er normen fast, henh. *æ* og *e*. En undtagelse danner *der* og *her*, jf. Moths *dèr* og *hèr*, der gengiver en udtale med langt *æ*». I nuværende dansk findes foruden *her* og *der* (med forskellige udtaleformer *ê*, *ē* og svækket vokal), former som *legeme* (der ogsaa kan have kort *æ*), *eventyr* (: *æventyr*), *sjette*, *fjerde* og *tjene* (samt *tjener* og *tjeneste*, der ogsaa kan have kort *æ*, se GG II p. 382), som svarer til kort *jæ* i ord som *bjerg*, *jern*, *fjern*, *stjerne* etc. Talordet *fjerde* har oprindeligt kort *iæ/ia* (gl. *fjærthæ/fjarthæ* opstået ved brydning af en *e*-form), men har faet forlængelse ved *rd* (sml. ord som *hård*, *gård*, *ord*, *jord*, *bord*, *fjord* etc.). Forholdet mellem udtaleformen [he·r] og [hæ·r] vil jeg vende tilbage til i en specialundersøgelse.¹

p. 332—349. Her gives en meget vigtig oversigt over rigsmålsudtalen omkring 1700. Skautrup tager med rette alt muligt forbehold og fremhæver de stærkt glidende (labile) tilstande, navnlig hvad kvantiteten angår. Der henvises til Aage Hansens meget nyttige undersøgelse om kvantitetsudviklingen i dansk rigstalesprog (APhS VI (1931) p. 97 ff.). Den dag i dag har vi på en række punkter væklende forhold, som sikkert vil blive behandlet i 3. bind.

Skautrup fremhæver, at vi i stigende grad »må regne med en betydende påvirkning fra et oplæsnings- eller læsesprog. Skriftbilledet bliver medbestemmende i den videre udvikling. Derved løftes så at sige det højtideligere, mere »korrekte« talesprog ud af det almindelige, dagligdags talesprogsniveau. Vi må med andre ord regne med en række talesprogsdrag». Der kunne her være grund til at minde om D. A. Seips interessante afhandling »Et høiere talemål i middelalderen» (Norsk tidsskrift for sprogvidenskab VII (1934) p. 211 ff.). Seip mener, at der må have eksisteret et middelalderligt højtidsmål, som har haft sin egen selvstændige lydudvikling. I nogle tillægsbemærkninger til Per Tyldens disputats »*Me — vi*. Ein studie frå det gamalnorske og mellomnorske brevriket» (1944) skriver Seip: »Forekomsten av *mer* i »*v*-distrikter» er altså et nytt vitnemål om et høiere talemål i middelalderen, et talemål som kan oppvise en særlig lydutvikling uavhengig av dagligtalen» (Maal og Minne 1946 p. 25). Seips synspunkter er frugtbare og kan utvivlsomt med fordel overføres til dansk og svensk, til såvel ældre som yngre epoker.

p. 336: »At vi i middelalderen skulde have haft en »højere« udtale med labiodentalt [v] intervokalisk, således som hævdet fra en enkelt side

¹ Se mine antydninger om [he·r] : [hæ·r] i Arkiv 57 (1944) p. 109 med fodnoten.

(Diderichsen)¹ turde være meget tvivlsomt. Også her er vel udgangspunktet læseudtalen eller det sanglige foredrag». Spørgsmalet fortjener åbenbart en fornyet undersøgelse.

p. 337. Her anføres fra Moth former som *ét, tít, frít, nýt* (Kingo *fritt* og *tiit* ~ *qvít*) med lang vokal ved *t* (<*tt*) og fra nyda. *sot* (Kingo *Soot*), *otte* og *sjette*. Forholdet i nuværende dansk mellem *nat*, *brat*, *atten* med kort *a*: *mátte*, *blát*, *grát*, *ottende* med kort [ø]: *otte* med lang *å*-lyd² (alle ord med oprindeligt langt *a*) samt *sot*, *sjette* og *otte* med lang vokal: *let*, *slet*, *ret*, *træt*, *blåt*, *mátte*, *ottende*, *otte*- i *ottesang* (vn. *ótta*), *nyt*, *frit*, *godt*, *blídt*, *hvídt* etc. med kort vokal (alle former med oprindeligt lang vokal+*tt*) vil jeg komme nærmere ind på i en specialundersøgelse. Ordet *sot* har — bortset fra visse sammensætninger som *bleg*-, *gul*-, *svind*- og *vattersot* — litterær karakter.

p. 344. Her nævnes formen *daa* da (fra Christian IV), og det hedder, at den sikkert er forekommet dagl. Brøndum-Nielsen anfører *thaa* som skånsk form (GG § 14,10). I yngre middeldansk har *thaa* (trykstærk form) stået ved siden af *tha* (tryksvag form); *thaa* har formodentlig hørt hjemme i en stor del af det danske sprogområde; den har holdt sig i skånsk, bornholmsk og svensk. Det er meget muligt at *dog* (ældre *tho*) har gjort sit til at *daa* (*do*) er bukket under.³

Skautrup nævner videre, at præet. *vaar* afløses i biblen af 1647 af *var*. Præet. sg. *wor*, *waar*, *vaar* (med rundet vokal) der er almindelig fra yngre middeldansk tid (den findes allerede i lovttekster, se GG § 137,2) støttede pl. *wore*, *waare*, mens sg. *bar*, *gav*, *sad* etc. støttede pl. *bare*, *gave*, *sade* (for *baare* etc., vn. *báru* etc.). Formen *var* med kort vokal (modsat *bar*, *skar*, *stjal*, *bad*, *sad*, *gav* etc. med sekundær lang vokal) må skyldes systemet: 4. og 5. aflydsklasse med kort *a* i præet. sg. og langt *a* i præet. pl. Der må have været indflydelse fra *bære bar*, *skære skar* (modsat partc. *vaaret*, *worren* for *været*, se p. 353, svarende til *skaaet*, *baaret*).

p. 372 tales om jambisk-trokæisk rytme med henblik paa Kingos brug af bindevokal *-e* (*Huse-ly*, *Skibe-planke* etc.). Hvad mener Skautrup med jambisk-trokæisk?

Skulle jeg kritisere Skautrups skildring af det danske sprogs historie fra 1350 til 1700 — og det har jo ikke skortet på anerkendelse fra min side — vil jeg sætte ind på dette punkt: fremstillingen kan nu og da blive for summarisk, til tider løber der unøjagtigheder med. En del af

¹ I afhandlingen »Probleme der altdänischen Orthographie» (APhS XII (1937—1938) p. 144 f.). Det hedder her: »meiner Ansicht nach ist es wahrscheinlich, dass schon im Mittelalter die Schreibung mit *ffu*, *ffw* auf ähnlicher Weise eine »höhere» Aussprache mit (langen Vokal und) [v] im Gegensatz zur dialektalen mit sekundärem Diphthong bezeichnete» (p. 145).

² Formen *otte* [ä·dø] anføres i GG § 186, 6 uden forklaring (forholdet mellem *atten*, *ottende* og *otte* lades uforklaret i GG I).

³ Sml. Brøndum-Nielsen »Sproglig forfatterbestemmelse» (1914) p. 69 f.

mine randnoter er rene bagateller og har intet at betyde for helheden, den almindelige og bredt anlagte fremstilling. Jeg vil gentage, hvad jeg sagde i min anmeldelse af bind I: . . . Fremstillingen, hvor Lydfænomener og Bøjningsforhold behandles kan blive noget summarisk, og de kronologiske Forhold ikke helt klare. Dette er selvfølgelig uden Betydning for den bredere Fremstilling, men kan nu og da drille Sprogmanden; Haandbogs-Brugeren bliver ladet i Stikken (Arkiv 60 (1945) p. 116). Jeg synes at disse ord også i nogen grad gælder for dette bind.

Det er mit indtryk, at Skautrup ikke helt har udnyttet Brøndum-Nielsens stoffyldte og rige værk »Gammeldansk Grammatik» I—III — hvad nogle af mine bemærkninger vidner om. Dermed være ikke sagt, at Skautrup skulle være enig med Brøndum-Nielsen på alle punkter. Det er netop videnskabens opgave at supplere og revidere, at komme med nye synspunkter ved omgrupperinger af gammelt og kendt stof, ved fremdragelse af nyt og ukendt stof. Revolutionerende synspunkter møder vi ikke i Skautrups andet bind som i første (akcentteorien), men mange ting er blevet sat i et langt klarere lys.

Skautrup burde vel have nævnt, at han også til udarbejdelse af dette bind har haft hjælpere. De mange enkeltundersøgelser, med mange illustrerende eksempler (f. eks. karakteristikken af folkevise-sproget, af Anders Sørensen Vedels sprog m. m.), kan han umuligt have haft tid til selv at foretage. Dette forringer på ingen måde værdien af hans store indsats. Måske er det blevet betragtet som en selvfølge, at der også blev ydet hjælp til dette bind som til det forrige.

Litteraturhenvisningerne (p. 410—438) er udarbejdet af Karl Martin Nielsen, der også udarbejdede litteraturlisten til bind I. De synes udført med stor grundighed og megen omhu. Jeg har i det foregående suppleret listen med nogle henvisninger; jeg fremhæver Birger Bjerres værk om de nordiske konjunktionsdannelser og nogle undersøgelser af Seip.

Til slut skal jeg fremhæve nogle afsnit, som jeg finder særligt interessante og værdifulde såvel for sprogmanden som for den alment interesserede læser. Jeg tænker på § 41 om sprogsfærer (talesprog, skriftsprog, den diplomatisk stil, folkevise-sproget), § 49 om sprogets reformation (skriftsprogsnormen, det kommende rigsmål), § 50 om sprogsfærer og individuelt sprog (talesprog og talersprog, skriftsprog, bibelsproget, individuelt sprog), § 56 om danskens indre liv (sprogsfærer, det bedste sprog, skriftsprogsnormen, rigsmålet) og § 57 om kunst i sproget (prædiken, arkaismer, barok).

Når bind III foreligger, der fører skildringen helt op til nutiden, vil det være muligt at få det samlede overblik over Skautrups arbejde og give den samlede vurdering. Men som jeg sagde i indledningen: allerede nu er det let at se, at Skautrup har skabt et såre fortjenstfuldt værk, et værk der sikkert vil blive læst og studeret med grundig iver

af universitetsstuderende og alment interesserede læsere, ikke mindst de kultur- og samfunds-interesserede, der har den dybe forståelse af sprogets opgaver, funktion og betydning, dets vækstbetingelser og svingninger i de løbende tider.

København

HARRY ANDERSEN.

Arne Bengtson, Nils Ragvaldi, Domareboken och Linköpingslegendariet. En filologisk författarbestämning och ett bidrag till kännedomen om det senmedeltida vadstenaspråket. (Lundastudier i nordisk språkvetenskap, utgivna av Ivar Lindquist och Karl Gustav Ljunggren. 4.) Akademisk avhandling Lund 1947. 273 s. + 2 pl.

Upphovsmännen till många litterära alster från det medeltida Sverige är okända, och det svenska medeltidsspråket är fortfarande i mycket outforskat. Bengtsons avhandling berikar vårt vetande på dessa båda punkter. Utgångsläget för undersökningen är följande.

Cod. Holm. A 1 från 1526, som är en avskrift, innehåller i ordning: pentateukparafrasen, översatt på 1300-talet, Josuaboken, enligt hs:s uppgift översatt av Nicolaus Ragvaldi (generalkonfessor i Vadstena † 1514), Domareboken, i vilken översättaren icke uppgives, samt en rad bibelböcker, översatta till svenska av nådendalsmunken Jöns Budde vid slutet av 1400-talet. Cod. Linc. B 70 a börjar med en legend om den heliga Amalberga, enligt inledningen översatt av Nicolaus Ragvaldi. Därefter kommer fjorton legender, i vilka ingenting säges om översättaren. Dessa sammanlagt femton legender kallas numera ofta Linköpingslegendariet (Link). Efter detta följer i hs ett antal stycken, översatta av i regel namngivna personer.

Bengtsons bok vill visa, att Nicolaus Ragvaldi översatt också Domareboken samt icke blott den första utan alla legenderna i Link. Dessutom meddelar den kunskaper om det samtida vadstenaspråket.

Strängt taget ger boken mer än titeln anger, då den utgöres av författarbestämning, förlagestudier, studier i översättningsteknik och studier i yngre fornsvenskt språkbruk. Därtill kommer en exkurs, där en Gödels åsikt avvisas, enligt vilken A 1 och B 70 a vore av samma hand. Dessa delar av avhandlingen är emellertid icke fristående utan stöder varandra inbördes, och undertiteln är därför fullt korrekt. Däremot förefaller det föga lämpligt att i en modern avhandling kalla ifrågavarande texters upphovsman med ett blandspråkigt namn, även om dessa själva gör så.

Som sitt viktigaste mål anger förf. s 9 att »genom en språklig undersökning konstatera, huruvida det av Klemming¹ för Domareboken

¹ MB 2 s 431.

och av Carl Larsson¹ för Linköpingslegendariet framställda antagandet är riktigt» (näml. att NR utfört översättningarna). Tyngdpunkten ligger alltså på författarbestämningen, och en sådan är naturligtvis av nöden, försåvitt det är riktigt, att »Klemmings uppgift hade visserligen accepterats av den senare forskningen, men innebar ju endast ett antagande utan bevis». Detta påstående kräver en granskning.

I efterskriften till MB 2 säger Klemming bl. a.: »Domarebokens uttolkare är ej namngifven. Spåket och anordningen av öfverskrifterna synas dock utvisa, att Nils Ragwaldi äfven öfversatte denna fortsättning av Josua bok.»

Naturligtvis kan ingenting byggas på Klemmings allmänna intryck av språket, då de endast givits påståendets form. Däremot vill man gärna tillmäta hans omdöme ett tungt vitsord i vad avser anordningen av överskrifterna, vilken dessutom är lättare att värdera än språket. Anm. har ansett sig böra utföra de bakomliggande tankegångarna.

I pentateukparafrazen är överskrifter sällsynta och korta.

Av böckerna i Jöns Buddes översättning börjar Judith med en allmän inledning, som refererar till hela boken. Ester inledes med *Jncipit liber hester*. Ruth börjar *Rubrica Jncipit ruth Capitulum j*. Första Mackabéerboken inledes med *Rubrica. Prologus jeronimi Jn libros machabeorum*, andra med *Hær bœrias annor boken Machabeorum*. Uppenbarelseboken har en *Prologus in apocalipsim*; därefter kommer *Apocalipsis sancti iohannis apostoli*. — Kapitlen bär i regel endast nummer, ibland saknas tom. det. Härom förf. s 30 not 28.

Josua boken börjar med en kort innehållsöversikt över hela boken, omtalar att NR gjort översättningen och uppmanar till bön för hans och avskrivarens själ. Varje kapitel har överskrift med innehållsangivelse. Domareboken börjar *Rubrica Hær æpther bœrias the boken som kallas judicium*. Omedelbart därpå kommer *fførsta capitulum hwru israels folk æpther josue dødh begærade aff herranom gudhi annan høffwidzman*, dvs. kapitelöverskrift av samma typ som i Jos och som i alla följande kapitel också i Dom.

Jos + Dom har alltså, som förf. påpekar s 29 not 28 (början), kapitelrubriker, som anger resp. kapitelens innehåll, detta till skillnad från övriga bibelböcker på fornsvenska. Draget bör härstamma från NR:s originalöversättning; jag undantar naturligtvis senare delen av inledningen till Jos *thzta wændhe war kære fadher her niels rawaldi gudhi til hedhers Oc idher allom sinom ælskelige systhrom til hugnadh. thy bedhis got før hans siæl*, vilket kan helt härröra från avskrivarens men också kan vara av henne endast omredigerat efter lägets krav.² Men detta är icke nog. Enbart med ledning av det ställe i rubriken till Jos, som nyss anförts, kan det givetvis icke avgöras, vad *thzta* syftar på, Jos eller Jos + Dom. Carl Larsson antar uttryckligen, Ord-

¹ Ordföljdsstudier s 114.

² Jämför Nelson i NTBB 1943 s 31 med not 3.

följdsstudier 114 not 4, att det senare är fallet. Det är säkert riktigt: överskriften slutar nämligen *Oc glømis ey syndirskone som thzta screff.* Det är ju samma avskrivarhand i Dom som i Jos! Man lägger också märke till att Dom:s allmänna inledning inskränker sig till det minsta möjliga: *Hær æpther børias the boken som kallas judicum.* Ytterligare kunde man understryka ordet *æpther*, vilket skulle ha fallit sig vida mindre naturligt för en nytillträdande översättare.¹

Forskningen efter Klemming har enligt förf. »accepterat» dennes påstående. Och det kan nog sägas gälla om de hos förf. s 8 not 8 anförda verken — var till kunde läggas en så viktig auktoritet som R. Pipping i NordKultur VIII:A s 109. Men i övrigt vill anm. utbyta ordet »accepterat» mot »underbyggt». Förf. borde enligt anm:s mening i en forskningshistorik i början av boken ha samlat alla tidigare rön beträffande språket i Jos och Dom. De pekar otvivelaktigt på samma håll som förf:s. Han borde med andra ord ha byggt på sina föregångare, ej skjutit dem åt sidan. Utöver de på spridda ställen i boken, särskilt i kap. 8 och 9, nämnda arbetena vill anm. endast såsom särskilt viktigt framhålla Hesselman I och y, s 244.² — Somliga av dessa litteraturställen säger jämförelsevis lite, men andra är av ganska god beviskraft, och det går inte an att degradera dessa tidigare framdragna fakta till »ytterligare indicier» på samma sak, som förf. nu kommer och visar med sina metoder.

¹ Anm. har kombinerat denna av Klemming gjorda men aldrig redovisade granskning med en undersökning av slutet av bibelböckerna i MB 2.

Jos har ingen särskild avslutning.

Dom slutar *oc swa lyktas boken som kallas judicum Deo gracias.*

Judith: *Loff oc æra wari gudhi for the hælga fruma nu æ fer utan cendha Amen.*

Esther: *The hælgha frum hester bidhi for oss alla at wij aldrig maghom j syndh celler skam falla.*

Ruth: *Hær lyktas twa bøkir Machabeorum Jwdit hester oc Ruth. wtyddha j wart closther nadhendal aff gudhelighom brodher Brodher jens buddha Anno domini Mcdlxxxiiiij. Then almæktogaste gudh Miskunne the siælenne Amen.* — Detta visar f. ö., att Jöns Buddes bibelöversättningar i avskriften i MB 2 icke står i samma ordning som i hans eget manuskript eller i varje fall i de förlagor, som varit tillgängliga i Vadstena. Ty därefter kommer

1 Mack, som icke har särskild avslutning.

2 Mack slutar: *Hær lyktas twe machabeorum bøkir wtydde j nadhendall aff brodher jens budde Anno domini Mcdlxxxiiiij.*

Uppb har ingen dylik avslutning, men den står sist i cod. A 1 och följes av en del uppgifter om dennas tillkomst.

Alltså: Slutet av varje bok markeras med några (av översättaren tillagda) ord, som för läsaren gör klart, att ett större helt är slut. Ett undantag är 1 Mack. De båda Mackabéerböckerna är emellertid nära besläktade till innehåll och form och behandlas i detta avseende som en enhet. Detsamma gäller Jos och Dom, där Dom:s innehåll är en direkt fortsättning på Jos:s. När slutfrasen kommer först efter Dom, tyder detta på att översättaren är densamme i båda böckerna.

² De av H. anförda exemplen på behandling av *i* och *y* hos »N. Ragwaldi» är — vilket framgår vid en excerpering — hämtade från såväl Jos som Dom, varför en hänvisning till detta ställe verkligen hade pekat på motiv för H:s uppfattning, vilket icke är fallet med det citerade stället i Språkformen i MB 1.

Linköpingslegendariet är till fördel för avh. icke så omskrivet. Hj. Alving har visat, att B 70 a har en exceptionellt hög procent inverterad ordföljd efter *oc*, vilket utgör en likhet med den autentiska NR-skriften JMÖ. Här har förf. förtjänsten att ha framhållit (s 211), att överensstämmelsen mellan Link. och JMÖ är ännu större än Alvings siffror antyder. Förf. har emellertid icke heller här varit tillräckligt uppmärksam på vad handskriften själv kan vittna. Det vore sannerligen egendomligt, om avskrivarskan hade placerat översättningen av Amalberga först i legendsamlingen, om hon inte haft klart för sig, att den var äldre än de andra. Men då bortfaller också talet om att Am har två dateringar. Inledningen, avtryckt hos förf. s 8, måste i sin förvisso obehändiga formulering fattas så, att de övriga legenderna översatts 1514: i relativsatsen *som war kære fadher her nigils rawaldi wændhe aff latino oc oppa swænsko i sinne ytersta sywkdöm sot* hänför sig tidsbestämningen endast till *the hœlga iomfrwr hystorias oc hœlga manna*. Härav torde kunna slutas, att hela relativsatsen hör endast till det sagda korrelatet, även om övriga led i satsen mer eller mindre väl passar också till det tidigare. Därmed är också sagt, att NR översatt en hel rad legender i hs, även om vi icke vet hur många. Som alla stycken efter Link. i hs uppger namnet på antingen översättaren eller författaren, är redan detta ett tecken på att NR fört pennan i legenderna. Man skall i alla händelser icke förundra sig över att hans namn icke utsatts femton gånger utan endast en. Detta är rent av princip; man jämföre med Jos+ Dom och 1—2 Mack ovan.

De svenska skrifter av NR, som blivit bevarade åt oss, är nästan alla översättningar. Undantag är endast den s.k. Translatio Katerinæ och enligt förf:s antagande första sidan av Am. Denna förmodan har f. ö. på s 155 och 203 av sig själv blivit till visshet. I stället för att i framställningen blanda in språkprov ur detta material bland översättningsgodset borde förf. ha samlat det och underkastat det en minutiös granskning för att så långt möjligt ge oss en uppfattning om NR:s eget språk, sådant han skrev det, då han var opåverkad av förlagor. Det hade bl. a. varit en lämplig bakgrund till redogörelserna för latinismer. Man observerar, att också översättningarna från tyska innehåller sådana (s 129); se vidare uttalandet s 82 not 81. Inom det parti av TK, som är gemensamt för det äldsta fragmentet och Örn-hjelms sena avskrift¹, finns det avvikelser mellan dessa. Det föreligger alltså dubbel anledning att nyttja den sistnämnda med kritik.

Översättningarna av Jos och Dom har icke jämförts med samma böcker i »Den ældste danske Bibeloversættelse». Denna forndanska översättning har troligen icke spelat någon roll för den fornsvenska, men texterna borde för säkerhets skull ha kollationerats.

Det mesta av avhandlingen utgör länkar i Bengtsons kedja av be-

¹ Stephens menar (Leg 1332), att Ö:s avskrift går tillbaka på en annan och senare handskrift än den, varav fragmentet är en del.

vis för att NR översatt de behandlade texterna. Bevisningen är utförlig, ibland tom. onödigt omständlig. Det ändamålsenligaste torde ha varit att dels — som redan sagts — draga största möjliga nytta av föregående forskning, dels till avhandlingens början förlägga ett par kapitel, som ger önskat tydligt utslag. Ett sådant är det om ordförrådet, som bygger på E. Noreens metoder. Förlagestudierna försvavar enligt denna plan väl den framskjutna plats de redan nu har. Om dessas värde se bäst avh. s 237 nederst och 238 överst. Mindre lämpliga i författartributionens tjänst är däremot kapitlen om översättarmetod och frasering, när man nämligen som här verkligen har bättre instrument till förfogande. Med en sålunda ändrad disposition hade nämnda partier kunnat förvandlas till ett stycke likväl värdefull deskriptiv stilistik och genom gallring av exempelaterialet skäras ner till en bråkdel av det nuvarande omfånget. De vunna erfarenheterna hade kunnat komma väl till pass en annan gång. Även på andra håll hade en och annan förenkling kunnat genomföras. Det hade kanske varit ändamålsenligt att först t. ex. med hjälp av ordförrådet fastslå att NR översatt Dom — en lätt sak med förf:s material, se nedan — och sedan behandla denna tillsammans med de autentiska texterna.

Kap. De fornsv. texternas förhållande till förlagorna har kostat mycken möda. Det anses där, att Jos och Dom båda är översatta från en Vulgata tryckt av Anton Koberger i Nürnberg 1479. Därjämte skulle ha nyttjats en lågtysk bibel, som stått nära Steffen Arndes' 1494 i Lübeck tryckta, vidare Nicolaus de Lyras glossor på latin samt ev. ytterligare en (obekant) förlaga på latin. Metoden har bestått i undersökning av stavningen av namn samt av en del avvikelser i fråga om kapitelindelning m. m., som satt spår i översättningen. Lämpligheten av det senare tillvägagångssättet medger man utan vidare, men det ortografiska är ett väl sprött material för att vara utslagsgivande, även när det gäller namn¹. Man skulle ha önskat, att fornsvenskan i sin helhet hade noggrant jämförts med de antagna förlagorna. Det finns en mängd avvikande ställen, som hade bort diskuteras. Kan de icke nöjaktigt förklaras, blir de ju till instanser mot förf:s resultat. I själva verket har rec., som i början varit böjd för att godtaga förf:s mening i förlagefrågan, genom ett sådant studium blivit skeptisk mot de framställda slutsatserna. Det resonemang, som anknyter till de s. k. tryckfel, vilka utgör själva slutstenarna i bevisningen, vittnar om otillräckligt utnyttjande av det instrument, som textkritiken erbjuder, och är ingalunda oanfäktbart. Av dispositions-

---

¹ Jfr K. G. Ljunggrens uttalande i den av Bengtson citerade avh. (Behandlingen av namn m. m. i våra äldre reformationsskrifter, Arkiv 56 s 4): »Det är ingalunda min uppfattning, att behandlingen av namn o. d. nödvändigtvis skall vara ett schibboleth, som tillåter oss att på ett enkelt sätt konstatera vem som författat eller icke författat en viss skrift och gör andra och mera besvärliga undersökningar överflödiga.»

skäl har rec. brutit ut resultaten av sina textkritiska studier till en särskild artikel, som återfinnes på s 00 ff i detta häfte av Arkivet. — Beträffande arrangemangen kunde anmärkas, att det är onödigt att ur den kritiska Vulgatans apparat anföra varianter ur tryck från 1500-talet. Likaså är det meningslöst att som förf. gör flitigt anföra varianter ur alla möjliga handskrifter, mest från 700- och 800-talen, eftersom säkerligen alla existerande tryck går tillbaka på 1200- och 1300-talens uniformerade Paris-handskrifter.¹

I fråga om legenderna har uppgiften varit ännu svårare. Trots berömvärd energi har förf. endast lyckats att med absolut säkerhet uppsåra förlagan till Macharius Romanus och inskottet i Marie av Oegnies. Beträffande de flesta övriga legenderna kan det icke med visshet sägas, om översättningarna utgör resultatet av en kombination av flera förlagor eller om de går tillbaka på en förlaga, som redan haft vissa i översättningen återspeglade textegenheter samlade, och fyra legender har helt trotsat förf:s ansträngningar. Över ett par grupper har satts överskrifterna »Legender vilkas förlagor återfunnits i medeltida handskrifter eller inkunabler utan Vadstena-proveniens» resp. »Legender vilkas förlagor återfunnits i Acta Sanctorum». Mot detta kan invändas, att de citerade rubrikerna är alltför pretentiösa, eller också är »förlaga» använt i en ovanlig och vilseledande betydelse. Avsnittet är likväl värdefullt. Att Servatiuslegenden är översatt icke från latinet utan från lågtyska är ett nytt och gott rön, och det är ett tankeväckande påpekande, att de flesta legenderna visar anknytning till Belgien och Nordfrankrike.

Studierna över ordförrådet är synnerligen goda. Uppdelningen i formord och övrigt material är nödvändig, och undersökningen är över huvud genomförd med gott omdöme. Slutsatsen s 138, att växling *ey* — *ekke* i yngre fsv. ej kan begagnas som författarkriterium är emellertid felaktig och måste begränsas till att avse NR (riktigt i sammanfattningen s 250). Hur lätt det hade varit att av ordförråds-skäl attribuera Dom till NR framgår av s 142—49: där förtecknas bl. a. icke mindre än 16 ord, som i hela litteraturen över huvud taget finns endast i Jos och i Dom. Det meddelade materialet hade förvisso kunnat utnyttjas ännu mer än som skett, t. ex. till studier i tysk påverkan på ordförrådet, men sådant kan kanske sägas falla utanför undersökningens ram. Med större rätt hade man kunnat begära att få samlade förteckningar över engångsord hos NR och över rättelser och tillägg till Söderwalls ordbok.

En viktig sats i förf:s lärobyggnad, då det gäller att studera översättarmetoden, lyder så: Om en fras uppträder mer än en gång, kan den behandlas på fyra olika sätt: 1. den kan upprepas i exakt samma form, 2. den kan dels upprepas i samma form, dels varieras, 3. en del

¹ Quentin, Mémoire sur l'établissement du texte de la Vulgate I s 8, 77, 93 (med de tryckta 1400-talsbiblarnas stamträd), 518. Collectanea biblica latina VI. Rome 1922. — Dens., Essais de critique textuelle, Paris 1926, s 39.

därav kan upprepas ordagrant, en annan del varieras, 4. den kan återges på nya sätt, varje gång den på nytt dyker upp (s 86 ff). Alla grader av överensstämmelse kan alltså förekomma, från identiskt lika lydelse till helt annan formulering. Det hade varit av intresse att se, i vad mån detta beror på avståndet mellan uttrycken i fråga. I vederbörande avsnitt av Thoréns flitigt utnyttjade Studier över Själens tröst (s 103 f) finner man, att de varierade uttrycken nästan genomgående följer tätt på varandra. Ett undantag bildar där de ord, som utgör bokens titel, men dem har en översättare alltid aktuella. Däremot kan man fråga sig, hur ofta han märker, när ord och uttryck med långa mellanrum återkommer på ställen, som inte ådrager sig särskild uppmärksamhet.

I en not s 93 göres en i princip riktig anmärkning mot A. Adells försök att genom jämförelse av parallellställen i NT 1526 visa tillvaron av flera översättare. Adell har icke räknat med medveten variation som stilistiskt medel. Redan en hastig blick på hans material visar emellertid en heterogenitet, som måste ha andra orsaker: *clädhe* — *klädning*, *släctit* — *slektet* osv, för att endast taga A:s första exempel.

Avdelningen Missuppfattningar och felöversättningar i MB 2 är en nyttig ehuru icke uttömmande redogörelse.

Kapitlet Ordböjning och ordbildning är gott och givande, liksom det följande, Syntaktiska och stilistiska iakttagelser. Av kunskap om en medeltida författares personliga språkvanor kan vi icke få för mycket. Men dels har Bengtson väl ensidigt sysslat med författarbestämningen, och dels är avskrivarens inflytande en faktor, som är svår att eliminera. Avsnittet om synonympar s 207 ff är förtjänstfullt. Iakttagelsen att synonympar förbundna med *æller* har förtydligande funktion, med *oc* förstärkande, är evident riktig.

Slutligen göres ett försök att fastställa NR:s landsmanskap. På s 10 har redan anförts de rätt plausibla grunder, på vilka man tidigare velat göra honom till östgöte. Undersökningen av samtliga texters språk ger samma resultat. Den tar hänsyn till såväl ljudskick som ordförråd. Egenskapen av avskrift gör emellertid, att det användbara materialet varken är särskilt stort eller alltid otvetydigt. Bland det anförda borde lånorden *slooth* (s 223) och *dristelika* (225) ha begagnats med reservation eller hellre icke alls. Formen *mykyt* är som bekant vanlig i ST och är ingenting att bygga på; förf:s försiktighet härvidlag är helt på sin plats. Det är riktigt att vid lokalisering av ordförrådet bortse från sådant gods, som på litterär väg kan ha kommit in i NR:s språk. Kanske det å andra sidan hade lönat sig att jämföra med fornsvenska dialektalt bestämbara texter som tänkeböckerna. Vad som kan fås ur SAOB är dels yngre, dels ofta ojämt.

Det nya i sammanfattningen s 237 ff utgöres av framhållande av NR:s betydelse för senare svenskt språk. I nära anslutning till E. Norens undersökningar av Jöns Buddes ordförråd visar Bengtson här, att en rad av NR:s särord och engångsord har upptagits i NT

1526 och GVB och att han i skriftspråket introducerat åtskilliga ord, som numera är gängse.

Bland smärre anmärkningar kan följande urval meddelas.

Det kloster vid Reval, där NR verkade 1506—08, bör kallas 'Mariendal', lat. Vallis Mariæ, ej 'Marienwald' som på s 11 m. fl. ställen.

Det felaktiga *aque* s 25 p 2 r 1 kan en tänkande översättare ha korrigerat själv och riktigt återgivit med *oc*; jämför *aque* > *atque* > *oc* s 121.

Till ex. på bruk av intransitiva svenska verb som motsvarighet till latinska intransitiver (s 202) kan läggas *hwilken ther vtgaar dørena j thino huse* MB 2 7:15=Kobergertryckets *Qui ostium domus tue egressus fuerit*.

Att det latinska *lumen* exaktare skulle återges med 'sken' än med 'ljus' (s 209) är hårklyveri.

Utredningen om *typpel* 'hårband' s 235 f är ofullständig och ger icke såsom avsett någonting för författarbestämningen.

Bengtson gör icke sig själv rättvisa, då han förklarar huvudändamålet med boken vara en författarbestämning av Dom och Link. Den uppgiften har redan mist sin fräschör, även om förf. icke vill vidgå det. Men naturligtvis är det tacknämligt, att någon velat slutgiltigt bringa frågan ur världen. Sin största betydelse har avhandlingen på andra områden. De resultat, som förf. med imponerande arbetsflit åstadkommit särskilt på stilistikens och lexikografiens områden, är av bestående värde.

Lund

BERTIL EJDER

I. Reichborn-Kjennerud: Vår gamle trolldomsmedisin. V. (Skrifter utg. av Det norske Videnskaps-Akademi i Oslo. II. Hist.-filos. klasse. 1947. No. 1.

I april i år (1948) kunne I. Reichborn-Kjennerud sende ut det avsluttende 5. bind av sitt verk »Vår gamle trolldomsmedisin». For alle som gjennom de tidligere bind har lært dette verket litt nærmere å kjenne, vil det sikkert synes ganske rimelig at denne begivenheten blir viet noen ord i dette tidsskrift. For er det så, som en av nordisk filologis ypperste representanter engang har uttrykt det, at »filologiens mål er gjenopplevelse av fortids liv», da vet jeg knapt noe enkelt verk å nevne som med større rett må kunne gjøre krav på oppmerksomhet også fra Arkiv for nordisk filologis lesere, enn »Vår gamle trolldomsmedisin.»

Det er ikke min hensikt her å prøve å levere noen inngående »anmeldelse» av Reichborn-Kjenneruds veldige verk. Det ville forsåvidt også ha vært temmelig overflødig som det jo forlengst er gått opp

for forskerne innenfor flere særdisipliner av nordisk kulturforskning hvilken kunnskapskilde »Vår gamle trolldomsmedisin» i virkeligheten er. Det er vel allerede nå et av de oftest siterte verk i våre nyere etnologiske og religionshistoriske håndbøker. Det er imidlertid et spørsmål om dyrkerne av nordisk filologi i snevrere forstand, dvs. litteratur- tekst- og språkforskerne, i tilstrekkelig grad er blitt oppmerksomme på hva dette verket har å by også dem. Nå, etter at siste bindet er kommet, og med det de imponerende ord- og sakregistrene til hele verket, skulle det være blitt klart for enhver nordisk filolog at »Vår gamle trolldomsmedisin» er et av de verker han bør binde inn og stadig ha for hånden til konsultasjon. Mellom 6 og 7 hundre norrøne ord og tusenvis av nyere nordiske ord og uttrykk finnes på de 1233 sidene verket som helhet omfatter, saklig belyst gjennom den kulturhistoriske sammenheng de systematisk er innordnet i. For en rekke ords vedkommende betyr dette at de har fått avdekket en ny betydning, eller i det minste en ny betydningsnyanse i forhold til det våre ordbøker kan opplyse om dem, og for de aller fleste registrerte ords vedkommende betyr det, at det konkrete virkelighetsgrunnlag de er betinget og preget av, er blitt videnskapelig klarlagt, så vi så å si kan ånde inn noe av selve den kulturelle atmosfære som omgir dem.

For filologer flest vil vel »Vår gamle trolldomsmedisin» vesentlig bare bli et »oppslagsverk». Men skulle det hende at en eller annen forglemte seg en stund og virkelig ga seg til å lese i et av bindene, så ville vedkommende etterpå knapt finne grunn til å beklage seg over »tidsspillet». Det er et eventyrlig rikt verk. Det er likefrem ufattelig hva Reichborn-Kjennerud har maktet å få samlet av viden om nærsagt »alt menneskelig» i disse 5 bindene. Det egentlige og sentrale emne er »trolldomsmedisinen», dvs. den del av folkemedisinen som i utpreget grad bygger på en demonistisk sykdomsoppfatning og følgelig har trolldomskunster som viktigste terapeutiske midler. Og verket synes å ha en viss begrensning også deri, at innholdet ifølge tittelen bare skal omfatte »vår», dvs. den norske, trolldomsmedisin. Men man har ikke lest lenge i »Vår gamle trolldomsmedisin» før det går opp for én at den »begrensning», emnemessig og lokalt, som tittelen antyder, er temmelig illusorisk. De kulturhistoriske forbindelseslinjer er trukket så langt ut, og det inntrukne forskningsmateriale er så vidtspennende og mangesidig, at verket i virkeligheten er blitt en fremstilling av de nordiske folks hele dystre hverdags saga fra fornold og til langt oppimot vår egen tid. Og ikke bare det; denne »sagaen» er sett og skildret som en del av den almen-europeiske kulturhistorie. Alt i ett kastes streiflys inn over nordisk folketro fra antikkens og orientens skole- og folkemedisin, et emnefelt Reichborn-Kjennerud gjennom tidligere spesialarbeider har vist sin intime fortrolighet med.

Men tross den veldige stoffmengde som her er samlet fra trykte og

utrykte kilder, fra lærdomsverker og folkelige opptegnelser, og tross den strengt kritisk-videnskapelige behandlingsmåte som overalt er fulgt, er »Vår gamle trolldomsmedisin» blitt et merkelig helstøpt og lettlest, ja likefrem fengslende verk. Selve fremstillingsmåten har i all sin stilistiske fordringsløshet en umiskjennelig personlig tone, en stille menneskelig varme som gir den brokete masse av kunnskapsstoff bankende liv. Det kan ytre seg bare gjennom et lite innskutt adjektiv i en sykdomsskildring, et »stakkars mennesker» e.l. Reichborn-Kjennerud ser ikke med den ordinære yrkesmedisiners kjølige »casus»-mønstrende blikk på sine syke; alt i ett merker man gjennom hans rolige, saklige fremstilling at han virkelig kan føle hva det vil si å være syk på kropp eller sjel.

De spesielle videnskapelige forutsetninger som kreves for å kunne behandle tilfredsstillende et emne som vår gamle trolldomsmedisin, er ikke ringe og lett ervervelige. Det kreves jo grundig faglig innsikt på såpass vidt adskilte forskningsfelter som lægevidenskap, filologi, etnologi, og dessuten helst en solid almen kulturhistorisk orientering. Hvor vanskelig det er for et enkelt menneske å mestre disse forskjellige fagområdene såpass suverent at forskningsresultatene ikke blir i sjenerende grad hinkende enten til den ene eller andre siden, vitner det meste av det som tidligere er blitt skrevet om vår gamle folke-medisin tydelig nok om. Reichborn-Kjennerud er den første her i landet som med omtrent like stor sikkerhet beveger seg både på de medisinske og de filologisk-humanistiske felter. Hans lægevidenskapelige habilitet garanterer hans medisinske embedseksamen og doktorgrad for, og når det gjelder filologisk skoloring står han også etter alt å dømme meget godt rustet. Det er sjelden ens filologiske nerver irriteres under lesningen av Reichborn-Kjenneruds arbeider. Han har ikke for intet fått sin spesielle interesse for norrøne studier vakt allerede på skolebenken, under Marius Nygaards kateder (doktoravhandlingen fra 1923 er viet Nygaards minne). De språklige unøyaktigheter eller misforståelser man kan gripe Reichborn-Kjennerud i, er som regel rent bagatellmessige og ufarlige; en bokstav for meget eller for lite her og der i en adjektiv- eller substantivendelse f.eks., eller en litt mer fremtredende grammatisk misoppfatning, som den i bd. II, s. 59, der vi får høre at ordet *sótt* mest ble brukt i flertall, og det i den forbindelse henvises til uttrykket *kenna sér sóttar*. Men misforståelser av dette slaget er selvsagt bare for uvesentlige bagateller å regne, iallfall når de så ytterst sjelden gjør seg gjeldende som tilfellet er hos Reichborn-Kjennerud. Og det er her på sin plass å minne om, at det ikke er så få eksempler på at Reichborn-Kjennerud med åpenbart hell gir seg i kast med rent språkvidenskapelige (etymologiske) problemer og får fag-lingvisters resultater korrigert (se f.eks. bd. IV, s. 161, om ordet »ratesyke», og III s. 160 ff., om »skjørbuk»; det siste sykdomsnavnet har han dessuten senere viet

en særskilt behandling: »Zur Etymologie des Wortes *scorbutus*», Norsk tidsskr. f. sprogvidensk. XII, 1942).

Men betydningen av Reichborn-Kjenneruds verk for nordisk humanistisk forskning ligger etter mitt skjønn likevel ikke først og fremst i den rikdom på detaljkunnskaper og kritiske enkeltresultater det byr på, men i dets evne til å mane fortidens materielle levevilkår og åndelige hverdags-atmosfære fram for våre indre sanser i store fengslende oversikter. En norrøn filolog f.eks. leser ikke sine sagaer og eddadikt med akkurat de samme øyne etter å ha fordypet sig i »Vår gamle trolldomsmedisin» som før; blikket er blitt vårere, en mengde småting han før ikke la merke til, eller ikke »følte» noe ved, trer ham plutselig imøte som viktige historiske livsrealiteter; en sagaepisode f.eks. har kanskje med ett fått et annet og dypere psykologisk perspektiv.

Å fremheve noen enkelte avsnitt som særlig interessante og givende i forhold til alle de andre, lar seg ikke lett gjøre i et kvalitetsmessig så merkelig homogent arbeide som dette. Men jeg skulle tro, at kapitlene om »kostsykdommer» (bd. III, s. 152 ff.) og »sterke drikker» (bd. V, s. 151 ff.) likevel må kunne betegnes som toppunkter i verket.

Når man sitter med de 5 store bind av »Vår gamle trolldomsmedisin» foran seg, og i tanken prøver å »plasere» verket, bestemme dets rettsmessige plass i kretsen av nordisk kulturvidenskapelig litteratur som helhet, da er det to velkjente eldre verker man uvilkårlig kommer til å tenke på og føler seg fristet til å stille »Vår gamle trolldomsmedisin» på linje med, — to ordbøker: Fritzners og Feilbergs. Det er for det første en påfallende likhet mellom disse tre verkers rent ytre tilblivelseshistorie. De er alle på én måte »alderdomsverk», utført av menn som på det nærmeste allerede hadde »tjent ut» som dyktige embedsmenn, og som etter gjengs oppfatning bare hadde igjen å nyte sitt velfortjente otium. Fritzner var 61 år da første hefte av hans 3-binds »Ordbog over det gamle norske Sprog» ble sendt ut, og han la pennen ned 81 år gammel, 3 år før verket som helhet forelå. Feilberg begynte utgivelsen av sin »Ordbog over det jydsk Almuesmaal» da han var 56 år gammel, og hadde avsluttet den da han var 83. Reichborn-Kjennerud var 63 år da første bind av »Vår gamle trolldomsmedisin» kom ut i 1928, og han er i år, ved avslutningen av sitt hovedverk, 83 år gammel.

Naturligvis lar den egentlige tilblivelse av videnskapelige verker av dette slaget seg ikke slik tidfeste ved blotte trykkeårs-angivelser. Det ligger jo i virkeligheten et helt livs flittige samler- og forskerarbeid bak hvert enkelt av dem. Men dette karakteristiske fellesskap m.h.t. ytre vekstvilkår mellom de tre verkene jeg har nevnt, dette at de alle så uforholdsmessig lenge måtte ligge og modne, før sverten fanget dem, det har gitt dem også et dypere indre fellestrekk, som gjør en viss sidestilling av dem dobbelt naturlig og berettiget.

Som alle vet er Fritzners ordbok langt fra bare en »ordbok». Som

den gamle herre satt og finpusset sitt manuskript, var det ham særlig maktpåliggende å få reddet over i ordboken mest mulig av det rike kulturhistoriske og etnologiske materiale han gjennom et langt liv hadde samlet. På denne måte ble »Ordbog over det gamle norske Sprog» ikke så lite av et »realleksikon», som kan sette én på sporet etter kunnskap om de forskjelligste sider av norrønt liv, og som ved sin sitat-rikdom fra alle grener av litteraturen likefrem egger ens kombinasjonsevne til vitenskapelig aktivitet.

Og hva som her er sagt om Fritzners ordbok, gjelder i kanskje enda høyere grad om Feilbergs »Ordbog over det jydsk Almuesmaal»; den er som kjent et folkloristisk og kulturhistorisk kildeverk like meget som et språkleksikon.

Og hva endelig Reichborn-Kjenneruds verk, »Vår gamle trolldomsmedisin» angår, så er også det, som jeg alt har prøvd å peke på, så meget mere enn det det gir seg ut for å være. Det er ikke bare de gamles gebrekligheter på kropp og sjel, og deres fortvilede kamp for å holde ondene fra livet, vi lærer å kjenne, men hele deres hverdagslivs store og små problemer, hele det mylder av troer, engstelser og sikkerhetsforanstaltninger som fulgte nærsagt hver eneste livsfunksjon og livsbegivenhet, fra fødselen inne på jordgolvet til gravleggingen i haugen eller kirkegårdsjorden. Reichborn-Kjenneruds verk viser oss innsiden, eller kanskje man heller skulle si: baksiden av det høyspente, kraftsvulmende »helteliv» som saga, edda- og skaldediktning ruller opp for oss. Det hjelper oss til bedre å forstå hvilken voldsom indre spenning gammelnordisk menneskeliv rummet, hva det kunne koste å være »helt», være viljefast, ukuelig, *óhræddr* i en tid da selve luften man daglig åndet i, var som ladet med »troer» som ubønnhørlig trengte inn i hver enkelts bevissthetsgrunnlag og i stillhet truet og engstet selv det mest hardbalne sinn.

»Vår gamle trolldomsmedisin» er uten tvil et av de betydeligste verker nordisk kulturforskning er blitt beriket med i løpet av de siste tyve år. Det er et standardverk av høy rang, som sikkert vil stå *óbrotgjarnt* lenge etter at en stor part av tiden øvrige »lærdomsbygninger» uhjelpelig er falt i grus.

Oslo.

HALLVARD LIE.

TURE JOHANNISSON

Fvn. *ondótt* och avledningarna på *-ótt*.

Adjektivet *ondótt* är känt framför allt från den fornvästnordiska poesien. I den äldre Eddan möter det en gång i ett välbekant sammanhang, Þrymskvida's skildring av Tors besök i jättevärlden. Trym har smugit sig till att kasta en blick under den förmenta Fröjas huvudkläde men ryggar förskräckt tillbaka:

»*Hví eru ondótt augu Freyju?*
þikki mér ór augum [eldr of] brenna!» Þrk. 27.

Adjektivet förekommer vidare i Ulfr Uggasons Húsdrápa, också här använt om den vredgade Tor:

Innmáni skein ennis
ondóttis vinar banda;
áss skaut ægigeislum
orðsæll á men stordar. Húsdr. 4.¹

Som personnamn är fvn. *Óndótt* väl bestyrkt; se Lind, Norsk-isländska dopnamn (1905—15) s. 1250 f., där även ett belägg för kvinnonamnet *Óndótt* anföres. Lind ifrågasätter, om icke det jättenamn som i Snorres Edda möter under formerna *Andudr* och *Aundott*, bör uppfattas som *Óndótt*.

---

¹ Se Den norsk-islandske skjaldedigtning. B. 1. (1912) s. 128. Finnur Jónsson tolkar: »Gudernes frygtelige vens øje skinnede; den berømte gud skød lynstråler mod ormen». Texten återges på ovanstående sätt även hos Kock-Meissner, Skaldisches Lesebuch I (1931) s. 12 och i Den norsk-isländska skaldediktningen, reviderad av E. A. Kock I (1946) s. 71.

Av sammanhanget i de båda anförda språkproven att döma betyder adjektivet *öndótttr* närmast 'förskräcklig, fruktansvärd', och på motsvarande sätt återges det också i flertalet moderna ordböcker och kommentarer.¹

Nisl. *öndóttur* översattes av Blöndal med 'skarp, bister, haard' och illustreras med ett språkprov ur Grímur Thomsens *Ljódmæli* (1895): *augnaráð öndótt og harðleg brá*. Sammanhanget är alltså ungefär det samma som i *Þrymskviða*.

Hur fvn. *öndótttr* är bildat kan knappast sägas vara fullt klarlagt. Man har varit ense om att inordna adjektivet i den stora grupp, som avledningarna på *-ótttr* < **-uhta-* bilda. Förleden har emellertid visat sig besvärlig att komma tillrätta med.

Cleasby-Vigfusson anser, att *önd-* är identiskt med partikeln *and-* 'mot' och att adjektivets ursprungliga betydelse är 'looking full in the face', »an epithet of the eye». Eddans *öndótt augu* återges med 'fiery eyes'. I anslutning härtill föreslås, att *Húsdrápa*'s *öndóttis* ändras till *öndótttr*, varigenom adjektivet bleve bestämning till *innmáni*.

Fritzner, *Ordbog*,₂ menar också, att förleden är partikeln *and-*; *öndótttr* anges betyda 'fast eller fæstet med Fasthed mod hvad der er lige overfor', och till jämförelse nämnes fvn. *öndverðr* adj. 'som är vänd mot'.

Torp, *Gamalnorsk ordavledning* (1909) s. LIV, anför bland avledningarna på *-ótttr* även *öndótttr*. Betydelsen säges vara oviss, och endast med tvekan sättes förleden i samband med partikeln *and-*.

A. M. Sturtevant förnekar möjligheten av en anknytning till *and-* 'mot'; eftersom adjektivsuffixet *-ótttr* betecknar »the idea of 'provided with, having' (cf. *fox-ótttr* 'provided with a mane' [*fax*], OHG *stein-ohht* 'stony' etc.)», kan det enligt honom icke fogas till en partikel som *and-*.² Han betraktar *öndótttr* som en avledning till roten **and-* 'breath,

¹ Jfr Gering, *Vollständiges Wörterbuch zu den Liedern der Edda* (1903): 'fürchterlich, schrecklich'; *Lexicon Poeticum*,₂ (1913—16): 'barsk, frygtelig'; Heggstad, *Gamalnorsk ordbok* (1930): 'skræmeleg, fælsleg'; [Kock-]Meissner, a.a. 2 (1931): 'fürchtbar, schreckend'; Neckel, [*Edda*-]Glossar,₂ (1936): 'schrecklich anzuschauen'.

² *Scandinavian Studies* 17 (1942—43) s. 284 f. — I en omedelbart följande ordstudie söker Sturtevant förklara fvn. *örkosta* f., *örkostr* m. 'förråd, tillgång'. Min tidigare behandling av de båda orden (Verbal och postverbal partikelkomposition i de germanska språken [1939] s. 102) har han icke observerat — begripligt nog med hänsyn till dåvarande förhållanden. Våra uppfattningar

life, spirit' (jfr fvn. *ǫnd f.*, *andi m.*). Adjektivets ursprungliga betydelse antages ha varit 'provided with spirit, animated' (jfr lat. *anima* : *animōsus*), varav 'bright, gleaming, fiery'.

Sturtevant's kritik är i stort sett berättigad; någon avledning på *-óttir* till ett adverb eller en partikel kan för övrigt icke påvisas i nordiskan.¹ Men också hans eget förslag lider av en betänklig svaghet. Det förutsätter en betydelseskridning, som eljest är okänd vid adjektiven på *-óttir*. Dessa ansluta sig nämligen semantiskt mycket nära till grundordet, vare sig detta som i flertalet fall är ett rent konkret substantiv (jfr *blésóttir*, *byljóttir*, *þollóttir*, *doggóttir* etc.; se Torp, a.st.) eller icke (jfr *brögðóttir* 'klöglig, slú til at overliste andre ved bragð; opfunden, indrettet med List og Kløgt', *sokóttir* 'fuld af, rig paa Søgsmaal, Tvistemaal eller Anledning dertil'). Ett *ǫndóttir*, avlett av *ǫnd f.* eller *andi m.*, kan knappast väntas uppträda i den betydelse, som kontexten synes kräva.

Denna betydelse är som nämnt närmast 'förskräcklig, fruktansvärd'. Nu förhåller det sig så, att ett flertal nordiska nominalbildningar med denna innebörd uppvisa en förled *and-*. En del av det hithörande materialet har jag haft anledning redogöra för i samband med en undersökning av verbet — eller rättare sagt: verben — *andöva* i nordiskan.² Hit höra bl.a. adjektiven nno. *andfæleleg* 'forfærdeleg'; nno. *andskræmeleg* 'ds.', färö. *andskræmiligur*, nsv. *anskræmlig*; sv. dial. *anskvätten* 1. 'häpen, snart rädd'. 2. 'förtretlig'. 3. 'ohygglig, hisklig, rysligt ful'; fvn. *andstyggr* 'vederstyggelig, afskyelig', färö. *andstyggur*, fsv. *andstygger*, ä. nsv., sv. dial. *anstygg* 'ds.', sv. dial. *ansjukkt* 'styggt (om väder etc.)'; nisl. *andstygglegur* 'vederstyggelig, modbydelig, afskyelig'. Vid sidan av dessa adjektiv stå åtskilliga substantivbildningar: fvn. nisl. *andfælur* f.pl. 'Forskrækkelse', nno. *andfæla* f. 'Gru, Forfærdelse; noget forfærdeligt'; nisl. *andfælni* f.=*andfælur*; nno. *andskræma* f. 'Skræmsel; fælt Menneske'; fvn. nisl. *andstygð* f. 'Vederstyggelighed; hvad der er vederstyggeligt', färö. *andstygð* 'ds.', fsv. *andstygga* f. 'styggelse'.

äro helt olika. Enligt min mening förklaras kompositionen i *ørkosta*, *ørkostr* och i *ǫndóttir* på principiellt samma sätt.

¹ En sådan bildning skulle vara att bedöma på ungefär samma sätt som fvn. *ǫfugr*, fsv. *avugher*, *avigher*, nsv. *avog*, *avig* (jämte dess västgerm. motsvarigheter); nsv. *motig*; nht. *widrig* (nsv. *vidrig*), *widerlich*. Ur betydelsens synpunkt kan alltså *ǫndóttir* mycket väl förklaras som en avledning till *and-* 'mot'.

² Meijerbergs arkiv för svensk ordforskning 7 (1947) s. 117 ff.

Till grund för dessa bildningar ligga partikelkomponerade verb, innehållande trycksvagt *and-*. I nordiskan har detta liksom flertalet övriga obetonade verbprefix försvunnit redan i förlitterär tid; de partikelbetonade nominalbildningarna vittna dock om deras tidigare existens.

Sammansättningstypen representeras i gotiskan och västgermanskan av bl.a. got. *andsitan*, fht. *intsizzan*, mht. *entsitzen*, fe. *onsittan* 'sky, frukta m.m.'; fht. *intrātan*, mht. *entrāten*, fs. *andrādan*, mnl. *ontdraden*, fe. *ondrēdan* 'vara rädd, frukta';¹ mlt. *entvruchten*, mnl. *ontvruchten*, fe. *onforhtian* 'ds.'; mlt. *entschrecken* 'erschrecken'; mnl. *ontbeven* 'frukta'; *ontgrisen* 'avsky, vara rädd för'. Enligt Marstrander, NTS 4 (1930) s. 337, innehåller det danska Vimose-spännet en gotisk inskrift av följande lydelse och innebörd: *aasau wija aadagas ula* = *ansau wīja and-agands alu* 'jeg vier [dette bælte] i ærefrygt til Åsen'. I flertalet av dessa fall uppträder partikeln i en starkt förbleknad betydelse; jfr att *ent-* i mlt. *entschrecken* motsvarar *er-* i nht. *erschrecken*.

Partikelbetonade nominalbildningar till got. *andsitan* etc. — med hänsyn till betydelsen och kompositionens ursprung jämställda med sv. dial. *anskvätten*, fvn. *andstygg* osv. — äro got. *andasēts* adj. 'vederstygglig, avskyvärd', fe. *andsæte* 'ds.', fht. *antsäzig* 'ds.'; jfr även got. *andasēt* n. 'styggelse'.

Det är uppenbart, att om fvn. *ondótr* skall bedömas på samma sätt som de ovan nämnda adjektiven, så kan efterleden icke vara identisk med den adjektivbildande avledningsändelsen i exv. *foxótr* (< **-uhta-*). Den måste ha ett helt annat ursprung, vara besläktad med ett verb, som uppträtt i komposition med den trycksvaga partikeln *and-*. Det sammansatta verbet bör ha haft betydelsen 'frukta' (eller ev. 'skrämma'). Att ett sådant kompositum förelegat kan också göras troligt.

I den nyssnämnda undersökningen rörande *andöva* diskuterades de sinsemellan nära besläktade verb, som i nordiskan ha följande representanter.

¹ Beträffande efterledens förmodade släktskap med fvn. *hræða* (*dd*), fsv. *ræpa* (vartill fsv. *rædd*, nsv. *rædd* är particip) jfr Walde-Pokorny I s. 484 med litt.

1. Fvn. *aga* (*gå*), opers. 'der er Ufred, Fare paa Færde', nno. *aga* (*ar*) 1. 'skræmme, forfærde; true'. 2. 'ave, tugte, holde i Ave', sv. dial. *aga* 'frukta', *agas* 1. 'frukta, förskräckas'. 2. 'vara orolig, i spänd sinnesstämning', sydsv. dial. *ava* 'visa tecken till att bli regn', egentl. 'hota'.

2. Fvn. *óast* (pret. *óadist* och *óðist*¹) 'forfærdes; frygte, være bange for noget (*e-t*), nisl. *óa* (*að*) 'blive forfærdet', *óast* 'ds.', nno. *oast* 'ængste sig; krympe sig', sv. dial. *oa* 'frukta, vara rädd'. ä.da. *oe* 1. 'løbe om'. 2. 'se sig om'. 3. *oe sig om for* 'give agt på, vogte'. Verbet är enligt Torp, Nynorsk etym. ordbok s. 471, en ombildning av det ursprungligen pret.-presentiska **ōgan*, motsvarande got. *ōgan* 'frukta'; den *-g*-lösa formen utgår från presens *ō* < **ōz*. Enligt Blöndal uppvisar nyisländskan vid sidan av *óa* ett liktydigt *óga* (*að*). Här kan en formell påverkan föreligga från substantivet fvn. **ōgi*, nno. *ōge*; jfr nedan.

3. Fvn. *ægja* (*gå*) 1. 'gjøre frygtelig, fremstille som frygtelig'. 2. 'indjage Frygt, gjøre bange', opers. *e-m ægir* 'han bliver bange'. 3. 'true', nisl. *ægja* 1. 'skræmme, indjage Frygt, true', 2. opers. 'forundre, imponere', nno. *øgja* 1. 'forfærde, gjøre bange'. 2. 'skye, afskrækkes fra, eller gyse for at gjøre noget', *øjgast* 'forskrækkes, blive bange'. Jfr got. *ōgjan* 'skrämma', fe. *onēgan* 'frukta'.²

Avledda av abstraktbildningar till dessa verb äro:

4. Fvn. nisl. *ótta* (*að*) 1. 'forfærde, forskrække', endast opers. *óttar*

¹ Genom en lättbegriplig kontamination av dessa båda former erhöles det endast en gång belagda *ódadist* Bp 1 s. 335:22. Att med utgångspunkt härifrån konstruera ett verb *ódash* = *óast*, som bl.a. Heggstad gör, förefaller minst sagt onödigt. Ifall icke rent skrivfel föreligger (jfr Fritzn₂ under *óast*), bör fallet bedömas på samma sätt som den nyhögtyska participformen *gegessen*, vilken kan betraktas som en kontaminationsprodukt av de tidigare existerande formerna *gessen* och *geessen*.

² I MASO 7 s. 140 sammanställer jag härmed ångerm. *yjje* 'titta skyggt och lyssna (om hästar)'; verbet anföres hos Nordlander, Ordbok över multrä-målet (1933) under uppslagsordet **ōgja* (Rietz s. 852 skriver *ygja*). Det motsvarar emellertid fvn. nisl. *ygja* (*gå*) 'frukta, vara rädd för'. Samma verb föreligger i smål. *ögga* 'förskräckt stirra (åt sidorna)'; se Hedström, Sydsmländska folk-mål 1 (1932) s. 152; I. Lindquist, Religiösa runtexter 1 (1932) s. 69 n. 1. — Ännu ett misstag av liknande art vill jag i detta sammanhang rätta. A.a. s. 146 har jag efter Molbechs och Feilbergs ordböcker anført verbet da. dial. *uge* 'ändse, frygte' = fvn. *ugga*. Redaktören vid Ömålsordbogen Mag. art. Ole Widding har haft vänligheten påpeka för mig, att formen *uge* beror på falskt etymologiserande. Verbet, som finnes i danska ömål, bör skrivas *ue* eller *ure*. Det återgår via *vure* på fda. *wyrthæ* (jfr Brøndum-Nielsen, Gammeldansk Grammatik [1928 ff.] § 131) och motsvarar alltså fvn. *virða* (*rd*).

mik 'jeg frygter', *óttast* 'være bange for noget, frygte noget' (*e-t*). 2. 'være forfærdet, forskrækket over noget' (*e-t*). 3. 'frygte', nno. *otta* 1. 'ane, formode, have en Forudfølelse af'. 2. 'ængste, indgyde Frygt', *ottast* 1. 'frygte, være bange'. 2. 'stunde eller vente med Uro, med Frygt for at forsømme den rette Tid'. Verbet är en avledning antingen av fvn. nisl. *ótti* 'Skræk, Forfærdelse; Fare som fremkalder Frygt; Frygt', nno. *otte* 1. 'Frygt, Rædsel'. 2. 'Uro, Ængstlighed; Frygt for at forsømme noget'. 3. 'Anelse, Forudfølelse' eller också av dettas grundord,¹ som av allt att döma även ingår i personnamnet *Ottar*.²

5. Fvn. nisl. *ógna* (*ad*) 'true', *ógnast e-t* 'blive bange for noget', nno. *ogna* 'skræmme, true', fsv. *oghnas* 'hota', sv. dial. *o(g)nas* 'ds.'. Verbet är avlett av fvn. nisl. *ógn* f. 'Skræk, Rædsel; hvad der er rædsomt', nno. *ogn* 'Frygt, Banghed; Ave, Respekt', fsv. *oghn* 'fruktan, skräck'.³

Att komposition med trycksvagt *and-* i äldre tid icke var okänd vid dessa verb framgår dels av nyssnämnda fe. *onēgan* (om *on-* här återgår på äldre *and-*, i vilket fall verbet direkt motsvarar ett stambetonat urn. **andōgian*⁴), dels av vissa partikelbetonade nominalbildningar och deras avledningar. Främst bör här nämnas nno. *anduge* m. (<fvn. **andōgi*) 1. 'Bekymring, Uro i Sindet'. 2. 'Omsorg, Tilsyn, Opsyn'. 3. 'bekymret Travlhed' och *anduga*, *-oga* adj. 'ivrig i Omsorg, opmärksom'.⁵ Från dessa eller liknande nominalbildningar förskriver sig partikeln i de båda verben (fvn. **andōga*⁶>) nno. *anduga* (*ar*) 1. 'anke paa, eller ængstes for noget'. 2. 'fortryde, mindes med Bekymring eller Længsel'. 3. 'have Omsorgen for, Tilsynet med', och nno. *andøva* (= **andōgja*) 'være urolig, bange for at forsømme', sv. dial. (västg.) *andöja*, *andöva* ('bekymra sig för') 'bry sig om'. Avledda av de båda verben äro nno. *anduging* f. 'Bekymring, Ank', *andøging* f. 'ds.'.

¹ Enligt Wessén, Zur Geschichte der germ. *n*-Deklination (1914) s. 133, är grundordet till *ótti* m. en *tu*-avdelning, alltså **ōhtu-* m. Jfr även Valter Jansson, nedan a.a. s. 57 med not 31.

² Se härom senast Valter Jansson, Ortnamnssällskapets i Uppsala årsskrift 1947 s. 53 ff.; Janzén, Nordisk kultur 7 (1947) s. 86; båda med litt.

³ Beträffande stambildningen jfr Kluge, Nominale Stammbildungslehre, s. 80; Olson, De appellativa substantivens bildning i fornsvenskan (1916) s. 453.

⁴ Jfr MASO 7 s. 140. Beträffande det av Marstrander postulerade verbet got. *andagan* se ovan s. 4.

⁵ Se för detta och det närmast följande MASO 7 s. 136 ff.

⁶ Jfr nisl. *óga* (*ad*) ovan s. 5.

I MASO 7 s. 140 har jag antagit, att kompositionen vid fvn. **andógi* m. > nno. *anduge* närmast utgår från urn. **andōgian*. I så fall förhåller sig fvn. **andógi* m.¹ till sistnämnda verb som fvn. *forþokki* m. 'miss-hag, förtret' till urn. **furþunþian* (> fvn. *fyrirþykkja* 'misshaga').² Det låter emellertid även tänka sig, att fvn. **andógi* bildats till urn. **andōgan* 'frukta, oroa sig';³ jfr t.ex. fvn. *eigi* m. 'egendom', *eiga* f. 'ds.' (: *eiga* vb).

Under alla förhållanden torde en sammansättning, motsvarande got. urn. **andōgan* 'frukta', en gång ha förelegat.⁴ Som ett *to*-particip till detta verb bör nämligen enligt min mening fvn. *ǫndóttir* förklaras. Grundformen är **andaōhta*.

Något pret. particip till got. *ōg*, *ōhta* (vilket uppträder endast såsom simplex) är icke anträffat. Men som bekant är participformen överhuvud tämligen sällsynt vid de hithörande verben. Sålunda motsvaras got. *daug*, fht. *toug*, fe. *dēag* (*dēah*) endast av fht. *doht* (som till på köpet är en smula osäkert). Jfr vidare got. fe. fvn. *man*, men endast got. *munds*, got. fvn. *skal*, fht. fs. *scal*, fe. *secal*, men endast got. *skuld* neutr., fvn. *skyldr*. Ett med det föreliggande helt likformigt fall representerar got. *aih*, fe. *āg* (*āh*), fvn. *á* (jfr plur. fht. *eigun*, fs. *ēgun*); endast nordiskan uppvisar participet *áttr*.⁵

¹ Jfr nno. *oge* m. 'Frygt, Ave, Respekt for en Person' (Wessén, *N*-Deklination s. 102.)

² Detta gäller även kompositionens ursprung och de olika tryckförhållandena vid verb och substantiv. Beträffande det sistnämnda ordparet se Johannisson, Partikelkomposition s. 186, 204. Rörande stamformen i *forþokki* jfr Wessén, a.a. s. 119, 157; Olson, a.a. s. 402.

³ Jfr nno. *oe* m. 'Frygt, Uro i Sindet', bildat till fvn. (etc.) *óast*; se Torp, Nynorsk etymologisk ordbok s. 471.

⁴ Ett vittnesbörd om att nordiskan ägt även hithörande komposita med den trycksvaga partikeln **fur-* (motsvarande got. *fra-*) är nisl. *forógn* f., som bl.a. ingår i *forógnadómur* m. 'uhyre Masse' (Blöndal). Också simplex *ógn*, *ógnar*-(gen. sg.) användes i både äldre och modern isländska som förstärkningsord: 'förfärligt, hemskt (mycket etc.)'. Att två eller flera verbpartiklar konkurrera är en vanlig företeelse; i detta fall kan erinras om got. *afagjan*, *inagjan* och *usagjan*, som alla ha ungefär samma betydelse, nämligen 'skrämma'. Jfr ur denna synpunkt även å ena sidan fvn. nisl. *andþætur* f. pl. 'förskräckelse' (ovan s. 3), å andra sidan got. *usfiþma* adj. 'förskräckt' (se H. Petersson, KZ 47 [1916] s. 246 f.; Johannisson, Partikelkomposition s. 83 f.). I samma betydelse som nno. *andskræmeleg* (se ovan s. 3) förekommer fvn. *afskrámligr* (Partikelkomposition s. 60).

⁵ Se materialsamlingen hos Sverdrup, NTS 2 (1929) s. 82 ff.

Det ursprungliga participet **andaōhta-* (>fvn. *ōndōttr*) har i motsats till verbet haft partikelbetoning. Också detta är ett karakteristiskt drag. Det mest närliggande exemplet erbjuder i detta fall got. *anda-pāhts* 'nykter, förständig', jfr *andpajkjan sik* 'inse, minnas'.¹ Ett tydligt fall i västnordiskan är nno. *andvaken* 'søvnløs, længe vaagende'. Jämte talrika andra nominalbildningar — fvn. *andvaki* adj., nisl. *andvaka* 'sömlös', fvn. nisl. *andvaka* f. 'sömlöshet', nno. *andvoka* 'ds. '; färö. *andvekur* m. 'ds. '; nno. *andvakstr* m. 'ds.' etc. — hör adjektivet till urn. *andvakan st.v. 'vakna'; jfr med samma betydelse fe. *onwacan* st.v.; mht. *entwachen* sv.v., mlt. *entwaken*.²

Ett annat välkänt exempel på motsättningen stambetonat verb — partikelbetonat particip är got. *frakunnan* 'förakta' — got. *frakunþs* 'föraktad', fe. *fracoð, -cūð* 'föraktlig, usel'.³ Av samma typ är växlingen fht. *inkunnan* 'anklaga, beskylla', fe. *oncunnan* 'ds.' — fe. *incūð* 'eländig, usel'.⁴ I dessa liksom i övriga hithörande fall (nno. *andvakin*, fvn. *ōndōttr* etc.) har participet sannolikt tidigt isolerats från verbet.

Utgår man som rimligt är från att urn. *andōgan (*siz*) har haft i stort sett samma betydelse som det enkla verbet i gotiskan och fornvästnordiskan — dvs. 'frukta'⁵ — och antar man att det liksom got. *ōgan* (*sis*)⁶ och det liktydiga *andsitan* har konstruerats med ackusativobjekt,⁷ bör participet ha haft den passiva betydelsen 'fruktad, avskydd'. Ur denna kunde lätt betydelsen 'fruktansvärd, förfärlig' uppstå, sedan sambandet med verbet förlorats; jfr förhållandet mellan got. *frakunnan* 'förakta' och fht. *inkunnan*, fe. *oncunnan* 'anklaga' å ena sidan, fe. *fracoð, (-cūð)* 'föraktlig, usel' och *incūð* '(anklagad),

¹ Jfr senast härom MASO 7 s. 123. Beträffande verbets betydelse se Sturtevant, JEGPh 36 (1937) s. 179 f.

² Jfr Johannisson, Partikelkomposition s. 4; Dens., Festskrift till J. Sahlgren (1944) s. 326. — Hur betydelsen 'sömlös' förhåller sig till 'vakna (upp)' i detta fall framgår av Ross' kommentar till *andvoka* f.: »Især om Søvnløshed efter at være bleven vækket i Søvnens (Nattens) Begyndelse».

³ Se Kluge, KZ 26 (1883) s. 68 ff.; Johannisson, Partikelkomposition s. 158.

⁴ Se Johannisson, A Philological Miscellany presented to E. Ekwall (1942) s. 214 ff.

⁵ Med avseende på partikelns betydelse bör urn. *andōgian jämföras med de ovan anförda mnl. *ontbeven*, *ontgrisen*, *ontvruchten* etc.

⁶ Jfr exv. *jabai jah gup ni og* Luk. 18:4; *ōhta mis auk puk* Luk. 19:21.

⁷ Detsamma är fallet med fvn. *ōast* jämte de liktydiga verben fvn. *fælast*, *hræðast*, *ōgnast* och *ōttast*; jfr Nygaard, Norrøn syntax (1905) s. 84.

eländig, usel' å den andra.¹ Andra välkända exempel på particip som övergått till adjektiv äro got. *frawaurhts* 'syndig' (: *frawaurkjan* (*siz*) 'synda') och *uswaurhts* 'fullkomlig, rättfärdig' (: *uswaurkjan* 'fullgöra, fullborda'). I alla dessa fall är det fråga om particip till partikelkomponerade verb.

Semantiskt förhåller sig urn. **andaōhta-* 'förskräcklig, fruktansvärd' till urn. **andōgan* (*siz*) 'frukta' som possibilitetsadjektivet fvn. *ægr* 'skräckende, frygtelig', nisl. *ægur* 'ds.' till urn. **ōgan* (*siz*), got. *ōgan* (*siz*) 'frukta'.² Det tidigare nämnda possibilitetsadjektivet got. *anda-sēts* 'vederstygglig, avskylvärd', fe. *andsāte* 'ds.' visar samma relation till det verb, från vilket det utgår, alltså got. *andsitan* 'sky, frukta', fe. *onsittan* 'ds.'

Det semantiska förhållandet mellan adjektiv och verb är i alla dessa fall detsamma som vid de talrika avledningarna på *-lig* till verb med betydelsen 'rädas, frukta, avsky' i svenskan: *gruvlig*, *hisklig* (: *hiskna*; se A. Noreen, Altschw. Gramm. s. 243; dens., Vårt språk 7 s. 299), *ryslig*, *vederstygglig* (: fsv. *styggiās vidher* 'bli förskräckt'); jfr även *faslig*, *förfärlig*, *förskräcklig*, sv. dial. *rälig* (fsv. *rādheliker*).

Den förklaring av *ǫndótt*, som har givits här, kräver några ord om labialomljudet i första stavelsen. Först och främst må påpekas, att uppfattningen av betoningsförhållandena inom ordet förblir densamma som förut. Axel Kock menar, att omljudet i adjektiv som *skǫllótt*, *foǫótt* »trat zweifelsohne in einer Zeit ein, in der die Ableitungsendung kurzen Vokal hatte, sei es, dass der Vokal zu dieser Zeit *o* war (vgl. ahd. *-ōht*), in welchem Fall auch *o* Umlaut bewirkte, oder dass der Vokal zu dieser Zeit *u* war» (Umlaut u. Brechung s. 173). Rimligtvis måste man emellertid antaga, att ändelsens vokal vid tiden för om-

¹ Utvecklingen innebär, att det ursprungliga verbaladjektivet förlorar sin verbalitet. Om förutsättningarna härför se Axel Lindqvist, ANF 25 (1909) s. 247 ff. — Den nyssnämnda betydelsen 'fruktansvärd, förfärlig' vid participet kan utan svårighet förenas även med en innebörd 'skrämma' hos verbet. Man har i så fall att göra med ett particip som — i likhet med exv. det nyssnämnda got. *andapahts* — antagit aktiv betydelse. Vilka faktorer som härvid äro verk-samma har på ett mönstergillt sätt undersökts av Lindqvist (a.a. s. 221 ff.).

² Förhållandet mellan de besläktade och liktydiga *ægr* (< **ōgia-*) och *ǫndótt* (< **andaōhta-*) erinrar om det mellan fsv. *genumlāgher* 'genomstungen' (< 'genomstinglig') (ÄVgL) och fsv. *genumlaghper* 'ds.' (UL, SdmL). I detta senare fall har dock liktydigheten uppnåtts genom att possibilitetsadjektivet antagit participial betydelse. Se A. Lindqvist, a.a. s. 273 f.

ljudets inträde var varken *ǫ* eller *ö* utan *ō*. Övergången *ǫ* > *ō* inträder före assimilationen *ht* > *tt* och dateras av Kock till urnordisk tid (Sv. ljudhist. 2 s. 153), av Adolf Noreen till tiden 700—900 (Aisl. Gramm. 4 s. 109). Men varken Kock eller Noreen torde räkna med att det yngre *u*-omljudet skulle ha börjat göra sig gällande förrän efter 900. Att kvarstående *ō* faktiskt var i stånd att framkalla »*u*-omljud» i västnordiskan visar även formen *qmbótt* (växlande med *ambótt*; se Larsson, Ordförrådet s. 14, 394), som i själva verket företer ungefär samma ljud- och accentförhållanden som *qndótttr*. Men härtill kommer en viktig omständighet. Det isolerade och till sin bildning dunkla *qndótttr* har givetvis icke kunnat undgå att associeras med adjektiven på *-ótttr* (<*-*uhta*-), närmast med typen *foxótttr*, *ronðótttr*, *skollótttr*, *skorðótttr* etc., hur dennas labialomljud än har uppkommit. Det uddljudande *q*- i *qndótttr* kan under dessa omständigheter enkelt förklaras som en följd av systemtvång, för att använda en gammal term av modernt snitt.

Den nya tolkningen av *qndótttr* innebär, att parallellismen inom den citerade halvstrofen ur *Húsdrápa* blir ytterligare understruken. Den andra versens *qndótttr* är icke blott semantiskt utan även etymologiskt besläktat med förleden i tredje versens *ægigeislum*. Det är emellertid högst tvivelaktigt, om detta samband uppfattades vid tiden för diktens tillkomst.

Om Prymskvida — såsom man numera vanligen anser — tillhör de yngsta eddadikterna, kan användningen av *qndótttr* bero på *Húsdrápa*. Situationen är ju som nämnt väsentligen densamma i bägge fallen. Men det uppenbara sambandet mellan de båda textställena kan naturligtvis också förklaras av en påverkan i omvänd riktning.

Personnamnen *Qndótttr*, *Qndótt* äro sannolikt ursprungliga binamn och representera såsom sådana en välkänd typ.¹ En nära parallell erbjuder det besläktade fvn. *ægir* m., nisl. *ægir* 'förskräckare, skräckinjugare', vilket också, men på otillräckliga grunder, har antagits förekomma som personnamn.²

Med den här framställda uppfattningen är det semantiskt viktigaste

¹ Jfr översikterna i Nordisk kultur 7 (1947); särskilt Janzén s. 49 ff., Hornby s. 200 ff., Ekbo s. 271 ff.; samtliga med litt.

² Se Lexicon poeticum under d.o.; E. A. Kock, Notationes norrœnæ § 2206 (1932).

elementet i *ǫndóttir* icke, såsom man hittills har ansett, den första stavelsen utan den andra, vilken dock formellt har sammanfallit med en avledningsändelse. Ett par helt analoga fall har jag behandlat tidigare.¹ I MASO 4 (1941) s. 1 ff. har visats, att fvn. *ǫrendi* (*-andi*, *-indi*) n. 'ärende' icke innehåller suffixet *-endi* (*-andi*, *-indi*) utan som helhet är en nominalbildning till urn. **uzinþan* st.v. 'utföra m.m.' (jfr fvn. fsv. *inna*, fda. *innæ* sv.v. 'ds.'). Fvn. *forurta* f. gen. pl., egentligen 'synd, brott' (motsvarande got. *frawaurhts* f., fs. *farwurht*, fe. *forwyrht*, avledning till got. *frawaurkjan* etc. 'synda') har anslutit sig till avledningarna på *-átta* f., så att man jämte *veðrátta* 'väderlek', *vinátta* 'vänskap' etc. har fått ett *forátta* 'förevändning, anledning' (Partikelkomposition s. 180 f.). Vidare kan i detta sammanhang nämnas fno. *forve* n. 'den del av strandbrädden, som ligger torr vid ebb', av äldre *forvæð*, **forvæði* n., verbalsubstantiv till urn. **furwaðan* st.v. 'gå bort (om vattnet vid ebb), ebba' (a.a.s. 186 ff.). Det ovan omnämnda fe. *fracoð* adj. 'föraktlig, usel' (motsvarande got. *frakunþs*) har sammanblandats med participen på *-od* och skrivs alternativt *fracoð*.² Slutligen må erinras om nht. *bieder* adj., skenbart bildat som *hager*, *tapfer*, *wacker* etc. men i själva verket uppkommet av mht. *biderbe*, fht. *biderbi* 'nyttig m.m.', possibilitetsadjektiv till fht. *bidurfan*, nht. *bedürfen*.

I de båda sist anförda fallen ha vi liksom i fråga om fvn. *ǫndóttir* att göra med ett verbaladjektiv. Gemensamt för alla tre liksom för de övriga nu nämnda nominalbildningarna är, att den ursprungliga verbpartikeln har kommit att te sig som den viktigaste delen av ordkroppen, medan ordets »stam» reducerats eller sammanfallit med något formbildande element. Att en så genomgripande förändring kan leda till nästan fullständig oigenkännlighet visar fvn. *ǫndóttir*.

¹ Jfr även de av Bugge förklarade fvn. fsv. fda. *unningi* (*undingi*) m. 'rymling' och fvn. *foringi* m. 'föregångsman, hövding', som icke innehålla avledningsändelsen *-ingi* utan äro verbalnomina till sammansättningar motsvarande got. **unþagagan*, *fauragagan* (ANF 2 [1885] s. 222 ff.; jfr Partikelkomposition s. 178).

² Åtskilliga andra hithörande fall i fornengelskan anför Sievers-Brunner, Altengl. Gramm. (1942) s. 28.

HARRY ANDERSEN

Problemet *siax/siæx*: *seks*.

De overvejelser og betragtninger, der meddeles her, kom jeg ind på, da jeg læste D. A. Seips anmeldelse af Bengt Hesselmanns bog »Omljud och brytning i de nordiska språken» (1945) i Svenska landsmål

Ved udarbejdelsen af denne afhandling er der benyttet følgende værker og undersøgelser:

- Harry Andersen, APhS XIX (1947) p. 16.
- John Svenssons Brydnings-Teori (Danske Folkemaal XV (1947) p. 1 ff.).
Johs. Brøndum-Nielsen, Gammeldansk Grammatik I (1928) p. 151, 280 og 352 f. og II (1932) p. 42 og 314.
Erik Harding, Språkvetenskapliga problem i ny belysning. H. 7 (1946) p. 7 f.
Bengt Hesselmann, Omljud och brytning i de nordiska språken (1945) p. 76.
Ingeborg Hoff, Brytning og progressiv j-omlyd. Anmeldelse af John Svenssons bog (Norsk tidsskrift f. sprogvidenskab XIV (1948) p. 315 ff.).
Valter Jansson, APhS XIX (1947) p. 40.
Axel Kock, ANF 9 (1897) p. 173.
- Umlaut und Brechung (1911—1916) p. 273.
- Svensk ljudhistoria I (1906) p. 355, 363 f. og III (1920) p. 222.
- Pierre Naert, Anmeldelse af John Svenssons bog (Bulletin de la société de linguistique de Paris XLII (1946) p. 148 ff.).
A. Noreen, Altschwedische Grammatik (1904) § 78,3.
D. A. Seip, Anmeldelse af Bengt Hesselmanns bog Omljud och brytning (Svenska landsmål LXXVIII (1947) p. 198 ff.).
John Svensson, Diftongering med palatalt förslag i de nordiska språken (1944) p. 43 f., 176, 183 f. og 206.
Fr. Tamm, Anmärkningar till Östgötalagen (Uppsalastudier tillegn. Sophus Bugge (1892) p. 25).
- Der er brugt følgende forkortelser: ANF = Arkiv för nordisk filologi, APhS = Acta Philologica Scandinavica, GG = Johs. Brøndum-Nielsen, Gammeldansk Grammatik, ODS = Ordbog over det danske sprog. Med navn henvises til de i ovenstående bibliografi anførte afhandlinger og værker.

LXXVIII (1947) p. 198 ff. Det forekommer mig, at Seip — på dette ene punkt — ikke har klaret problemet om *siax/siæx* og brydningen, og jeg fik den tanke, at det måtte være muligt at komme til et klart resultat: hvad taler for at *siax* har brydning, hvad taler imod. Det var min hensigt, da jeg begyndte, at holde *siax/siæx* (eller omvendt, hvis man er tilhænger af John Svenssons opfattelse af brydningen) helt uden for brydningen, men det viste sig med det samme at være ugørligt. Seip prøver paa at holde *siax* (*siæx*), *iak*, *jak*, *jæg*, *jeg* og *hiar* (*hiær*) udenfor; han taler om yngre diftongering af *e* (af forskellig oprindelse) uden sammenhæng med den fællesnordiske brydning (p. 200). Ikke så snart havde man taget et par skridt ind på problemerne område, før det blev nødvendigt at argumentere for eller imod brydning — det være sig så efter den gamle eller efter den ny opfattelse.

John Svenssons brydningsteori står og falder ikke med, om han har ret i sin opfattelse af formen *siæx* (*siax*) for *sæx*. Han mener, at denne enstavelsesform viser, at brydningen (jeg vil her af praktiske grunde fastholde det gamle navn) ikke skyldes et efterfølgende *a*, men at vi har en diftongering af *e*.

Formen *siæx/siax* kan forklares på følgende måde:

1. *ia/iæ* skyldes analogi med ordenstallet *siätti/siætti*, der har såkaldt yngre *a*-brydning i de oblique kasus (i mask. etc.). Det er den gamle opfattelse, som vi træffer hos Tamm, A. Noreen, Axel Kock, Brøndum-Nielsen og modificeret hos Hesselman, Ingeborg Hoff og Valter Jansson.

2. Med John Svensson har vi brydning af *sex > siæx (> siax)*. Denne enstavelsesform skulle være et af indicierne for rigtigheden af Svenssons teori.

3. Vi har indskud af *j*. Denne tanke har D.A. Seip for nylig været inde på.

4. *siæx* (*siax*) har fået sit *j* fra *siū*, det følgende ord i talrækken. Dette er foreslået af tre forskere uafhængig af hinanden: Hesselman, Pierre Naert og forfatteren af denne undersøgelse. Forklaringen betragtes som rimelig af Seip.

5. Formen *siæx* (*siax*) skyldes et samvirke af flere faktorer. D. A. Seip synes ikke at være fremmed for en sådan opfattelse.

Det skal undersøges nærmere, hvilken af disse forklaringer man bør give fortrinnet, om formen *siæx* støtter Svenssons teori, om den går imod den, eller om den er indifferent og helt kan lades ude af betragt-

ning i brydnings-diskussionen. Så vidt jeg kan skønne, har man ikke taget tilstrækkeligt hensyn til *ia*-formen *siax* og dens forhold til *iæ*-formen *siæx*; Seip har overhovedet ikke diskuteret forholdet mellem disse to former og synes ikke at have bemærket hvilke konsekvenser det kan få. Jeg skal villigt indrømme, at det har jeg heller ikke selv, men det kan undskyldes med, at jeg sluttede mig til Svenssons opfattelse *sex* > *siæx* > *siax*, der ikke efterlod noget problem, men på den smukkeste måde havde klaret forholdet mellem *iæ* og *ia*.

I. Tilhængerne af den gamle brydnings-opfattelse *e* > *ia* (Axel Kock etc.) nødes til at antage, at *siax* har fået sit *ia* (oprindeligt *iā*) fra *siätti*, *siätta*; *iæ*-formen *siæx* og *siätte* skyldes fremadvirkende *i*-omlyd. Det er muligt, at det er Fr. Tamm der er den første der har foreslået, at *siax* har fået *ia* fra *siätti* (i 1892). Denne opfattelse møder vi som sagt hos A. Noreen, Axel Kock og Brøndum-Nielsen. Axel Kock opererer med såkaldt yngre *a*-brydning i **sehta* før overgangen af *ht* til *tt*; han følges her af Brøndum-Nielsen. Jeg har tidligere kritiseret denne opfattelse (Danske Folkemaal XV (1947) p. 9 fodnote 4). Da allerede Eggjumstenen (fra ca. 700 eller tidligere; se om dateringen af denne indskrift min afhandling om det yngre runealfabets oprindelse ANF 62 (1947) p. 224 ff.) har *sot*=*sött* < **söht* skulle den yngre *a*-brydning være ældre end den ældre! Brøndum-Nielsen, der slutter sig til Axel Kocks datering, regner med at den ældre *a*-brydning tilhører tiden omkring 700, den yngre det 9. århundrede (GG I p. 141). Brøndum-Nielsen skriver om assimilationen af *ht* til *tt*, at den »maa være yngre end *a*-brydningen (ældre og yngre), jf. *siätti*, *jätta*, *fiät* (§ 94, § 97, § 419 Anm. 1): yngre Brydning kendes i sandsynlige Eksempler fra c. 800 (§ 93 Anm. 1), men kan muligvis være betydelig ældre (7. Aarh.?)» (GG § 255 anm. 1=II p. 42). Det her foretagne kronologiske puslespil minder om John Svenssons; om Rökstenens former hedder det med henblik på Axel Kocks kronologi: »Rökstenen uppvisar exempel på den yngre *u*-brytningen, innan den äldre kan vara genomförd. Den yngre *u*-brytningen skulle alltså vara äldre än den äldre *u*-brytningen» (p. 47).

Hesselman, der i sin bog om omlyd og brydning (1945), slutter sig til epenteseteorien, opstiller **sehtan*, men da han ikke anerkender nogen periodeinddeling, kan han meget let faa etableret brydning i en form med *ht*. Er det sandsynligt, at en brydningsform *siätti* — som

sådan anerkender vi den endnu teoretisk — har fremkaldt en ny form af kardinaltallet *siax* (<*siäx*)? Ventede man ikke snarest, at en form *sex* ville omdanne en eventuel form *siätti* til *sëtti* eller *sekti*, jf. gammel-dansk *sæxte* nogle gange (se GG II p. 24), sml. jysk *sæjst* (og oldhøjtysk *sehto*, *seksto*, gotisk *saihsta*, latin *sixtus*, græsk (*h*)*éktos*, tysk *sechste*, engelsk *sixth*). Formen *sjette* kan have holdt sig under indflydelse af *femte*, vestnord. *fimti*. Er ikke netop vestnord. *sex*, *sëtti* udtryk for, at *e* er blevet fastholdt i formerne **sehtæ*, **sehta* ved tilslutning til *seks*, da der var brydningsmulighed i lydgruppen *-eht-*. Svensson betragter muligheden af analogi fra *siätti* som lidet sandsynlig (p. 43), Pierre Naert ligeledes; Pierre Naert betoner dog ikke, at dette just er Svenssons opfattelse. Hesselman mener, at man let kommer fra den ene form til den anden, men han diskuterer ikke frekvensforholdet og analogimulighederne i det hele taget. I 1947 har jeg i min afhandling »John Svenssons Brydnings-Teori» (Danske Folkemaal XV p. 1 ff.) forkastet analogien *siax* efter *siätti*, *siätta*. Selv om man tager lovsprogets stereotype karakter i betragtning, er talforholdet i landskabslovene dog ret oplysende: Eriks sjællandske lov (efter AM 455, 12) har *siæx* 45 gange og *siætæ* 11 gange; B 69 af Skånske lov har *siax* 20 gange og *siat(t)æ* 12 gange (se p. 7 f.). Codex runicus af Skånske lov har formen *siahs*, d.v.s. *siaχs* (med *ks* > *χs*, se GG 302) 31 gange og *siat(t)a*, *-æ* findes 10 gange¹.

Et foreløbigt resultat af vor undersøgelse er dette: der er meget der taler for, at formen *siätti* (*-a*), *siættæ* har faaet sit *ia/iæ* fra *siax/siæx*; det er med andre ord slet ikke givet, at *siatti/siættæ* er opstaaet ved direkte brydning af **sehta-*.

II. Svenssons opfattelse af *sex* > *siæx* > (>*siax*) behøver jeg ikke at gå nærmere ind på før til sidst i denne undersøgelse.

III. Vi kan have indskud af *j*. Til Svenssons norske form *siæx* i et brev fra Trøndelagen (1394) føjer Seip *sieχ* (1399), *siæχ* (1412, 1500); *sieχ* findes i et islandsk håndskrift af Stjórn fra ca. 1400; dette håndskrift har mange yngre norvagismer. Seip mener, at vi ikke skal regne alle disse norske former for svecismer; det er naturligt at se dem i sammenhæng med andre norske skrivemåder med indskudt *i* (somme-

¹ Se »Danmarks gamle Landskabslove» I (1933), udgaven af Skånske lov: *siættæ* p. 55, 4 — *siætæ* p. 133, 9; 151, 4; 163, 8; 188, 4 — *siata* p. 141, 6; 159, 3; 165, 8; 172, 4; 195, 3 (se tillige Nils Hänninger »Fornskånsk ljudutveckling» (1917) p. 101).

tider *e*) efter *s*: *sierligha*, *siælicæ*, *siattom* (præt.), *siætha* (= *setja*) o.a. Seip nævner *j*-inskud fra fornsvensk (se Noreen »Altschwedische Grammatik» § 382,2) og fra gammeldansk (se GG §§ 147 anm. 3, 187 anm. 2, 354 og 385). Det er ikke Seips mening, at *siax* ikke kan have brydning, men med Hesselman er han enig i, at formen også kan være opstået på anden måde. Seip mener at brydning og påvirkning fra *siū* (herom nedenfor) begge er mulige forklaringer. Han er tilhænger af den gamle brydnings-opfattelse og derved af overgangen *ia* > *iæ* (se p. 199). Der er intet der tyder på, at gammeldansk *siax/siæx* har indskud af *j* efter *s* svarende til former som *siælicæ*, *siætiæ* (mærk at vi i disse former har *-iæ!*) med *æ* (sml. med affrikata *kiænnæ*, *kiærvæ*, *skiærvæ* etc. GG § 187 anm. 2). De norske former *siax*, *siæx* — om de nu er norske — synes det naturligst at forklare som de fornsvenske og gammeldanske; men selvfølgelig kan den mulighed ikke afvises, at vi i norsk har haft *sæx* > *siæx* med indskud af *j* efter *s*, der gav en form, der faldt sammen med en brydningsform i andre dele af det nordiske sprogområde. Seips forslag lader formen *siax* med *ia* uforklaret: denne form skulle jo være den primære, men indskud af *j* gør formen *siæx* til den primære. Seip nødes til at anerkende en overgang *iæ* > *ia* og kommer derved i strid med sig selv.

IV. Her skal vi drøfte den mulighed, at *siæx* (*siax*) har fået sit *j* fra *siū*. Efter at have omtalt muligheden af indflydelse fra *siätti*, *-a* og *siæxtan* — »där *e* torde ha brutits på grund av *-a* i *-tan*» — skriver Hesselman: »men därjämte och kanske i första rummet genom påverkan från uddljudet i *sjū* (*siū* o.d.) — och enligt en allmän iakttagelse att räkneorden i språken ofta ombildas efter det närmast följande talet i serien. Jfr. i nord. och alla germ. språk *f*- i *fyra* genom inverkan från *fem*, lat. *novem* för **noven* efter *decem*. Vid *sex* inställer sig tanken på *sjū*, icke gärna tvärtom» (p. 76 med henvisning til Thumb-Marbe »Experimen. Unters. ü. die psycholo. Grundlagen d. sprachl. Analogiebildung» (1901) p. 34 ff., 54 ff.).

Pierre Naert skriver i sin anmeldelse af John Svenssons bog »Diftongering med palatalt förslag i de nordiska språken» om den samme mulighed: »Ce ne serait qu'ajouter un exemple à une longue série d'exemples de ce genre d'assmilation qui, comme ceux-ci le révèlent et comme il a été confirmé par la psychologie expérimentale, a toujours lieu du nombre supérieur au nombre inférieur précédent, ex. 2 ← 3 gr. $\delta\upsilon\sigma\acute{\iota}$ au lieu de $\delta\upsilon\sigma\acute{\iota}\nu$ d'après $\tau\rho\iota\sigma\acute{\iota}$, 4 ← 5 got. *fidwor* au lieu de **hwidwor*

d'après *fimf*, etc. (Fr. Kainz, *Psychologie der Sprache* I, p. 50) et, dans le domaine nordique, v. isl. *siau* »7» au lieu de *siū d'après *ättaru (>*ätta*) »8», selon une hypothèse fort séduisante de Kock» p. 151)¹. Hertil kan eventuelt føjes gammeldansk *fæm* for *fim* efter *sæx* (se GG § 159 anm. 1) og *nīu* efter *tīu* (forholdet mellem formerne er dog dunkelt, se nærmere Hellquist »Svensk etymologisk ordbok»). I min afhandling om Svenssons brydnings-teori har jeg nævnt den mulighed, at en form *siæx* kunne forklares ud fra *siū* (Danske Folkemaal XV (1947) p. 10).

Efter Hesselman (og Pierre Naert) kan formen *siax* ikke bero paa *siū*, da udgangspunktet så skulle være *sax* < *sæx*; en form *siax* kunne til forudsætning have *siaxtan*, Hesselman regner, som jeg har nævnt det, med *a*-brydning i *sextan* fremkaldt af *a* i *-tan*; det synes dog at være langt rimeligere at opfatte *siaxtan*, *siæxtan* som beroende på *siax*, *siæx*, sml. vestnord. *sex sextán*, svensk *sex sexton*, dansk *seks*, *seksten* (udtalt *sejsten* og ofte skrevet sådan, se ODS: undertiden skrevet *sejsten*, XVIII (1939) pp. 971; om lydudviklingen se GG II p. 182).

En form *siæx* med *i* fra *siū* kan først være opstået efter lydudviklingen *sebun > *siū*. Formerne *seks* *sebun med *se-* synes at kunne

¹ Pierre Naerts og Ingeborg Hoffs anmeldelser af John Svenssons bog »Diftongering med palatalt förslag i de nordiska språken» (1944) og D. A. Seips af Bengt Hesselmans bog »Omljud och brytning i de nordiska språken» (1945) skal der ikke gives nogen samlet vurdering af i denne afhandling; det falder udenfor denne detail-undersøgelses rammer. Men jeg vil ikke tilbageholde et par kritiske bemærkninger til Pierre Naerts anmeldelse, som jeg synes er skrevet i en noget overlegen — for ikke at sige arrogant — tone, der kontrasterer ret skarpt mod det positive indhold. Pierre Naerts forsøg på at redde epentese-teorien forekommer mig mislykket. Ingeborg Hoff omtaler ikke Pierre Naerts forslag; hun synes ikke at have kendt denne anmeldelse, da hun skrev sin indgående omtale af John Svenssons bog. Ingeborg Hoff, der har mange kritiske bemærkninger til Svensson, slutter sig til hans kritik af epentese-teorien.

Pierre Naert hævder, at et sprog, der spontant udvikler kort *e* til diftong, er begyndt med diftongering af langt *e*; men diftongeringen af langt *e* er ikke så almindelig i nordisk, og der hvor den har fundet sted, er den senere end diftongering af kort *e*. Er det nu så sikkert, at denne betragtning er rigtig? Pierre Naert synes at have overset, at de fleste fællesnordiske ord med *ē* har haft oprindeligt *e* eller *i* i brydningsperioden: vestnord. *réttr* < *rehtuR, *sléttr* < *slíhtaR, *fé* < *fehu, *hlé* < *hlewa, *kné* < *knewa, *tré* < *trewa etc., *mér*, *pér*, *sér* (jf. Opedal *meR* < *míR) etc. I flere af disse ord har vi brydningshindrende konsonanter (jf. *réttr* med *r-*).

støtte *siæx siū* med *si-* (enstavelsesformen *siū* for *siubu må skyldes *sex*, se forf. APHS XII (1937—38) p. 222).

V. Formen *siæx (siæx)* har fået sit *j* dels fra *siū*, dels ved brydning. Eventuelt er der også tale om indskud af *j* efter *s-*. Hvis *siæx* med *ia* er den primære form — dette er ikke Svenssons opfattelse; efter Svensson har vi *iæ < ie < e* — og formen ikke har analogisk *ia* fra *siätti (-a)*, kan formen ikke skyldes *siū*; *sæx* måtte nødvendigvis blive til *siæx*. Da Hesselman regner med *e > ia* som Axel Kock, og da han anerkender den progressive *i*-omlyd *ia > iæ*, kan hans forklaring, at *siæx* har faaet sit *iu* fra *siū* ikke være rigtig ud fra hans syn på brydningen. Hvis man vil fastholde Hesselmans forklaring, skulle der være mulighed for: *sæx > siæx* efter *siū*, *sæx > siæx* efter *siätti (-a)*, *siæx: siæx* med *siæx* som den ældste form. Efter Hesselman er *siæx* den ældste form. Ingeborg Hoff, der for nylig har givet en indgående behandling af brydning og progressiv *i*-omlyd, siger om *siæx*, at formen kan have analogisk vokal (Norsk tidsskrift for sprogvidenskab XIV (1948) p. 320).

Hvis *j* er en indskudt konsonant (jf. Seip), må *siæx* være ældre end *siæx*. Som det ses: alt sværger sig sammen mod os og driller, det ældste bliver til det yngste og omvendt. Er vi kommet ind i en blindgyde? Den simpleste løsning synes at være denne: *sex* blev ved brydning til *siæx* i visse dele af det østnordiske sprogområde. Et parallelord er *ek > iæk*. Formen *siæx* kan så være støttet af *siū*. Forholdet vestnordisk *sex sétti*, gammeljysk *sæx sættæ* taler ikke uden videre for påvirkning fra *siū*. Formen *siæx* kunne udvikle sig til *siæx* ligesom *iæk > iak* (begge ord indeholder lydgruppen *ek*). Formen *iæk* udleder jeg fra *ek*, ikke fra *eka* (se ANF 61 (1946) p. 168 f., diskussion hos Seip p. 201 f.). Hvis man vil fastholde, at *sæx* blev til *siæx* ved påvirkning fra *siū*, nødes man til at operere med en overgang *iæ > ia* ligesom Svensson. Hesselman, Seip og Ingeborg Hoff holder på, at den progressive *i*-omlyd har eksisteret; men ingen af dem har klarlagt hvordan forholdet mellem *ia-* og *iæ-*formerne af talordet *sex* skal opfattes.

Det er ikke min mening at hævde, at formen *siæx/siæx* i sig selv er et bevis for rigtigheden af Svenssons brydningsteori; men jeg har villet vise, at formen *siæx/siæx* forklares lettest, hvis man udgår fra Svenssons syn på brydningen. Den gamle opfattelse, at *siæx* har fået sit *ia* fra formen *siätti*, mener jeg ikke kan opretholdes; alt taler for, at det er *siätti*, der har fået sit *ia* fra *siæx*. Måske vil man i fremtiden

(jf. Ingeborg Hoffs indgående anmeldelse af Svenssons bog for nylig) modificere Svenssons syn på brydningen derhen, at *e* ved brydning blev til *ia* (ikke ved epentese) i vestnordisk (Ingeborg Hoffs opfattelse) — eller derhen: at *e* ved brydning blev til *iæ* og *ia* eller en diftong derimellem.

Når *siæx* ikke klarede sig (undtagen i visse svenske egne) må det med Svensson og Hesselman skyldes fremmed indflydelse. Svensson skriver: »Då fsv. *siæx* (som motsvaras av dalm., gutn. *sjäks*) utbyttis mot formen *sex*, kan detta möjl. bero på utländskt (mnt., lat.) inflytande; ordets användning som köpenskapsterm kan därvidlag ha spelat in» (p. 176 med henvisning til A. Noreen »Altschwedische Grammatik» § 24 anm.). Hesselman nævner som en mulighed støtte fra tysk *sechs* (p. 76). Hertil kommer for danskens vedkommende støtte fra *fem* og *syv* (for *siū*), sml. også *femten* og *sytten* (<*siūtan*), der har støttet *seksten*. Når dansk og svensk har opretholdt differentieringen *seks*: *sjette*, *sex*: *sjätte* må det utvivlsomt tilskrives indflydelse fra nogle nærstående talformer: *fire*: *fjerde* (ældre *fiarthæ*, *fiærthæ*) og svensk *fyra*: *fjärde* og her tillige ordenstallet *sjunde*.

Tilføjelse april 1949.

Efter at min afhandling var skrevet (i 1948) har Oskar Lundberg udsendt sin bog »Runristningen från Eggjum och forntro om havet» (1949. Arctos Svecica. 3). Spørgsmålet om Eggjumstenens datering (jf. min afhandling p. 3) behandles i kapitel 9 »Dateringsfrågan» (p. 37 ff.). Oskar Lundberg skriver: »En återblick på dateringarna ovan ger vid handen, att hinder icke möta för det här gjorda antagandet, att vi i Eggjum-inskriften förnimma en återklang av en diktning, betydligt äldre än 800, det år, som angives som vikingatidens början» (p. 39).

HALLVARD LIE

Et upåaktet gammelnorsk ord: *hausi* og Hákonarmál 6.

I flere norske bygdemål fins et subst. »hause», som etter ordbøkene å dømme ikke synes å ha noen særlig gammel litterær hjemmel; man letter forgjeves etter det i alle norrøne (og gammelnorske) ordbøker. Den eldste forekomst som hittil er notert, er fra ca. 1400: som tilnavn på en viss herr Bjørn fra Hising, som nevnes i »Den røde Bog», s. 327. *Ivar Aasen* oppfører (Ordbog 1873) *Hause* med betydn.: »Hoved (s. Haus); ogsaa: Person med Hensyn til Evner og Kræfter. *Ein god Hause*: et godt Hoved; ogsaa om En som ikke let bliver svimmel eller forvirret. Hall. ...» *Hans Ross* (Ordbog 1895) gir et fyldig supplement: »*Hause*: en dristig, driftig, dygtig men ogsaa noget haard og særsindet Person. Shl. Hard. Ryf. Tel. Agder. Ogsaa »en Hause Kar, Gut»=*Hause*. En rig og mægtig Mand; en Matador. Nfj. Ned.»

Som nevnt savnes ordet i de norrøne ordbøkene; men det burde ha vært opptatt der, da det etter min mening har gammel og god litterær hjemmel. Det forekommer nemlig i *Fagrskinna*-håndskriftene, i den meget omdisputerte strofe 6 av *Hákonarmál*, og er etter mitt skjønn her det virkelig »forløsende ord», har man først fått øye på det.

Noen inngående kritisk drøftelse av de forskjellige tidligere tolkninger av denne strofen, skulle her være overflødig. Jeg nøyer meg med en enkel demonstrasjon, og lar enhver i fred tenke sitt:

Hs. (Kringla):

Trædduz tærgvør
fyr tys ok barga
hialta hardfotum
hæsar nordmanna

(Varr.: l. 1 Trødduz: Traudaðo B, A. l. 2 fyr — bauga: við tyss of (tysvin A) valde B, A. l. 4 hársar: ok hársar F; hausa B, A.)

Finnur Jónsson (Skjald. I.B):

³   ¹
 Trøddusk tǫrgur
⁴   ⁷   ⁹   ⁸
 fyr Týs ok bauga
⁵   ⁶
 hjalta hardfótum
²   ¹⁰
 hausar Nordmanna
 — — —

»Skjolder så vel som hoveder trådtes under krigerens (Hakons) og Nordmændenes hårde hjaltefødder (klingerne) — — —»

E. A. Kock (N.N. § 1053):

Trøddusk tǫrgur
 fyr Týs of bauga
 hjalta hardfótum,
 hausar Nordmanna
 — — —

»Sköldar, nordmäns skallar klövös också utav furstens svärd — — —»

Jöran Sahlgren (Eddica et Scaldica I, s. 53):

Trøddusk tǫrgur
 und Týs of eldi
 hjalta hardfótum
 hausar Nordmanna
 — — —

»Trampades sköldaarna under kämpens eld (svärdet), under hjaltarnes hårda fötter nordmännens skallar. — — —»

Etter min oppfatning har halvstrofen lydt:

Trøddusk tǫrgur
 fyr Týs of bauga
 hjalta hardfótum,
 hausa Nordmanna
 — — —

«Skjold trådtes (i stykker) av den gavmilde manns, »nordmannahausens», harde hjalteføtter. — — —»

Ved denne lesning oppnår man å få fjernet de to mest generende anstøtsstener: 1. den stilbrytende ordstilling (F.J.), 2. det meningsforstyrrende utsagn: at Eyvind i sitt høyst nasjonalistiske lovkvad om norskekongen uttrykkelig skulle ha fremhevet at nordmenns skaller kløvdes i kampen (E.A.K. og J.S.).

I og for seg er også *hausi Nordmanna* etter min smak en meget frisk og suggestiv betegnelse for kong Håkon i denne situasjon. Og det bør dessuten merkes at et slikt apposisjonelt tillegg her er noe sammenhengen likefrem krever. Kongen er tidligere i strofen benevnt med kenningen *Týs of bauga*, men dette er bare en ganske ordinær *mann*-kenning og kan, isolert betraktet, være en herr hvilkensomhelst; først med tillegget *hausi Nordmanna* trer kongen tydelig frem. Apposisjonen har her m.a.o. en real, tydeliggjørende funksjon.

En annen ting vil jeg også peke på: Det er lite sannsynlig at Eyvind her i str. 6 ville gripe til nøyaktig samme ordet som han avsluttet forrige strofe med:

— — —

glumruðu gylf(h)ringar

í gotna hausum. (Str. 5:7—8)

Trøddusk torgur

— — —

hausar Nordmanna. (Str. 6:1—4)

Slik ville en skald som Eyvind neppe ha yrket. Hans diktning ellers viser oss at *ordgnótt* og *málfimi* skortet det ham ikke på; han var såvisst ingen »skáldaspillir» i dén forstand. Med *hausi*, gen. sing. av *hausi* = »høvedsmann, høvding, overhode» (jfr. ty. *Hauptling*, mlt. *capitaneus*, gno. *hofud* (*h. ættar* f. eks.) osv.)¹ blir den tidligere antatte, temmelig plumpe identiske gjentakelse avløst av en artistisk virkningsfull »etymologisk gjentakelse», såkalt *annominatio*, en stilfigur skaldene som kjent var vel fortrolige med.

¹ »Wie *haupt* das hervor und aufragende glied des menschlichen körpers ist, so wird der, der nach rang und ansehen sich auszeichnet, ein *haupt* genannt.» (Grimm, D. Wörterb. IV:2 (1877), sp. 603).

Har *hausi* vært et utpreget særnorsk ord? Det er som nevnt fremdeles fullt levende i norske bygdemål, men er, såvidt jeg har kunnet se, helt ukjent i de andre nordiske språk (bortsett fra Hisingmannens tilnavn). Selv de islandske landnåmsmenn synes å ha unnlatt å ta det med seg da de dro ut; derfor er Eyvinds uttrykk tidlig blitt misforstått og forvansket av de islandske tradisjonsbærere; men i *Fagrskinna*, som direkte støtter seg til norsk tradisjon, har ordet kunnet hevde sin integritet, så vi der kan få dets gamle historiske eksistens fastslått.

*

I *Hákonarmál* fins også et annet omstridt ord som jeg i sin tid trodde å ha funnet et spor til løsningen av i et nynorsk bygdemålsord; men håpet glapp. Jeg tenker på *ǫrhhjalmr* i str. 3 («stod und arhíalmi», om kong Hákon). — I «Gamalt or Sætesda!» I, s. 46 forteller Johannes Skar at da de grov opp igjen Stigand på Åkre, fant de i graven »ein Kremming Piler og eit Sverd og ei Handøks og eit Beitslebit og Yverluten av ein Ærehjelm. Daa fekk dei Syner for, kva Tid han hadde livt: Motet paa Sverdet var plent so, som gjengelegt var i Keisar Karl Magnus Dagar, — so sa Gamlefuten, Ekeberg...»

At ordet «ærehjelm» her er en folkeetymologisk forkrøplet etterkommer av *arhjalmr*, kan det vel knapt være tvil om. Og det lå nær å tro at en innsikt i hva som var karakteristisk for denne Stigands hjelm, kunne ha ført til klarhet også over kong Hákons «arhjalmr», realt og språklig. Men ved henvendelse til Universitetets Oldsakssamling fikk jeg bare den opplysning, at dette gravgodset var ukjent, — og det ble tilføyet, at man kunne gå ut fra denne «ærehjelmen» ikke hadde vært noen hjelm i det hele tatt, men bare en skjoldbule! Fra arkeologene er altså her øyensynlig ingen hjelp å vente. Og så har da filologene intet annet å gjøre enn å »fara bónleidir til búdar», som Skarphedinn sa. — Selvom jeg personlig er ute av stand til å gjøre noe ut av denne språklige «ærehjelm»-oppdagelsen, holder jeg det ikke for helt usannsynlig at den kan komme til nytte under fremtidens forsøk på å bringe det intrikate *arhjel*m-problem i *Hákonarmál* ut av verden. Derfor har jeg ment den kunne være noen trykte ord verd.

ERIK HARDING

Om nord.-isl. *Ólafr*: *Óleifr* och några andra namnbildningar.

Just i dagarna har jag fått mig tillsänt ett särtryck ur serien Nordisk Kultur VII, innehållande en ypperlig översikt med förklaringar av de fornvästnordiska personnamnen. Avhandlingens författare är Assar Janzén, numera verksam som professor vid ett amerikanskt universitet. Jag må till en början oförbehållsamt erkänna, att avhandlingen vittnar om stor beläsenhet och skarpsinne samt inte minst om en synnerligen sund omdömesförmåga, när det gäller namnens tydning eller ursprungliga innebörd, även om jag i enstaka fall fall skulle ha en annan mening om vissa namns härledning och ljudhistoriska utveckling. Arbetet är dessutom på slutet försett med över ett halvt tusental noter och hänvisningar till skrifter av nästan lika många författare, som mer eller mindre yttrat sig i tillhörande frågor. Även mitt namn eller rättare sagt jag har kommit att figurera i texten och i noterna på ett 50-tal ställen, fast jag egentligen ej haft så mycket att säga om dessa namn, mången gång endast råkat nämna dem. På ett par ställen har jag dock blivit missförstådd eller felaktigt citerad, t.ex. i noten 470, s. 178: »(på sista stället anges *-wiwar* som ursprung).» Detta blir såtillvida riktigt, om man läser: anges också *-wiwar* etc. Jfr även noterna 195, 295 och 300, som likaså är något missvisande.

I ett par andra noter, 446 och 449, s. 176, säges det emellertid uttryckligen och bestämt ifrån, att min mening (i Språkvet. problem 1:5 f.) om den ljudhistoriska utvecklingen av efterlederna i t.ex. *Ó-lafr* och *Por-lakr* är felaktig eller huvudsakligen oriktig. Härefter måste jag protestera.

En tidigare åsikt, som Janzén å sid. 107 ff. ännu fasthåller vid, nämligen att efterlederna urn. **-laiþar*, *-laikar* etc. i svagton utvecklas till **-lāþar*, **-lākar* osv., har jag i aa opponerat mig mot och förklarat företeelsen på ett annat och naturligare sätt. I de fall, då efterleden i den senare nordiskan blir bevarad som *-leifr*, *-leikr*, har huvudtrycket enligt Janzén (m.fl.) legat på denna led (slutleden).

En dylik förmodan om en 'hoppande' betoning från den ena ändan av orden till den andra, ett uppslag som ytterst härstammar från Axel Kock, är enligt min mening en styggelse för nordisk språkvetenskap, emedan man därigenom på ett alltför lättvindigt sätt frestas att förklara nästan all egendomlig ljudutveckling i nordiskan utan att först pröva andra möjligheter och träffa det rätta. Jag har därför, så ofta tillfällen erbjudit sig, med all skärpa försökt bekämpa denna åsikt och kommer att göra det även i fortsättningen (se förf. aa 1:54 med not 1, 2:40 ff., 3:26 ff., 52, 4:17 f., 23 ff., 36, 68, 5:26, 31 ff., 7:39 f.). Den urnordiska huvudbetoningen låg i regel på ordets första stavelse.

I Omljud och brytning i de nord. språken, s. 74, har Hesselman framlagt en ny teori över övergången $ai > \bar{a}$ (a) i svagtonig eller svagare betonad efterled. Enligt honom är förändringen förorsakad genom assimilation från ett efterstående a i ändelsen, vilket Janzén delvis tycks gå med på (s. 107). Hesselmans förslag är ju i och för sig självt ej så orimligt, men i så fall borde övergången $ai > \bar{a}$ ha visat sig allmänare i de manliga personnamnen med dylika efterleder, där då tre kasusformer av fyra och därtill de mest dominanta hade en sådan möjlighet att genom sitt ändelse- a kunna utöva en assimilerande inverkan på ai ($> \bar{a}$) i efterledens rotstavelse. Det borde, strängt taget, under sådana förhållanden ej finnas några manliga personnamn med ei i efterleden, om man nu utgår ifrån att dessa namn äro tillräckligt gamla och att efterleden redan tidigt i urnordiskan tappat känningen med grundordet. Övergången måste i varje fall vara äldre än det tidiga i -omljudet av $a > \bar{a}$ i $ai > \bar{a}i$ ¹. Med bortseende från de urn. namnen på **gairnar* ($> *gǫrr$), vilka ej kunna kontrolleras på grund av denna leds sammanfall med flera andra personnamns efterleder, finnas nämligen i den senare (väst)nordiskan endast omkring 10 namn med $a < ai$ i efterleden, medan ett 50-tal ha ei ($\bar{e}$).

Jag uppräknar här nedan ett antal namn med efterleder, innehållande ett urn. ai i rotstavelsen:

1. Namn på urn. *-stainar*: fvn. *Arn-, Ey-, Frey-, Gunn-, Há-, Hall-, Holm-, Ió-, Orm-, Þór-steinn*, fsv. *Sixten* (med $a < ai$: fsv. *Halstan*, fda. *Thor-stan*). Dessa *steinn*-namn måste delvis vara urgamla och ha tillkommit under stenåldern, då vapnen tillverkades av sten och således blevo uppkallade efter materialet. På detta sätt få namnen sin naturliga förklaring (jfr *geirr*-namnen m.fl. och Janzén s. 111, 90).

2. På urn. **-swainar*: fvn. *Berg-, Koll-, Rauð-sueinn* (inget fall med $-a$), ty denna namnbildning är av allt att döma sen).

3. Urn. *-laikar*: fvn. *Guð-, Gul- (Gunn-), Her-, Hug-, Ís-, Víg-, Þór-leikr (Geir-leikr; med -a-: Ás-, Þór-lakr, fsv. Vīgh-laker, runno.*

¹ Enligt Hesselman (a. st.) skulle också ett $\bar{e}$ ($\bar{a}$) i mellanstavelser bli a frfr följande a i ändelsen, såsom pret. part. fisl. *sagaðr* ($< *sazēðar$) m. fl. Företeelsen är emellertid ej parallell och förutsättningen för en dylik eventuell övergång ej heller densamma.

kilakr=*Gellakr*<*Gair-laikr). Även dessa namn torde i allmänhet vara gamla, efter vad dels assimilationen i *Gulleikr* (<*Gunþ-laikr) och *Gelleikr utvisar, dels att döma av de hedniska gudanamnen i förleden.

4. Urn. *laibar: fvn. *Á-, Ás, Ei-, Ey-, Fril-, (Frid-, Geir-), Gud-, Gul-* (*Gunn-*), *Her-, Hior-, Hrol-, Ó-, Odd-, Þór-leifr* (med *-a-*: *Ó-lafr*, runno. *þur-labr*, fno. *É-lafr*). Också här visa namnen vanligen prov på gammalt ursprung efter samma grunder som i föregående fall.

5. Urn. *faizik: fisl. *Ó-feigr*; med *-a-*: mno. *u-faak* (dvs. *Ó-fäg*, ack.), fsv. *Ö-vagher*. I detta sista namn lär dock inget *a* i den urn. ändelsen ha kunnat verka assimilatoriskt på *ai*, ty efterleden är ett substantiverat *i*-stamsadjektiv (jfr fsax. *fēgi* och runsv. ack. *faikian*, Rök). Hesselmanns teori kan därför näppeligen vara riktig.

Utom dessa manliga personnamn böra några kvinnliga sådana upptagas på listan, eftersom det kanske kan misstänkas, att deras genitivändelse på senare *-ar* (<*-ōr*) också må ha verkat assimilerande på *ai*-et i namnets efterled eller att den tunga genitivändelsen enligt Janzéns åsikt (s. 108 f.) åstadkommit accentförskjutning från namnets förled till efterleden.

Exempel (urn. *laibū, gen. *laibōr): fvn. *Á-, Ás-, Gud-, Ingi-, Ís-Ó-leif* (nybildningar äro med säkerhet *Arn-leif*, *Gunn-leif* och *Regin-leif*¹, där *n* annars frfr *l* antingen borde ha fallit eller assimilerats). En egendomlig bildning i detta sammanhang är fvn. *Álof*, om nu detta över *Anu-lābu skulle utgå från ett urn. *Anu-laiðu (gen. *Anu-laiðōr), ty i så fall måste namnet med hänsyn dels till (den gamla åsikten om) det uteblivna *u*-omljudet i förleden, dels till övergången av *ai*>*ā* i efterleden ha varit alldeles tonlöst (på båda lederna). Namnformen är tydligen en senurn. nybildning (*Ana-lābu, jfr fhty. *Anagēr*) efter ett motsvarande mansnamn *Ana-lābōr, liksom fvn. *Þórlōf* förhåller sig till *Þórlafr*, fast förleden (*Á-*) även kan ha uppstått genom variation.

I kvinnonamn på urn. *waizu, såsom fvn. *Ragn-(v)eig*: *Rogn-ug*, *Rann-(v)eig*: *Ronn-ug*, *Spl-veig*: *Spl-ug*, torde *-ug* i senare fallet antingen bero på en tidig urn. försvagning av efterleden *waizu (>*wēzu>*wōzu>*wuzu etc.) eller också återgå på ett likaledes försvagat *wāzu (jfr ags. *Wēz-mund*, fhty. *Wag-heri*, *Wago*). Dessutom är någon flexion *Rann-veig*: gen. *Rann-vagar o.d. ej att påvisa i fornvästnordiskan.

Av namn, bildade på den fem. *ijō*-stammen urn. *haidi-r (gen. *haidijōr), har den senare fornvästnordiskan endast *ei* i efterleden, såsom *Alf-*, *Arn-*, *Baug-*, *Iór-*, *Ragn-*, *Ulf-*, *Þór-eidr*. Detta beror givetvis på att förutsättning för en övergång *ai* >*ā* i efterleden inte fanns utom möjligen efter *i*-synkopen i ett kasus (nom. *-haidr*) och

¹ Att formen *Regin-*, enligt Janzén, s. 87 (efter v. Friesen), vore ljudlagsenlig frfr vokal och *Ragn-* frfr konsonant, torde vara felaktigt. Det är väl tvärtom.

troligen ej heller där, eftersom synkopen av f.d. långt i hos *ijō*-stammarna ägde rum mycket senare än synkopen av ursprungligen kort *i* eller *a*¹, varför ingen kontraktion av *ai* > *ā* frfr konsonantgrupp kunde komma till stånd vid den tiden, då *ai* blivit *æi*. Resultatet hade då blivit *æ*.

Fortsätta vi sedan med några ortnamn på t.ex. urn. **-haimar*, såsom fno. *Berg-eim*, *Ró-eim*, fsv. *Ask-em-*, *Lēr-em-*, *Mark-em-*, *Odn-em-m.fl.*, påträffas inte en enda *a*-form i hela det nordiska ortnamns-materialet. Detta har ju sin naturliga förklaring däri, att dessa namntyper mest förekommo i dativ och akkusativ (urn. **-haimē*, **-haima*). I nominativ (och väl även i genitiv, om synkopen här skedde samtidigt) skulle formen däremot lytt **(h)amr* (**-ams*), med *a* < *ai* frfr konsonantgrupp (se förf. Språkvet. problem 1:5 f.). Detsamma gäller de östnord. *löv*-(*löv*-)namnen (på urn. **-laibu*), t.ex. fsv. *Skata-lef*, fda. (fsk.) *Esef*, *Fialenslef*, *Hamarlef*, *Gøthærsef* m.fl., där dock ej möjlighet till kontraktion av *ai* > *ā* frfr konsonantgrupp förelåg i något kasus.

Någon övergång av *ai* > *ā* (*a*), som i efterstavelser eller slutleder endast skulle vara förorsakad av en svagare betoning, kan emellertid ej med säkerhet konstateras någonstans i nordiskan. Jag har också förut påpekat inkonsekvensen av en sådan förmodad övergång, ty då *ai* i urnordiskan vid ungefär samma tidpunkt i svagtonig suffixstavelse blir *ē* men i starktonig rotstavelse kvarstår som *ai*, kan det ej gärna i ett mellanläge bli *ā*, utan att några andra faktorer medverkat.

Däremot har *ai*, såsom jag ovan och tidigare framhållit, undergått kontraktion till *ā* frfr konsonantgrupp i bl.a. slutleder, som på grund av en något svagare betoning synkoperats tidigt i urnordiskan². Detta visar i synnerhet appellativet fvn. *naƿarr*=fsv. *navar* (< urn. **nabagairar*). Av detta ord finns ingen *ei*-(*e*-)form belagd i nordiskan; därför att slutleden (**-gairar*) var en gammal neutral *s*-stam, som i

¹ Se förf. i ANF 62: 183 f.

² Egentligen hade man väntat, att också diftongen *au* blivit kontraherad till *ā* frfr konsonantgrupp i dylik ställning i urnordiskan, men därpå saknas riktigt påtagliga exempel. Namn, som annars kunde komma i fråga, vore då några sådana på *-laugr* och *-gautr*, t. ex. fno. *Geirlaugr*, *Guðlaugr*, *Ásgautr*, *Þórgautr*. Emellertid torde dessa mansnamn, åtminstone de på *-laugr*, vara senare nybildningar efter motsvarande kvinnonamn som *Geirlaug*, *Guðlaug* m. fl. (se Janzén s. 107). *gautr*-namnen äro ej heller gamla utan troligen importerade från andra länder (jfr de talrika fhty. namnen på *Göz*- och *-göz*, i äldre form också skrivet *Cauz*-, *-cauz* o. d.). Antagligen föreligger ändock ett sådant fall i nordiskan, nämligen i det östnord. namnet *Opin-kar* (=fvn. *Ódin-karr*), som i runda inskrifter också återgives med *Opin-kaur* (Görlev), hur nu efterleden skall tolkas. Förmodligen sammanhänger den med verbet *kōra*=fisl. *keyra* 'kōra, jaga, rida' (jfr sägnerna om Odens jakt osv.). På samma sätt bör då efterleden i fvn. *Styr-karr* förklaras. Janzén inlägger annars häri (s. 119) en betydelse 'krushårig', vilket inte verkar så tilltalande. En innebörd 'stridskōrare' o.d. hos *Styrkarr* (< **Sturja-kaurar*) passar åtskilligt bättre.

alla kasus i singularis lydde *-*gairar*, varav vidare *-*gairr* > *-*(g)ārr* etc. Det finska lånordet *napakaira* måste återgå på en senare nybildad fgutn.-urn. *a*-stam *-*naba-gaira* (i ack.).

Fvn. *Ólafr* (=fsv. *Olaver*) är således att härleda ur ett senurn. *-*Anulāðr* (<*-*Anulaibðr* etc.) och *Óleif-r* ur dat.-ack. *-*Anulaibē*, -*a*. Det inte fullt identiska *Áleif-r*, om ock svagt styrkt, utgår från dat.-ack. urn. *-*Ana-laiðē*, -*laiða* (jfr fhty. *Ana-gēr*, *Ana-wan*), och ett *-*Álaf-r*, som väl måste förutsättas i kvinnonamnet *Álof*, från nom. (gen.) urn. *-*Analaibar* (*-*laiðas*). Likaså fvn. *Þórlakr* (gen. *Þórlaks*): ack. *Þórleik*, fsv. *Ívar* (<*-*Íwagairar*): *Ívir* (<ack. *-*Íwagaira*), fgutn.-run. *Sihrafr* (<*-*raibar*): ack. *Sigraif*.¹

Som dominanta kasus hos personnamnen borde ju nominativen och genitiven ha varit utslagsgivande till förmån för *a*-formens seger, men senare nybildningar och bevarad association med grundordet jämte dativen och ackusativen samt kanske även en gammal vokativ ha bidragit till *ei*-formens majoritet. De till ett 15-tal uppgående *geirr*-namnen, såsom fvn. *Alfgeirr*, *Ásgeirr* m.fl., äro väl allesammans senare nyskapelser, medan de gamla namnen på urn. *-*gairar* helt sammanfallit med de nord. *arr*-namnen (<urn. -*harjar* m.fl.). I detta sista fall tycks alltså *a*-formen ha dominerat, vilket dock kanske mest är skenbart, eftersom den andra bildningen delvis kan ha uppgått i de nord. namnen på -*er* (<*-*wihar*, -*wiwar*).

Vad slutligen några andra namnleder beträffar, fast det inte alltid direkt berör min forskning på området, har jag också därom emellanåt en avvikande mening. Att t.ex. *Á*- i *Ámunde*, *Ávaldr* (s. 62) skulle gå tillbaka på ett urn. *-*ana*-, förefaller osannolikt, ty då borde förleden ej ha förlorat nasalen. Antingen måste man här ansätta urn. *-*Awa*- (jfr det fhty. kortnamnet *Awa* och fisl. *áe* 'farfar') eller också *-*Ap(a)*-, där dentalen (*b*) senare fallit frfr *m* resp. *w*, såsom i t.ex. fisl. *Hrómundr* (<*Hrōþ*-), *Hróaldr* (<*-*Hrōþwaldr*). Likaså ställer jag mig skeptisk till att det i flera urn. brakteatinskrifter förekommande *alu* med den förmodade betydelsen 'skydd, värn' skulle ingå som förled i namn, såsom *Ql-ver*, *Ql-móðr* m.fl. (s. 63). Ordet är endast belagt som *alu* (för då väntat *-*alhu*, jfr ags. *Ealh-mund*) och kan till formen blott vara en fem. *ō*-stam eller neutral *u*-stam, fast den sista bildningen är en stor sällsynthet i germ. språk. Förleden motsvarar i varje fall den, som föreligger i ags. *Ealu-burh*, *Ealu-beorht*, och är möjligen en fem. *ō*-stam, som omväxlande kunde ha både *u* (<*ə*) och *a* (<ieur. *ā*, *o*) som kompositionsfog (jfr ags. *nafu-gár*=fhty. *nabu-gēr*: fhty. *naba-gēr*, likaså gr. Ἄλκᾶ-θooc : ἀλκή). Innebörden 'skydd, värn' har emellertid förleden i det ovannämnda ags. *Ealh-mund* (och gr.

¹ Nom. *Ólafr* med dat. *Óleifi* är säkert styrkt genom gamla skalderim i fornvästnordiskan. För en gen. *Ólafs* eller ack. *Óleif* föreligga emellertid inga dylika bevis men å andra sidan ej heller några belysande skalderim för en gen. *Óleifs* eller ack. *Ólaf* (se Hesselman i Minnesskrift, utgiven av Filologiska samsfundet i Göteborg 1920, s. 61).

ἀλακά-), och en urn. motsvarighet därtill (**Alhu-* eller **Alha-*) är tydligen även att räkna med i de nord. *Al*-namnen. Att vidare å sid. 65 (och 99) en *n*-stam *aren-* o.d., biform till *arn-* (*Arn-*) 'örn', skulle ingå som äkta sammansättningsled i *Arin-biorg*, *Arinbiorn* (fsv. *Ærin-gisl*) m.fl. är ännu otroligare, eftersom nasalen i förleden borde ha fallit redan i urgermanskan (se förf. aa 1:20 f., 57). Däremot kan mycket väl en gammal *n*-stam **ara(n)-* 'örn' utgöra förleden i namnen *Arbiorn*, *Ar-biorg*, *Ar-finnr*, *Ar-módr* m.fl., utan att man därför behöver antaga, att *n* i *u*-stammen *Arn-* fallit bort frfr labial konsonant i *Arbiorn* osv. (noten 260, s. 152). Också tror jag att *Erlendr* etc. (s. 70) i allmänhet är en sammansättning med urn. **erl(a)-* 'jarl', ty i fda. *Erland* eller fsv. *Ærlænd* kan ej gärna ett urn. prefix *or-*, *ur-* föreligga, om namnen äro inhemska.¹ I fråga om den uteblivna *a*-brytningen i förleden (*Erl-*) se förf. aa 4:68, 7:33, Hesselman Omljud och brytning s. 51 f. Den brutna förleden i *Iar-undr* o.d. (s. 84 f.) är antagligen ej uppkommen ur **Eru-* (som kasuskomposition) utan hellre i ett stamkompositum urn. **Ero-* (förf. aa 7:33). Att fvn. *Vé-* (s. 92) i namn som *Vébiorn*, *Vésteinn* etc. å ena sidan betyder 'helig, helgedom', medan *-vér* (s. 115) som slutled å andra sidan i *Qlvér*, *Randvér*, *Sqlvér*² m.fl. har betydelsen 'kämpe', låter ologiskt. Säkerligen har förleden samma innebörd som efterleden (se förf. aa 4:45 f.). *-arinn* som slutled i *Alfarinn*, *Pórarinn* (s. 99) motsvarar troligen Rökstenens *Uarin* (jfr även fhty. *Bei-arin*, *Werin-bert*, *Werinheri* m.fl.). *-valdr* kan i allmänhet ej ha varit en urn. *u*-stam (s. 113), ty det strider mot ljudutvecklingen.³ Dessutom äro några urn. grundformer misslyckade

¹ Fvn. *Erlingr* är med anledning av det saknade *i*-omljudet på *e* (*E*) en senare nybildning (se förf. i ANF 62: 182).

² Då labialomljud på *a* föreligger i sådana namn som *Og-valdr*, *Ql-ver*, *Rogn-valdr*, *Sq-veig*, *Sq-voj*, *Sq-ver* m. fl., anser jag detta i regel inte vara betingat av efterledens uddljudande *v* (*w*), som åtminstone i ställning efter kortstavig förled måste ha blivit spirantiskt i urnordiskan före kompositionsvokalens bortfall och därför ej kunde verka *w*-omljud (se förf. Språkv. probl. 1:8, 19 f., 31, 56, 4:30). Detta omljud måste antingen härstamma från en synkoperad mellanvokal *u* (som kompositionsfog e. d.), eller också har den omljudda förleden uppkommit genom variation från andra namn, där efterledens *u*-vokal verkat omljud på förledens *a*-vokal, såsom i t.ex. *Og-mundr*, *Sq-mundr*, *Sq-run* (*Ql-run*) m. fl. Jfr t. ex. *Sq-biorg*, där omljudet i förleden eljest bleve obegripligt.

³ I namn, bildade med adjektiv som efterled, t. ex. *Ingi-marr*, *Ei-rikr* (s. 119 f.), behöllo dessa vanligen adjektivets nominala böjningsätt även i genitiven, men de kunde vid substantiveringen också övertaga motsvarande substantiviska stammars ändelser. Detta framgår bl.a. av några fornskånska ortnamn med personnamn som förled i genitiv av ett urn. *i*-stamsadjektiv (*-māriR*), såsom *Hamar-lēf* (< *Hōpmārar-lēif), *Rwthmar-lēff* (< **Hrōpmārar-*) m.fl. I. Lindquist vill annars (NoB 24: 204 ff., 29: 127 ff.) i dessa namnformer se en uråldrig adjektivböjning, vilket är föga troligt (se f.ö. förf. aa 5: 4, 48, där dock på sista stället ett par oväsentliga men ovederhäftiga påståenden böra korrigeras). I enstaka fall synas även substantiverade *a*-stamsadjektiv ha gen.-ändelsen *-ar* (< *-ar*), såsom fisl. *Vig-fúsar*, fno. *Sig-huatar*, fast det väl kanske delvis är fråga om gamla *u*-stamsadjektiv, liksom (gen.) fisl. *Rik-arðar* (:got. *hardus* 'hård'), fsv. (*As*)-*fastar* m.fl.

eller vilseledande, såsom bl.a. å s. 47 urn. *heldiör för fisl. *hildir* (bör vara urn. *hildir eller **hildijö-*), likaså s. 103 *-fridr* < **-fridiör*, 105 *-heidr* < **-haidiör*. Den urn. formen avser nog stambildningen men återger genitiven. Annars är endast gott att säga om innehållet, bara Janzén kunde låta bli att tillämpa den kockska metoden med slutledsbetoning o.d.

Slutanmärkning. Såsom jag i inledningen påpekat, har jag många gånger blivit citerad i noterna endast därför att jag nämnt namnen. Ibland, då jag verkligen haft något nytt eller positivt att säga om vederbörande namn(leder), saknas emellertid hänvisningar. Jag antecknar här några ställen: Sid. 62, 108. *Á* - i *Áleifr* förf. aa 2: 45 f. not 1, 4: 26, 34. — 74 f. *Há* < **hanha-* 3: 45 f., 59, 5: 10 f. — 80 ff. *Ing* - 3: 34 not 2, 59 not 3. — 82 f. *Ingialdr* 3: 43 not 1. — 92. *Vé* - 4: 45 f. — 99 f. *-arr* (< *-harjar*) 4: 33 f. (7: 29). — 103. *-frødr* < **-friþur*) 4: 17 not 1. — 111 f. *-olfr* 3: 14, 4: 18. — 113. *-valdr* > *-aldr* 1: 31. — 115. *-vér* 4: 45 f.

Fsv. *fakotter*.

I supplementet till Söderwalls ordbok återfinnes ett adj. *fakotter*, om vars betydelse författaren, Walter Åkerlund, varit något tveksam. Ordet är icke belagt i isländskan, och från den fornsvenska litteraturen äro endast tre fall kända, samtliga från Peder Månssons Barnabok, en fri och delvis sammandragen översättning av Erasmus Roterdamus *Institutio principis christiani*. Barnaboken är icke bevarad i original utan i senare avskrift. De tre exemplen äro:

1. *Almogen är naturliga oroligen, och fåkåta* (PMSkr 670). Den latinska förlagan har *populus suapte natura tumultuatur*. Åkerlund förutsätter här med någon tvekan betydelsen *bråkig, bångstyrig av fåkåta*.

2. *han* (d.v.s. konungen) *tilsäter ondha och fåkota ämbetsmän hvilke allmogen tvinge* (ib 668). Förlagan: *corruptos instituit magistratus*.

3. *almogen... oförrättes aff herredzdomerom, ondom fåkotom, lagmännom, och häredzhöfdingom. och hwar gör ssom honum täckis* (ib 683). Förlagan: *opprimuntur ab iniquis proceribus tenues: corrupti magistratus, non quod ius est, sed quod libet faciunt*.

För de två sista exemplens vidkommande antager Åkerlund, likaledes med ett reserverande frågetecken, betydelsen *våldsam, brutal, hänsynslös*.

Jag är ense med Åkerlund om att det rör sig om ett adj., som kan normaliseras *fakotter*. Formellt kan man åtminstone i första fallet antaga en fsv. motsvarighet till isl. adj. *fákátr*, vilket dock av flera orsaker är föga troligt.

I det sista fallet betraktar jag *ondom fåkotom* som asyndetiskt förbundna attribut till *lagmännom*, kommatecknet efter *fåkotom* blir vid denna läsning överflödigt. Vill man hellre betrakta *ondom fåkotom*

som efterställda attribut till *herredzdomerom*, ändrar detta på intet sätt mitt följande resonemang.

Det är naturligt, att man vill finna en grundbetydelse av *fakotter*, som passar till alla de ovan anförda exemplen. Till nöds kan *bråkig*, *brutal* täcka alla tre. Men söker man efter de bibetydelser, som följa med i de tre olika fallen, finner man att dessa gå vitt i sär. I det första förutsätter Åkerman *bångstyrig*, vilket väl här närmast måste vara *bråkig i sitt förhållande till överheten*. I de två senare fallen skulle *ond* och *fakotter* tillsammans motsvara betydelsen av lat. *corruptus* 'bestucken, falsk', d.v.s. *ohederlig i behandling av underordnade*.

Det synes mig föga troligt, att Peder Månsson inom ramen av några få sidor låtit ett adjektiv betyda två i grunden så motsatta ting. Måhända kan redan en noggrannare textinterpretation göra en annan tolkning möjlig.

I det första ovan citerade fallet talas i kontexten om betydelsen av att en konung är god och rättvis, detta för att motverka de olägenheter, som följa av att »allmogen är naturliga oroligen, och fåkåta» och att ämbetsmännen ofta taga mutor och gåvor och kränka rättvisan. Erasmus säger här, att »populus suapte natura tumultuatur». Han synes mig härmed ha velat säga, att allmogen på grund av sin natur, sina medfödda förutsättningar, betar sig på visst sätt, medan ämbetsmännen avsiktligen och för vinnings skull göra sig skyldiga till ohederlighet. Grundbetydelsen av verbet *tumultuari* är *hålla oväsen, larma; bliva förvirrad, mista sans, besinning*. Peder Månsson kunde, om han velat översätta ordagrant, skrivit: »Allmogen är av naturen orolig». Men han synes ha velat lägga in något mera i sin framställning, och det förefaller, som om han velat tillägga allmogen någon egenskap utöver oroligheten, en egenskap som skulle stå i motsats till ämbetsmännens överlagda ohederlighet. Om man tager hänsyn till vissa bibetydelser av verbet *tumultuari*, synes det mig icke otroligt, att han velat beskylla allmogen för ett visst mått av vettlöshet, dåraktighet, enfald.

I det andra exemplet talas om vikten av att en konung ej »tilsäter ondha och fåkota ämbetsmänn. huilke allmogen twinge», enär han då riskerar att bli fördriven. *Onđ* och *brutal* passar emellertid icke väl som översättning av lat. *corruptus* när det är fråga om ämbetsmän. Det väsentliga för Erasmus torde ha varit att konungen icke bör tillsätta *dåliga, ohederliga* ämbetsmän. Peder Månsson har velat nyansera *corruptus*, och då ha två slags dåliga ämbetsmän föresvävat hans tanke: de som i ont uppsåt missbruka sin ställning och de som på grund av bristande intellektuella och moraliska egenskaper missköta sitt ämbete; de orätrådiga och de ovisa.

I det sista exemplet vill jag i talet om *ondom fåkotom lagmännom* återfinna motsättningen mellan ohederliga och odugliga ämbetsmän.

Enligt min mening bör alltså bet. av fsv. adj. *fakotter* anges som *enfaldig, dåraktig*.

Det är allmänt känt, att ett *j*-inskott gärna uppkommer efter anljudande *f* och *p* framför vokal i ord med pejorativ betydelse. Vi ha alltså rätt att vänta oss, att stammen *fak-*, *fåk-* i nysv. skall uppträda som *fåk-* eller *fjåk-*. Stammen *fåk-* synes vara försvunnen i nysv. tid; däremot finnas åtskilliga belägg för stammen *fjåk-* i såväl nysv. litteraturspråk som dialekter. SAOB anför flera exempel på ett adj. *fjåkiq* (*-ug*, *-ot*) från yngre nysvenskans tidigare skeden. Betydelsen är i samtliga fall *fnoskiq*, *fjoskiq*; *fjollig*, *narraktig*. Ett till samma stam bildat subst. *fjåka* f. 'fjolla' är känt från 1732.

Stammen *fjåk-* i de nordiska dialekterna har behandlats av Assar Janzén i Meijerbergs Arkiv 4, s. 75 ff. Rietz anför ett subst. *fjåk* n. 'våp, narr' från Västergötland (däremot ej, som Janzén uppger, från Småland) och ett adj. *fjåkuq* 'halftokig, som ej är vid fullt förstånd' från Västerbotten (Janzén: Västergötland). Ytterligare material från bl.a. no. dial. redovisas av Janzén. Denne vill söka utgångspunkten i ett fvn. adj. *våkr* 'svag'. Han får därvid räkna med dels en betydelse-skridning *svag* > *fjollig*, dels *j*-infix efter *v-* med ty åtföljande övergång *v* > *f*. Det synes mig rimligare att med känedom om det fsv. *fåkotter* förutsätta en fsv. stam *fåk-*. Huruvida denna kan vara besläktad med *våk-*, är en fråga som jag lämnar öppen. En övergång *våk-* > *fjåk-* > *fåk-* under fsv. tid torde i alla händelser knappast vara att förutsätta.

SVEN BENSON.

A. G. van Hamel †

Anton Gerardus van Hamel blev född den 5 maj 1886 og døde den 23 november 1946. Slægten tæller fremragende akademikere — faderen var professor i strafferet, farbroderen romanist — og hans løbebane har tidligt stået ham klart, opridset også for ham af hans lærer og faderlige ven, den velkendte nordist i Amsterdam, R. C. Boer. Ikke mange år efter disputatsen (1911) blev han i 1915 ekstraordinær professor i Bonn — i en slags udveksling med Theodor Frings, der en tid virkede i Leiden. Men da kom en mærkelig afbrydelse: så fantastisk det klinger, ville de tyske myndigheder, fordi han som professor nominelt var blevet præjsisk statsborger, kræve opfyldelse af tysk værnepligt. Van Hamel flygtede derfor, blev grebet nær grænsen og først befriet ved diplomatisk indgriben. Han bevarede fra den tid afsky for tysk nationalisme og meget af tysk væsen i det hele taget. I nogle år var han bibliotekar, til han i 1923 i Utrecht blev professor i germansk filologi, hvortil på hans ønske føjedes Keltisk.

Lærdom fyldte ikke hans liv. Han var en elsker af det skønne, har i sin ungdom udgivet digte, og livet igennem intenst dyrket musik

(indtil dødhed hindrede ham), rejst meget over det meste af Europa. Han var fra barndommen fortrolig med Fransk (familien tilhørte den vallonske kirke), var en god engelsk stilist, og talte både Irsk og Islandsk så godt som nogen udlænding. Hans humor og blide sarkasme var elsket af elever og venner, selvom den ugifte vel egentlig var dybt ensom og kunne henfalde til pessimisme. Han yndede ikke udvendig religiøsitet, men havde et umiddelbart gudsforhold, der bar ham oppe i den tunge tid, da hans fædreland var besat, da han også selv led af sult og kulde, og mest af undertrykkelsen (han måtte flere gange gå jernbanevagt o. lgn.). Eftervirkninger af krigen og en forkert lægebehandling medførte hans for tidlige død.

Som forsker var van Hamel usædvanlig mangesidig. Han har skrevet almenlingvistiske arbejder; men selvom hans lærebog *Geschiedenis der Taalwetenschap* (1945) er et af hans sidste arbejder, og selvom han ved sin død var sekretær i *Comité International Permanent des Linguistes*, hørte denne interesse mere ungdomsårene til. Han har også skrevet en bog om nederlandsk literær teori i 1600-tallet (1918), og mindre afhandlinger om nederlandsk sprog. Men da han som student af R. C. Boer fik indpodet kærlighed til det nordiske, og ved at læse Ossian blev fortryllet af den keltiske verden, opstod deraf hans egentlige arbejdsfelt: Germansk og Keltisk og deres samvirkning.

Udover den fortræffelige lærebog i Gotisk, som han udgav i R. C. Boers håndbogserie (1923), har han kun udgivet een stor bog med rent germansk emne: *Ijsland, oud en nieuw* (1933). Det er en kærlighedserklæring; med entusiasme for det gamle Island, som han var betaget af, og venlige smil til det nye Island, hvor han åndede friere op end noget andet sted (i et af sine lykkeligste år byttede han midlertidigt professorat med Alexander Jóhannesson). Der er såre dygtige, solide skildringer af natur og sæder og tro, selvom bedømmelsen kan være forelsket-uretfærdig overfor det ikke-islandske, han møder og hører om. — Men mest har han skrevet tidsskriftartikler, her i Arkiv, i *Acta Philologica Scandinavica* og i *Neophilologus* (han var medstifter af dette tidsskrift), og mest om filologisk-(literatur)historiske problemer i den klassiske gammelislandske literatur, som de naturligt dukkede op for ham under hans stadige energiske universitetsundervisning i faget. En islandsk literaturhistorie og en bog om Edda vil blive udgivet posthumt. — Kun få gange har han skrevet om rent germanske emner udenfor det nordiske; det var på Island, han følte sig hjemme.

Indenfor den keltiske verden var hans interesse først bredere, men samledes stadigt dybere om Irland. Han skrev tidligt populærvidenskabelige artikler om keltiske literære emner til nederlandske tidsskrifter og en *Inleiding tot de Keltische Taal- en Letterkunde* (1917), oversatte også en nyirsk roman (1925). I *Revue Celtique*, i *Zeitschrift für Celtische Philologie*, i Amsterdam-akademiets *Mededelingen* skrev han om gammel-og nyirsk sprog, om historiske og literære spørgsmål i gammelirsk literatur, *Mythe en Historië in het oude Ierland* (1942),

om Kelternes religion (1940). Efterhånden koncentrerede han dog navnlig sin viden og kunnen i kritiske og kommenterede udgaver af gammelirske tekster (Lebor Bretnach 1932, Compert ConCulainn 1933, Immrama 1941). Det sidste arbejde han fuldfandt, var det for alle medievister interessante Primitieve Ierse Taalstudie (1946).

Hans alleregentligste felt — det område hvor han vil blive savnet dybest — var dog det keltisk-germanske fællesområde. Doktordisputatsen *De oudste Keltische en Angelsaksische geschiedbronnen* (1911) var et såre nyttigt arbejde, og siden gik der sjældent et år, hvor han ikke i et af de ovennævnte tidsskrifter, i *Etudes Celtiques*, i *English Studies*, eller i festskrifter belyste keltiske emner ud fra sin viden om Germansk (særlig Islandsk), eller omvendt germanske (navnlig nordiske) emner ud fra Keltisk. Lad mig som eksempler nævne *The Game of the Gods* (Arkiv 50, 218 ff), *Óðinn hanging on the tree* (*Acta Philologica Scandinavica* 1931), *Gambanteinn* (*Neophilologus* 17), afsnittet *Mythen der Scandinaviërs en Kelten i samleværket De Tuin der Goden* (1940). Hvem vil her kunne løfte hans arv?

A. G. van Hamel begyndte som sprogforsker med æstetiske interesser, udvidede ved rejser og studier sit synsfelt til historie (især kulturhistorie), og fandt mere og mere tilfredsstillelsen ved at sigte mod det dybeste og oprindeligste i folkets sjæl, som den viser sig i myternes forening af litteratur og viden og tro. Sprogforskerens faste kunnen, humanistens utyngede dannelse, og musikerens evne til umiddelbar syntese var måske ret egentligt hans adelsmærke.

En udførlig bibliografi (der dog ikke omfatter bidrag til nederlandske og andre encyklopædier) findes i Maartje Draaks nekrolog i *Jaarboek van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leiden* 1945—46.

Med vemod må jeg berette, at oprindelig ikke jeg, men Hjalmar Lindroth skulle have skrevet her i Arkiv om A. G. van Hamel; fru Stina Lindroth har venligst givet mig lov til att benytte Hjalmar Lindroths (løst skitserede) udkast.

København.

L. L. HAMMERICH.

Hjalmar Lindroth †

Efter en årslång, under de sista månaderna mycket svår sjukdom avled den 11 september 1947 förutvarande professorn i nordiska språk vid Göteborgs högskola Hjalmar Lindroth, sedan 1940 medlem av redaktionen för denna tidskrift. Ett verksamt liv i forskningens tjänst hade därmed nått sitt slut.

Hjalmar Axel Lindroth föddes i Stockholm den 6 februari 1878 som son till grosshandlaren C. A. Lindroth och hans hustru f. Höglund. Efter en lysande mogenhetsexamen blev han hösten 1896 student i Uppsala. Hans första studier gällde bl.a. grekiska, latin och jämförande indoeuropeisk språkforskning; i den kandidatexamen, som han avlade våren 1899, ingick däremot icke nordiska språk. Han kom emellertid att tillhöra kretsen kring Adolf Noreen, och hans 1904 avlagda licentiatexamen omfattade nordiska språk och tyska.

Sistnämnda år anställdes han vid Svenska akademiens ordboksredaktion i Lund, till vilken han förblev knuten i femton år, och vid Lunds universitet disputerade han 1906 på avhandlingen »Om adjektivering av particip». Samma år blev han docent vid lundauniversitetet. Docenturen omfattade först svenska språket, senare nordiska språk. Hösten 1917 mottog Lindroth ett förordnande som sekreterare och undersökningsledare vid det då nyskapade Institutet för ortnamns- och dialektforskning vid Göteborgs högskola. En kort tid efteråt erhöll han docentur vid högskolan. När professuren i nordiska språk vid Göteborgs högskola genom Bengt Hesselmanns förflyttning till Uppsala 1919 blev ledig, kallades Lindroth till dess innehavare. Både som professor och som institutionschef kom han sedan att verka i Göteborg till sin pensionering 1945.

Lindroths vetenskapliga författarskap kännetecknas framför allt av en häpnadsväckande mångsidighet. Redan 1913 konstaterade Adolf Noreen icke utan oro: »Det finns knappast ett hörn av den nordiska språkvetenskapens dock så vidsträckta och i mångfaldigt skiftande, olikartade discipliner förgrenade områden, där han icke mer eller mindre producerat sig.» När man en mansålder senare ser tillbaka på Lindroths samlade livsverk, är man benägen att byta ut ordet »knappast» mot ett »icke». Han har framträtt som språkteoretiker och textutgivare, som etymolog och lexikograf, som ortnamnsforskare och dialektspecialist, men han har också sysslat med ljudhistoria och syntax, runologi och stilistik, metrik och interpunktion. Trots den i förstone nästan förvirrande mångfalden kan man utan svårighet urskilja vissa huvudlinjer i hans forskning.

De allra första tryckta skrifterna behandla etymologiska och ordhistoriska problem: »Adjektiven på -*söjd*», »Om uppkomsten af uttrycket *bry sig om*» (båda 1902), »Etymologien på ordet *skugg*» (1904), »*Dagsmeja*» (1906). De följdes av en stor mängd värdefulla ordundersökningar — bl.a. *eriksgata*, *illa*, *kruka* 'ynkrygg', *smulgråt*, *spana*, *trög* och *vidskepelse* — de flesta med evidenta eller under alla förhållanden välunderbyggda tolkningsförslag, där både ordet och saken ägnades tillbörlig uppmärksamhet.

Det för en forskare utomordentligt lärorika ordboksarbetet måste ha stimulerat och fördjupat Lindroths redan tidigare ådagalagda intresse för ordhistoriska problem. Å andra sidan var hans speciella inriktning naturligtvis av största värde för ordboken; vittnesbörd

här om avlägga ännu de många »etymologiska lapparna» i samlingarna, skrivna med hans karakteristiska stil.

Helt i linje med ordboksarbetet ligger också doktorsavhandlingen »Om adjektivering av particip». Den bär undertiteln »En studie inom nusvensk betydelselära». (I förbigående kan som en betecknande detalj påpekas, att detta är ett av de allra tidigaste beläggen för adjektivet *nusvensk* — hela nio år äldre än SAOB:s äldsta. Kort före Lindroths avgång från professuren lanserade hans lärjunge Lage Hulthén ett nytt adjektiv av samma typ, då han disputerade på »Studier i jämförande nunordisk syntax».) I nära samband med Lindroths gradualavhandling står hans uppsats »Zur lehre von den actionsarten» (1906), ett självständigt och beaktat inlägg i en ännu pågående diskussion.

Under lundatiden tillkommo också i rask följd de stora undersökningarna »J. Th. Bureus, den svenska grammatikens fader» (1911—12), där Lindroth bl.a. kunde redovisa en av honom påträffad, tidigare okänd handskrift av Bureus, och »Stiernhielms Hercules. En diktmönografi» (1913). Båda bygga på ingående detaljundersökningar och ge viktiga bidrag även till 1600-talets lärdoms- och litteraturhistoria.

Sina största insatser gjorde Lindroth emellertid på ortnamnsforskningens område. Här kom hans mångsidighet och förmåga att snabbt orientera sig på nya arbetsfält, hans spårsinne och levande intresse för realia till sin fulla rätt. Redan i sin första undersökning, »Göinge härads gårdnamn. Ett bebyggelsehistoriskt utkast» (1911), visade han sig behärska metoden i en då för tiden mindre vanlig grad. Han har insett, att det framför allt »gjelder om å få namnene flokktvis till å tale», de geografiska synpunkterna äro väl tillgodosedda, och de olika namntypernas fördelning inom området åskådliggöres med en kartskiss.

Uppsatsen kom att följas av ett femtiotal arbeten på samma forskningsfält. Några av de tidigare äro monografier över vissa namnelement: »En omdebatterad önamnsgrupp» (1914; namn på *-arn*, *-garn*), »Studier över ortnamnen på *-lösa*» (1915), »De nordiska ortnamnen på *-rum*» (1916). Andra äro översiktsarbeten av populärvetenskaplig art, såsom den förträffliga lilla handboken »Våra ortnamn och vad de lära oss» (1923; 2 uppl. 1931). Som exempel på Lindroths många skarpsinniga tolkningar av enskilda namn kan nämnas »*Frändefors*» (1944). Naturligtvis saknas inte fall, där den kritiske granskaren finner att författarens fantasi har fått alltför fria tyglar. Hur många av våra ortnamnsforskare av facket skulle ha vågat göra den sammanställning, som Lindroth på fullt allvar diskuterar i »En hällristning och ett ortnamn» (1943)?

Lindroths förflyttning från Lund till Göteborg återspeglar sig på ett karakteristiskt och naturligt sätt i hans författarskap; tidigare hade hans undersökningar framför allt gällt Syd- och Östsvriges namn, nu inriktar han sig helt på de västsvenska, särskilt de bohuslänska

Som första volym i serien »Skrifter utgivna av Institutet för ortnamns- och dialektforskning vid Göteborgs högskola» kom sålunda »Bohusläns härads- och sockennamn» (1918), som torde ha studerats flitigt även ute i bygderna, och detta icke minst på senare år, då kommunsammanslagningarna skapat många kinkiga namnproblem. I serien ingår vidare, utom många smärre skrifter, den omfattande undersökningen av kust- och skärgårdsnamnen på sjökortet *Tjörn*. Samma år Lindroth lämnade professuren publicerade han den stora avhandlingen »Bohuslänska ortnamn och bohuslänsk bebyggelsehistoria».

Men framför allt har man i detta sammanhang anledning att dröja inför det stora verket »Ortnamnen i Göteborgs och Bohus län» (1923 ff.), av vilket hittills tio band utkommit. De föreliggande delarna behandla på sammanlagt nära 3000 sidor inemot 40000 namn. De fyra första volymerna har Lindroth till stor del själv utarbetat. Vid sin bortgång var han sysselsatt med att författa det band, som skall innehålla namnen i Orusts västra härad. Även om hans arbetsinsats för den direkta utformningen av verket sålunda är imponerande, förblir dock hans största förtjänst att ha intresserat och instruerat de många upptecknarna och övriga medhjälparna — ofta studenter ur hans seminarium — samt att verksamt ha bidragit till att hålla arbetet i gång, trots tidvis mycket njugga understöd från statens sida. Naturligtvis hade det inte gått utan ekonomisk hjälp från enskilda donatorer; göteborgarnas berömda frikostighet gentemot vetenskapen har även här funnit vackra uttryck.

Ett pålitligt stöd i utgivningsarbetet hade Lindroth i sin äldre kollega Evald Lidén, initiativtagaren till institutet och medlem av dess styrelse till sin död 1939. Han hade i mångt och mycket en annan syn på tingen än Lindroth, också ett annat temperament, och deras samarbete skedde nog inte alltid utan friktion. Säkert är emellertid, att deras samlade sakkunskap har varit av oskattbart värde för ortnamnsverket.

Den andra sidan av institutets och dess ledares verksamhet, dialektforskningen, är utifrån sett mindre framträdande. Men också här ha ståtliga materialsamlingar från länets alla socknar bärgats. Den stora, på kort utskrivna bohuslänska ordboken har för länge sedan passerat förberedelsestadiet och skrider nu jämnt framåt. Ett viktigt bidrag till kännedomen om landskapets dialekter har Lindroth givit i »Gränserna och skiljaktigheterna mellan sydbohuslänska och nordbohuslänska» (1920). Däremot ha de öländska dialektgränser, som han drog upp i sin stora undersökning »Ölands folkmål» (1926 f.), nyligen visats bero på en felsyn.

Kort efter Lindroths avgång från professuren disputerade hans lärjunge Bertil Björseth på en undersökning av förhållandet mellan dialekt och riksspråk i Ödsmåls socken, Bohuslän. Avhandlingen visar i hela sin uppläggning, att den har framgått ur Lindroths skola. Författaren tillämpar ett systemologiskt betraktelsesätt. Termen

systemologi är skapad av Lindroth och avser att vara ett mera adekvat uttryck för vad som eljest kallas fonologi. Det är typiskt för Lindroths mottagliga sinne, att han bland svenska nordister var den förste och länge den ende, som anammade de nya språkvetenskapliga idéerna. På hans initiativ tillkom 1939 sammanslutningen »De nordiska språk-teoretikerna». Någon okritisk eftersägare blev han dock icke. I sin avhandling »De reflexiva pronomina. Ett stycke tillämpad språk-teori» (1941), för övrigt ingen särskilt lättillgänglig skrift, polemiserar han friskt inte bara mot företrädarna för den traditionella grammatiken utan också mot sina närmaste meningsfränder, de danska »strukturelisterna». Gentemot båda grupperna hävdar han språk-känslans avgörande betydelse för den språkliga analysen, en synpunkt som han tidigare hade utvecklat i programskriften »Das Sprachgefühl, ein vernachlässigter Begriff» (1937). Lindroth skilde sig från flertalet fonologer också däri, att han icke delade deras ringaktning för den historiskt inriktade språkvetenskapen.

Ett annat, icke endast för svenska förhållanden exklusivt ämnesområde, som Lindroth omfattade med intresse, för att inte säga lidelse, var interpunktionen. Under sina senare år blev han långt utanför fackkretsarna känd som en glödande förkämpe för pauskommateringen. Kommateringen skulle ske icke efter en logisk — enligt honom ofta förment logisk — princip utan efter »de levande leden». Kommat borde återfå sin ursprungliga betydelse som läsetecken. Och härvidlag borde alla kulturspråk tillämpa samma huvudprinciper. Bland språkmännen rönte dessa strävanden föga beaktande och ännu mindre uppmuntran, en sak som säkerligen smärtade honom djupt. Inte heller bland pedagogerna vunno hans tankar någon odelad framgång. Pauskommateringens största svaghet ur undervisningens synpunkt är dess brist på fasta normer, det spelrum den ger åt den enskildes tycke och smak. Hjalmar Lindroth, under en följd av år Akademiska körens dirigent och stöttepinne, ägde själv ett utpräglat sinne för rytm liksom överhuvud för språkets musikaliska sida, och säkerligen överskattade han normalindividens förmåga i dessa stycken. I viss utsträckning ha dock hans synpunkter vunnit beaktande; de kommateringsregler, som Nämnden för svensk språkvård för något år sedan gav ut, bygga visserligen i stort sett på den logisk-grammatiska principen men förete åtskilliga uppmjukningar i anslutning till pauskommateringens grundregler.

Två gånger reste Lindroth till Island; det har sagts, att han var den första svenska professor i nordiska språk, som besökte landet. Till tusenårsjubileet 1930 utgav han »Island, motsatsernas ö», en livfull och inträngande skildring av isländska förhållanden och problem. Boken rönt hedern att på initiativ av American Scandinavian Foundation utges i engelsk översättning (1937).

Lindroth var en intresserad pedagog med utpräglade anlag för lärarkallet. Han ställde stora krav på sina elever — kanske också på

deras anpassningsförmåga — men i gengäld nedlade han ett nitiskt och uppoffrande arbete på undervisning och handledning. Av sina studenter hyllades han som »den mest sociala professorn», och med dem umgicks han på förtrolig fot, ty livet igenom bevarade han förmågan att vara ung bland de unga.

I katedern utvecklade han en aktivitet, som måste sägas vara sällsynt bland folket i Nifelhem; han talade icke endast med sin uttrycksfulla röst utan med hela sin rörliga lilla gestalt. I diskussioner, både muntliga och skriftliga, tog han gärna del, och på de internationella fackkongresserna rörde han sig hemvant och säkert.

Under de sista åren kom oxfordrörelsen att sätta sin prägel på Lindroths liv. Dess krav på aktiv insats och hänsynslös uppriktighet fann genklang i hans intensiva väsen. »Den glada kristendomen», fri från surmulen avoghet mot denna världens barn, gick väl ihop med hans gosselynne.

Från många håll har det vittnats om Hjalmar Lindroths starka pliktkänsla och rastlösa arbetsiver, hans medryckande entusiasm och okuvliga forskarnit. Om honom gäller ordet, att han var brinnande i anden.

Göteborg.

TURE JOHANNISSON.

Recensioner.

Natan Lindqvist, Sydväst-Sverige i språkgeografisk belysning. 1. Text. 2. Kartor. 76 s.+100 kartor. Lund 1947. (Skrifter utgivna genom Landsmålsarkivet i Lund 2.)

Natan Lindqvists stort upplagda dialektundersökning Sydväst-sverige i språkgeografisk belysning hade redan lång tid före sitt utgivande motsetts med spänt intresse. Det nu utkomna arbetet omfattar två delar, ett textband och ett kartband. Ehuru förf. i inledningen till det förra och flerstädes i texten förbådar ännu en del, utgöra dock de nu publicerade två banden ett avslutat helt och måste bedömas som ett sådant.

Inledningsvis säger förf. att arbetet i första hand avser att »ställa till forskningens förfogande ett antal språkkartor, som kunna läggas till grund för diskussionen av språkliga problem inom olika delar av svensk språkforskning, t.ex. dialektologi, ljudhistoria, betydelselära etc. Materialets tyngdpunkt ligger dock ... på det dialektgeografiska, närmare bestämt ordgeografiska området».

Själva begreppen dialekt- och ordgeografi definieras ingenstades i arbetet, ehuru ordens betydelse måste anses något oklar. Man skiljer ju mellan två slags ordförråd hos en person, ett aktivt och ett passivt. Samma synpunkt kan anläggas på en hel sockens ordförråd. Vid ett passivt avlyssnande och nedtecknande av en persons eller sockens mål lär man känna personens eller ortens aktiva ordförråd. Men samma personer förstå därjämte ett stort antal ord som de icke bruka i spontant tal. De senare orden höra till vederbörandes passiva ordförråd. Det synes mig vara av stor vikt att hava denna distinktion klar, när man arbetar med dialektgeografiska problem. Vid kartläggning av morfologiska problem har man att strängt hålla sig till de former, som verkligen iakttagits i ett mål, och lägga in dessa på en karta. Om man däremot vill kartlägga ett ords utbredningsområde, blir förhållandet mellan aktivt och passivt ordförråd ett vida mer svårlöst problem. Om man gjorde en undersökning genom att endast lyssna, skulle man vid kartläggningen få fram en linje, inramande ett område, om vilket man med säkerhet kunde säga, att inom detta inginge vederbörande ord i det aktiva ordförrådet. Om man däremot inge till den motsatta ytterligheten vid undersökningen och frågade

vederbörande meddelare, om ett visst ord vore känt eller förståeligt i hans hemsocken, så finge man vid kartläggningen en bild, som täckte ett väsentligen större område. Uppenbart är, att en undersökning av det förra slaget icke är möjlig att genomföra, och att en undersökning av det senare slaget blir mindre tillfredsställande ur vetenskaplig synpunkt.

I inledningen till Sydvästsverige redogör förf. ingående för vilka källor och vilka medhjälpare som anlåtats. Landsmålsarkivens och de tryckta källornas material har kompletterats med uppgifter, som tagits ur för detta ändamål speciellt upprättade ordfrågelistor. Härav följer, att belägg kunna ha kommit från områden, där ifrågavarande ord äro väl kända men föga eller alls icke brukliga. Att nå fullständig exakthet t.ex. vid kartläggningen av orden *däka* och *gräbba* torde icke vara tillnärmelsevis möjligt, om man avser att kartlägga ordens utbredning i aktivt språk. Om man använder en ordfrågelista som hjälpmedel vid insamling av material, som skall redovisas på en karta, får man isoglosser, som mer eller mindre godtyckligt röra sig mellan gränserna för ett ords förekomst i aktivt och passivt språk. Förf. säger sid. 64 att »ett enkelt tecken ... anger, att den språkföreteelse-tecknet representerar är känd i en viss, genom tecknets placering på kartan angiven socken». Större exakticitet hade dock knappast nåtts om förf. icke hade använt ordfrågelistor, ty beläggtätheten hade då på vissa områden sjunkit i så hög grad, att man riskerat att få helt missvisande kartor. Förf. nämner ingenstädes, i vad mån han kritiskt gallrat och sovrat sitt material. Man får dock utgå från att ordfrågelistornas liksom de å landsmålsarkiven förvarade sedéssamlingarnas material är av mycket växlande värde.

Natan Lindqvists undersökning avser närmast att »kartografiskt registrera ett flertal för Syd- och Västsverige gemensamma representativa språkelement — ordförråd, ordformer och betydelser — vilka saknas i östligt-nordliga, särskilt uppsvenska dialekter». Under arbetets gång har denna ram delvis sprängts, i det att det visat sig nödvändigt för förf. att redovisa nordliga belägg, som överensstämma med sydvästliga men icke uppsvenska former. Detta är helt naturligt, då de sydvästsvenska dragen äro av två skilda slag: arkaismer och novationer. På sid. 34 ff har förf. betraktat sitt material ur denna synvinkel. Önskvärt hade varit, att förf. ytterligare hade berört denna motsättning, ja rentav disponerat hela verket utifrån denna aspekt. Därmed hade bl.a. vunnits större fasthet i framställningen av gränserna väster om Jönköpings meridian. Väster om nämnda meridian förete nämligen de nordliga gränserna för sydsvenska novationer större fasthet än vad gränserna för motsvarande relikter göra. Öster om Vättern kan en väsentlig skillnad mellan nordgränser för arkaismer och novationer icke utan vidare påvisas. Ett fördjupat studium av förhållandet mellan de sydväst- och uppsvenska arkaismernas, resp.

novationernas isoglosser skulle otvivelaktigt kunna giva intressanta resultat.

Sid. 19—40 upptagas av ett kapitel, betitlat Ett sydvästligt språkgeografiskt kärnområde. Otvivelaktigt är, att större delen av de karterade orden visa en motsättning sydväst: nordöst. Detta hänger i viss mån samman med urvalet av de undersökta företeelserna. Bland icke karterade företeelser, som skulle givit en rent östlig—västlig linje kan nämnas bortfallet, resp. bevarandet av slutljudande *t* efter svagtonig vokal. I vissa fall kan diagonallinjen ha en speciell förklaring, som borde ha nämnts: uteblivandet av omljud i ordet *naken* i östra Småland och Blekinge hänger otvivelaktigt samman med att ordet där ofta har formen *naket(er)* eller *naked(er)*; i dess former har suffixstavelens vokal under äldre tid icke kunnat medverka till eller förorsaka omljud av stamstavelens vokal. Flera av kartbilderna utvisa dock icke en speciellt sydvästsvensk utbredning av de undersökta företeelserna; se t.ex. 247 a *morlösa* och 436 a *tvetola*.

Det intressantaste men också mest diskutabla partiet i boken är kap. Något om de språkgeografiska spridningsvägarna. Förf. har ingalunda saknat vägar att välja bland, då det gällt att förklara störningar i kartbilden. Man gör sig emellertid ofta en fråga: varför har det eller det ordet följt just de vägarna, finns det någon historisk eller etnologisk motivering? Självfallet skulle det fört för långt och kanske även ut på lös mark, om förf. ytterligare sökt fördjupa sig i dessa problem; det visar sig nämligen att varje ord har sin egen historia, ofta höljd i dunkel. På en punkt kunde dock förf. ha hjälpt läsaren att följa och bedöma hans tankegångar och bevisföringar: kapitlet om de geografiska spridningsvägarna kunde illustrerats med en särskild karta.

Att södra Sverige bildar ett språkgeografiskt sammanhängande område, som trots att det inom sig har många viktiga gränser likväl visar övervägande enhetliga drag gentemot östra Svealand, framgår tydligt av Natan Lindqvists undersökning. Förf. har sammanställt sina resultat med de etnologiska undersökningarna och tror sig kunna påvisa likartade utbredningsområden för språkliga och etnologiska företeelser. En mycket svår fråga, som förf. delvis kringgår, är förhållandet mellan språkligt kärnområde och sekundärt utbredningsområde. Man kan här anlägga dels språkhistoriska, dels språkgeografiska synpunkter. Renodlar man de senare, finner man, att det sydvästliga området icke är enhetligt. Orden *plejel* och *tvetola* ge mycket olika kartbilder. Och det är en mycket riskabel metod att utan äldre språkkällor söka följa spridningsvägarna bakåt till ett ords kärnområde. Detta är egentligen endast möjligt, när det gäller ord, som intimt höra samman med den materiella kulturen. Men redskap och därmed deras namn passera lätt över språkliga gränser och namnen på kulturföremål ge därför ofta ingen upplysning om språkliga kärnområden. Tydligt är emellertid, att det stora material, som här publi-

cerats i kartform, kommer att få stor betydelse för framtida ord- och sakforskning.

Till sist några ord om den tekniska utstyrelsen. Till följd av att arbetet pågått under mer än ett decennium, står karttekniken icke på höjden av vad som nu kan presteras i fråga om språkkartor. Önskvärt hade varit, att förf. låtit sina ursprungliga arbetsnummer ersättas av en löpande numrering före restryckningen. Då kartorna äro försedda med register, hade förf. ej heller behövt ordna dem i bokstavsordning utan hade kunnat gruppera dem efter ett vetenskapligt mera givande system.

Lund.

SVEN BENSON.

Erik Kroman: Musikalsk Akcent i Dansk. Med Tillæg: Svensk Indvandring i Oldtiden. With an English Summary. Disputats 1947. 275 sider. (Uden engelsk resumé tillige i APhS XX p. 1—266).

Forfatteren er velkendt bl.a. som medudgiver af Danmarks gamle Landskabslove og som en særdeles kyndig vejleder i palæografi; hans indtrængende studier over håndskriftet til Kong Valdemars Jordebog vakte almindelig beundring, og hans ypperlige oversættelse af og kommentarer til de danske landskabslove befæstede yderligere hans ry som en usædvanlig sikker og samvittighedsfuld filolog.

Disputatsen har et ganske andet præg end det øvrige forfatterskab. For det første fordi den spænder langt videre: her opereres med et kolossalt materiale hentet fra fonetik, nordisk dialektologi, germansk stednavneforskning og sproghistorie, germansk arkæologi, antropologi og et par videnskaber til. For det andet fordi den røber en hidtil upåagtet tendens hos forfatteren, en tendens til at opstille vidtfavnende hypoteser.

Bogen fremtræder som en imponerende helhed, hvis dele passer smukt ind i hinanden. Hovedtanken kan kort refereres således:

Der findes i moderne Dansk to forskellige ord-intonationer, som forf. kalder henholdsvis accent 1 og accent 2. Den første, som er den almindeligste, er kendetegnet ved et stigende-faldende forløb, den anden har et (faldende-)stigende forløb og forekommer kun inden for 4 klart afgrænsede geografiske områder: 1. *Bornholm* (med Amager og enkelte fiskerlejer i Nordsjælland, samt til dels København). Her udtales alle ord med acc. 2, som her er en stigende intonation. 2. *Den nordlige halvdel af Sjælland*. Her udtales alle enstavelsesord samt de flerstavelsesord, der har stød i første stavelse, med acc. 1, altså med stigende-faldende intonation, hvorimod de flerstavelsesord, der ikke har stød i første stavelse, udtales med acc. 2, d.v.s. med faldende-stigende intonation. Her er der altså en tydelig sammenhæng

mellem på den ene side accenterne og på den anden side ordenes stavelseantal og forekomsten af stød. 3. *Ærø og Langeland*, hvor stødet er ukendt. Her har ord, der svarer til gammeldanske enstavelsesord, acc. 1, mens ord, der svarer til gammeldanske flerstavelsesord, som regel har acc. 2, dog med visse undtagelser, bl.a. har ord, der i gl. da. har lang vokal, og ord, der i gl. da. har kort vokal efterfulgt af bestemte konsonantforbindelser, acc. 1. 4. *Østlesvig*, hvor stødet ligeledes er ukendt, og hvor ordenes fordeling på de to accenter i meget store træk er den samme som på *Ærø*, dog uden den nævnte undtagelse.

Spørgsmålet om »de danske Akcentomraaders Oprindelse» kan nu ifl. forf. tænkes besvaret på 3 forskellige måder: 1. De fire områder med (faldende-)stigende intonation kan være spredte rester af et samlet fællesnordisk accentområde. 2. De kan have fået denne intonation ved »lokale Udviklinger». 3. De kan have fået den ved fremmed indflydelse. De to første muligheder forkastes, hovedsagelig på grund af et postulat, som p. 175 har denne formulering: »den musikalske Akcent [er] utvivlsomt noget af det mest uforanderlige i Sproget. En Dialekt kan aflægges, men den musikalske Akcent, der er knyttet dertil, vil som Regel bibeholdes»; andre formuleringer findes p. 152, 178 og 243 f. I smuk overensstemmelse hermed afviser forf. den hypotese, at der uden for de nuværende accentområder har eksisteret en musikalsk accentforskel, som senere er forsvundet og erstattet af forskellen stød: ikke-stød; derfor hævder han, at stødet ikke er opstået af den musikalske acc. 1, men derimod af en dynamisk totoppethed, som findes »i alle Dialekterne i det stødløse Omraade» i enstavelsesord med lang vokal eller med kort vokal plus gruppe af stemte konsonanter. Tilbage bliver den tredje mulighed, fremmed indflydelse; men fremmed indflydelse kan ifl. postulatet kun tænkes at påvirke en dialekt, hvis den er en følge af en virkelig talstærk indvandring. En sådan indvandring kan kun være kommet fra Sverige, hvor dialekterne i »det sydlige Mellemsverrig, Götland og Småland» har en faldende-stigende intonation, der viser vidtgående overensstemmelse med de danske dialekters acc. 2.

I bogens sidste 3 kapitler (p. 185—253), der er forsynet med fællesoverskriften »Tillæg. Svenske Indvandringer i Danmark i Oldtiden», drages der vidtgående konklusioner af de nævnte præmisser. I kap. 1, »Danernes Indvandring», hævder forf., at Danerne er indvandret til Sjælland fra Svealand i begyndelsen af folkevandringstiden, og at denne indvandring kun i det nordlige Sjælland har været talstærk nok til at påvirke intonationen. I kap. 2, »Svenske Indvandringer paa Bornholm», slutter han sig til den svenske arkæolog Knut Stjernas hypotese, at Burgunderne udvandrede fra Bornholm i beg. af 4. årh., og at øen blev befolket igen ved en svensk indvandring midt i 6. årh. »Ud fra Akcenten maa man endvidere slutte, at de bornholmske Nybyggere... er fortsat vestpaa til Amager... Fra Amager har de endelig naaet at sætte deres Præg paa Fiskerlejerne paa de nærmest

tilstødende Kystegne af Sjælland og derigennem navnlig øvet Indflydelse paa den specielt københavnske Akcent». Endelig mener forf. i kap. 3, »Svenske Indvandring i Østersøomraadet i Vikingetiden», at udbredelsen af den faldende-stigende intonation i Sydvestdanmark på afgørende måde støtter hypotesen om en svensk indvandring i Østslesvig og på Ærø og Langeland i forbindelse med det svenske vikingeherreredømme i Hedeby.

Netop fordi forf. underbygger sine vidtspændende hypoteser med beviser hentede fra flere forskellige videnskabelige discipliner, indbyder bogen til kritik. Vi ønsker at vide, om de videnskabelige metoder, ved hjælp af hvilke han er nået frem til sine betydningsfulde resultater, er holdbare, om de principper, der implicit danner grundlaget for bevisførelsen, er strenge nok. Det forekommer anmelderen, at især tre spørgsmål fortjener kritisk overvejelse, nemlig: 1. Har forf. sikret sig, at de fonetiske iagttagelser, hvorpå han bygger sine dialektbeskrivelser, giver et objektivt billede af de undersøgte dialekter? 2. Er de lydhistoriske ræsonnementer holdbare? 3. Er forfatterens sproghistoriske beviser for de forhistoriske hypoteser bindende?

1. *Fonetiske Iagttagelser.* Det har været en almindelig anskuelse, at en fonetisk skolet og trænet fonetiker skulde være i stand til at opfatte en fremmed dialekts sproglyd objektivt rigtigt. De fleste dialektoptegnere har imidlertid gjort den erfaring, at denne anskuelse er forkert, at en optegner tværtimod forvansker de fremmede sproglyd, han hører, og at denne forvanskning står i relation til lydsystemet i hans eget modersmål. Dette synes forfatteren også at have indset; han siger nemlig p. 2 f.: »Da den enkelte Forfatters Fødested og Hjemstavn som Regel har haft stor Betydning for hans Opfattelse af disse Forhold (d.v.s. accenterne), meddeles der for hver Forfatter nogle korte biografiske Oplysninger. — Jeg er selv født i Marstal i det ærrøsk-langelandske Akcentomraade». Men i den følgende del af bogen tages der ikke på et eneste sted hensyn til, at forfatterens eget fødested må forventes at øve indflydelse på hans egen opfattelse af accenterne. Han går i hvert enkelt tilfælde tværtimod ud fra, at hvad han hører er objektivt rigtigt, også hvor han ved, at andre har hørt noget helt andet; kun på et enkelt sted, nemlig p. 112, er der kort antydnet et — for øvrigt ganske usandsynligt — argument for, at 4—5 andre optegnere har uret, når de påstår at have hørt acc. 2 i Sønderjylland på steder, hvor forf. ikke har kunnet høre den — det drejer sig bl.a. om vesterhavssøen Rømø, hvor en svensk immigration i vikingetiden ikke synes plausibel.

Hvad der kan bebrejdes forf. er altså ikke, at han i mange tilfælde — især i beskrivelsen af østslesvigsk — øjensynlig har opfattet en fremmed dialekts lyde forkert — det gør vi nemlig alle — men at han

konsekvent stoler på, at hvad han selv mener at have hørt, giver objektiv viden om den undersøgte dialekt.

Denne indvending gælder dog ikke beskrivelsen af forfatterens eget ærøske modersmål. Denne beskrivelse (p. 68—107) er bogens bedste afsnit, ikke blot fordi man uden videre tør gå ud fra, at forf. har hørt rigtigt, men også fordi fremstillingen af accenternes forekomst i ærøsk, hvorom vi i forvejen vidste sørgelig lidt, er både klar og fyldig.

2. *De lydhistoriske ræsonnementer.* Hvis vi vil skelne klart imellem, hvad vi med sikkerhed ved, og hvad vi ikke med sikkerhed ved, kan vi fremstille de sønderjyske accenter sproghistorie på følgende måde, idet vi med vilje nøjes med de allervigtigste hovedtræk: De to sønderjyske accenter, der kan defineres rent funktionelt ved, at forskellen mellem dem kan have betydningsadskillende funktion, at de hverken er vokaler eller konsonanter, og at de karakteriserer ordformer (og ikke fx stavelser eller sætninger), står i et ganske fast afhængighedsforhold til stavelseantallet i gammeldanske ord, idet glda. enstavelsesord modsvares af sønderjy. enstavelsesord med acc. 1 (glda. göth modsvares af sønderjy. 'go.j), og glda. tostavellesord modsvares af sønderjy. enstavelsesord med acc. 2 (glda. göthæ modsvares af sønderjy. 'go.j). (I virkeligheden er reglerne temmelig udviklede, men da de praktisk talt er undtagelsesløse, kan det forsvares at nøjes med hovedreglen som model eksemp. — I det 13. årh. apokoperedes i jysk endelsevokalen -æ, således at plur. af göth kom til at indeholde den samme vokal og de samme konsonanter og det samme antal stavelser som sing. göth; men da de moderne jyske dialekter stadig skelner mellem ordformer, der i glda. havde een stavelse, og ordformer, der i glda. havde to stavelser, nemlig ved hjælp af en accentforskel, kan vi ikke tænke os, at en glda. enstavelsesform som göth og en tostavellesform som göthæ faldt sammen ved apokopen; tværtimod, vi må antage, at den gamle forskel i stavelseantal straks blev erstattet af en accentforskel.

Så meget kan vi vide med sikkerhed. Derimod kan vi ikke vide, hvordan denne accentforskel *udtaltes* i det 13. årh., om den udtaltes som en forskel i længde i forbindelse med en forskel i intonation således som i moderne østslesvigsk, eller som en længdeforskel i forbindelse med en forskel i stød: ikke-stød således som i andre jyske dialekter, eller muligvis på en tredje måde. Om de jyske accenter udtale i ældre tid kan der kun opstilles *gisninger* — i heldige tilfælde måske begavede og underholdende gisninger, men aldrig andet end gisninger. På samme måde kan vi intet vide om intonationen eller det expiratoriske tryk i glda. enstavelses- og tostavellesord, vi kan kun gætte. Den gamle strid om stødets »kromatiske» eller »dynamiske» oprindelse er meget underholdende, men den har ikke ført til noget sikkert resultat, og det har den ikke kunnet, fordi vi på dette område er afskåret fra stringent bevisførelse.

Men selv om vor viden altså er snævert begrænset, ved vi dog med sikkerhed så meget, at accenterne i de jyske dialekter står i et regelmæssigt afhængighedsforhold til det antal stavelser, ordene havde før den jyske apokope. Og det er tilstrækkeligt til, at vi kan operere med disse accenter i en jysk sproghistorie.

Alt dette forudsætter imidlertid, at vi definerer accenterne funktionelt og kun funktionelt. Definerer vi dem derimod rent fonetisk, altså uden at tage hensyn til, om forskellen mellem dem har distinktiv relevans, så afskærer vi os fra enhver sikker viden om deres historie og giver os frivilligt i gisningernes vold.

Det er netop en sådan rent fonetisk definition af accenterne, der danner udgangspunktet for forfatterens overvejelser. Dette ses allerede af, at han taler om en musikalsk accent i bornholmsk, hvor alle ordene udtales med samme intonation, som altså ikke kan have distinktiv gyldighed og følgelig ikke kan være nogen funktionelt defineret accent. Det fremgår også af, at han — til sine samtidiges overraskelse — har fundet tonale accenter i sjællandsk, hvor de to intonationer jo er afhængige af ordets nuværende stavelseantal og af forekomsten eller ikke-forekomsten af stød, og altså ikke kan spille nogen selvstændig betydningsadskillende rolle. Når forf. uden videre parallelliserer tonebevægelserne i bornholmske og sjællandske ord med de ægte accenter i ærøsk-langelandsk og i østsvensk, kan det kun bero på, at nye begreber som distinktiv relevans, kommutation og lign. ikke har formået at gøre sig gældende i hans sprogvidenskabelige overvejelser.

De »accenter», forfatteren opererer med, er altså ikke funktionelt definerede størrelser, men blotte udtalevaner. Da vi intet middel har til at nå til sikker viden om sådanne vaners alder og konstans, kan hans meninger herom kun være gisninger, som muligvis kan forekomme os plausible, men i alle tilfælde er uegnede som grundlag for videre hypoteser.

3. *Forhistoriske hypoteser.* Mens det i hvert fald principielt er muligt at arbejde med klart definerede termini og med en stringent metode, så længe vi beskæftiger os med eksklusivt sproglige problemer, står vi i en ganske anden situation, når vi ønsker at udtale os om forhistoriske tilstande og begivenheder. Her står ingen klar terminologi og ingen streng metode til vor rådighed, her er vi udelukkende henvist til dagligsprogets omtrentlige gloser og dagligsprogets uskarpe ræsonnementer, og vor viden må nødvendigvis blive vag og usikker. Men dette er ikke ensbetydende med, at vi, så snart vi taler om forhistorien, frigør os fra enhver intellektuel forpligtelse. En sådan forpligtelse har vi nemlig påtaget os allerede ved at hævde, at det er sandheden vi søger. Derfor er vi, her som på alle andre videnskabelige områder, forpligtede til at stræbe efter stadig større *klarhed* og stadig større *simpelhed*; derfor er det også her vor opgave at forbinde de data, som

foreligger for os, til en helhed ved hjælp af et så simpelt sæt af hypoteser som muligt.

Naturligvis skal vi arbejde med hypoteser, men det kan ikke være vor opgave at opstille så *mange* hypoteser som muligt; tværtimod, formålet må — her som andetsteds i videnskabens verden — være at nøjes med så *få* hypoteser som muligt, at finde netop de hypoteser, der virkelig frembyder en fordel for tanken, og udskyde alle de overflødige. Netop på dette felt er det nødvendigt, at vi stiller *streng*e krav til vor kritiske forstand.

Hertil kommer nu, at når vi søger at nå til indsigt i forhistorien, befinder vi os i en ganske speciel og farlig situation. Vor viden på dette område beror jo på et samarbejde mellem bl.a. arkæologer, historikere og sprogvidenskabsmænd, altså mellem fagfolk, som har *vanskeligt ved at kontrollere hinandens argumentationer*. Hvor vanskeligt det er, ses bl.a. af, at mange skribenter helt opgiver at referere og bedømme argumenterne, men nøjes med at oplyse, at den og den berømte fagmand er tilhænger af den og den hypotese, eller meddeler os, at »flertallet af nutidens arkæologer» ikke drager denne eller hin påstand i tvivl, skønt det dog burde være indlysende, at man lige så lidt når til sandhedens erkendelse ved at tælle en hypoteses tilhængere som ved at tælle på knapperne.

Det kan ikke nægtes, at Kroman i den foreliggende bog undertiden nøjes med at opregne en hypoteses tilhængere i stedet for at veje deres argumenter. Et par tilfældige eksempler:

Side 228 drøftes det spørgsmål, om lighederne mellem jernalderfundene på Bornholm og fundene syd for Østersøen lader sig forlige med den på en velkendt etymologi baserede hypotese, at Burgunderne er *udvandret fra Bornholm*. Herom skriver forf.: »Endnu *Johannes Brøndsted* mener, at der snarere er Tale om en syd-nord-gaaende Kultur, eventuelt Folkebevægelse. Ligesom i andre Tilfælde synes det dog ogsaa her øjensynligt, at mens Kulturbevægelsen har Retningen Syd-Nord, har Folkebevægelsen den modsatte Retning. I dette Tilfælde har det filologiske Vidnesbyrd afgørende Vægt. ... Moderne danske Historikere som *Erik Arup* og *Vilh. la Cour* har da ogsaa givet deres Tilslutning til Tanken om Burgundernes bornholmske Afstamning, og blandt Arkæologerne er det samme Tilfældet med *Mogens B. Mackeprang*». Men ikke et ord om disse moderne historikers og denne moderne arkæologs eventuelle ræsonnementer.

Side 213 diskuteres Müllenhoffs hypotese om, at forleddet i landsbynavnet Varnæs på Sundeved er folkenavnet Varner, og at Varnerne altså har boet på Sundeved: »Müllenhoffs Teori har fundet vid Udbredelse hos tyske Forskere og er ogsaa blevet antaget af enkelte svenske Sprogmand, men synes dog ganske urimelig og er da ogsaa blevet energisk afvist af danske Forskere». Derefter en omtale af Gudm. Schüttes modhypotese om, at Varnerens navn indgår som forled i det mecklenborgske flodnavn Warnow, en hypotese, som er tiltrådt

af den »tyske» forsker R. Much (som strengt taget er Østriger), men intet om tyskernes og de energiske danskeres bevisførelse. Forfatteren, som oven i købet er fagmand på dette område, burde i hvert fald her have refereret Mar. Kristensens ikke just energiske, men til gengæld sagligt afgørende argumentation mod Müllenhoffs hypotese i NoB XVI, 1928, p. 106 ff. og udeladt den ganske overflødige omtale af Schütte og Much.

Da det nu forholder sig sådan, at de samarbejdende arkæologer, historikere og sprogvidenskabsmænd har vanskeligt ved at forstå, endsigse da bedømme hinandens ræsonnementer, er det klart, at vi sprogvidenskabsmænd bør øve en meget streng kritik over for vore egne hypoteser. Vi risikerer jo, at en arkæolog tror på en dårligt underbygget sproglig hypotese og gør sig umage for at få sit eget materiale stillet op på en sådan måde, at det ikke strider imod den, og at vi sprogfolk derefter tror, at nu har arkæologen præsteret det endelige bevis. Herved får kravet om, at vi bør afholde os fra enhver unødvendig hypotese, en speciel accentuation.

Hvordan honorerer forfatteren nu dette krav?

I det foregående har vi søgt at godtgøre, at forfatterens påstand om en bestemt intonations konstans er en ganske usikker gisning og altså ikke nødvendiggør en hypotese om en hel serie af forhistoriske indvandringer fra Sverige til Danmark. Men foruden dette argument indeholder bogen en række andre sprogvidenskabelige bevisligheder for folkevandringshypoteser, bl.a. beviser for Anglernes udvandring fra Angel og Burgundernes fra Bornholm. Disse beviser består i samtlige tilfælde i stednavneetymologier, og om disses beviskraft skal der til slut fremføres nogle overvejelser, selv om disse af pladshensyn nødvendigvis må få karakter af antydninger.

Det forholder sig som bekendt sådan, at navnene på de store germanske folk fra folkevandringstiden — Goterne, Burgunderne, Saxerne, Frankerne, Anglerne o.s.v. — i de fleste tilfælde er etymologisk usikre, enten fordi der ikke kan findes nogen mulig etymologi, eller fordi der frembyder sig flere muligheder, mellem hvilke der ikke kan vælges. Men der er dog fundet *nogle* plausible etymologier. Fx betyder *Langobardernes* navn rimeligvis »de langskæggede», og *Chaukernes* navn »de høje». Brugmann, Kluge, Turneysen og flere har gjort det sandsynligt, at *Burgundernes* navn bør sammenstilles med det keltiske folkenavn Brigantes, som igen må høre til adj. sanskr. *br̥hant* »høj», egl. præs. part. af et verbum der betyder »være høj»; også suffixet -und i Burgundernes navn er jo et gammelt præs. part.-suffix. Efter denne overordentlig plausible etymologi betyder Burgunderne altså »de høje» ligesom Chaukerne. Videre betyder *Goternes* og *Gauternes* navne vistnok »mændene» el. lign., og *Jydernes* navn »mændene» el. »krigerne» el. lign. Vi har altså her en gruppe navne med en meget almen betydn., »krigerne», »mændene», »de høje» o. lign., folkenavn af en type, som også findes andetsteds på jorden.

Desuden er der givet sandsynlige etymologier til en række navne på -manni og -uarii, der alle synes at være oprindelige *indbyggernavne* afledt af stednavne. Derimod findes der ikke uden for disse navne på -manni og -uarii et eneste sikkert eksempel på, at de gamle germanske folkenavne kan være indbyggernavne afledt af stednavne. *Alle* de etymologiske hypoteser, der afleder et sådant germansk folkenavn af et nordisk stednavn, er særdeles usikre; og vi må fra sprogvidenskabelig side indrømme, at vi ikke kan præstere noget stærkt indicium for, at fx Teutonerne, Vandalerne og Anglerne skulde være udvandret fra Thy, Vendsyssel og Angel, eller Goterne fra Gotland og Burgunderne fra Bornholm.

Om Burgundernes udvandring fra Bornholm siger forf. som nævnt, at de filologiske vidnesbyrd i dette tilfælde har afgørende vægt. Der kan da være grund til at exemplificere det her sagte ved at betragte netop dette vidnesbyrd lidt nøjere.

Mange mener jo, at Burgundernes navn er afledt af et *Borgund, som påstås at være det gamle navn på Bornholm, men som overhovedet ikke er overleveret. Dette Borgund får man frem på den måde, at man antager, at ðens glda. navn er Borgundarholm, hvis forled skulde være gen. på -ar af et ældre ønavn Borgund, f. Hele navnet skulde så betyde »Holmen Borgund» på samme måde som Yggdrasil's Ask betyder »Asken Yggdrasil».

Mod denne etymologi må gøres to indvendinger.

1° Forleddet har i *danske* kilder altid formen Borgunda-, kun i norrøne kilder som Heimskringla og Knytlingasaga finder vi former på -ar. Forf. citerer ganske vist — p. 227 — en dansk form Borgundar fra 1291. Men den er gal i to henseender. Årstallet er 1299, og formen bør ifl. Dipl. Dan. læses som Borgundæholm. Formen Borgundaholm har vi allerede ca. 1200, og det er betænkeligt at antage, at gen. sing.-endelsen -ar allerede på det tidspunkt var erstattet af -a.

2° Den oldeng. form i kong Alfreds gengivelse af Wulfstans rejseberetning er Burgendaland. Stednavneformerne i Wulfstans rejseberetning er *overordentlig pålidelige* og må under ingen omstændighed lades ude af betragtning. Da Burgunderne hos Alfred kaldes Burgen-das og Burgendan (på grund af omlydsvokalen -e- må de to navneformer anses for henholdsvis en ja- og en jan-stamme), er det klart, at forleddet af kong Alfred må være blevet opfattet som gen. plur. af Burgundernes navn. Dette passer på det smukkeste med, at gen. plur. af folkenavnet i Atlakvida hedder Borgunda og altså stemmer nøjagtigt med den form af ønavnets forled, som vi må anse for den ældste. Derfor må vi fra filologisk side hævde, at den rimeligste etymologi af stednavnet Bornholm er den, at forleddet er gen. plur. af folkenavnet Burgunder.

Heraf vilde vi *ikke* kunne slutte, at Burgunderne er udvandret fra Bornholm, selv om vi også med forf. dristede os til at påstå, at det filologiske vidnesbyrd har afgørende vægt. Skulde vi finde en historisk

årsag til navnet, måtte vi fra filologisk side hellere foreslå, at det store germanske fastlandsfolk Burgunderne på et eller andet tidspunkt har sat sig i besiddelse af øen og derved givet anledning til dens navn. Fra sprogvidenskabelig side kan vi altså i al beskedenhed støtte det arkæologiske mindretal på p. 228, som »endnu» vil forklare lighederne mellem fundmaterialet fra Bornholm og fundmaterialet fra fastlandet som vidnesbyrd om en kulturpåvirkning fra syd mod nord og ikke som vidnesbyrd om en folkevandring fra nord mod syd, og vi må stille os skeptiske over for majoriteten, de tre »moderne» danske historikere og arkæologer, som åbenbart har ladet sig narre af en usandsynlig etymologi.

(For øvrigt finder heller ikke den påståede senere svenske indvandring til Bornholm støtte i sprogvidenskabelige argumenter. Det eneste bornholmske stednavn, der har et svensk udseende, er Saltuna, men dette navn forekommer ifl. kontorchef Gunnar Knudsen første gang i 1637 i formen Salt Offuenmarck, og subst. ovn udtales på bornholmsk [u.n].)

Det vil af det foregående fremgå, at forf. på ingen måde udelukker af sine overvejelser alle de hypoteser, der set fra et sprogligt synspunkt er unødvendige. Hans bog honorerer hverken dette eller et par andre strenge videnskabelige krav, som efter anmelderens mening bør stilles til bøger af denne art.

Men forfatteren kan rolig afvise denne kritik ved at henvise til, at sådanne krav sædvanligvis ikke stilles, i hvert fald ikke i Skandinavien, og at hans bog derfor er helt på linie med megen anden skandinavisk litteratur af den her omhandlede genre.

København, sommeren 1948.

ANDERS BJERRUM.

Paul Diderichsen, Elementær dansk Grammatik. XVI+299 sid. København 1946 (Gyldendal).

Det skulle måske ge Paul Diderichsen en tankeställare, men vore i övrigt mycket beklagligt, om den titel som han givit sin bok avrädde nordisterna från att stifta bekantskap med den, och det vore nästan lika fatalt om någon nybörjare utan ledning satte sig att lära den utan-till: den innehåller nämligen inte mycket som motiverar titeln enligt gängse språkbruk.

Förf:s avsikt har varit att skapa »et fælles Grundlag for den systematiske Grammatikundervisnings forskellige Trin (Realskole, Gymnasium, Seminarium og Universitet)». Härvid har han säkert gjort sig illusioner: studiet av hans arbete förutsätter en allmänlingvistisk

bildning som de flesta modersmållärarna ännu sakna. Bortsett härifrån, är det säkert den bästa beskrivning av modern danska som finns till dato — om man inte tar hänsyn till ljudläran, som av praktiska skäl utelämnats. Man kan karakterisera denna grammatik som ett stort anlagt försök till syntes mellan den traditionella grammatiken och de strukturalistiska teorier som under de två sista decennierna med känd storslagenhet utarbetats i Danmark.

Boken består av två huvudsektioner: en *Ordlära* och en *Syntax*. Den förra omfattar tre kap.: *Ordklasserna*, *Avledning* och *Böjning*. Kapitlet om ordklasserna bygger på det väsentligaste i Brøndals teori, en teori som visar sig mycket fruktbar, bara man inte tar den som en oföränderlig schablon som kan anbringas på vilket språk som helst. Efter Br. definierar D. ordklasserna endast utifrån betydelsen. Sedan redogör han för deras böjningsegenheter och syntaktiska funktioner. I kap. om avledning begränsar han sig med fog till de fall som äro igenkännbara utan andragande av språkhistorien. Under böjningen — som fått sitt särskilda kap. på grund av de fall då flera klasser ha samma böjning — behandlas ej endast böjningen i traditionell mening utan även genus och »Bekendthed» (= bruket av bestämd resp. obestämd form av substantiv). I detta kapitel lägger man märke till en viktig distinktion mellan styrt och fritt bruk av genus: *en gammel Gaard: et gammelt Hus* (styrt bruk) men: *Han har drukket Øllen: Han har drukket Øllet* (fritt bruk) (s. 91 ff.).

Vad som säkert kommer att uppmärksammas mest i D:s bok är *Syntaxen*. Denna bygger på Jespersens och Aage Hansens — delvis starkt reviderade — system och analyser och bildar en teori som i allt väsentligt föreligger redan i förf:s gradualavhandling *Sætningsbygningen i skaanske Lov* (1941). Denna del omfattar sålunda ett kapitel om *paratagmer*, ett om *nexus* och ett om *hypotagmer*, kategorier som i stort sett kunna definieras med hjälp av formeln (*Vi mødte* [{*den gamle Mand*} {H}] og [{*den lille Pige*} {H}] [P]) (N). Begreppet 'nexus' sammanfaller då i de flesta fall — undantagna äro infinitivnexus och participialnexus — med begreppet 'sats'. För var och en av dennas båda undertyper: huvudsats och bisats, uppställer D. ett schema: efter den plats som de olika leden kunna inta i den. Schemat för huvudsatsen t.ex. är följande:

Forb.-felt	Fund.-felt	Neksusfelt			Indholdsfelt			
Konj.	Fund.	Finit	Subj.	Neksusadv. 1, 2 ...	Hjælpe-infinit	Fuld-infinit	Obj. 1—2 eller (Obj. +) Præd.	Indholdsadv. 1, 2 ...
<i>og</i>	<i>saa</i>	<i>kunde</i>	<i>han</i>	<i>sikkert ikke alligevel</i>	<i>faa</i>	<i>sagt</i>	<i>hende Besked</i>	<i>i Tide</i>

Detta schema — som sagt äldre i D:s produktion än ifrågavarande grammatik — har redan blivit kritiserat, t.ex. på nordisternas 1:a kongress i Köpenhamn i januari 1946, men de framförda anmärkningarna ha hittills berott på missförstånd. Man har sålunda förebrått D. att laborera med tomma fält: Varför *Han kom i Gaar* = S||v ÷ ÷||÷A, men *Han kom ikke* = S||v ÷ a||÷, har man frågat? — Svaret är lätt: därför att om man har både *i Gaar* och *ikke* står detta sista framför *i Gaar* och man, mellan *kom*, *ikke* och *i Gaar*, kan ha ytterligare led: *Han kom selv ikke til Mødet i Gaar*. Missförståndet måste ha berott på att man har föreställt sig dessa fält som konkreta realiteter och har trott att D. menat att den talande är medveten om att hoppa över ett fält, när han säger *Han kom ikke*, över tre, när han säger *Han kom i Gaar*, men det är naturligtvis inte det D. haft i tankarna — ehuru man kan bevisa den psykologiska realiteten av dessa fält: när man tvekar om hur man skall fortsätta en påbörjad sats och gör en paus, är det sällan mellan nära sammanhängande led: *Han kom inte jfr Han kom inte ... i förrgår*. D. har helt enkelt velat ge en formel på vilken alla danska huvudsatser kunna återföras, och det förefaller som om han härvid lyckats ganska fullkomligt.

Man måste dock medge att D. ibland själv bär skulden till sådana missförstånd: på flera ställen i hans bok skulle man önska bättre förklaringar samt talrikare och utförligare kommenterade exempel. Sålunda vad beträffar substantialfältet i nexus, som framställes som subjektets plats: man undrar om detta fält alltid står tomt, när subjektet står före verbet (som fundament) — vilket man inte kan låta bli att uppfatta som den »normala» konstruktionen. Jag har inte kunnat finna något ställe där det direkt säges ifrån att så behöver det inte vara. Det hade dock varit lätt att visa det: Om vi återgå till den ovan åberopade satsen: *Han kom selv ikke til Mødet i Gaar* (satsen är min, icke D:s), märka vi att *selv*, som står i subjektfältet, också kan, utan att störa språkkänslan för mycket, göras till ett slags andra subjekt vid sidan av *Han*. Om *selv* däremot inte betyder — vad det betyder i denna sats, utan 'i egen person' eller 'självmant', få vi konstruktionen *Han kom ikke selv til Mødet* (id. i sv.), med *selv* i predikatsfyllnadens fält, vilket inte är en så dålig rubrik för dess funktion. — Man kan till och med tänka sig en sats *Han kom selv ikke selv ...* (S||v|s|a||S), ett uttryckssätt som man naturligtvis undviker men som är fullt korrekt. Det är emellertid en avgjord svaghet att ur nexusfältet utesluta subjektet när det står före verbet, men en liten modifikation av D:s schema ordnar kanske hela affären: det är bara att öppna ett fält mellan fundament- och finitfältet, och ange att detta fält är utfyllt endast när fundamentfältet är tomt och omvänt:

(F)	(s)	v	s
<i>saa</i>	×	<i>kunde</i>	<i>han</i>
×	<i>han</i>	<i>kunde</i>	÷

Det finns i D:s bok flera mera detaljartade punkter om vilka förf. inte torde kunna påräkna allmänt medhåll. Sålunda s. 98 f.: jag kan inte ansluta mig till D:s förfarande att för ord som *Fod* och *Fisk* uppställa tre jämställda numeri: sing., kollektiv och pl. (*Fod*: (2) *Fod*: (2) *Fødder*, *Fisk*: (2) *Fisk*: (2) *Fiske*), och sålunda öka det mycket låga antalet ord för vilka man faktiskt måste räkna med tre numeri. I fråga om *Fod* skulle jag hellre vilja tala om två pluralformer, eller två singularformer: *Fod*: (*Fod* ~ *Fødder*) eller (*Fod* ~ *Fod*): *Fødder*, och *Fisk* i 2 *Fisk* fattar jag hellre som en abstrakt singularis. — S. 129 ff. finner läsaren vars modersmål äger ett mera utbildat aspektsystem än danskan D:s framställning av aspekten i danskan tämligen svag. — S. 208 f. kan man diskutera det berättigade i att utesluta *som* och *der* från »representanternas» klass och göra dem till en konjunktion, resp. en situativ. Jag tror gärna att det för en dansk finns en skillnad mellan t.ex. *hvem* i *Han svigtede den Mand, hvem han skyldte alt* och *som/der* i *Kender Du den Mand, som/der har købt den røde Villa?*, men denna skillnad torde snarare vara en grad- än en väsenskillnad: *hvem* är mera individualiserande än *som* och *der*. D. har naturligtvis sina skäl: han vill inte skilja *som* och *der* i relativisk funktion från samma ord som konjunktion resp. situativ, men upprätthållandet av den traditionella tolkningen av *som* och *der* med inledarefunktion som »representanter» tvingar enligt min mening inte att klyva vardera ordet i två: D. erkänner själv mycket riktigt *der*-s släktskap med pronomina (s. 73 f.), och vad det konjunktiva *som* angår, är det inte heller svårt att tolka det som ett pronomen (givetvis mycket abstrakt), jfr följande tidningscitrat, anført s. 213: *Dammen er blevet rensset, som hjælper for en kort Tid*, där man har svårt att se att *som* inte är fullständigt parallellt med de vanligare *hvad der* (talspråk) och *hvilket* (skriftspråk). — S. 227 är man förvånad att se hur D. behandlar *Præstø By* som en apposition: det är snarare en genitiv, antingen = *Byen i Præstø Sogn* eller = fr. *la ville de Paris* (benämningsgenitiv) (detta sista fall i *Præstø Sogn*), eller skiljer sig den danska uppfattningen på denna punkt från den svenska?

Allt detta minskar emellertid inte det allmänna intresset och det stora värdet av Diderichsens arbete. Det kommer säkert att stå länge i centrum för diskussionen kring danskans strukturala bild.

Lund.

PIERRE NAERT.

Helge Gullberg, Stil- och manuskriptstudier till Gösta Berlings saga (Göteborgs Kungl. Vetenskaps- och Vitterhetssamhälles handlingar, sjätte följden. Ser. A. Band 3. N:o 6. Göteborg 1948. VIII+132 s. jämte 10 facsimileavbildningar av manuskript och autografer.)

Helge Gullbergs studier över *Selma Lagerlöfs Gösta Berlings saga* inledes med en skildring av omständigheterna kring den litterära pristävlan i Idun 1890, som Selma Lagerlöf beslöt deltaga i med den bok om värmlandskavaljererna, som hon under många år arbetat med och till vilken tre kapitel, då tävlingen utlystes, voro »nödtorftigt författade». Det är huvudsakligen det till Idun insända manuskriptet, det som ligger till grund för den s.k. presentupplagan »Ur Gösta Berlings saga», jämte en 1940 anträffad, förut ej publicerad version av den senare, fullständiga upplagens två sista kapitel, som Gullberg intresserat sig för i sin undersökning, sålunda Selma Lagerlöfs förarbeten, men manuskriptet till den fullständiga upplagan har även givit upplag till intressanta studier.

I ett brev till Iduns redaktör, Frithiof Hellberg, skriver Selma Lagerlöf om sitt prisbelönta verk: »Omöjligt var det mig att få fatt i ett bra namn». Hellberg hade måhända den uppfattningen, att Selma Lagerlöf ej hade givit sitt verk något namn alls, ty titeln »Gösta Berling, poeten», som hon inlett manuskriptet med och avsett som sammanfattande namn på det hela, uppfattade han som rubrik till blott första kapitlet, och dettas ursprungliga kapitelrubrik, som ej understrukits, blev kapitlets inledningsord. Selma Lagerlöf ovetande gav Hellberg berättelsen namnet Gösta Berlings saga. Med denna ändring uttalade författarinnan senare sin belåtenhet.

Gullberg ägnar presentupplagens fem kapitel en ingående litterär analys. Inledningskapitlet, »Gösta Berling, poeten», har en helt annan stilton än de övriga fyra, i stort sett det under 80-talet brukliga sakliga och nyktra framställningssättet. Förf. kallar stilen »för-Gösta-Berlingsk». Selma Lagerlöf har ännu ej funnit sin egen karakteristiska stil. Innehållet är verklighetstroget, men i de följande kapitlen ger hon sig sagan i våld. Efter det sista besöket på Mårbacka före gårdens försäljning grips hon av den stora inspirationen, och ett kapitel kan skrivas på en enda kväll. Den Lagerlöfska stilen med de impulsiva utropen, frågorna och ledmotiven utbildas nu. Bruket av presenstempus gör berättelsen livfullare. — Med några lyckligt valda exempel från Carlyle visar Gullberg övertygande, hur nära beroende Selma Lagerlöf måste ha varit av dennes *The French Revolution* med dess lidelsefulla apostroferande stil. — Även inflytande från Bibels framställningssätt gör sig så småningom gällande.

I kapitlen »Ebba Dohnas historia» och »Spökhistorier» finnes den nya stiltonen, inspirerad av Värmlandsbesöket, »värmlandstonen», som Gullberg träffande kallar den. Här ha barndomsminnena stigit fram mer levande än förut, och en stark känsla har gripit författarin-

nan. Ordvalet blir lyriskt högstämt. Minnet av den döda system Anna sätter spår efter sig i teckningen av Ebba Dohna. Ett förut flitigt använt stildrag, ledmotiv, får en konstnärligt fullödig tillämpning i den blåsippsbukett, som får tjäna som symbol för Göstas kärlek.

Manuskriptet till presentupplagan innehåller rättelser av tre olika händer. För Gullberg har problemet varit att avgöra, vilka som utfört rättelserna och ur språklig synpunkt väga de förändrade uttrycken mot de ursprungliga.

En del rättelser har Selma Lagerlöf gjort själv, och hon har tydligen varit medveten om att hennes manuskript behövt en grundlig genomsyn. Det är dock svårt att förklara, hur Selma Lagerlöfs arbetsätt »i brådska och slarf ... på rak arm utan koncept ...» och utan tid »att läsa igenom det», som hon själv karakteriserat det, skall kunna förenas med hennes uttalande: »Min kamp med språket är tung över all beskrivning ...» eller »Men i allmänhet skriver jag långsamt och sökande både efter ord och tankar.» Gullberg tar ej någon ställning till denna fråga. — Bland språkliga rättelser av Selma Lagerlöfs egen hand märkas avlägsnandet av upprepningar och oklara syftningar, val av mera adekvata uttryck, ändringar av tempus. En rättelse gäller ett namn. Av hänsyn till en ännu levande adlig ätt byts namnet Anna Hedenstjerna ut mot Anna Stjärnhök, kanske särskilt med hänsyn till den då populära författaren Alfred Hedenstjerna, »Sigurd».

De flesta rättelser, som ej äro gjorda av Selma Lagerlöf själv, härröra från »granskaren». Det har kostat Gullberg stor möda att identifiera denna hennes litterära hjälpare, men efter hans ingående undersökningar är det knappast något tvivel om att det är Selma Lagerlöfs seminariekamrat Matilda Widegren, som fått förtroendet att granska manuskriptet. Tillgängliga handstilsprov synas bekräfta antagandet. Matilda Widegrens ändringar äro betydligt mer genomgripande än Selma Lagerlöfs egna. Bl.a. är det märkligt, att de korta meningar, som kännetecknar Gösta Berlings saga och som stilistiskt innebar en nyhet inom den skönlitterära prosan, i en viss utsträckning äro att tillskriva Matilda Widegrens granskande verksamhet. Hon har starkt uppmuntrat Selma Lagerlöf i fråga om bruket av korta, enkelt byggda parataktiska meningar. — Matilda Widegrens rättelser vittna enligt Gullberg om att hon gått till verket med stor omsorg och varit i besittning av en god stilkänsla. Av särskilt stort värde har hennes strävan efter tydlighet, överskådlighet och enkelhet varit. Selma Lagerlöf har ej i någon nämnvärd utsträckning ändrat hennes rättelser utan tydligen varit nöjd med dem. Matilda Widegren har förstätt hennes stilistiska egenart och endast filat bort formella brister.

Ytterligare en handstil spåras bland rättelserna i manuskriptet. Denna handstil har Gullberg ej med samma säkerhet kunnat identifiera, men han håller för sannolikt, att den tillhör Iduns dåvarande redaktionssekreterare, Johan Nordling. Språkligt äro dessa »redaktionsrättelser» ej av någon större vikt.

Presentupplagans fem kapitel infogades i den fullständiga Gösta Berlings saga 1891. Även i denna har Gullberg intresserat sig för de fem kapitlen och kunnat göra värdefulla iakttagelser av förändringar i framställningen genom olika upplagor. Selma Lagerlöf har sålunda fortsatt att dela upp ursprungligen långa meningar, och inversioner ha avlägsnats. Den kritik, som riktades mot de många utropen, har förmått henne att avlägsna en del av dessa liksom några upprepningar.

Stilen i Gösta Berlings saga utvecklas alltmer mot det talspråkliga. Gullberg ser häri en överensstämmelse med den allmänna utveckling mot det talade språket, som skriftsvenskan genomgått sedan 1890-talet. Säkerligen har Gullberg rätt i sitt uttalande, att för Selma Lagerlöfs del intryck från språkforskare såsom Adolf Noreen, Esaias Tegnér d.y. och Gustaf Cederschiöld spelat en stor roll. Adolf Noreen kände hon från barndomen, och han intresserade sig livligt för hennes författarskap, och även med Cederschiöld stod hon i personlig kontakt. Några exempel på talspråkliga drag i senare upplagor av Gösta Berlings saga äro upplösning av sammansatta verb (*föra bort* i st.f. *bort-föra*), prep. + pron. i st.f. sammansatt pronominellt adverb (*om det* i st.f. *därom*), införandet av hjälp verbet *hava* liksom relativa pron. *som* i bisatser, utbytet av tidskonjunktionen *då* mot det ledigare *när*. Högtidliga eller ålderdomliga ord ersättas av mera alldagliga. Verbens pluralisformer bibehåller Selma Lagerlöf dock konsekvent fram till den sista av henne själv ombesörjda upplagan, jubileumsupplagan till 75-årsdagen 1933. I denna användas uteslutande singularisformer i direkt anföring, f.ö. bibehållas även här pluralisformerna.

Gullbergs samvetsgranna undersökning av Gösta Berlings saga har sålunda visat, hur författarinnan, från början starkt beroende av ett traditionellt skriftspråk, efter hand närmar sig det talade språket. Samtida språkvetenskapsmän ha säkerligen givit henne impulser i denna riktning, men även väninnan Matilda Widegren (och senare, från 1906, Valborg Olander) ha betytt mycket för hennes språkliga utveckling. »I allt väsentligt är det dock Selma Lagerlöfs diktarpersonlighet som talar ur stilen i alla versioner av 'Sagan', från manuskriptet av år 1890 till jubileumsupplagan 43 år senare.»

Vid en inventering av Selma Lagerlöfs efterlämnade papper anträffades 1940 i hennes hem på Märbacka en tidigare okänd version av två kapitel ur Gösta Berlings saga, av allt att döma en ursprunglig, senare förkastad avslutning till sagan. Dessa båda kapitel publiceras i sin helhet, och man har sålunda tillfälle att i Gullbergs avhandling studera ett tidigare ej tryckt arbete av Selma Lagerlöf. Gullbergs jämförelser mellan denna version och de slutligen tryckta kapitlen ge intressanta inblickar i hur författarinnan genom säker konstnärlig smak och träget arbete lyckats nå fram till de storslagna slutscenerna i Gösta Berlings saga.

Vid läsningen av Helge Gullbergs avhandling imponeras man av författarens säkra omdömen i de litterära analyserna. Med tillfreds-

ställelse noterar man de vackra resultat han uppnått genom ett skickligt, energiskt och säkerligen ofta mödosamt tillämpande av den vetenskapliga arbetsmetod, stillforskningen, för vilken Gullberg tidigare främst genom sin *gradualavhandling*, *Berättarkonst och stil i Per Hallströms prosa*, blivit en av våra främsta representanter.

Skövde

GUNNAR LINDE.

Rudolf Körner: Studier över syntaktisk nybildning i svenskan. I. De prepositionella passivbildningarna med hänsyn tagen till motsvarande nybildningar i danskan, norskan och engelskan. 355 s. Lund 1948.

Denna avhandling rör en syntaktisk fråga av stort intresse för den nutida svenskan. Nybildningen är också relativt ung. Den har sin motsvarighet i de övriga nordiska språken och i engelskan, det senare ett intressant förhållande. Utvecklingen i de nordiska språken och i engelskan är grundad på likartade förutsättningar, men någon väsentlig påverkan från detta senare språk anser förf. sig icke behöva räkna med för de nordiska språkens del.

Nybildningens art framgår av de exempel förf. anför på s. 8: *Alla hemliga skandaler från hela Balkan vädrades och skrattades åt* och *De är viktiga detaljer som kan ge en hel ensemble stil och borde därför tas mera vara på*. Förbindelserna *skratta åt* och *ta vara på* har här behandlats som syntaktiska enheter och konstruerats passivt, säger förf. I det ena fallet har vi ett verb följt av en trycksvag prep. (prepositionsverb), i det andra fallet en fast verbalförbindelse och en trycksvag prep. (prepositionsfras).

Som man förstår är det prepositionen som bereder vissa svårigheter vid en analys av dylika konstruktioner. Den grundläggande delen av avhandlingen ägnar förf. därför åt att söka visa upp, att verb och prep. (verbalförb. och prep.) har ingått ett slags förening, bildat en syntaktisk och semologisk enhet. Härvid kommer han in på frågan om objekt och adverbial.

Så kommer två parallella avdelningar, den ena behandlar aktiva konstruktioner av typen *Man skrattar åt skandalen* resp. *Man borde ta vara på detta* och den andra, huvuddelen av avhandlingen, den passiva konstruktionen av typen *Han skrattades åt* resp. *De borde tas vara på* och olika varianter av dylik passivbildning. I bägge avdelningarna diskuteras förutsättningarna för prepositionens syntaktiska förskjutning från rektionen till verbet och kriterierna för att en sådan förskjutning verkligen har ägt rum. Det är fråga om syntaktiska, morfologiska och semologiska förutsättningar och syntaktiska och morfologiska kriterier, för engelskans del även grafiska kriterier.

Flera faktorer som har hämmat utvecklingen av dylika passivbildningar behandlas utförligt, särskilt konkurrerande konstruktioner, vidare frågan om främmande, närmast engelska förebilder. Nybildningens ålder diskuteras därefter, och författaren kan visa upp belägg från 1600-talet. Därefter behandlas nybildningens förekomst i olika stilarter. Det påvisas att den i regel har en vardaglig stilprägel och ofta ett drag av kåserande lättvindighet över sig, vilket förklarar dess ringa utbredning i sakprosan. Slutligen ställer författaren språkriktighetsfrågan.

Avhandlingen har flera stora förtjänster. Materialet är rikhaltigt och korrekt redovisat. Exempelen är inte konstruerade, utan förf. har alltid belägg för dem. Han går till och med så långt att han redovisar författarnamn för så banala exempel som *Hon hörde honom öppna och regla*. Mycken flit och mycket skarpsinne är nedlagt på en sortering av de många excerpterna i olika syntaktiska kategorier.

Språket är redigt. Tankarna framläggs visserligen mycket utförligt men i enkel form utan den sorts tillkrångling, gärna med tillsats av onödiga facktermer, som låter en sak framstå som om den vore mera invecklad än den är. Förf. vill gärna inskräpa sina rön genom sammanfattningar. Ofta finner man därvid en parallellism i uttryckssätten som gör att man inte behöver tveka om vart han syftar. Resultaten naglas fast, och läsaren skall steg för steg ledas till att acceptera hans tes. Det tyder på en viss envetenhet hos förf., varom i och för sig inte är annat än gott att säga.

Förf. har enligt min mening också lyckats visa, att förutsättningar finns i vårt språk för en förskjutning av uppfattningen om vart prepositionen hör, dvs. för uppkomsten av ett slags prepositionsverb, för att inte säga ett slags löst sammansatta verb, ett uttryck som förf. själv dock inte någon gång använder, men som väl egentligen är vad han menar, en utveckling som i engelskan kan sägas vara fullbordad i typen *a paid-for dinner*, där t.o.m. det grafiska kriterium föreligger som bindestrecket mellan *paid* och *for* utgör.

Han har också enligt min mening gjort troligt, att i vissa typer en verklig förskjutning föreligger. Det är då framförallt morfologiska förhållanden som utgör bevisen för förskjutningen.

Inledningsvis redogör förf. för sitt material, som väsentligen grundar sig på hans egna excerpter. De omfattar mest 1800- och 1900-talslitteratur och av denna främst vitter litteratur och tidningssvenska. Landsmålstexter och bildat talspråk har också i viss utsträckning undersökts.

De prepositionella passivbildningarna har tidigare berörts i den vetenskapliga litteraturen av Ruben Berg, Kallstenius, A. Lindqvist, Hylén och mera utförligt av Wellander i hans för den senare syntaktiska forskningen så betydelsefulla skrifter *Om betydelseutvecklingens lagbundenhet* och *Syntaktiska strövtåg*, och vidare av Isak Wallin i hans avhandling *Om det grammatiska subjektet* och i den senare

uppsatsen Om objektet som grammatisk kategori. Wallin har en annan uppfattning än författaren om prepositionens roll vid dessa verb, och flerstädes i avhandlingen tar förf. ställning till Wallins åsikter.

I norsk, dansk och framförallt engelsk grammatisk litteratur har dessa passivbildningar uppmärksamrats. Av värde för författaren har naturligtvis dessa framställningar varit. Det bör kanske i detta sammanhang också nämnas, att Jespersens allmänna språkuppfattning, icke blott i språkriktighetsfrågan, har varit av grundläggande betydelse för författaren, som icke heller försummar att betyga sin beundran för den store danske språkmannen.

I andra kapitlet behandlar förf. objektet i den mån det har betydelse för hans undersökning. Särskilt gäller det då att skilja mellan objekt och adverbial. I anslutning till Jespersen och andra anglist uttrycker förf. det så, att adverbialet inskränker verbets betydelseinnehåll på ett bestämt sätt, med hänsyn till rum, tid, sätt, mått osv., medan objektet på ett mera allmänt sätt kan sägas inskränka verbets betydelse (s. 19). Förf. påpekar vidare att inte bara ett verb utan också en fast verbalförbindelse kan ha ett objekt. Då han introducerar termen *fast verbalförbindelse*, kunde han ha hänvisat till dansken Aage Hansen, som i Sætningen og dens led i moderne dansk s. 86 kallar uttrycket *nægte adgang* en »fast verbalförbindelse». Det är ju roligt att vi någon gång kan ena oss om en grammatisk term här i Norden. På det området råder ju annars stor förbistring.

Utförligt behandlas sådana syntaktiska enheter som inte har satsens form, vad man något oegentligt brukar kalla satsförkortningar (24). Det är främst ack. med inf.: *Jag såg dem komma*, men även den analoga typen *De såg sig hotade* och *Hon fick sin paraply förstörd*. Den senare meningen analyserar förf. i anslutning till Jespersen: Vad fick hon? frågar J. *Sin paraply* eller *ødelagt*? Nej, hela uttrycket *sin paraply ødelagt*, det var vad hon fick. Det låter ju enkelt och förnuftigt, och jag delar förf:s sympati för den uppfattningen. Sådana sammansatta objekt kallar han efter J. nexusobjekt, dvs. objekt med två led, som förhåller sig till varandra som subjekt och predikat. Nexus definieras ju av Jespersen som »a combination implying predication and as a rule containing a subject and either a verb or a predicative or both» (förf. s. 28). Den enklaste formen av nexus är förbindelsen av subjekt och predikat, t.ex. meningen *Rosen doftar*. Men även ett infinit verb kan uttrycka förknippningen: *Jag hör honom sjunga*. Även i uttrycket *Jag fann buren tom* har vi nexus, dels hela meningen, dels *buren tom* som är nexusobjekt. Jfr däremot *den tomma buren*, där ingen predikation föreligger; där uttrycks inte en skeende utan en redan skedd förknippning. Förtjänsten hos Jespersen är att han har samlat under en synpunkt ett flertal fall som förut har placerats ut på olika kategorier eller icke uppmärksamrats tillbörligt. Annars synes mig Noreens terminologi i Vårt språk redigare, och i mitt tycke klarar han upp grundbegreppen väl så klart som J. Noreen använder termen nexus

för det överordnade begreppet. Han talar, som man minns, om två olika nexus eller samband, i vilka glosorna kan stå till varandra, adnexion och konnexion. De kan anknytas till eller förknippas med varandra. Vid adnexionen är lederna relativt självständiga gentemot varandra, koordinerade (typen *Kung Ring och hans drottning*), vid konnexion är lederna beroende av varandra, den ena är till för den andras skull (typen *Kung Ring med sin drottning*). Konnexionen är i sin tur av två slag: 1. skeende och 2. skedd förknippning eller predikation och adjunktion. Noreen skulle alltså i st.f. nexusobjekt ha sagt predikationsobjekt. Det är nog inte alldeles riktigt då förf. säger att Noreen knyter predikationsbegreppet uteslutande till den finita verbformen. Hans framställning är mycket kortfattad, men om man jämför uttalandet på s. 153 i Vårt språk V med hans ord på s. 270, kan man se att han erkänner predikation även vid andra glosor än finita verb, t.ex. *I dag röd i morgon död. Han brottslig?*

Tre fall av nexusobjekt spelar en roll för framställningen i fortsättningen: 1. infinitivnexus, där predikatet i objektet utgörs av ett verb i infinitiv, t.ex. *Han skulle gärna låtit sig pinas, åsidosättas, skrattas åt*, 2. participnexus, då predikatet är ett pret. ptc., t.ex. *Han hade fått vänstra handen söndertrasad* och 3. finit nexus, då predikatet är ett finit verb, t.ex. *Jag har observerat en person, som jag tror är spion*.

Den tredje av dessa nexusarter ägnar författaren en mera ingående utredning i anslutning till Jespersen (31 f.). Han anser att den just anförda meningen *Jag har observerat en person, som jag tror är spion* har uppstått ur en infinitivnexus (*som jag tror vara spion*). Det kan väl ifrågasättas om det är rätt tolkning. Snarare är väl infinitivnexus att bedöma som en latiniserande uppsnygning av den äldre och folkligare konstruktionen med parataktiska satser. Jag tänker mig utvecklingen så här: *Jag har observerat en person. Jag tror han är spion*. I den senare meningen har vi en objektsbisats (*han är spion*). Ur denna har man brutit ut subjektet och anknutit det till den föregående meningen. Att *som* därvid har fått objektskaraktär är tydligt och beror på att hela bisatsen, vars huvudled ordet är, är objekt. Meningen är jämförlig med den av Jespersen analyserade *Arthur whom they say is kill'd to night* (Shakespeare) eller *Children whom we think are hungry* (Jespersen *Philosophy of grammar* s. 349). Att gå omvägen över infinitivnexus (ack. med inf.) förefaller icke riktigt, så länge förf. inte har styrkt att det skulle vara den äldre konstruktionen.

I tredje kapitlet analyseras konstruktioner av typen *Man skrattar åt skandalen* och *Man borde ta vara på detta*, varvid förf. kommer tillbaka till objektsbegreppet och får tillfälle att bestämma prepositionens roll i sammanhanget. Jämför man meningen *Man skrattar åt skandalen* med en av typen *Gossen kastade en sten*, så finner man att det som skiljer är prepositionen. Det är en skillnad av enbart formell natur, säger förf., och den inverkar inte på det begreppsförhållande, i vilket satsledet står till verbet, och det är inget tvivel om att han har rätt

i det. Han citerar från fru Bremer: *Man skrattade åt mitt svärmeri, man förlöjligade det.* De bägge meningarna är synonyma. Och på samma sätt förhåller det sig, om man i st. f. verb har fast verbalförbindelse.

Prepositionen i den mening vi analyserar är till sin betydelse vag, den är inte bestämd till rum, tid sätt etc. som den prep. som ingår i ett regelrätt adverbial, den är inte betydelsebärande, endast funktionell, kan man säga med Palmér (Språkutveckl. o. språkvård s. 18). Förf. jämför med varandra två meningar som *USA:s regering arbetar på ett krisprogram* och *Han arbetar på en fabrik.* Skillnaden är påtaglig. I det senare fallet är prep. betydelsebärande. På samma sätt i en mening som *Han reser från Stockholm i morgon.* Det är något annat än att resa till Stockholm. Här är det fråga om adverbial. Dessvärre ligger inte alla fall lika klara. Förf. säger sig kunna tveka om objekt eller adverbial i en mening som *Soldaterna ha order att skjuta på alla som plundrar.* Med förf:s uppfattning om begreppsförhållandet som avgörande kännetecken, tycker jag dock inte att han behövde tveka i det fallet. *Skjuta på* är väl detsamma som *beskjuta.* Ett klart rumsadverbial anser förf. å andra sidan föreligga i meningen *Han går i skole,* där Aage Hansen a.a. 147 ser ett objekt. Ser man uteslutande på begreppsförhållandet, bör man väl kunna gå med på att här också är ett objekt. Tysken säger också mycket riktigt *Er besucht die Schule.* Han går inte omkring i skolan, och inte heller går han till skolan, utan han går i skolan.

Men detta är gränsfall och sådana måste man alltid räkna med. Man kan vara ense med förf. om att den väsentliga distinktionen mellan objekt och adverbial ligger däri, att prep. vid objektet är relativt vag till betydelsen men vid adverbialet skarp, betydelsebärande. Alla de andra kriterierna på objektet är mindre väsentliga eller bevisar ingenting.

I vissa fall är prep. så oväsentlig att den kan bortfalla, utan att betydelseförhållandet mellan verbet och objektet ändrar karaktär, såsom förf. riktigt påvisar och som Wallin påvisat, t.ex. *minska på förbrukningen, spara på bensinen.* (Sammanfattningen s. 48 är mindre lyckligt formulerad. Förf. borde ha sagt: Den i uttryck av typen *Man skrattade åt skandalen* ingående prep. kan således i vissa fall alternativt saknas. I detta avseende skiljer sig denna prep. klart från en prep. med ren rumsbetydelse.)

Hur förhåller sig nu prep. till verbet? Jag bortser här och ofta i det följande från det parallella fallet med fast verbalförbindelse. För själva principresonemanget räcker det att hålla sig till typen verb plus prep.

För engelskans del betraktar Jespersen (Analyt. Syntax 148) *wait on* i exemplet *She waited on us* som »a complex verbal phrase» och *us* som objekt till denna. »The verb together with what follows forms one semantic unit». På samma sätt ser Western (Norsk Riksm.-gram. § 167) *Han lengtet efter sommeren.* »... sommeren [er] visstnok formelt styret av efter», men »logisk utgjør .. lengtet efter ett begrep .. Sommeren kan

derfor sies å være objekt for gruppen *lengtet-etter* (förf. 49). Även i svenskan har vi att räkna med en semologisk enhet, säger förf. och anför ett gott exempel: [det är] *Moskva som fordrar — inte anhåller om utan fordrar har Molotov sagt — ett skadestånd om tio miljarders värde.*

På s. 51 säger förf. att förbindelsens karaktär av semologisk enhet ofta ger sig till känna på ett särskilt tydligt sätt, om bestämningen är en bisats. Bisatsen skiljes härvid ofta genom en paus, icke sällan markerad med komma — i strid med skolkommateringen. Och det är utan tvivel riktigt att man gärna gör en paus i sådana fall, t.ex. *Man kan inte bortse från/jatt krigets effekt på avtal av olika slag varit ytterst omfattande.* Men är det inte rätt naturligt att man gör en paus framför en satsdel av så pass självständig karaktär som en bisats? Sätter vi i stället in en glosa som inte är bisats, faller pausen bort: *Man kan inte bortse från krigets effekt.* Och tag i stället sådana exempel som på s. 49: *Vi skall inte resonera om den saken.* Här bildar *resonera om* en semologisk enhet, säger förf., likvärdig med *diskutera*. Men att det inte är frågan om en enhet av samma intima slag som det enkla verbet *diskutera* eller det löst sammansatta verbet *tala om* är tydligt, eftersom prep. kan lösgöra sig från verbet och ansluta sig till bestämningen. Man säger sålunda: *Vi ska inte resonera om den saken, utan om din förestående resa* eller *Vi ska inte resonera därom* eller *Om den saken ska vi inte resonera.* Däremot heter det: *Vi ska inte tala om den saken, utan bara din resa.*

S. 52 anføres två syntaktiska kriterier på att *skandalen* är att fatta som objekt till *skrattade åt*. Det ena är kordinationen mellan ett vanligt enkelt transitivt verb och ett verb med prep. Därtill skall jag återkomma senare. Det andra är att det substantiviska ordet i passiv sats icke sällan fungerar som subjekt.

Härnäst (54) vänder sig förf. mot den tidigare behandlingen i litteraturen av typen *Man skrattade åt skandalen*, bl.a. K. G. Ljunggrens framställning i Objekt och adverbial och Isak Wallins i Objektet som gramm. kategori. Ljunggren anser att typen i många avseenden starkt närmar sig objektet, den är en mellantyp, men den kan inte ställas på alldeles samma linje som detta». Lj:s viktigaste argument är att man inte bara kan säga *Han talade till ungdomen* och *Hon tänkte på honom* utan också *Han talade allvarsord till ungdomen* och *Hon tänkte inte en tanke på honom*. Här, menar han, fattar man till *ungdomen* och på *honom* som ett indirekt objekt eller som ett slags adverbial. Förf. invänder: Satsledet bibehåller sin karaktär av objekt vare sig det bestämmer ensamt verb som i exemplet *Hon tänkte på honom* eller bestämmer verb plus innehållsobjekt som i exemplet *Hon tänkte inte en tanke på honom*, ty innehållsobjektet modifierar inte i nämnvärd grad verbets betydelse. Jag delar såtillvida förf:s uppfattning, att jag också menar att man svårligen kan göra en åtskillnad mellan de två typerna ensamt verb och verb med innehållsobjekt.

Men inte heller Wallin vill tala om ett objekt här utan stannar för

termen objektsadverbial. Distinktionen kan synas härfin, och är det väl också. Wallin tar alltså ut satsdelarna så, att *Man* är subj., *skrattade* är pred. och *åt skandalen* objektsadv. För förf. är däremot *skrattade* åt pred. och *skandalen* objekt. Wallin och Körner drar med andra ord prep. åt var sitt håll.

Likväl erkänner Wallin den nära släktskapen mellan objektet och objektsadverbial, som bägge »stå i stort sett i samma betydelse-relationer till det styrande verbet» (Wallin 123; förf. 56). En skillnad är dock att »vid objekten ingår betydelse-relationen redan som ett led i det styrande accidensets huvudbetydelse samt kan fördenskull undvara språkligt uttryck och uppmärksammas föga. Den percipieras blott men appercipieras icke — för att tala med Wilhelm Wundt. När ett led i en successiv tankeakt passerar medvetandets blickpunkt, kallas detta skeende av Wilh. Wundt apperception. När en föreställning i den successiva tankeakten åter endast obetydligt observeras och på sin höjd blott passerar det inre synfältets periferi, benämnes detta förhållande perception. Vid objekten saknar objektsrelationen eget språkligt uttryck och är blott percipierad. Vid objektsadverbialen åter ingredierar den ej i verbets huvudbetydelse utan uttryckes genom ett särskilt ord och blir föremål för relativ uppmärksamhet vid den successiva satsdaningen, m.a.o. appercipieras, såsom i konstruktionen *längta efter något*. Det existerar således en semologisk olikhet mellan objekten och objektsadverbialen, men denna är föga betydande. Tillvaron av denna olikhet får dock ej förbises vid en redogörelse för objektsrelationens innebörd, om man vill ta sikte på satsinnehållets finare struktur och i synnerhet på de semologiska realiteter, som ligga till grund för dettas sammansättning av var för sig associativt sammanhållna, genom särskilda ordföreställningar språkligt uttryckta betydelseenheter.»

En annan olikhet mellan objekt och objektsadverbial ligger däri, fortsätter Wallin, att de förhåller sig olika vid konvertering till passiv sats.

Enligt min mening är det en sak man här kan enas om, nämligen att det föreligger en objektsrelation mellan predikatet och bestämningen och att prepositionen är bärare av objektsinriktningen, icke verbet ensamt. Prepositionen är ett förbindelseled mellan det intransitiva verbet *skrattade* och objektet *skandalen* och pekar i denna egen-skap åt bägge hållen, den har inte gett sig hän åt bara den ena parten. Vi har här en förbindelse: verb plus prep. plus substantiviskt led, som tillsammans uttrycker predikat och objekt, men i vilken gränsen mellan de två leden är oskarp. Därav följer att en klar och otvetydig terminologi är svår att finna. Om man kallar senare leden objektsadverbial eller prepositionsobjekt kan komma på ett ut. För min del skulle jag helst välja beteckningen prepositionsobjekt, en sedan gammalt brukad term. Även förf. har tidigare i sin uppsats om objektet i Mod. Språk 1935 valt den termen, ehuru han senare övergivit den,

närmast på förslag av Herman Söderbergh (i not till den nyssnämnda uppsatsen). Termen prepositionsobjekt ger emellertid rättvisa åt det väsentliga, att 1. ett objektsförhållande föreligger och att 2. det sker med hjälp av en preposition. Emellertid är det viktigt att inte låta termen få makt över tanken. En rätt uppfattning av verkligheten är viktigare än en lyckad term, och vad jag finner vara en tredje viktig omständighet i sammanhanget är 3. att prepositionen har inriktning åt två håll, åt verbet och åt det subst. ordet. Dessa omständigheter gör att man har all anledning att skilja mellan det klassiska objektet och prepositionsobjektet.

Jag vill här tillägga en anmärkning rörande konvertering till passiv sats. Det var ett argument som Wallin räknade med. Vi har två sats: *Gossen kastade en sten* och *Han skrev om denna sak*. För Wallin är *en sten* objekt och *om denna sak* objektsadverbial. Enligt Körner är *denna sak* objekt. Nu vänder vi på satserna och får då *En sten kastades av gossen* och *Denna sak har skrivits om av honom*. För Wallin blir nu *En sten* subjekt men *Denna sak* förblir objektsadverbial. Enligt Körner är det förstplacerade ordet i bägge fallen subjekt. Med min uppfattning om prepositionens dubbla inriktning kan jag inte helt frikoppla den från det förstplacerade ordet. Om man kallar *denna sak* subjekt, så är det i varje fall ett subjekt av annat slag än det klassiska, det är beroende av prepositionen. Man skulle få kalla det prep.-subjekt, omvändningen av prepositionsobjektet. Jag menar att det är en bestämd skillnad mellan subjekten i fallen *En sten kastades* och *Denna sak har skrivits om*. Om står där i slutet av satsen och söker ett stöd. Det är subjektet det syftar mot. Det har icke helt lösgjorts från sin rektion. Säger vi *Om denna sak har skrivits*, blir det svårare att kalla det förstplacerade uttrycket subjekt. Här vill väl även förf. tala om adverbial?

Förf. anser sig i koordinationen finna ett stöd för sin åsikt att full parallellism råder mellan å ena sidan subjektet och det allmänt som objekt erkända satsledet och å andra sidan mellan subjektet och det satsled som Wallin kallar objektsadverbial, och anför exemplet *Alla hemliga skandaler från hela Balkan vädrades och skrattades åt*. *Vädrades* är här ett predikat som har subjekt enligt allmän mening, men *skrattades åt* kan enligt Wallin inte ha subjekt. Enligt förf. visar koordinationen mellan de två predikaten att *skandaler* är subjekt också till *skrattades åt*.

Resonemanget kan förefalla bestickande, men så vitt jag förstår är koordinationen ett svagt stöd. Jag kan säga, visserligen inte i vårdad framställning men i de lättare stilarter som det över huvudtaget rör sig om här, t.ex. följande: *Skolgården krattades, lektes på och krattades på nytt*. Jag vet inte om förf. här anser sig av koordinationen tvingad att uppfatta *skolgården* som subjekt till *lektes på*. Under alla omständigheter är prep. *på* till betydelsen skarp, rumsbetydelsen är uppenbar, och den bildar alltså icke en semologisk enhet med verbet.

Koordinationen kan försvåra men inte hindra prep. att söka sin naturliga kontakt med det förstplacerade ordet. Här föreligger, kan man säga, ett zeugma, om man därmed menar en osymmetrisk sammanbindning. Enligt min mening har vi i viss mån att räkna med ett zeugma också i exemplet med »de hemliga skandalerna som vädrades och skrattades åt». Den osymmetriska sammanbindningen gäller här ett transitivt verb med klassiskt subjekt och ett verb plus prep. med vad jag tillät mig kalla prepositionssubjekt. Jag förstår att förf. inte är riktigt nöjd med att jag klasserar denna konstruktion som ett zeugma, ty han har så länge sysslat med dessa passivbildningar, att saken för honom ligger klar på ett bestämt sätt. Men om man söker att se på meningen utan alltför stor språkteoretisk belastning, enkelt och fördomsfritt, är det då inte så att man uppfattar *skandalerna* som subjekt till *vädrades*, men när man kommer till nästa predikat inträder en svävning, som har sin grund i att prep. är inriktad åt två håll? Man är inställd på att skandalerna skall vara subjekt även vid det koordinerade predikatet — och sammanbinder ju satsdelar av samma slag — men man har en känsla av att subjektet i detta fall är av annan art, navelsträngen till prep. är inte definitivt klippt. Det är den vida vanligare aktiva konstruktionen *Man skrattade åt skandalerna* el. *skandalerna skrattade man åt* som ligger bakom. Psykologiskt är konstruktionen mycket intressant. Det är otvivelaktigt som förf. på ett annat ställe i sin avhandling säger så, att man börjar en mening med den dominerande föreställningen, det som har intresse framför allt annat i meningen, det psykologiska subjektet, som man också vill göra till grammatiskt subjekt, och det går bra att fortsätta en stund, men sen hakas satsled på som är lösbrutna ur helt andra satssammanhang. *Däcksplankorna kunde ätas på med kniv och gaffel* (248). *Se en konung, säja rosorna, och trampas på igen* (ibidem). Konstruktionen är i det senare fallet verkningsfull, jag skulle inte vilja sätta en bock i kanten för Dan Andersson. Men jag vill heller inte ta ut satsdelarna i denna poesi. Jag återkommer till dessa frågor längre ned. Vad jag nu vill framhålla är att i koordinationer som den nämnda *Alla hemliga skandalerna vädrades och skrattades åt* inträder en svävning eller spänning, som observeras av språkkänslan. Att dylika konstruktioner i den sobra stilen, framförallt i sakprosan, har svårt att slå igenom beror inte på att man är för fast rotad i latinsk grammatik, utan det beror på en fin reaktion av språkkänslan, som faktiskt inträder också hos folk som aldrig har sett vare sig latinsk grammatik eller tysk.

I fjärde kapitlet kommer förf. så in på förutsättningarna för en syntaktisk förskjutning av prepositionen.

En gång i tiden har givetvis prep. plus rektion bildat en syntaktisk enhet i meningen *Man skrattade åt skandalerna*. Det framgår, säger förf. av en fsv. mening som *Iak sökir äptir diäflenom*, där rektionen står i dativ. Alltjämt kommer detta till uttryck, heter det (60), i bruket av objektsformen av heterotematiskt pronomen: *Då tänkte vi alla på*

dig. Strängt taget säger dock objektsformen ingenting om den syntaktiska enheten. *Dig* skulle det heta även om prep. hade förlorat allt samband med rektionen och hörde till verbet. Det heter *Vi diskuterar dig* likaväl som *Vi resonerar om dig*.

Nu mera, fortsätter förf., är predikatsbestämningen emellertid att uppfatta som objekt till verbet plus prep. Förbindelser av typen *skratta åt* och *ta vara på* är att betrakta som semologiska och syntaktiska enheter (60). Detta är alltså den syntaktiska förskjutningen, och det blir förf:s uppgift att utreda hur den har försiggått. Därefter kommer han till kriterierna på att en förskjutning verkligen ägt rum.

Den första förutsättningen är att prep. kan lösgöra sig från rektionen och placeras efter verbet, vilket är fallet i nordiska språk och i engelskan, däremot inte i tyskan och franskan (61). Man kan alltså i sv. säga *Skandalen skrattade man åt*. Det är en gammal konstruktion, vanlig i fsv. Dylik förflyttning av rektionen förekommer vid emfatisk konstruktion och då rektionen är en oböjlig partikel (*Skandalen som man skrattade åt*).

En annan viktig förutsättning är kasusflexionens upplösning. Rektionen kommer därigenom att bli ett morfologiskt indifferent ord, utom vissa pronomen med olika former för subjekt och objekt: *han-honom, jag-mig, de-dem*. Bevisvärde för frågan om prep:s förhållande till rektionen har emellertid sådana heterotematiska pronomen endast i vissa passivsats, såsom av typen *Honom skrattades åt*; jfr på nästa sida.

Detta var syntaktiska och morfologiska förutsättningar. En semologisk förutsättning måste också till, nämligen att prep. har den vaga betydelse, varom tidigare talats. Prep. i ett rumsadverbial kan alltså inte ingå i en semologisk enhet.

Intressant och upplysande är förf:s jämförelse med nyisländskan, som står på ett äldre morfologiskt stadium än övriga nordiska språk. I detta språk kommer på grund av den bevarande kasusflexionen det gamla rektionsförhållandet till klart uttryck.

I femte kapitlet vill förf. visa upp de syntaktiska och morfologiska kriterierna på att den ursprungliga rektionen i *Skandalen skrattade man åt* m.fl. typer måste tolkas som objekt, vilket innebär att prep. hör till verbet, icke till det substantiviska ordet.

Till de syntaktiska kriterierna hör koordinationen. I ett exempel som det följande medger prep. endast en tolkning, hävdar förf.: *Och begriper du inte, att en sådan liten flicka skulle jag strax ledsna på och förakta? Jag hänvisar till vad jag nyss yttrade om koordinationen. För min språkkänsla är konstruktionen i viss mån osymmetrisk, i det att prep. inte helt har förlorat sambandet med sin rektion. Det innebär att en sådan liten flicka fungerar först som prep.-objekt och sedan som klassiskt objekt. Som säkert kriterium vill förf. också räkna koordination av två verb som bägge följs av prep., där alltså objektet i bägge fallen är vad jag vill kalla prep.-objekt: *Dagen som vi tränat**

efter och fäst vårt hopp vid. Vad koordinationen här kan visa annat än att bägge verben har samma objekt förstår jag inte. Om prep:s förhållande till rektionen kan sådana exempel icke visa något.

Förf. kommer i en följande avdelning till de morfologiska kriterierna. Här framhålles mycket riktigt, att i en mening som *Maten har hittills ingen klagat på* de morfologiska kännetecknen på en förskjutning av prep. saknas. Det gäller naturligtvis också meningen *Honom kan vi tala om sen.* Både *Maten* och *Honom* är indifferent, ty hur man än tänker sig förhållandet mellan prep. och rektionen måste *Maten* ha grundform och *Honom* objektsform (109). Däremot kan ett heterotematiskt pronomen i en passiv sats som t.ex. *Han skrattades åt* ge upplysning. Här har rektionen omtolkats till subjekt. Omtolkning till subjekt har också skett i ett fall som *Hj. Meissner är alltid rolig att lyssna till*, vilket visas av adjektivets kongruensböjning.

Bruket av *der* som rel. pron. i danskan och norskan, där det endast kan tjänstgöra som grundled, subjekt (112 f.), och bruket av subjektsmärket *som* är ytterligare kriterier.

En något fristående ställning intar det sjätte kapitlet, som i kort-het behandlar förhållandet mellan aktiv och passiv konstruktion och som går ut på att det i regel inte är så, att någon aktiv konstruktion skulle vara present för den talande då han formar den passiva satsen, dels också att en passiv sats icke med nödvändighet förutsätter en aktiv. Tar man en sådan mening som *Däcksplankorna kunde ätas på med kniv och gaffel*, så måste man ge förf. rätt i att denna sats har konstruerats utan någon tanke på vilken funktion subjektet *Däcksplankorna* skulle ha haft i en aktiv sats, och likaledes att motivet för passivkonstruktionen här som eljest har varit att börja med den dominerande föreställningen som subjekt. Man kunde ha önskat att förf. samlat sina synpunkter på passivum i detta kapitel. Nu kommer han tillbaka till ämnet i följande kapitel, s. 135 f.

Detta, det sjunde kapitlet, är huvuddelen av avhandlingen och behandlar passiv konstruktion av prepositionsverb och prepositionsfraser.

Ämnet avgränsas först. Vad som behandlas är nybildningar av typen *Han skrattas åt*. Dessa är att hålla isär från följande konstruktionstyper:

1. *Han bör klämmas efter* (löst sammansatt verb);
2. *Hästarna spänns från* (verb plus tryckstark absolut brukad prep.);
3. *Sedan de stridande skilts åt* (med trycksvag verbalpartikel sammansatt deponens);
4. *De duga att skuffas med* (med trycksvag prep. konstruerat deponens);
5. *Han är inte att skämta med* (med trycksvag prep. konstruerat verb i inf. i aktiv form). Denna typ, som förf. i enlighet med Jespersen kallar retroaktiv inf., behandlas dock i en exkurs.

6. *En person som det kan trampas på* (opersonlig passivkonstruktion av verb plus trycksvag prep.). — På motsvarande sätt avgränsas typen *De borde tas vara på* från andra icke behandlade typer.

Det framhålls som utmärkande för det svenska litteraturspråket, att passiven vid dessa verb nästan genomgående uttrycks med *s*-form, medan i danskan de perifrastiska passivkonstruktionerna icke är ovanliga, särskilt de med *blive*. Även norskan förhåller sig som danskan, passiven uttrycks mest perifrastiskt. Här kunde det ha varit lämpligt att erinra om att passiv *s*-form i danskan mest förekommer i inf. och pres., medan den icke är vanlig i imperf. och icke kan förekomma i perf. och pluskvamperf.; jfr dock uttalandet på s. 260, där förhållandet kan utläsas.

Motiven för passiv konstruktion av dessa prep.-verb och prep.-fraser är desamma som för passiv över huvud. Huvudmotivet är, säger förf., att man genom denna konstruktion kan göra den dominerande föreställningen till satsens subjekt. Jespersen uttrycker det så, att den talande har »greater interest in the passive than in the active subject». Ett annat skäl är »ease of connection with another sentence» (Jespersen) (förf. 137): *Gamle Flod revs upp ur mulden och vändes ut och in på, befanns vara den bästa människa hittills skapad.* Man kan också uttrycka saken så, att man genom passivkonstruktionen kan öppna satsen, komma in i den med vilket ord som helst (jfr Wellander, Nysv. Stud. 3:11).

Som bas för nybildningar av typen *Han skrattas åt* betraktar förf. den subjektlösa passivkonstruktionen, som vi möter redan i äldsta svenskan: *Nu säs um fripi i soknum* (UplL). Här bildar prep. och rektion ännu en enhet, vilket morfologiskt klart framträder (dativen). Redan i fsv. kan genom emfatisk ordföljd eller konstruktionstvång prep. skiljas från rektionen. Vi får alltså typen *ena fula synd.. som skrivas af ii biblia* (Leg.). Annat ex. från 1345: *han.. som kyäres til* (SD 5:480; nyare avskr.) Med emfatisk ordföljd är äldsta exemplet från 1600-t.: *Baron de Rorté skall talas medh härom.* Det ursprungliga rektionsförhållandet kommer i de sistnämnda exemplen inte längre till uttryck, och därmed är en förutsättning given för omtolkning av rektionen till subjekt. Över ett »oscillerande mellanstadium» skall man ha kommit fram till slutstadiet, då omtolkningen är klar: *Jag försäkrar Er att jag kan räknas på* (Leopold).

Man har att räkna med syntaktiska, morfologiska och semologiska förutsättningar för denna förskjutning.

Förutsättningar av syntaktisk art är den emfatiska ordföljden: *Det räknas helt enkelt inte med* (148), och konstruktionstvång såsom i det fsv. exemplet: *synd.. som skrivas af ii biblia* (150).

För modern språkkänsla framstår yngre exempel av dessa slag som passiv konstruktion av prep.-verb och prep.-fraser, säger förf. (152).

Vid sidan om ordföljden är en morfologisk förutsättning väsentlig

för att en förskjutning skall komma till stånd, nämligen kasusflexionens nedbrytning. Förf. gör en talande hänvisning till nyisl., där emfatisk ordföljd väl finns, men kasusböjningen är bevarad. Någon omtolkning har där inte ägt rum. Det heter på nyisl. *Prestinn var hlustad á*. Här är *Prestinn* ack.; nom. heter *presturinn*. Men i svenskan har alltså ett morfologiskt indifferent ord kommit att stå på subjektets plats, och möjligheten finns då för dess omtolkning till subjekt. Detta i överensstämmelse med en allmän tendens att uttrycket för den dominerande föreställningen omtolkas till subjekt, om det i satsen intar den plats som normalt tillkommer subjektet. Förf. hänvisar till A. Lindqvists avh. om Förskjutningar i förhållandet mellan grammatiskt och psykologiskt subjekt i svenskan, och anför bl.a. exemplet: *Ther fore såsom konungen böör straffa sine fogder.. Så böör honom och haffua tilsyn* (O. Petri).

Den tredje förutsättningen är att verb plus prep. bildar en semologisk enhet (162). Prep:s betydelse skall vara vag, såsom i exemplet *Allt som kan anmärkas på, bör anmärkas på*. Däremot saknas, menar förf., den semologiska enheten i *Allt som kan svärjas vid, på jord, i himmel, mitt tal besegle*. I det senare exemplet bildar alltså *som* och *vid* adverbial, menar förf., och *svärjas* och *vid* är icke en enhet. Exemplet är rätt belysande för hur flytande gränsen mellan vag och skarp betydelse hos en prep. kan vara, vilket i sin tur visar hur flytande gränsen kan vara mellan adverbial och objekt. Jag kan säga *Allt som kan åberopas i en ed, skall åberopas* och jag kan säga *Allt som kan svärjas vid, skall svärjas vid* och jag kan koordinera de två meningarna *Allt som kan åberopas och svärjas vid, skall åberopas och svärjas vid*. Skillnaden är inte så stor. Detta är ju gränsfall, och klart är att förf. har rätt i att den semologiska förutsättningen bör föreligga.

I engelskan är enligt förf. förutsättningarna såtillvida gynnsammare som kasusändelserna tidigare bortföll i detta språk. Vi möter också redan på 1300-t. prepositionella passivbildningar där.

Slutsatsen blir: Upphovet till de prepositionella passivbildningarna är främst att söka i ordföljden i förening med kasusflexionens upplösning (172).

Förf. kommer så in på kriterierna för att en förskjutning ägt rum och uppehåller sig till en början vid syntaxen. »[Det måste] anses som självklart, att koordinerade symmetriskt byggda sätser syntaktiskt icke kunna skiljas åt utan kräva att analyseras på samma sätt» (172). Ja, det är det normala, men man kan ha att räkna med ett zeugma. Som verkligt kriterium duger inte koordinationen. Om subjektet har sin plats efter verb plus prep. blir kriteriet också mera tvivelaktigt, såsom förf. själv erkänner: *Och sist men icke minst markerades den nordiska samhörigheten och togs sikte på det utvidgade samarbetet mellan de nordiska länderna* (174). Förf. anser att *det utvidgade samarbetet* är subjekt, men han medger att den ursprungliga objektsuppfattningen inte helt har gått förlorad. Ett heterotematiskt pron. är

icke tänkbart här som efterställt subjekt (*han*) (179). Jag skulle hellre säga: Prep:s förbindelse med sin rektion är icke bruten. Det är ett vackert exempel på den dubbelinriktning av prep. som jag flera gånger har talat om. Det kan vara en smaksak hur man benämner satsdelen: adverbial eller subjekt. Vill man kalla den subjekt, så måste man medge att det är ett subjekt som inte har förlorat kontakten med prep., ett »prep.-subjekt». Man kan tycka att detta låter invecklat. Tänker man sig in i förhållandet mellan verb, prep. och substantiviskt led, är det dock inte så invecklat. Och är det invecklat, så beror det på att verkligheten inte ligger till så enkelt som man skulle vilja. Vi kommer strax att möta samma förhållande vid satser inledda med *det*.

I konstruktioner med föregripande *det* som subjekt (185) finner man också enligt förf. ett syntaktiskt kriterium på förskjutning av konstruktionen. Han diskuterar fall som *Det kan inte nekas till att svenskarna är duktigare än vi på många områden* (187) och *Det tjasas om att något måste göras* (186). Vart skall här prep. föras? Enligt förf. har den bildat en semologisk och syntaktisk enhet med verbet och är löst från rektionen. Och vilken roll spelar i sammanhanget det inledande ordet *det*? Det föregriper här subjektet, som är attsatsen, säger förf. i anslutning till Ragnar Ljunggren, och det företräder samma innehåll som fått uttryck i dess korrelat. I detta ingår icke prep. Denna måste därför fattas såsom hörande till verbet, konkluderar förf. I själva verket tror jag det har liten betydelse hur man här uppfattar *det*. För min del kan jag inte uppfatta det som anticiperande i verklig mening. Det är alldeles betydelse-tomt, dess enda funktion är att ge satsen en inledning, men det kan också ersättas av något annat betydelse-tomt ord, t.ex. *nu*, eller också kan det helt falla bort, utan att meningens karaktär ändras. Man kan säga: *Nekas kan inte till att ...* och *Nu tjasas om att något måste göras*. En annan sak är att *det*, om det betonas, blir föregripande eller hänvisande: *Dét kan inte förnekas, att svenskarna ...* Det blir då liktydigt med *Den saken*. Då är det ett betydelsebärande *det*. Att-satsen blir ett slags apposition, och *det* blir subjekt till *förnekas* och rektion till prep. i *nekas till* (*det kan inte nekas till, till det kan inte nekas*); i det fallet hör prep. icke till att-satsen.

Men låt oss bortse från tolkningen av *det*. Hur är det med att-satsen? I konstruktionen *Förnekas kan inte att svenskarna är duktigare än vi* är det naturligt att uppfatta att-satsen som subjekt. Men vad blir den i konstruktionen *Nekas kan inte till att svenskarna är duktigare än vi*? Är den även här subjekt, så är den ett subjekt som icke har förlorat känningen med prep. Låt oss se närmare på saken. Vi kan utgå från en aktiv formulering: *Han förnekar inte att svenskarna är duktigare än vi*. Här är att-satsen objektsbisats. Ändrar vi till *nekar till* får vi en prep.-objektssats, vilket enligt vad jag tidigare har utvecklat betyder att prep. har dubbel inriktning. Prep. är förenad

inte bara med *nekar* utan också med att-satsen. Det senare är ju en egenhet för de nordiska språken i motsats till exempelvis tyskan (*Er spricht davon dass...*, sv. *Han talar om att...*). Men nu formulerar vi meningen passivt, och då kan vi säga *Nu kan inte förnekas att svenskarna...* Av objektbisatsen har blivit en subjektbisats. Det gäller också om att-satsen ställes främst: *Att svenskarna är duktigare förnekas icke*. Byter man ut *förnekas* mot *nekas till* blir den forna prep.-objektssatsen fortfarande en prep.-sats. Låt oss kalla den »prep.-subjektssats». Det som är det väsentliga här är att satsen inte har förlorat kontakten med prepositionen. Enligt min mening inträder ingen väsentlig förändring av att-satsens karaktär, om vi låter meningen börja med det betydelsetomma *det*.

Här som alltid är förf. angelägen att anföra även de skäl som kan tala mot hans uppfattning. Mot hans uppfattning om en syntaktisk förskjutning av prep. kan tala, säger han, sådana konstruktioner som *Det talades redan om planer på att skapa någon förbundsinstans* och *Då Lekholmarna samlades..talades det om honom*. Det senare exemplet visar, medger förf., att en konstruktionsändring inte har inträtt. Det heter inte *Nu talades det om han* eller *Nu talades om han*, men det heter *Nu diskuteras han*. Det visar enligt min mening att prep. här är förbunden med sin rektion och att verb och prep. icke här bildat en syntaktisk enhet. Förf. vill göra en skillnad mellan dessa senare fall, då prep. styr ett subst. ord, och de förra, då prep. styr en att-sats eller en infinitiv. Olikheten skulle bestå i att ordet *det* är anteciperande i fallen med att-satserna, medan det i de andra fallen icke är »bärare av något bestämt innehåll». Som jag redan har framhållit tror jag att man i alla fallen har räknat med det betydelsetomma *det*.

Enligt min mening har alltså en fullständig skilsmässa mellan prep. och rektion icke inträtt i fall som *Det har talats om honom, om en nedskärning av utgifterna, om att nedskära utgifterna, om att utgifterna måste nedskäras*. Jag kan alltså inte gärna uppfatta *talats om* som en syntaktisk enhet. Att man kan göra en paus framför att-satsen, ev. — om man vill — sätta ut ett komma framför den, ändrar inte saken. Det är, som redan påpekats, rätt naturligt att en så stor enhet som en bisats får en relativ självständighet inom meningen.

Säkrare kriterium är, tycks det mig, ordföljden i de fall som anförs på s. 194 f., där rektionen har placerats på en plats inuti satsen som normalt tillkommer subjektet: *Ska det behöva bräckas om så?* (direkt frågesats med omvänd ordf.), *Sen blir det ändrat på igen* (satsen inledd med adverbial).

Vissa infinitivkonstruktioner är också kriterier på en pågående eller redan skedd konstruktionsändring. Det tycker jag förf. har rätt i, t.ex. det klassiska Runebergsexemplet *Något tälte hon skrattas åt, men mera hedras ändå* (där inf. är objekt), *Jag ligger inte här för att skrattas åt* (där inf. är adverbial till *ligger* och där den ursprungliga

rektionen motsvaras av *jag*), *En man att skämtas med och tros* (där inf. är attribut), *En historia avsedd att tros på* (där inf. är adverbial till participet) och *Besten lät sig beundras och klämmas på* (inf. är här predikat i nexusobjektet).

Då förf. gör sin sammanfattning av partiet om de syntaktiska kriterierna (233), skulle jag hellre vilja säga: I vissa fall visar syntaktiska kännetecken att en konstruktionsändring har ägt rum. Förf:s formulering vill säga att även då inte sådana kännetecken föreligger har en konstruktionsändring ägt rum.

Särskilt viktiga kriterier är de morfologiska. Efter Wellander anför förf. *Gymnastiktimmarna få ej minskas på*. Här har predikatet rättat sig efter rektionen, som har omtytts till subjekt. Ett annat exempel: *Socialisterna skola stutas och statueras exempel på* (Fröding). Partic. kan också bli kongruensböjt vid perifrastiskt bildat passivum, en konstruktion som dock icke är vanlig i svenskan, i synnerhet inte i skrift: *Det kan hända att maten blir en aning skjuten på. Denna organisation är förut redogjord för*. Bruket av subjektsform av heterotematiskt pronomen är ett annat kriterium: *Jag försäkrar Er att jag kan räknas på. De borde tas vara på. Han är tagen mått på*. (Alltså ursprungligen: Honom (Pojken) är taget mått på — Pojken (Han) är tagen mått på.) Ytterligare kriterier är bruket av rel. *der* i da. och no., vilket ju endast kan brukas som subjekt, och bruket av subjektmärket *som* i sv. (Formuleringen s. 244, att »bruket av subjektmärket *som* efter ett bisatsinledande pron., som är subjekt ..., är att anse som ett viktigt morfologiskt kriterium på att det före *som* stående ordet eller uttrycket är subjekt» är mindre lyckad. Innebörden blir att bruket av *som* efter subjekt är ett morfologiskt kriterium på att subjektet är subjekt!)

I en liten avdelning på s. 245 f. har förf. samlat en del intressanta exempel på passivbildning, som går utanför den klassiska typen. Det rör sig om adverbial bestående av prep. och subst., som konstruerats passivt liksom objekt. *Opersonligt, hårt som ett hotellrum, vilket icke är ämnat att bebos, endast att logeras i* (Strindberg). *De sockras över och serveras med sylt* (Hemmets kokbok). *Den kniven är skalad med. Är bänkarna ritade på?* Jfr motsvarande aktiva konstruktion: *Den hästen hade ingen förut suttit på. Kor och stutar hade han sprungit ibland sen barnsben och lärt sig driva till med en gårdsgårdsstör, om de satte ner hornen*.

Sådana exempel är intressanta bl.a. därför att de visar hur en sistställd prep. behåller förbindelsen med sin rektion. Exemplet från Strindberg visar att koordinationen icke utgör hinder härför. Det är klart att det är lättare att upprätthålla det sambandet, när prep. som i det klara runsadverbialiet har skarp betydelse. Men man får vid betraktandet av dessa exempel en livlig påminnelse om hur labil gränsen i själva verket är mellan objekt och adverbial, och man finner styrkt att det är i hög grad berättigat att utsöndra prepositionsobjekten som en grupp för sig, skild från de klassiska objekten just genom

sin släktskap med adverbialen. Även vid prepositionsobjekten råder ett sammanhang mellan prep. och rektion, vilket endast i särskilt gynnsamma fall kan fördunklas eller försvinna.

I en särskild avdelning behandlas de faktorer som ställt sig i vägen för en konstruktionsförskjutning. Det är bl.a. svenskans obenägenhet för perf. part. i lös förbindelse. I talspråket är det ju väsentligen Sydsverige som är gynnsamt inställt mot denna förbindelse, i likhet med danskan. Märk t.ex. sydsv. *han är gången ut*. Även i litteraturen tycks det mest vara sydligt orienterade förf. som har den, att döma av förf:s excerpter (Mjöberg, Ullman, Böök, C. A. Hagberg. Selma Lagerlöf har ju mycket sydsv. i sitt språk. Fröding hade i någon mån sydsv. påbrå. Återstår av anförda författare Heckseher, Strindberg, N. Bolander, Carlén). Exempelen från uppsvenskt talspråk borde ha närmare lokaliserats (264).

Som konkurrenter till de prepositionella passivbildningarna uppträder flera konstruktioner (265).

Följande sju fall räknar förf. med som medtävlare till typen *Han skrottas åt*: 1. *Om detta har talats länge*. 2. *Detta har det länge talats om*. 3. *Detta har man länge talat om*. 4. *Detta var inte att tänka på*. 5. *Inga föremål fingo vidröras*. 6. *Detta måste bekämpas*. 7. *Man blir lyssnad och klämd överallt*. Om det sjunde säger förf. med rätta att det inte står i överensstämmelse med naturligt språkbruk, och det tredje fallet bedömer han, säkerligen riktigt, som den viktigaste konkurrenten. Bland konkurrentkonstruktioner till typen *De borde tas vara på* behandlas med rik exempelsamling fallet *Detta värdesättes högt*, i vilket *värdesätta* är retrograd avledning till *värdesättning*, i sin tur en syntetisk sammansättning bildad på förbindelsen *sätta värde på*.

Om de återstående avsnitten i avhandlingen skall jag fatta mig kort. Det är ett gott grepp av förf. att när det gäller eventuell främmande påverkan, då närmast från engelskan, undersöka författare som har levat i anglosachsisk miljö. Bremers *lyssnas till* vill man ju gärna med Hylén se som en anglicism, men det lär väl inte kunna bevisas. Högst anmärkningsvärt är att Hagberg endast på två ställen har passivkonstruktioner svarande mot liknande konstruktioner i eng. En av dem är för resten inte prepositionsverb i förf:s mening, *svärjas vid*, ty *vid* har rumsbetydelse (292; jfr 162). Den riktiga slutsatsen härav drar förf., då han säger att dylika översättningar i många fall skulle strida mot svenska språkets anda.

Anmärkningen mot Palmér på s. 299 är icke träffande. Palmér säger: »Objektadverbialet kan i svenskan icke brukas som subjekt i passiv sats. Om satsen *Han frågade efter chefen* förvandlas till passivum, måste den heta *Chefen efterfrågades*. I st. f. verb med prep., måste användas ett sammansatt verb.» Här föreligger ett förbiseende, säger förf. Jag skulle säga: stränghet i fordringarna. Ty Palmérs bok är en normativ stilistik.

I det åttonde och sista kapitlet uppställs språkriktighetsfrågan.

Förf. räknar med tre olika språkriktighetsteorier, den logicistiska, den normativa och den energetiska. Terminologien är kanske inte så lyckad, ty strängt taget är det ju fråga om normer i alla tre fallen. Det som är normen i det andra fallet är språktillståndet under ett äldre historiskt skede, bäst representerat av latinet under guldåldern. Jag skulle därför hellre kalla denna åskådning för den historiska. Annars vill man gärna ansluta sig till vad förf. med Jespersen kallar den energetiska teorien, enligt vilken »en nybildning är värd att ta vara på, om den icke strider mot språkets anda och visar sig ha en uppgift att fylla, särskilt om denna icke fylles lika väl av språkets tidigare tillgångar». Det är i grund och botten detsamma som Noreen kallade ändamålsenlighetsprincipen eller ännu enklare uttryckt principen om det lämpliga uttrycket. Frågan är bara hur man tillämpar principen i det enskilda fallet. Förf. skriver själv s. 187: *Detta uppslag har tagits fasta på av R. Ljunggren*. Jag vill hellre skriva: *Detta uppslag har R. Ljunggren tagit fasta på* och därigenom bl.a. undvika prepositions-mötet. Olämpliga synes mig också sådana konstruktioner som *De högre intressena tagas ingen hänsyn till*, *Dylika synpunkter fästas icke längre avseende vid* (citerade s. 234). I meningen *Åter hade han blivit firad, festad för och — möjligen även klandrad* vill jag hellre skriva *avfestad* (324) och i meningen *Och de egna sårade måste tagas vara på, de döda föras bort* föredrar jag *omhändertas* (328) osv.

Språket har genom den prepositionella passivbildningen »vunnit i smidighet, elegans och uttrycksfullhet», säger förf. (333). Det skriver man gärna under, men man vill inte låta omdömet gälla reservationslöst. En värdering med utgångspunkt från svenska språkets nuvarande läge måste bli mera nyanserad. Skulle förf. få i uppdrag att skriva handböcker i formuleringskonst för låt oss säga domaraspiranter eller hovrättsfiskaler, för volontärer på Dagens Nyheter och för skolpojkar, så torde han också komma att medge att denna stilistiska företeelse får bedömas olika alltefter stilarten. *Allt, som kan anmärkas på, bör anmärkas på, och om det mot förmodan skulle finnas något, som inte går att anmärka på, så är det så pass anmärkningsvärt att man bör anmärka även på det* är en lustig kåsörvändning, men den skulle knappast göra sig i domarstil, och jag är övertygad om att Wellander, som citeras på s. 331, inte har tänkt sig att den motsvarande konstruktionen *Allt som kan bli föremål för anmärkning* borde rekommenderas i en handledning för unga journalister.

Tryckfel är sällsynta i avhandlingen. S. 18, r. 13 nfr. skall det stå *satsled*, s. 25, r. 17 *satsförkortning*, s. 39, r. 16 nfr. *bestämning*, s. 43, r. 9 nfr. *De mur ganz allgemeine Verhältnisse*, s. 145, r. 8 *det först anförda*, s. 201, r. 1 nfr. *uppå* (påpekat av förf. själv), s. 205, r. 2 nfr. *Naumann* (påpekat av förf.), s. 261, r. 18 nfr. bör inskjutas *som mönster*, s. 282, r. 16 skall stå *evakuerede Børn*, s. 301, r. 19 nfr. *Armt och hårt*.

Litteraturkrönika (1948).

En kortfattad redogörelse för under 1948 utkomna större arbeten inom nordisk språkvetenskap kan lämpligen börja med fyra arbeten av jämförande art, alla av stort intresse.

Det största området omspränner *Hj. Frisk, Substantiva privativa im Indogermanischen. Eine morphologisch-stilistische Studie* (126 s. Göteborg 1948. Göteborgs Högskolas årsskrift LIII), en fortsättning på samme författares 1941 utkomna »Über den Gebrauch des Privativpräfixes im Indogermanischen Adjektiv». Sammansättningar med det indoeuropeiska privativa *n*- förekommer i större utsträckning endast i de fornindiska, germanska och keltiska språkstammarna, men förf. behandlar i sin koncist översiktliga framställning även de mera isolerade fallen inom de flesta övriga språkgrupperna. För de germanska språkens vidkommande är det svårare att få något grepp om de äldsta förhållandena än i fråga om den vida tidigare dokumenterade fornindiskan, men åtskilligt tyder på att privativsammansättningen även i de germanska språken har gamla anor. Det framhålles, att de resultat, vartill E. Rosell kommit i sin avhandling »Prefixet *o*- i nordiska språk» (1942), torde i stor utsträckning gälla även de övriga germanska språken, och förf. ger en koncentrerad framställning av privativ-(och pejorativ-) suffixets förekomst i de nordiska fornspråken.

Den germanska och den högtyska ljudskridningen ligger som bekant sällsynt väl till för systemologiska studier. En mycket intressant sådan föreligger nu i Strasbourg-professorn *J. Fourquet's Les mutations consonantiques du germanique. Essai de position des problèmes* (128 s. Paris 1948. Société d'édition: Les Belles Lettres). Förf. kritiserar äldre ljudskridningsteorier och framlägger under indragande av material från åtskilliga indoeuropeiska språkgrenar ett elegant förslag, vars kärna kan sägas ligga i framhävandet av att det för båda ljudskridningarna gemensamma ligger däri att en sonoritetskorrelation ersättes av aspirationskorrelation (*p:b > ph:p* etc.). Även i övrigt är prof. Fourquets klara och fängslande framställning en stimulerande läsning, väl ägnad som utgångspunkt för vidare försök att tillämpa strukturlingvistiska metoder vid betraktandet av andra konsonantförhållanden i de germanska språken.

I den kända handboksserien »Nordisk kultur», som nu torde närma

sig sin fullbordad, har utarbetad av en översikt över de nordiska språkens historia anförtröts professor *B. Hesselman*, och denne har nu utsänt den första av tre planlagda delar, *Huvuddinjer i nordisk språkhistoria* (202 s. Uppsala och Stockholm 1948. *Nordisk Kultur III—IV*). Arbetet skiljer sig mycket starkt från det stora flertalet av de i serien ingående handböckerna och översikterna däri att det till väsentlig del utgöres av nya forskningsresultat, som förf. här framlägger för första gången. Ett kort kapitel, »Språk, geografi och historia» innehåller bl.a. intressanta synpunkter på förhållandet mellan svenskan och norskan och det nordiska språkområdets strukturering under olika perioder. Huvuddelen av den föreliggande tredjedelen utgöres annars av en framställning av ljudförsvagningar av olika grad i de trycksvaga stavelserna. Vad som särskilt skiljer detta avsnitt från tidigare framställningar av detta ämne är dels det flitiga dryftandet av satsrytmikens betydelse för försvagningen, dels det nya material, som förf. i mängd framlägger. Det är inte de gamla välkända litteraturexemplen som här fyller sidorna utan i stället huvudsakligen folkmålexempel och ortnamnsformer (även dessa ofta i dialektal gestalt). Det är sålunda tydligt, att här föreligger ett högst beaktansvärt komplement till tidigare språkhistoriska översikter. En närmare granskning i följande band av ANF har ställts i utsikt.

Det fjärde av de inledningsvis antydda jämförande arbetena är *L. Hulthén, Studier i jämförande nunordisk syntax. II.* (255 s. Göteborg 1948. *Göteborgs Högskolas årskrift LIII*) — första delen utkom som gradualavhandling 1944 och behandlade bl.a. subjektet och den operonliga konstruktionen, objektet, kasusläran samt en ganska lång rad problem ur verbläran. Den nya delen, som liksom den föregående till stor del bygger på jämförelser mellan skönlitterära verk på originalspråket och i översättningar till ett eller flera av systemspråken, behandlar artikelsyntaxen, ordföljden, meningsbildningen, analytisk och syntetisk konstruktion, alltså frågor av stor räckvidd, väl värda att göras till föremål för en synkronisk framställning. Att de enskilda problemen ofta inte kan bli slutdebatterade med den valda uppläggnings ligger i sakens natur, men denna relativt nya undersökningstyp förefaller krönikören icke desto mindre vara av stort värde.

Från Tyskland kommer en låt vara liten och på sätt och vis krisbetonad lärobok, som utan tvivel fyller ett behov, författad av R. Loewes efterträdare som introduktör i den allmän-germanska historiska språkforskningen, *H. Krahe, Historische Laut- und Formenlehre des Gotischen* (144 s. Heidelberg 1948. *C. Winter*). Boken, som utom vad som angives i titeln också innehåller en kortfattad allmän inledning till studiet av germansk språkvetenskap är nyttig men bär som antytts en viss och lättförståelig prägel av första förband och gör inte den för nordisk akademisk publik avsedda lärobok i gotiska, som sedan någon tid har planlagts, överflödig.

Från runforskningens område är intet mera omfattande arbete att anteckna — en med hänsyn till ämnet påfallande krent illustrerad gradualavhandling från Stockholm, *B. Bergman, Uppländsk run- och bildstensristning. En konsthistorisk studie. (279 s. Stockholm 1948)* lämnar enligt förf:s eget riktiga påpekande alla filologiska spörsmål å sido, även om de uppländska runstenarnas välkända utforskare flitigt åberopas. Uppsatser brukar inte omnämnas i dessa små översikter, men ett undantag må i detta sammanhang göras för årets i krönikörens ögon mest uppseendeväckande runologiska bidrag, *O. Höfler, Die Trelleborg auf Seeland und der Runenstein von Rök (s. 9—37 i Anzeiger der phil.-hist. Klasse der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Jahrg. 48)*, där författaren på ett mycket intressant sätt söker låta två problem i nordisk runforskning och arkeologi belysa varandra ömsesidigt, Rökstenens välkända men dunkla uppgift om de tjugo »konungarna», söner till fyra »bröder», fem och fem med samma namn, som fyra vintrar satt på Själland, och den på 1930-talet utgrävda, genom sin ytterst symmetriska fyrdelning märkliga vikingatidsanläggningen Trælleborg på västra Själland. Vardera företeelsen är i sitt slag unik, något som gör Höflers i och för sig fängslande sammanställning ännu tänkvärdare.

Ett tecken på att det vetenskapliga studiet av de nordiska fornspråken alltjämt kan påräkna intresse vid de tyska universiteten erbjuder *W. Krause, Abriss der altwestnordischen Grammatik (XI+124 s. Halle 1948. M. Niemeyer)*. Arbetet är avsett att efterträda och ersätta A. Noreens på samma förlag utkomna, i Tyskland flitigt nyttjade »Abriss der altisländischen Grammatik», vars tredje upplaga kom 1913. Detta arbete utgör också grundvalen för den nya boken, men förf. har så långt det varit möjligt tagit hänsyn till den språkvetenskapliga diskussionen under de senaste 35 åren och dessutom indragit även fornnorskan i framställningen.

Viktiga bidrag till belysning av den norsk-isländska skaldediktningen har inte minst under de senaste åren i rikt mått lämnats av norska filologer, lärjungar till Magnus Olsen. *H. Magerøy, Glælognskvida av Toraren Lovtunge (77 s. Oslo 1948. Bidrag til nordisk filologi av studerende ved universitetet i Oslo utg. av S. Kolsrud, M. Olsen, D. A. Seip XII)* är ett nytt tillskott till dessa undersökningar — det innehåller kritisk text, översättning och ingående språkliga och stilistiska kommentarer.

I föregående krönika omnämndes den i Reykjavík under 1946 och 1947 utgivna serien Íslendinga sögur, omfattande såväl äldre som yngre islänningasagor. Nu föreligger redan en ny stor serie av Islands klassiska litteratur, redigerad efter samma principer, d.v.s. i första hand med sikte på att åstadkomma en läsutgåva för nutida islänningar: *Byskupa sögur I—III (I. Skálholtsbyskupar. XVI+496 s. II. Hólabyskupar. X+519 s. III. Hólabyskupar. IX+506 s.). Sturlunga saga I—III (I. XXXII+444 s. II. IX+512 s. III. XIII+480 s.)*,

Annálar og nafnaskrá (X+340 s.). Reykjavík 1948. Íslendinga-sagnaútgáfan — Haukadalsútgáfan). Turen har alltså kommit till de s.k. samtidssagorna, av vilka i varje fall biskopssagorna, hittills har varit mycket svåråtkomliga — man noterar bl.a., att de olika versionerna av Jóns saga Ógmundarsonar här för första gången har tryckts i den riktigare ordningsföljden. Annaldelen innehåller utom det värdefulla registret två av de mest representativa annalverken, Konungsannáll och Lögmannsannáll. Även denna serie har redigerats av Guðni Jónsson, som svarar för de kortfattade inledningarna till varje band. Arbetet fortsattes, och man ställer för 1949 i utsikt en serie Riddarasögur.

Ett omfattande material till ett huvudsakligen lärdomshistoriskt studium av den skandinaviska islandsforskningens äldsta skede har gjorts tillgängligt i *Ole Worms correspondence with Icelanders edited by Jakob Benediktsson (XXXVII+553 s. Köpenhamn 1948. Bibliotheca Arnarnagnæana Vol. VII)*. Det är på den berömde fornforskarens tid och delvis med hans stimulans som även på själva Island intresset för den stora fornituren märkbart ökas och samlandet, avskrivandet och studierna skjuter fart. Mest omfattande blev Worms brevväxling med Arngrímur Jónsson, men en lång rad andra av tidens intellektuella islänningar med biskop Bryjólfur Sveinsson i spetsen möter i den nu föreliggande samlingen.

En ny serie, avsedd att göra en lång rad islandica från nyare tid tillgänglig i vidare kretsar, har under 1948 börjat utgivas av »Hid Íslenzka Fræðafélag» i Köpenhamn. Den har döpts till *Íslenzk rit síðari alda* och omfattar redan tre band. Två av dessa har ombesörjts av Arnarnagnæanska samlingens outtröttlige vårdare, professor Jón Helgason, som i första bandet, *Ármanns rímur eftir Jón Guðmundsson lærda (1637) og Ármanns páttur eftir Jón Þorláksson (XXXIV+146 s.)* publicerar en diktcykel kring den välkände bergbo, efter vilken det namnkunniga berget Ármannsfell i Þingvallasveit har uppkallats, och en på denna cykel byggande páttur från 1600-talets slut. Jón Helgason står också för utgivandet av en isländsk version av Holbergs satir om Niels Klim, som steg ned genom Heklas krater och blev kejsare i underjorden, *Ludvig Holberg, Nikulás Klim. Íslenzk þýðing eftir Jón Ólafsson úr Grunnavík (1745). (XVIII+338 s.)*, medan Jakob Benediktsson står för det återstående bandet, *Guðmundur Andrés-son, Deilurit (LVIII=169 s.)*, som är ägnat en av 1600-talets många isländska lärda, som av vidriga omständigheter hämmades i sin utveckling. Huvudparten innehåller en kritisk vidräkning med isländsk rättskipning rörande äktenskapsbrott m.m.

Bristen på lämpliga läseböcker har alltid varit ett av de många hindren för nybörjarstudier i senare tiders isländska, i varje fall vid svenska universitet. Man hälsar därför med glädje en liten samling *Islandske læsestykker fra 19. og 20. aarhundrede ved Jón Helgason (79 s. Köpenhamn 1948. E. Munksgaard)* med ett för nordiska studenter

mycket lämpligt litet urval av poesi och prosa från Jón Árnasons folksagor och Jónas Hallgrímsson till Halldór Kiljan Laxness och Tómas Guðmundsson.

För fornsvenskans vidkommande är att framhålla, att den efterlängtdade fortsättning på R. Geetes välbekanta Fornsvensk bibliografi (1903, suppl. 1919), vars första häfte omtalades i krönikan för 1945, nu har fullbordats: *Isak Collijn, Fornsvensk bibliografi. Supplement II: H. 1—3. Förteckning över Sveriges medeltida bokskatt på modersmålet 1918—1944 samt därtill hörande litterära hjälpmedel (VIII=433 s. Saml. utg. av Svenska Fornskrift-sällskapet h. 192, 196, 199)*. En viss förskjutning i forskningsintressena under de senare decennierna återspeglas framför allt i avdelningen Namnlära's starkt ökade omfång. En värdefull nyhet är avdelningen »Övergången från fornsvenska till nysvenska» (nr 1914—1958), där bl.a. litteraturen rörande reformationstidens bibelarbeten förtecknas.

För de språkforskare, som har intresse av att följa de aktuella språksträvandena i Danmark, må nämnas, att dr Sven Clausens publikationsserier *Årbog for nordiskt målstræv* och *Sprogfronten* med 1948 har upphört att utkomma men att »Dansk forening til nordisk sprogrøgt» i stället har startat ett månadsblad, *Vort nordiske modersmål (Nordisk Sprogrøgt, Havnegade 11, Köpenhamn)*, vars första, i december 1948 utkomna dubbelhäfte bl.a. innehåller intressanta synpunkter på språksituationen i Norden av norrmannen Alf Hellevik och svensken C.-S. Lindstam.

1946 utgav Elias Wessén en Svensk grammatik för norrmän. Detta arbete har nu fått ett litet sidostycke för den danska publiken i *B. Molde och E. Wessén, Svensk språklära för danskar (101 s. Köpenhamn 1948. E. Munksgaard)*.

Ett viktigt avsnitt av den nutida svenskans syntax behandlas av R. Körner i den vid Stockholms högskola ventilerade gradualavhandlingen *Studier över syntaktisk nybildning i svenskan. I. De prepositionella passivbildningarna med hänsyn tagen till motsvarande nybildningar i danskan, norskan och engelskan (355 s. Lund 1948. Gleerupska universitetsbokhandeln)*. Närmast i Otto Jespersens anda undersökes här energiskt och ingående uppkomsten och utbredningen i nusvenskan av uttryck som »han skrattas åt» och »detta borde tas mera vara på», där tydligen verbet (eller verbförbindelsen) och prepositionen har ingått en fastare förbindelse med följder för rektionsförhållandet. Väl dokumenterade sidoblickar lämnas på de i titeln nämnda språken. Ett stort utrymme ägnas också åt dryftandet av predikatsbestämningens natur i sådana fall som de nämnda och av objektsbegreppet i allmänhet, varjämte förf. lovvärt nog betraktar de undersökta nybildningarna ur språkriktighetens synvinkel. En utförlig granskning meddelas på annat ställe i denna tidskrift.

Detsamma gäller ett arbete av stilforskaren *Helge Gullberg, Stil- och manuskriptstudier till Gösta Berlings saga (132 s.+10 planscher)*.

Göteborg 1948. *Göteborgs Kungl. Vetenskaps- och Vitterhetssamhälles handlingar. Sjätte följden. Ser. A. Band 3. N:o 6*). Här granskas och belyses ytterligare — med huvudvikten lagd på de stilistiska förhållandena — såväl Gösta Berlings sagas tillkomst som det avslipningsarbete, som har bedrivits i senare upplagor, samt behandlas ingående de båda versionerna av »Sagans» slut, varav den ena är nyfunnen. Av särskilt intresse för den mera språkvetenskapligt inriktade läsaren är påvisandet av granskande vänners, främst Matilda Widegrens, ingalunda oviktiga roll vid den stilistiska utformningen och den lärrika analysen av stilrevisionen i senare upplagor, vilken i regel innebar ett närmande till talspråket.

1939 utkom ett nyttigt och innehållsrikt arbete, som under de gångna åren har förvärvat sig en lika glädjande som välförtjänt uppskattning i vida kretsar, Svenska Akademiens ordbokschef Pelle Holms samling av bevingade ord m.m. Att arbetet, *P. Holm, Bevingade ord och andra stående uttryck och benämningar (Tredje, utvidgade upplagan. 372 s. Stockholm 1948. A. Bonnier)*, omnämnes i denna översikt motiveras av att en ny upplaga nu föreligger, som är betydligt utvidgad i jämförelse med de två föregående.

Ett stort danskt utgivningsarbete, påbörjat för något över tjugo år sedan, har under året avslutats i och med utsändandet av *Skrifter af Paulus Helie udg. af Det Danske Sprog- og Litteraturselskab. Syvende Bind ved Marius Kristensen† og Niels-Knud Andersen (343 s. Köpenhamn 1948. Gyldendal)*. Detta avslutningsband innehåller förutom kommentar, rätt omfattande ordlista och olika slags register ett postumt bidrag av Marius Kristensen i form av en redogörelse för språkdrag och stildrag hos den vikande katolicismens begåvade och betydande förkämpe, den från Varberg bördige karmelitmunken, som tillika blev en historieskrivare av vikt.

Till sin anläggning egentligen en studie över vissa rätt snävt avgränsade danska dialektegendomligheter men till sin utformning och syftning betydligt längre siktande är en stor dansk doktorsavhandling, *E. Kroman, Musikalisk Akcent i Dansk. Med Tillæg: Svenske Indvandring i Danmark i Oldtiden (266 s. Köpenhamn 1948. E. Munksgaard. Även i Acta Philologica Scandinavica 20)*. Särskild uppmärksamhet ägnas åt de områden (främst norra Själland, Aerrø-Langeland och östra Sønderjylland), där man liksom i regel i svenskan har två typer av musikalisk accent, och åt förhållandet mellan musikalisk accent och stöt. I valet mellan att betrakta accentförhållandena i de nämnda områdena som relikter, lokala novationer eller främmande påverkningar stannar förf. för det sista alternativet och tar i det omfattande tillägget upp till behandling vad man antager eller tror sig veta om forntida svenska invandringar i Danmark (danerna, invandringar på Bornholm och under vikingatiden i det danska Östersjöområdet). En närmare granskning återfinnes på annat ställe i detta band.

En specialundersökning rörande ett enstaka danskt mål med tvåfaldig musikalisk accent föreligger i *Marie Bjerrum, Felstedmaalets tonale Accenter* (138 s. Aarhus 1948. *Humanistiske Studier III. Institutionsarbejder fra Aarhus Universitet*). Arbetet är en väsentligen experimentalfonetisk undersökning av accentförhållandena i en socken i östra Slesvig och bekräftar i huvudsak den framställning av dessa ting, som har givits av N. Andersen i fjärde bandet av *Dania* (1897).

En brett lagd redogörelse för ett nordjylländskt måls ordförråd, fraseologi o.d., som under året har börjat att utgivas, är *A. C. Skyum, Morsingmålets ordförråd, I. Bind, I. Hæfte* (144 s. *Universitetsforlaget i Århus*). Författaren, som är folkskollärare, har tillbragt större delen av sitt liv på den stora ön Mors i Limfjorden. Till sin uppläggning ansluter arbetet sig till P. Skautrup's Et hardsysselsmål och meddelar sålunda det stora stoffet ordnat efter ämnesområden — i det föreliggande häftet finner man sålunda bostadens och markens ord, redskaps-, djur- och växtbeteckningar, ord för väder och vind, människor, mat och klädedräkt m.m.

Belysandet av språkliga beröringar mellan svenskt och (gammalt) danskt kan sägas vara huvudsyftet i den språkatlas, som professor *Natan Lindqvist* efter mångåriga förberedelser har utsänt, *Sydväst-Sverige i språkgeografisk belysning. 1. Text. 2. Kartor* (76 s. + 125 kartor. Lund 1947. *Skrifter utg. genom Landsmålsarkivet i Lund* 2). Kartorna belyser ett stort antal ord, ordformer och uttryck med mer eller mindre utpräglat sydlig och västlig utbredning i Sverige — gränserna för de behandlade företeelserna går ofta från östra hälften av Blekinge eller sydöstra Småland diagonalt upp mot Vättern och fortsätter inte sällan vidare åt nordväst i dessa linjers förlängning. I textdelen lämnas en sammanfattning av karakteristiska drag i det undersökta områdets ljudskick och ordförråd och avhandlas de språkgeografiska spridningsvägar, på vilka de sydliga novationerna kan ha spritt sig. En recension av det viktiga arbetet lämnas på annat håll i detta band.

Av dialektundersökningar och liknande kan för övrigt nämnas en utförlig monografi av *Carin Pihl, Verben i Överkalixmålet* (164 s. Uppsala 1948. *Skrifter utg. genom Landsmåls- och folkminnesarkivet i Uppsala. Ser. A:5*), en fortsättning på förf:s 1924 utgivna förtjänstfulla arbete »Överkalixmålet» — Överkalix i Norrbotten är den nordligaste helt svenskspråkiga socknen i Sverige med en ur många synpunkter intressant dialekt, vilken dock enligt förf. under de sistförflutna tio åren har moderniserats åtskilligt.

En annan stor svensk dialektmonografi, som under året har fortsatt, är dr Herbert Gustavsons skildring av Gotlands folkmål, *H. Gustavson, Gutamålet. En historisk-deskriptiv översikt. II* (VII + 240 s. Uppsala 1948. *Åven i Svenska Landsmål 1948. Bil.*). Den nya delen ansluter sig direkt till den 1940 utgivna första delen (vokaler och diftonger i stamstavelser) och avhandlar vokaler i böjnings- och avledningsändelser, vokalförlust, kvantitet, accent och konsonanter

samt är utrustad med ordregister till båda delarna. Förf. torde ha för avsikt att härefter gripa sig an med formläran.

I detta sammanhang må vidare nämnas, att ett bekant översiktsarbete av ett av den norska folkmålsforskningens stora namn efter ett halvsekel ånyo har gjorts tillgängligt, nämligen *Amund B. Larsen, Oversigt over de norske bygdemål (102 s.+1 karta. Oslo 1948. Aschehoug og Co.)*, ett oförändrat omtryck av den 1897 utkomna första upplagan.

För första gången föreligger en större sammanfattande och resonerande framställning av danskt slangspråk i *K. Bom, Slang, argot — jargon (176 s. Köpenhamn 1948. Westermann)*. Förf. gör sig inte någon större möda att avgränsa dessa i konturerna suddiga begrepp, men boken innehåller rikligt med exempel på alla tre språkarterna. Det är jämförelsevis få exempel som en svensk läsare känner igen, medan parallellerna är så många fler. Förf. har lyckats få rum till ett mycket stort material, inom ett begränsat utrymme. Framställningen är populär, men man märker på många detaljer, att förf. är språkman — han är redaktör vid Ordbog over det danske sprog — och utförliga register erbjuder språkforskaren sina goda tjänster.

På namnforskningens område har åtskilligt av vikt inträffat. Vad först personnamnsforskningen beträffar är att anteckna, att ett viktigt och värdefullt hjälpmedel har fullbordats, i varje fall i sin första etapp, i och med utgivandet av elfte häftet (Wilken — Øølf) av *Danmarks gamle Personnavne. I. Fornavne. Udg. af Gunnar Knudsen og Marius Kristensen† under Medvirkning av Rikard Hornby (1708 spalter. Köpenhamn 1936—48. G. E. C. Gad)*. Det sista häftet innehåller viktiga tillägg, upptagande senare tillkomna namn och suppleringar och rättelser till tidigare behandlade namn. Man vill gärna hoppas, att när herrarna Knudsen och Hornby nu sätter i gång med verkets andra del, som skall omfatta tillnamnen, de skall ha samma framgång vid lösandet av den uppgiften. En värdering av det för språkmän och historiker viktiga arbetet har tidigare lämnats av krönikören (i Scandia XIII), och en utförligare anmälan har ställts i utsikt från annat håll.

Under året har också en länge motsedd och av olika skäl fördröjd stor översikt över det fornnordiska personnamnsskicket sänts ut, *Nordisk Kultur VII. Personnamn utgiven av Assar Janzén (345 s. Stockholm, Köpenhamn och Oslo 1947. A. Bonnier, Aschehoug o. Co., J. H. Schultz)*. Här lämnar professor Ivar Lindquist en relativt kortfattad översikt över de urnordiska personnamnen, medan verkets redaktör, professor Assar Janzén, bidrager med en omfattande och med talrika litteraturhänvisningar dokumenterad framställning av de fornvästnordiska personnamnen, som till stor del har karaktären av en etymologisk ordbok över de förekommande namnelementen, samt med en mera summarisk översikt över det ännu så länge i mindre grad genomarbetade fornsvenska namnstoffet. Medarbetaren i det danska Stednavneudvalget Rikard Hornby lämnar en rikhaltig redogörelse för de danska

förnamnen under medeltiden, medan slutligen fil. dr Sven Ekbo skildrar grunddragen av det nordiska personbinamnskicket under vikingatiden och medeltiden. Arbetet innebär i sin helhet ett viktigt tillskott till våra nordiska uppslags- och handböcker i språkvetenskapliga ämnen.

I fråga om ortnamnsforskningen förtjänar främst att påpekas flera nya bidrag till de officiella regionala ortnamnsverken. 1906 påbörjade Kungl. Ortnamnskommittén (sedermera Kungl. Ortnamnskommissionen) utgivandet av »Ortnamnen i Älvsborgs län», och nu har äntligen slutstenen lagts till detta de svenska länsundersökningarnas förstlingsverk medelst *Ortnamnen i Älvsborgs län. På offentligt uppdrag utgivna av Kungl. Ortnamnskommissionen. Del. I. Första häftet: Inledning av Ivar Lundahl (111 s. Stockholm 1948. P. A. Norstedt och söner)*. Förf., nyutnämnd professor i nordiska språk vid universitetet i Uppsala, redogör för länets och de i detta ingående landskapens namn (Västergötland och Dalsland) och lämnar överblickar över naturförhållandena, befolkningen, näringarna, bebyggelsehistorien i arkeologiens och ortnamnens belysning. Vidare redogöres för häradsoch sockenindelningen och granskas etymologiskt de många i länets by-, gård- och naturnamn ingående namnelementen. Allt är väl avvägt och gjort med stor omsorg, varför arbetet liksom dess sidostycken i de danska och norska officiella ortnamnsverken blir till stor nytta och vägledning för forskningen. Förf. kommer nu att ägna sina krafter åt det andra västgötalänet, Skaraborgs — det tredje, Göteborgs och Bohus län undersökes som bekant genom Institutet för ortnamns- och dialektforskning vid Göteborgs högskola, vilket redan för länge sedan har publicerat redogörelsen för ortnamnen i detta läns västgötadel.

Västra Sverige har blivit först tillgodosett i de svenska regionala ortnamnsundersökningarna — utöver de just nämnda verken erinras om det långt hunna arbetet med *Ortnamnen i Värmlands län* — och detta förhållande understrykes ytterligare av att nu också föreligger *Ortnamnen i Hallands län. På offentligt uppdrag utgivna av Kungl. Ortnamnskommissionen genom Jöran Sahlgren. Del I. Bebyggelsenamnen i södra Halland (185 s. Uppsala och Köpenhamn 1948. Lundequistiska Bokhandeln och E. Munksgaard)*. Den nu utkomna delen omfattar de i jordregistret upptagna namnen i de tre sydligaste av länets åtta härad och skall följas av ytterligare två delar, behandlande bebyggelsenamnen, varefter naturnamnen kommer att behandlas i ett sammanhang.

Av det danska Stednavneudvalgets förträffliga publikationer har under året en ny stor volym sett dagen, *Viborg Amts Stednavne udgivet af Stednavneudvalget (XXVII + 270 s. Köpenhamn 1948. G. E. C. Gad. = Danmarks Stednavne Nr. 9)*. Avgränsningen av namnmaterialet har gjorts efter samma linjer som har följts i den senast utgivna delen (*Vejle Amts Stednavne 1944*), vilket bl.a. innebär, att namn på mindre bebyggelser medtages endast i de fall, då de har dokumenterats senast

på 1600-talet, och att naturnamn, som icke föreligger i medeltida skriftformer, i de flesta fall sparas till en framtida publikation. Som vanligt meddelas en kortfattad översikt över amtets bebyggelsehistoria med redogörelse för senare led och ändelser.

Ett omfattande specialarbete är *S. K. Amtoft, Nordiske Gude-skikkelser i bebyggelsehistorisk Belysning. Studier over Forholdet mellem Oldtidsreligion og Stednavnetyper. (334 s.+2 kartor. Köpenhamn 1948. E. Munksgaard)*. Här behandlas bl.a. guden Ull i Danmark, Norge och Sverige, Ulls, Tors, Tyrs och Njords samband med den megalitiska stenåldern i östra och västra Danmark och med utbredningen av ortnamn på -stad, -torp, -by, -lund, -hög, -åker, förhållandet mellan asar och vaner, Odensdyrkans utbredning och den danska riksenhetens uppkomst och mycket mera. Förf. underkänner den ortnamnskronologi, som man har byggt på den av Johs. Steenstrup m.fl. lagda grunden och vill i stället sätta en »knoppningsteori», enligt vilken praktiskt taget alla bebyggelsenamnstyper genom tiderna har funnits vid sidan av varandra — i stället för horisontala kronologiska skikt av växlande mäktighet får vi kedjor, gående genom årtusendena ned till den fasta bosättningsens uppkomst, där det ena namnet alltid har bildats efter mönster av ett äldre med samma efterled. Förf. går överhuvud i hög grad sina egna vägar — inte minst i tolkningen av namnelementen — men det är endast sällan man känner sig frestad att följa honom på hans djärva vandring.

K. G. Ljunggren, Studier över sydsvenska ortnamn (76 s. Deutsche Zusammenfassung. Lundastudier i nordisk språkvetenskap utg. av I. Lindquist och K. G. Ljunggren 5. Även i Sydsvenska Ortnamnssällskapets årsskrift 1946—48) innehåller ett antal specialundersökningar av framför allt skånska ortnamn, vilka alla har det gemensamt, att de i sin yngre gestalt uppvisar ett »l-suffix», vars historia och skiftande ursprung förf. söker belysa. Här behandlas bl.a. oäkta -löv- namn av typerna *Färlöv* (in *færaldæ* 1336), *Varalöv* (Hwarylde 1491) och *Rättelöv* (i *Ræptile* 1465), det halländska häradsnamnet *Himle* (Hænøflæ, Henøflæ 1200-t.), sockennamnet *Gylle* och namn på *Gy-*, *Gyll-*, *Gill-*, namn på *Ängel-*, *Romeleklint* (Rummene klint c. 1590) och liknande namn, i vilket sistnämnda fall förf. anknyter till den tydliga en gång i tiden mycket omtyckta sägenfigur, som i den isländska traditionen heter Hrómundr Greipsson, i svensk tradition Ramunder o.s.v.

Två betydande ortnamnsarbeten i uppsatsform må också nämnas, då de förekommer i publikationer, som ligger något utanför språkforskarens närmaste synkrets. I Blekingeboken för 1948 s. 3—65 har *B. Ohlsson* rätt ingående behandlat *By-* och *gårdnamn i Medelsta härad* och i den i Nordiske fortidsminder IV (Köpenhamn 1948) meddelade stora monografien över det märkliga själländska Trälleborg (nämnt ovan i samband med O. Höfler) har *G. Knudsen* s. 189—214 utförligt behandlat *Navnet Trälleborg*, varvid han i undersökningen indraget

alla hittills kända nordiska namn av typerna Trälleborg och Trojeborg (Trøjborg o.s.v.).

Bland arbeten från närgränsande forskningsområden må nämnas *Clara Thörnqvist, Studien über die nordischen Lehnwörter im Russischen (VII+284 s. Uppsala och Stockholm 1948. Études de philologie Slave publiées par L'Institut Russe de L'Université de Stockholm T. 2.)*, en akademisk avhandling, innehållande undersökningar över såväl ord av uppenbart nordiskt ursprung som mera diskutabelt språkgods i ryskan, samt tre religionshistoriska arbeten. Hos *Th. Palm, Trädkult. Studier i germansk religionshistoria (132 s. Lund 1948. Skrifter utg. av Vetenskaps-societeten i Lund 33)* upptages till kritisk granskning uppgifterna om de gamla germanernas dyrkan av träd och lundar. *G. Dumézil, Loki (293 s. Paris 1948. G. P. Maisonneuve et Cie)* lämnar under livligt understrykande av Snorres värde som religionshistorisk källa en mångsidig framställning av Loke (och Balder m.fl.) under jämförelse särskilt med den ossetiske Syrdon. Komparativt arbetar också *H. Ljungberg i Tor. Undersökningar i indoeuropeisk och nordisk religionshistoria. I. Den nordiske åskguden och besläktade indoeuropeiska gudar. Den nordiske åskguden i bild och myt (251 s. Uppsala 1948. Uppsala universitets årsskrift 1947:9)*. Den nordiska avdelningen omfattar sålunda redogörelser för bevarande bildframställningar av Tor och en granskning av myterna. En bebådad andra del skall bl.a. behandla de teofora ortnamnen.

Ett även för språkforskningen viktigt och värdefullt arbete har lyckligen förts till sitt slut i *I. Reichborn-Kjennerud, Vår gamle trolldomsmedisin. V. (253 s. Oslo 1947. Skrifter utg. av Det Norske Videnskaps-Akademi i Oslo. II. Hist.-Filos. Klasse 1947. No. I)*. Det monumentala och fängslande arbetet — nu försett med generalregister — anmäles på annat ställe i detta band.

Ett även ur språklig synpunkt intressant stoff meddelas i rikt mått i *L. Linnarsson, By, bygd och gård i mellersta Västergötland. I. (383 s. Uppsala och Köpenhamn 1948. Skrifter utg. genom Landsmåls- och Folkminnesarkivet i Uppsala Ser. B:4)*. Det är frukterna av ett vid sidan av förf:s verksamhet som folkskollärare bedrivit mångårigt etnologiskt uppteckningsarbete som här offentliggöres, skildringar av näringar och hushållning, arbetsår och arbetsdag, handel och samfärdsel, samhällsförhållanden m.m.

K. G. LJUNGGREN.

W. NORLIND

Bibliografi för 1944, 1945 och 1946.¹

I. Bibliografi, litteraturhistoria och biografi.

Bibliografi.

- Afzelius, N.* Svensk litteraturhistorisk bibliografi. Årg. 61 (1942). Upps. 1944. 38 s. (Samlaren. N.F. 25.)
— — Årg. 62 (1943). Upps. 1945. 31 s. (Därst. N.F. 26.)
— — Årg. 63 (1944). Upps. 1946. 36 s. (Därst. N.F. 27.)
Andersen, H. & Andersen, P. Bibliography of Scandinavian philology 17. From the middle of 1941 to the middle of 1943. (APhS. 17. 1945 S. 201—304.)
Bibliography of the publications of George T. Flom. 1899—1941. (Scandinavian studies. S. 16—31.)
Blindheim, Charlotte. Norsk arkeologisk litteratur 1943—1945. (Viking 9. 1945. S. 185—190.)
Brøndum-Nielsen, J. Indledning [till Palæografi]. (Nordisk kultur 28. 1943. S. 1—35.)
Claesson, C. Äldre litteratur rörande Jönköpings läns fasta fornlämningar. (Meddelanden från Norra Smålands fornminnes- och Jönköpings läns hembygdsförbund. 11. 1938. S. 74—100.)
Collijn, I. Sveriges bibliografi. 1600-talet. Bidrag till en bibliografisk förteckning. 1. H. 3. [Neumann—Q]. 2. H. 1 [R—Ö]. H. 2. Tillägg och rättelser. Upps. 1944—46. (4) s., sp. 641—752; (4) s., sp. 753—1038; sp. 1039—1080. (Skrifter utg. av Svenska litteratursällskapet. 10: 21—23.)
Dallby, N. Bibliografi över de under 1943 från trycket utgivna, huvudsakligen svenska skrifter och uppsatser, som röra modersmålsundervisningen. (Årskrift för modersmålslärares förening. 1944. S. 304—330.)
— 1944 —. (Därst. 1945. S. 135—170.)
— 1945 —. (Därst. 1946. S. 96—124.)
Einarsson, S. Publications in old Icelandic literature and language 1939—1940. (PSS. 17. 1942. S. 45—65.)
Elfstrand, P. Svensk historisk bibliografi 1943 utg. av Svenska historiska föreningen. Årg. 64. Sthm 1944. 101 s.
— 1944. Årg. 65. Sthm 1945. 102 s.
— 1945. Årg. 66. Sthm 1946. 120 s.
Fornsvensk bibliografi. Suppl. 2. Förteckning över Sveriges medeltida bokskatt

¹ Av utrymmesskäl ha åtskilliga inskränkningar måst göras. — Böckernas format är 8:o, där ej annat anges. Förteckning över starkare förkortningar av tidskriftstitlar m. m. bifogas i slutet av bibliografien. — Några skrifter, tryckta före 1944, som icke kommit att medtagas i föreg. årsbibliografier, anförs även här. — På grund av tidsförhållandena har utländsk litteratur icke kunnat beaktas i så stor utsträckning som önskvärt.

- på modersmålet 1918—1944 samt därtill hörande litterära hjälpmedel. Utarb. av *I. Collijn*. H. 1. Sthm (tr. Upps.) 1945. VIII, 120 s. & omsl. (Samlingar utg. av Svenska fornskriftsällskapet. 192.)
- Hermannsson, H.* Bibliographical notes. Ithaca, New York 1942. 91 s. (Islandica. 29.)
- Illuminated manuscripts of the Jónsbók. Ithaca, New York 1940. 26 s., 30 pl. (Därst. 28.) (Anm. MLR. 37. 1942. S. 110 av *Edith C. Batho*.)
- Jansson, S.* Svensk paleografi. (Nordisk kultur. 28. 1943. S. 82—134.)
- Kroman, E.* Dansk Palæografi. (Nordisk kultur. 28. 1943. S. 36—81.) (Anm. HTda R. 10: 6. 1942—44. S. 684—687 av *J. Brøndum-Nielsen*.)
- Lindqvist, J. C. S.* Svensk folkmåls litteratur 1941—1944. (SvLm. 66—67. 1943—44. S. 309—322.)
- Ljunggren, K. G.* Litteraturkrönika. (1942— april 1944.) (Ark. 58. 1944. S. 323—332.)
- — (April—december 1944.) (Därst. 59. 1944. S. 316—323.)
- — (1945.) (Därst. 60. 1945. S. 246—254.)
- — (1946.) (Därst. 61. 1946. S. 297—305.)
- Nordal, S.* Hvor bør de gamle islandske håndskrifter opbevares? (NTL. N.S. 22. 1946. S. 24—34.)
- Norlind, W.* Bibliografi för 1938, 1939 och 1940. (Ark. 57. 1944. S. 269—322.) — — 1941, 1942 och 1943. (Därst. 60. 1945. S. 256—294.)
- Rosén, J.* Bevarade rester av Magnus Ladulås' och Birger Magnussons arkiv. (VSLÅ. 1945. S. 3—16.)
- Tiberg, N.* En samling Russwurm-manuskript i ULMA. (SvLm. 66—67. 1943—44. S. 208—227.)
- Tuneld, J.* Bidrag till en bibliografi över professor Jöran Sahlgrens tryckta skrifter. (Festskrift Sahlgren. S. 505—528.)

Litteraturhistoria.

- Albeck, G.* Knytlinga. Sagaerne om Danmarks Konger. Studier i ældre nordisk Litteratur. Kbh. 1946. 352 s. (Diss. Aarh.)
- Beckman, N.* Muntlig tradition och historisk kritik. (HTsv. 65. 1945. S. 124—134.)
- Berg, J. & Tham, W.* Från Eddan till Ekelöf. Översikt av vår litteratur- och språkhistoria. Sthm 1946. 152 s.
- Blomqvist, G.* Schacktavelslek och Sju vise mästare. De ludo scaccorum. De Septem sapientibus. Studier i medeltidens litteraturhistoria. Sthm 1941. 320 s. (Diss.) (Anm. Ark. 57. 1943—44. S. 122—136 av *C. I. Ståhle*.)
- Boberg, Inger Margr.* Er Skjoldungerne Hunnerkonger? (APhS. 18. 1945. S. 257—267.)
- Brøndum-Nielsen, J.* Om Rimkrönikens Tilblivelsestid. (APhS. 17. 1944. S. 129—144.)
- Byström, O.* Kring Fredmans epistlar, deras tillkomst och utgivning. Sthm 1945. VI, (2), 188 s. (Diss.)
- Börup, M.* Johannes Ewalds Talefejl. (DSt. 1944. S. 58—64.)
- Fich, B.* Oehlenschlägers Oversættelse af Velents Saga. (DSt. 1944. S. 39—48.)
- Flom, G. T.* The Faroese ballad of Ellindur bóndi á jardi. (PSS. 18. 1944—45. S. 165—182.)
- Friberg, A.* Den svenske Herkules. Studier i Stiernhielms diktning. Sthm (tr. Lund) 1945. 288 s. (Diss. Sthms högskola.) (KVHAAH. 61:1.) (Anm. NTL. N.S. 21. 1945. S. 336 av *Ö. Lindberger*.)
- Hamre, H.* Moderne islandsk sagagranskning. (SoS. 50. 1944. S. 97—106.)
- Hollander, L. M.* The translation of Skaldic poetry. (PSS. 18. 1944—45. S. 233—240.)
- Hovstad, J.* Tradisjon og dikting i Egils saga. (SoS. 52. 1946. S. 83—96.)

- Jónsson, M.* Gudmundar saga dýra. Nokkrar athuganir um uppruna hennar og samsetning. Rvík & Kaupmannahöfn 1940. 64 s. (Studia islandica. Íslenzk fræði. Útg.: S. Nordal. 8.)
- Krappe, A. H.* Vildiver. (PSS. 18. 1944—45. S. 275—283.)
- Lagercrantz, Ingeborg.* En gammal visbok. (NsvSt. 26. 1946. S. 119—187.)
- Lie, H.* Sagnet om hvorledes Sigvat ble skald. (MoM. 1946. S. 66—74.)
- Lukman, N.* Didreks saga og Theoderics Historie. Kbh. 1941. 96 s. (Studier fra Sprog- og Oldtidsforskning. 51. Nr 187.) (Anm. Lychnos. 1943. S. 336—337 av V. Jansson.)
- Goterne i Heidreks Saga. En tradition om Athanaric († 381)? (Aarb. 1946. S. 103—120.)
- Magoun, J.* Nikulás Bergsson of Munkapverá and Germanic heroic legend. (JEGPh. 42. 1943. S. 210—218.)
- Mezger, F.* The publication of slaying in the Saga and in the Nibelungenlied. (Ark. 61. 1946. S. 208—224.)
- Moberg, O.* Två historiografiska undersökningar. (Aarb. 1945. S. 5—45.)
- Nordal, S.* Hrafnkatla. Rvík & Kph. 1940. 84 s. (Studia islandica. Íslenzk fræði. Útg.: S. Nordal. 7.)
- Ohlmarks, Á.* Till frågan om den fornordiska skaldediktningens ursprung. (Ark. 57. 1943—44. S. 178—207.)
- Olsen, M.* En islandsk fornaldarsaga bevidnet år 1120. (MoM. 1944. S. 231—236.)
- Har dronning Gunnhild diktet om Håkon den gode? Oslo 1945. 16 s. (Avhandlingar utg. av Det norske vid.-akad. i Oslo. II. Hist.-filos. klasse. 1944. Nr 1.)
- Petsch, R.* Zur Poetik der Saga. (GRM. 31. 1943 S. 209—219.)
- Pipping, R.* Jöns Budde. Hfors 1944. 24 s. (Societas scientiarum fennica. Årsbok. 23 B. 1.)
- Schütte, G.* En uholdbar Sagntyding. [Mot N. Lukman S. 103—120.] (Aarb. 1946. S. 261—266.)
- Et sallingsk Eddasagn. (Skivebogen. 1944. S. 57—63.)
- 900 årig Lyrskov-Overlevering. (DSt. 1945. S. 107—124.)
- Seip, D. A.* Et pseudocypriansk skrift i norsk oversettelse fra 12. hundreår. (MoM. 1945. S. 21—29.)
- Om forholdet mellom islandsk avskrift og norsk forelegg. (Därst. S. 8—20.)
- Om literær og skriftspråklig forbindelse mellom Båhuslen og Island i gammel tid. (Därst. S. 30—33.)
- Skov, S.* Henrik Harpestreng og middelalderens medicin. (DSt. 1945. S. 125—139.)
- Stoltz, G.* Har de lærde skoler etterlatt seg språklige minner? (MoM. 1945. S. 49—56.)
- Tiberg, N.* Utvandringsberättelsen i Gutasagan. (Gotländskt arkiv. 1946. S. 16—47.)
- Toldberg, H.* Jens Möller som aestetiker og mytolog. (DSt. 1945. S. 49—96.)
- Turville-Petre, G.* The first hand of Reykjanholts máldagi. (SBVS. 12. 1941. S. 195—204.)
- Wahlgren, E.* Quinatus, Porfila and Sigurdr. (PSS. 18. 1944—45. S. 195—201.)
- Whiting, B. J.* Óthere (Óttar) and Egils saga. (Philological quarterly. 24. 1945. S. 218—226.)

Biografi.

- Bolin, S. K. G.* Westman, Helge Almquist, John-Elof Forssander. Minnesord den 8 december 1944. (VSLÅ. 1944. S. 131—146.)
- Jacobsen, Grete.* H. F. Feilberg og N. E. Hammarstedt. En lille Brevveksling. (SvLm. 68. 1946. S. 56—80.)
- Rejsum, H.* Carl Säve og Eilert Sundt. (SvLm. 1942. S. 72—89.)

Refsum, H. Ord och sak. Et brevbytte mellom Eilert Sundt (1817—1875) og Japetus Steenstrup (1813—1897). (SoK. 13. 1944. S. 41—45.)

Alin, J.

Bagge, A. In memoriam. Johan Alin. (Fornv. 40. 1945. S. 50—52.)

Johansson, J. V. Minnesteckning över Johan Alfred Andersson Alin. (Bih. till GVVSH. 64. 1945. S. 64—67.)

Niklasson, N. Johan Alin. 1879—1944. (GoBFT. 1943. S. 1—7.)

Almgren, O.

Lindqvist, S. Oscar Almgren. 9. XI, 1869—13. V, 1945. (Kungl. Vetenskaps-societetens årsbok. 1945. S. 27—30.)

Nerman, B. In memoriam. Oscar Almgren. $\frac{9}{11}$ 1869— $\frac{13}{5}$ 1945. (Fornv. 40. 1945. S. 359—361.)

Aspelin, J. R.

Tallgren, A. M. J. R. Aspelin. Hans livsgärning och svenska förbindelser (Fornv. 39. 1944. S. 65—81.)

Beckman, N.

Lindqvist, A. Natan Beckman. In memoriam. (Årsskrift för modersmålslära-rarnas förening. 1946. S. 17—20.)

Dahlstierna, G.

Lamm, M. Gunno Dahlstierna. Minnesteckning. Sthm 1946. (2), 146 s., 1 pl.-bl. (Svenska akademiens minnesteckningar.)

Fett, H.

Fett, H. På kulturvernets veier og kulturforskningens. D. 1—2. (For. t.no. fort. bev. Årsb. 99. 1943. S. 1—264.)

Flom, G. T.

Williams, C. A. Biographical sketch. (Scandinavian studies. S. 9—15.)

Forssander, J.-E.

Althin, C.-A. In memoriam. John-Elof Forssander. (Fornv. 39. 1944. S. 45—47.)

Rydbeck, O. Minnesord över John-Elof Forssander. (HVSLÅ. 1943—44. S. LII—LXIII.)

Friesen, O. v.

Grape, A. Otto von Friesen. (Kungl. Vetenskaps-societetens årsbok. 1943. S. 17—32.)

Geijer, H.

Ahnlund, N. Herman Geijer. (HTsv. 63. 1943. S. 321—322.)

Celander, H. Herman Geijer. Några minnesord. (FoF. 31. 1944. S. 1—9.)

Strömbäck, D. Herman Geijer. In memoriam. (SvLm. 1941. S. 5—16.)

Göttilnd, J.

Eriksson, M. Johan Göttilnd. Ett minnesord. (SvLm. 1939. S. 46—54.)

Sandberg, E. Johan Göttilnds forskargärning. (Falbygden. 5. 1944. S. 27—35.)

Tamm-Göttilnd, Märta. Johan Göttilnd. (Falbygden. 5. 1944. S. 7—26.)

Hjelmqvist, Th.

Belfrage, S. Minnesord över Theodor Hjelmqvist. (HVSLÅ. 1944—45. S. XVII—XXVIII.)

Palmér, J. Theodor Hjelmqvist. (Ark. 60. 1945. S. 227—231.)

Indrebö, G.

Olsen, M. Minnetale over Professor dr. Gustav Indrebö. (Det norske videnskapsakademi i Oslo. Årbok 1944. S. 39—49.)

Jespersen, O.

Hammerich, L. L. Otto Jespersen. 16. Juli 1860—30. April 1943. (Det kgl. danske Videnskabernes Selskab. Oversigt over Selskabets Virksomhed. Juni 1943—Maj 1944. S. 41—57. *Haislund, N.*, Bibliografi over Arbejder af Otto Jespersen 1930—43, s. 57—63.)

Hjelmslev, L. Nécrologie. Otto Jespersen. (Acta linguistica. 3. 1942—43. S. 119—130.)

Smith, S. En dansk Fonetikers Fødsel. Otto Jespersen og Felix Franke. (Nordisk Tidsskrift for Tale og Stemme. 8. 1944. S. 27—49.)

Kock, E. A.

Alker, E. Ernst A. Kock. (GRM. 31. 1943. S. 204—206.)

Liljegren, S. B. In memoriam E. A. Kock. (Studia neophilologica. 16. 1943. S. 182—183.)

Ljunggren, K. G. Ernst Albin Kock. (Ark. 57. 1943—44. S. 224—229.)

Rooth, E. Minnesord över Ernst Albin Kock. (HVSLÅ. 1943—44. S. XXXIX—LI.)

Nummedal, A.

Gjessing, G. Minnetale over konservator Anders Nummedal. (Det norske videnskapsakademi i Oslo. Årbok 1944. S. 60—66.)

Pettersson, O. P.

Dahlstedt, K.-H. O. P. Pettersson. †. (SvLm. 1942. S. 90—94.)

Pipping, H.

Castrén, G. Hugo Pipping. (Kalender utg. av Svenska folkskolans vänner. 59. 1944. S. 144—147.)

Hollmérus, R. Hugo Pipping. (NoB. 34. 1946. S. 34—39.)

Långfors, A. Hugo Pipping in memoriam. (Neuphilologische Mitteilungen. 45. 1944. S. 145—146.)

Nordling, A. Hugo Pipping. (Ark. 60. 1945. S. 232—240.)

Panelius, O. Hugo Pipping †. Hfors 1945. 10 s. (StNF. 31—32:11.)

Pipping, R. Hugo Pipping. Hfors 1946. 24 s. (Societas scientiarum fennica. Årsbok. 24 C. N:o 4.)

Reitan, J.

Iversen, R. Jørgen Reitan. (Det k. norske vid:s selsk:s forhandling. 18. 1945. S. 178—181.)

Rygh, K.

Schmidt-Nielsen, S. Karl Rygh, en merkesmann i Videnskapselskapets historie. (Det k. norske vid:s selsk:s forhandling. 17. 1944. S. 55*—59*.)

Seton, A.

Selling, Dagmar. Alexander Seton (1768—1828) som fornforskare. Sthm (tr. Lund) 1945. 138 s. (KVHAAH. 59:3.)

Tallgren, A. M.

Nerman, B. In memoriam. A. M. Tallgren. $\frac{8}{2}$ 1885— $\frac{12}{4}$ 1945. (Fornv. 40. 1945. S. 314—316.)

II. Nordisk språkvetenskap.

1. I allmänhet.

- Askeberg, F.* Norden och kontinenten i gammal tid. Studier i forngermansk kulturhistoria. Upps. 1944. VI, 201 s. (Diss.) (Anm. NTL. N.S. 20. 1944. S. 377 av *E. W[essén]*.)
- Bergman, G.* Det gemensamma nordiska ordförrådet. (NTL. N.S. 22. 1946. S. 295—306.)
- Särsvenskt och samnordiskt. Sthm 1946. 104, (1) s. (Skrifter utg. av Nämnden för svensk språkvård. 2.)
- Bröndal, V.* Essai de linguistique générale. Publiés avec une bibliographie des œuvres de l'auteur. Kbh. 1943. XII, 172 s.
- Clausen, S.* Årbog for nordisk Målstræv. 6—8. Kbh. 1944—46. 113 s.; 109 s.; 141 s.
- Collin, C. S. R.* Anekdoter om ord eller glimtar ur språkets liv. D. 2—3. Lund 1944—45. 91, (1) s.; 75, (1) s.
- Collinder, B.* Deskriptiv och historisk språkforskning. (Orientering i språkvetenskap. Under red. av *H. S. Nyberg*. Sthm 1943. S. 9—35.)
- Diderichsen, P.* »Nordisk målstræv». Påkrævet? Gennemførligt? Lönsomt? (NTL. N.S. 20. 1944. S. 529—537.)
- Perfekt participium-Supinum-Verbaladjektiv i Dansk og Svensk. (Ark. 58. 1944. S. 263—283. Även i: Festskrift Sahlgren. S. 263—283.)
- Eckhardt, E.* Nordische Bestandteile in der schottischen Mundart. (Archiv für das Studium der neueren Sprachen. Jahrg. 99. Bd 184. N.S. 84. 1944. S. 71—87.)
- Ejder, B.* Adjektivändelsen -er i de nordiska språken, särskilt i svenskan. Lund 1945. XXIV, 262, (1) s. (Diss.) (Lundastudier i nordisk språkvetenskap. Utg. av *I. Lindquist* och *K. G. Ljunggren*. 3.)
- Studier över några nordiska ord på *sk-* och *skr-*. (Meijerbergs arkiv. 6. 1944. S. 86—101.)
- Ekblom, R.* Germ. *kuningaz 'König'. (Studia neophilologica. 17. 1944. S. 1—24.)
- Fahlén, Carin.* Syntaktiska problemställningar. (Orientering i språkvetenskap. Under red. av *H. S. Nyberg*. Sthm 1943. S. 107—129.)
- Friis Möller, K.* Den store nordiske Svanesang. Smaa sprogpoltiske Betragtninger. Kbh. 1945. 67 s.
- Gjerdman, O.* Fonetikens uppgifter och metoder. (Orientering i språkvetenskap. Under red. av *H. S. Nyberg*. Sthm 1943. S. 77—106.)
- Hanssen, E. A.* Stil i prosa og lyrikk. Oslo 1946. 73, (3) s.
- Harding, E.* Språkvetenskapliga problem i ny belysning eller bidrag till nordisk och germansk språkhistoria. H. 6—7. Lund 1944—46. 48 s.; 56 s.
- Hartmann, H.* »Heil» und »heilig» im nordischen Altertum. Eine wortkundliche Untersuchung. Heidelb. 1943. VIII, 160 s. (Germanische Bibliothek. Abt. 2:44.)
- Hesselman, B.* Ömljud och brytning i de nordiska språken. Förstudier till en nordisk språkhistoria. Sthm (tr. Upps.) 1945. (3), 114, (1) s. (Nordiska texter och undersökningar. Utg. i Uppsala av *B. Hesselman*. 15.) (Anm. NoB. 33. 1945. S. 196—205 av *V. Jansson*. — NTL. N.S. 22. 1946. S. 77 av *E. W[essén]*.)

- Hesselman, B.* Till Arkivets läsare. [Tillägg till *J. Svenssons* uppsats. Ark. 60. S. 188—217.] (Ark. 61. 1946. S. 156.)
- Hjelmselev, L.* Omkring Sprogteoriens Grundlæggelse. (Festskrift udg. af Københavns Universitet. Nov. 1943. Kbh. 1943. S. 1—113.)
- Hulthén, L.* Studier i jämförande nunordisk syntax. Gbg 1944. XX, IV, 285, (2) s. (Diss.) (GHÅ. 50. 1944:3.) (Anm. Ark. 60. 1945. S. 121—128 av *T. Johansson*. — SvLm. 66—67. 1943—44. S. 280—287 av *G. Holm*.)
- Jansson, V.* Palataliserade dentaler i nordiska språk. (Ark. 59. 1944. S. 127—144. Även i: Festskrift Sahlgren. S. 447—464.)
- Johannisson, T.* Hava och vara som tempusbildande hjälpverb i de nordiska språken. Lund 1945. 244 s. (LUÅ. N.F. Avd. 1. Bd 41. Nr 6.)
- Lindqvist, N.* Språkgeografi. (Orientering i språkvetenskap. Under red. av *H. S. Nyberg*. Sthm 1943. S. 36—76.)
- Lindstam, C. S.* Nordisk rättstavning. Sthm 1946. 106, (1) s. (Skrifter utg. av Nämnden för svensk språkvård. 1.)
- Malmberg, B.* Mål och medel i språkforskningen. (Svensk tidskrift. 32. 1945. S. 265—273.)
- Moberg, L.* Om de nordiska nasalassimilationerna mp > pp, nt > tt, nk > kk med särskild hänsyn till svenskan. Upps. 1944. VIII, 218 s. (Diss.) (Undersökningar till en atlas över svensk folkkultur. Språkliga ser. utg. genom *N. Lindqvist*. 1.) (Anm. SvLm. 65. 1942. S. 115—117 av *G. Holm*.)
- Modéer, I.* Om de germanska i-verbena. (Ark. 61. 1946. S. 271—284.)
- Möller, K.* Nordiska Artikelproblemer. Kbh. 1945. 127 s. (Universitets-Jubilæets danske Samfund. 343. — Udvalg for Folkemaals Publikationer. Ser. A. Nr 7.)
- Pipping, H.* Nya stöd för gamla åsikter. (Ark. 58. 1944. S. 40—41. Även i: Festskrift Sahlgren. S. 40—41.)
- Pipping, R.* Om några grundtankar i Ferdinand de Saussures föreläsningar över allmän språkvetenskap. (VSLÅ. 1946. S. 17—28.)
- Segerstedt, T. T:son.* Ordens betydelse och sociala funktion. (Orientering i språkvetenskap. Under red. av *H. S. Nyberg*. Sthm 1943. S. 130—151.) — Ordens makt. En studie i språkets psykologi. Sthm 1944. 179, (7) s. (Anm. *Studia neophilologica*. 18. 1945. S. 155—160 av *G. Stern*.)
- Svedelius, C.* Språkanalys. Upps. & Sthm (tr. Upps.) 1944. 135 s. & 1 bl. Bih. t. s. 58—61.
- Svensson, J.* Diftongering med palatalt förslag i de nordiska språken. Riktlinjer för en undersökning av brytningen och därmed besläktade diftongeringsföreteelser. Lund 1944. 262 s. (Diss.) (Lundastudier i nordisk språkvetenskap utg. av *I. Lindqvist* och *K. G. Ljunggren*. 2.) (Anm. Ark. 59. 1944. S. 243—281 av *A. Janzén*. — SvLm. 65. 1942. S. 109—114 av *B. Ejder*. — BSL. 42. 1942—45. Fasc. 2. S. 148—152 av *P. Naert*.)
- Hesselmans nya omljudsteori. (Ark. 60. 1945. S. 188—217.)
- Wessén, E.* Den nordiska språkgemenskapen i nutid och framtid. (OoB. 53. 1944. S. 201—206.)
- Wieselgren, P.* Palatalisering, muljering och i-omljud. (Ark. 58. 1944. S. 177—194. Även i: Festskrift Sahlgren. S. 177—194.)

2. Isländska, fornnorska och färöiska.

a. Grammatik, lexikografi, stilistik och metrik.

- Andersen, H.* Oldnordisk Grammatik. Lydlære, Formlære. Hovedpunkter af Syntaksen. 2. rev. Udg. Kbh. 1946. VI, (1), 124 s.
- Einarsson, S.* Icelandic. Grammar, texts, glossary. Balt. 1945. XXXVII, 501 s. (Anm. Ark. 61. 1946. S. 154—156 av *P. Naert*. — MLN. 61. 1946. S. 200—202 av *R. Beck*. — MLR. 41. 1946. S. 219—220 av *G. Turville Petre*.)

- Einarsson, S.* Terms of direction in modern Icelandic. (Scandinavian studies. S. 37—48.)
- Hamre, H.* Færoyámålet i tiden 1584—1750. Oslo 1944. 65 s. (Skrifter utg. af Det norske vid.-akademi i Oslo. 1944. II. Hist.- filos. klasse. No 2.) (Anm. Ark. 61. 1946. S. 149—152 av *P. Naert.*)
- Holtmark, Anne.* Det norrøne ord lúdr. (MoM. 1946. S. 49—65.)
- Iversen, R.* Norrøn grammatikk. 4. rev. utg. Oslo 1946. 188 s.
- Jóhannesson, A.* Meningsarsamband frakka og íslendinga. Rvík & Kph. 1943. 114 s. (Studia islandica. Íslenzk fræði. Útg.: *S. Nordal.* 9.)
- Torskilin ord í íslenzku. (Afmælisrit helgað *E. Arnórssyni.* Rvík 1940. S. 1—8.)
- Johannisson, T.* Fvn. örkola. (Ark. 59. 1944. S. 1—7. Även i: Festskrift Sahlgren. S. 321—327.)
- Johnsen, E. E.* Om Jacob Aalls sagaoversettelse. (MoM. 1946. S. 26—34.)
- Jónsson, S.* A primer of modern Icelandic. Lond. 1941. V, 283 s.
- Krenn, E.* Föroyar-Studien. 10. (Wörter und Sachen. N.F. 5. 1943—44. S. 29—38.)
- Kuhn, H.* Altnordisch rekr und Verwandte. (Ark. 58. 1944. S. 105—121. Även i: Festskrift Sahlgren. S. 105—121.)
- Lindroth, Hj.* Notes and additamenta to Blöndal's *Íslenzk-dönsk orðabok.* (Scandinavian studies. S. 32—36.)
- Lundahl, I.* Om urnordisk synkope i fyrstaviga ord. (Ark. 58. 1944. S. 1—15. Även i: Festskrift Sahlgren. S. 1—15.)
- Magoun, F. P.* King Alfred's Hálgoland and old Norwegian syncope. (PSS. 18. 1944. S. 163—164.)
- Some additions to Blöndal's *Íslenzk-Dönsk Orðabók*: Linguistic terms. (Ark. 60. 1945. S. 159—168.)
- Some notes on Jónsson's A primer of modern Icelandic: Corrigenda and addenda. (PSS. 17. 1943. S. 259—264.)
- Mezger, F.* A semantic and stylistic study of *Eddie brek, sisbreki.* (JEGPh. 42. 1943. S. 236—239.)
- Naert, P.* Några västnordiska ord av roten ie. *er(ə)dh—. (Ark. 60. 1945. S. 151—158.)
- Ur min färöiska kortlåda. (Ark. 61. 1946. S. 126—140.)
- Utvecklingen av suffixet i fvn. norrönn, sudrönn o.s.v...;nyisl. hafrænn m. fl. (Ark. 57. 1943—44. S. 161—177.)
- Olsen, M.* Með lögum skal land byggja. (MoM. 1946. S. 75—88.)
- Olszewska, E. S.* Friend and fellow. (SBVS. 12. 1945. S. 272—275.)
- Some English and Norse alliterative phrases. (Därst. S. 238—245.)
- Reichborn-Kjennerud, I.* Tillegg til de norrøne ordböcker. (MoM. 1944. S. 225—228.)
- Rosenfeld, H.-F.* Altisl. *hverr* 'jeder', *hvárr* (*hvadarr*) 'jeder von beiden'. (PBB. 67. 1944. S. 302—326.)
- Seip, D. A.* Om *p, ð, d, t* i det eldste norske og islandske skriftspråk og særlig om sluttkonsonanten i 2. pers. pl. av verber. (Ark. 58. 1944. S. 131—151. Även i: Festskrift Sahlgren. S. 131—151.)
- Vokalene i endestavelser i eldste islandsk. (MoM. 1945. S. 1—7.)
- Sturtevant, A. M.* Notes on certain old Norse analogical forms. (MLN. 61. 1946. S. 57—60.)
- Notes on old Norse phonology. (PSS. 17. 1942. S. 157—166.)
- Notes on words in the elder Edda. (Därst. S. 282—289.)
- Old Norse philological notes. (Därst. 18. 1944. S. 61—70.)
- Old Norse philological notes. Phonology and shift of gender. (Scandinavian studies. S. 49—53.)
- Old Norse phonological notes. (JEGPh. 42. 1943. S. 539—550.)
- Some poetic synonyms of prose words in the elder Edda. (PSS. 17. 1942. S. 114—115.)

- Sturtevant, A. M.* The neuter gender of old Norse *flóð* and *sprund*. (Language. 17. 1941. S. 255—256.)
- Tylden, P. Me—vi.* Ein studie frå det gamalnorske og mellomnorske brevriket. Oslo 1944. 153 s. (Skrifter utg. af Det norske vid.-akademi i Oslo. 1944. II. Hist.-filos. klasse. No. 4.) (Ann. MoM. 1946. S. 12—23 av *T. Knudsen*. Tillägg s. 24—25 av *D. A. Seip*.)
- Westergård-Nielsen, C.* Låneordene i det 16. århundredes trykte islandske litteratur. Kbh. 1946. VII, 406 s. 4:o. (Bibliotheca Arnarnagnæana. Consilio et auctoritate legati Arnarnagnæani *J. Helgason* ed. curavit. 6.)
- Wood, F. T.* Two Eddic words. (PSS. 18. 1944—45. S. 269—274.)

b. Texter, översättningar och kommentarer.

Texter.

- Flateyjarbók. [Ed. *S. Nordal*.] Bd 1—4. Akranes 1944—45. XXIX, (1), 578, (2) s.; XVII, 522, (2) s.; XVI, 597, (1) s.; XVI, 487, (2).
- Fragments of the Elder and the Younger Edda. AM 748 I and II 4:o. With an introd. by *E. Wessén*. Copenh. 1945. 23 s., faks. Fol. (Corpus codicum islandicorum medii ævi. 17.)
- Föroya kvæði. Corpus carminum Færoensium, a *S. Grundtvig* et *J. Bloch* comparatum. Mit Kommentaren in deutscher Sprache hrsg. von *C. Matras*. Bd 3. T. 1—2. Kbh. 1944—45. (4), 378 s. 4:o. (Universitets-Jubilæets danske Samfund. 341, 344.)
- Hrafnkatla. *H. K. Laxness* gaf út. Rvík 1942. 54 s.
- Konungs Skuggsiá. Utg. for Kjeldeskriftfondet ved *L. Holm-Olsen*. Oslo 1945. XVII, (3), 171 s. 4:o. (Gammelnorske tekster utg. av Norsk historisk kjeldeskriftinstitutt i samarbejd med Gammelnorsk ordboksverk. 1.)
- Snorri Sturluson*, Heimskringla. *S. Pálsson* bjó undir prentun. 1—2. Rvík 1944. XII, (4), s. 1—399 s.; (4), s. 408—805. 4:o.
- The saga of Thorgrils and Hafliði. Ed. with an introd. and notes by *H. Hermannsson*. Ithaca, New York 1945. XXX, 54 s. (Islandica. 31.)
- The Vinland sagas. Ed. with introd., variants and notes by *H. Hermannsson*. Ithaca, New York 1944. XIV, 75 s. (Islandica. 30.)

Översättningar.

- A pageant of old Scandinavia. Ed. by *H. G. Leach*. Princeton 1946. XV, 350, (1) s.
- Branden paa Bergtorshvol (Njáls saga). Overs. fra islandsk af *M. Larsen*. Kbh. 1946. 208 s.
- Den ældre Edda og Eddica minora. Overs. og forsynede med Inld. og Komment. af *M. Larsen*. Bd 2. Kbh. 1946. 350, (2) s. 4:o.
- De 12 apostlers sagaer. Etter norrøne kilder ved *Ingeborg Möller*. Oslo 1944. 196, (2) s.
- Egils saga. Omsett til nynorsk av *J. Hovstad*. Oslo 1945. 119 s.
- Gisle Sursons saga. Från fornisländskan av *J. Mjöberg*. Lund (tr. Malmö) 1945. 67, (1) s. (Skrifter utg. av Modersmållärarnas förening. 65.)
- Hollander, L. M.* Arnórr Þórðarson Jarlaskáld and his poem Hrynhent. (PSS. 17. 1942. S. 99—109.)
- Ingjaldskvadet. I *A. Olriks* Gjendigtning med Forord af *E. Thomsen*. Kbh. 1944. 31, (3) s. 4:o.
- Íslandska sagor. Övers. från fornisländskan och utg. av *Hj. Alving*. [5.] Hravnkel Freysgodes saga. Hönsa-Tores saga. Viga-Glums saga. De sammansvurnas saga. Smásagor. Sthm 1945. VIII, 326 s., 2 kartbl.
- Laxdölernes saga. Vatnsdölernes saga. Gunnlaug Ormetunges, Kormaks,

- Finnboge den stærkes saga. Ved *N. M. Petersen*. Kbh. 1942. 454 s. (Islendingenes færd hjemme og ude. 2.)
- Malone, K.* Audur and Gullbrá and Skeggi. (Scandinavian studies. S. 57—65.)
- Njals saga. Ved *N. M. Petersen*. Kbh. 1943. 368 s. (Islendingenes færd hjemme og ude. 3.)
- Norröne heltesagn. [Fortalt] av *H. Hveberg*. Oslo 1945. 82 s. (Stang & Lange — 6000 år. 7.)
- Survivals in old Norwegian of medieval English, French and German literature together with the Latin versions of the heroic legend of Walter Aquitaine. Transl. by *H. M. Smyser* and *F. P. Magoun, jr.* Balt. 1941. XI, 163 s. (Connecticut college monograph. 1.) (Anm. JEGPh. 41. 1942. S. 374—377 av *Caroline Brady*.)
- Sånger ur den äldre Eddan. Övers. av *A. Åkerblom*. 5:e tr. Lund (tr. Malmö) 1945. 62, (1) s. (Skrifter utg. av Modersmålsläraernas förening. 22.)
- The Vatnsdalers' Saga. Transl. with an introduction and notes by *G. Jones*. Princeton & New York 1944. 158 s. (Anm. American journal of philology. 65. 1944. S. 415—416 av *S. Einarsson*.)

Kommentarer.

- Blöndal, S.* The Ottar birting episode. A debated problem in the *Heimskringla*. (Scandinavian studies. S. 54—56.)
- Eeden, W. van.* De 'fridgerðarsaga' in Fagrskinna en Heimskringla. (Neophilologus. 29. 1944. S. 35—38.)
- De volgorde der strophen in Hallfredr's Erfidrápa en Halldorr's Eiríksflokk. (Därst. 30. 1946. S. 127—128.)
- Een opmerking over Fagrskinna cap. 27. (Därst. 29. 1944. S. 33—35.)
- Een opmerking over Heimskringla cap. 60. (Därst. 185—186.)
- Een opmerking over Sigvatr Þordarson's Nesjavísur str. 11. (Därst. 30. 1946. S. 128.)
- Een opmerking over Sigvatr Þordarson's Nesjavísur str. 13. (Därst. S. 83—86.)
- Een opmerking over str. 73 in de Fagrskinna. (Därst. S. 46—47.)
- Historia Norwegiae, Ágrip en Svolder. (Därst. S. 86—89.)
- Ekenvall, V.* Två heiti i Snorres Edda. (Ark. 58. 1944. S. 36—39. Även i: Festskrift Sahlgren. S. 36—39.)
- Ekwall, E.* Nýjamóða. (Ark. 57. 1943—44. S. 87—96.)
- Än en gång Nýjamóða. (Därst. 58. 1944. S. 321—322.)
- Holthausen, F.* Zu den Eddaliedern. (ZfdA. 80. 1944. S. 155—156.)
- Holtmark, Anne.* Gevjons plog. (MoM. 1944. S. 169—179.)
- Jansson, S. B. F.* Sagorna om Vinland. 1. Handskrifterna till Erik den rödes saga. Sthm (tr. Lund) 1945. 291, (1) s. (Diss. Sthms högskola.) (KVHAAH. 60:1.)
- Jansson, V.* Vapen i den fornnordiska litteraturen. (Nordisk kultur. 12. B. 1943. S. 160—172.)
- Koch, H.* Zum Anfang der Gísla Saga Súrssonar. (ZfdPh. 68. 1944. S. 156—158.)
- Kock, E. A.* Anteckningar till Íslenzk Midaldakvæði. 2. (Ark. 61. 1946. S. 1—125.)
- Háttalykill enn forni. (Därst. 58. 1944. S. 23—35. Även i: Festskrift Sahlgren. S. 23—35.)
- Notationes norroenae. Anteckningar till Edda och skaldediktning. Ställe-, ord- och sakrejister jämte tillägg och rättelser. Tillika rejister till förf:s övriga före år 1943 slutförda arbeten i den mån de avse fornnordiska texter. Lund 1944. 96, (1) s. (LUÅ. N. F. Avd. 1. Bd 39. Nr 3.)
- Lie, H.* Sonatorrek str. 1—4. (Ark. 61. 1946. S. 182—207.)
- Lundberg, O.* Ön Allgrön. Är Eddans Harbardsljod ett norskt kvæde? Sthm

- (tr. Upps.) 1944. 32 s. (Arctos svecica. Studia selecta res vetustas illustrantia ed. O. Lundberg. 2.)
- Mezger, F.* A note on the meaning of »Hveim er fúss er fara». *För Skirnir* 13, 2. (PSS. 17. 1942. S. 154—155.)
- Modéer, I.* Tre textställen i Heimskringla. (Ark. 59. 1944. S. 203—209.)
- Nordenstreng, R.* Fagra och fula forna nordboar. (NTL. N.S. 22. 1946. S. 173—185.)
- Tycka och tolka. (OoB. 53. 1944. S. 487—496.)
- Noreen, E.* Grímnismál 33. (Ark. 58. 1944. S. 235—237. Även i: Festskrift Sahlgren. S. 235—237.)
- Olsen, M.* Egils viser om Eirik Blodöks og dronning Gunnhild. (Lausavísur 19, 20 og 24). (MoM. 1944. S. 180—200.)
- En navnefeil i Hrafnkels saga. (Därst. 1945. S. 93—94.)
- Wood, F. T.* Grímnismál 33. (PSS. 17. 1942. S. 110—113.)

3. Norska.

- Beckman, N.* Norsk-svensk ordbok för bokspråk och landsmål. Sthm 1946. 208 s.
- Dale, J. A.* Norskklære. Nynorsk med bokmålstillegg. 2 oppl. Oslo 1945. 78, (1) s.
- Hamre, H.* Norrön målförekløyving. Granskingane åt professor Hægstad. (SoS. 51. 1945. S. 58—64.)
- Haugen, E.* Analysis of a sound group: *sl* and *tl* in Norwegian. (PMLA. 57. 1942. S. 879—907.)
- Intonation patterns in American Norwegian. (Language. 17. 1941. S. 40—48.)
- Norwegian word studies. Vol. 1. The vocabularies of Sigrid Undset and Ivar Aasen. Vol. 2. The vocabularies of the old Norse sagas and of Henrik Wergeland. Madison, Wisc. 1942. 30, XVII, 189 s., XXI, 157, XII, 78 s.; XVI, 166, XVII, 338 s. 4:o. (Mimeogr.) (Anm. Language. 18. 1942. S. 302—304 av *M. Joos*. — PSS. 17. 1943. S. 265—266 av *L. M. Hollander*.)
- On the stressed vowel systems of Norwegian. (Scandinavian studies. S. 66—78.)
- Hellevik, A.* Norsk målrokt og norsk målreising. (SoS. 51. 1945. S. 97—111.)
- Iversen, R.* Secret languages in Norway. P. 1. The Romany language in Norway. Oslo 1944. 275 s. (Skrifter utg. af Det norske vid.-akademi i Oslo. 1944. II. Hist.-filos. klasse. No 3.)
- P. 2. The Rodi. Oslo 1945. 267 s. (Därst. 1945. II. No 2.) (Anm. NoB. 34 1946. S. 194 av *J. S[ahl]g[re]n*.)
- Dyreriket i Henrik Ibsens lyrikk. (Ark. 59. 1944. S. 145—158. Även i: Festskrift Sahlgren. S. 465—478.)
- Voksterlivet i Henrik Ibsens lyrikk. (Edda. 44. 1945. S. 104—114.)
- Jensön, Chr.* Den norske dictionarium eller glosebog. Bergen [1646] 1946. XV, (1), faks. 135 s., (1) s.
- Knudsen, T.* Om Knud Knudsens »Haandbog». (MoM. 1946. S. 2—11.)
- Larsen, H.* Glossaries to Asbjørnsen's *Huldreeventyr*. (Scandinavian studies. S. 145—150.)
- Norsk riksmålsordbok. Utarb. av *T. Knudsen* og *A. Sommerfelt*. Under medvirking av *K. E. Bødtker*, *U. Mørk*, *J. Mörland*, *R. Ullmann*. H. 28 [skjön, et — spadestik]. Sp. 1665—1984. Oslo 1944.
- Nygaard, R. R.* Fra dansk-norsk til norsk riksmål. Rettskrivningsstrevet i bokmålet inntil 1907. Oslo 1945. 126 s.
- Refsum, H.* Tatermål i Norge. (MoM. 1945. S. 83—92.)
- Röstvig, K.* Særmål og trollmål. (MoM. 1944. S. 116—141.)
- Sommerfelt, A.* The written and spoken word in Norway. Oxf. 1942. 27, (1) s. (Oxford lectures. 1942.)
- Sørlie, M.* Norsk skriftmål. Oslo 1945. 116, (1) s.
- Werenskiöld, W.* Noen ukvemsord. (MoM. 1946. S. 90.)

4. Svenska.

a. Grammatik, lexikografi, stilistik, metrik och textkommentarer.

- Abrahamson, E. & Larsson, O.* Genmåle 2. [Mot *A. Janzén.*] (Ark. 60. 1945. S. 241—245.)
- Afzelius, N.* Myt och bild. Studier i Bellmans dikt. Sthm 1945. 178, IV s., 13 pl.-bl, 1 bil.
- Notiser till Fredmans Epistlar. 3. (NsvSt. 24. 1944. S. 1—42.)
- Ahnlund, N.* Engelbrekts gravskrift. (Fornv. 41. 1946. S. 281—289.)
- Ahldén, T.* Fremdgut im ältesten schwedischen Landrecht. (Niederdeutsche Mitteilungen. 1. 1945. S. 7—21.)
- Andersen, H.* En Fröding-Reminiscens? (NsvSt. 25. 1945. S. 96—97.)
- Beckman, N.* Den svenska versläran. 4:e uppl. Lund 1946. 170 s.
- »Futurum exactum». (NsvSt. 26. 1946. S. 75—76.)
- Kasus, tempus och modus. (Därst. 24. 1944. S. 43—55.)
- Svenskt skriftspråk av Eskil Källquist och Yngve Kämpe. (Därst. 26. 1946. S. 64—74.)
- Varm korvgubbe. (Därst. 25. 1945. S. 92—94.)
- Beltrage, S.* Dedikationen i Linnés Skånska resa. En stilistisk studie. (Svenska Linnésällskapets årskrift. 27. 1944. S. 1—28.)
- Parallellism och parallelliserande enumeration hos Linné. (Ark. 58. 1944. S. 306—320. Även i: Festskrift Sahlgren. S. 306—320.)
- Bengtson, A.* Avskrivarskan och förlagan. (Ark. 61. 1946. S. 225—262.)
- Berendssohn, W. E.* Inledningen till 'Röda rummet'. (NsvSt. 24. 1944. S. 167—181.)
- Bergman, G.* Något litet om prepositioner. (Korrespondens. 45. 1946. S. 138—139.)
- *Skäkta lin.* (Meijerbergs arkiv. 6. 1944. S. 114—143.)
- Bååth, T.* Zum mittelniederdeutschen Lehngut in den Gedenkbüchern von Stockholm. (Niederdeutsche Mitteilungen. 1. 1945. S. 36—42.)
- Cederschiöld, V.* Barnspråk. Sthm 1944. 148, (1) s.
- Collin, C. S. R.* Från Ystad till Haparanda. (Moderna språk. 38. 1944. S. 130—131.)
- Om styrbord och babord. (Därst. S. 21.)
- Collinder, Bj.* Fransk alexandrin och svensk. (NsvSt. 25. 1945. S. 1—21.)
- Ejder, B.* Fsv. och nysv. *hustra*. (Ark. 59. 1944. S. 281—283.)
- Elmqvist, A. L.* *Fullt med*, meaning 'many, much' and related expressions in Swedish. (PSS. 18. 1944—45. S. 37—40.)
- Infinitive for imperative in Swedish. (Därst. S. 202—203.)
- Present tense for present perfect and past tense for past perfect in Swedish. (Därst. 17. 1942—43. S. 305—308.)
- Relative clauses in Swedish having *allt* as the antecedent. (Därst. S. 248—257.)
- Swedish subject forms of interrogative pronouns in subordinate clauses of the relative *vad* and of indefinite relatives. (Därst. S. 218—223.)
- The employment of resumptive *så* by various Swedish writers. (Därst. 18. 1944—45. S. 289—306.)
- The resumptive use of *så* in Swedish. (Därst. S. 200—232.)
- The superlative of adjectives with *möjlig* in Swedish. (Därst. 17. 1942—43. S. 83—84.)
- The use in Swedish of the superlative of adjectives in the manner of the type *in summo monte*. (Därst. S. 43—44.)
- The use of resumptive *så* after non-adverbial expressions in Swedish. (Därst. 18. 1944—45. S. 284—288.)
- Use of the singular verb in expressions of the reciprocal idea in Swedish. (Därst. 17. 1942—43. S. 258.)

- Friberg, S.* Från den svenska skrivningen i realskolan. (Ark. 58. 1944. S. 62—71. Även i: Festskrift Sahlgren. S. 62—71.)
- Fridrichsen, A.* Icke akta för rov. (NsvSt. 25. 1945. S. 67—79.)
- Gjerdman, O.* Tattarna och deras språk. (SvLm. 68. 1946. S. 1—55.)
- Gullberg, H.* Till Oscar Levertins stilutveckling. 2. (Årsskrift för modersmåls-lärarnas förening. 1946. S. 48—54.)
- Hasselrot, B.* Den svenska alexandrinen och den franska. (NsvSt. 24. 1944. S. 80—89.)
- Heinertz, N. O.* Göra fiasko — bära hundhuvudet. (Moderna språk. 38. 1944. S. 228—237.)
- Helén, G.* Birger Sjöbergs Kriser och kransar i stilhistorisk belysning. Sthm 1946. XVI, 329 s. (Diss.) (Nordiska texter och undersökningar. Utg. i Uppsala av B. Hesselman. 16.)
- Henningsson, Hilma.* Finlandssvenskt och sverigesvenskt riksspråksuttal. En kritisk jämförelse. (Nordisk Tidsskrift for Tal og Stemme. 8. 1944. S. 17—23.)
- Hildinger, A.* Terminologien i språkläran. (Skola och samhälle. 26. 1945. S. 42—49.)
- Ivan, N.* Falla (ligga) i tråd med. (NsvSt. 25. 1945. S. 196—198.)
- Iversen, R.* Svenske målmerker hos Bjørnstjerne Bjørnson. (NsvSt. 25. 1945. S. 163—194.)
- Jansson, V.* Eufemiavisorna. En filologisk undersökning. Upps. (tr. Lund) 1945. XXXV, 323 s. (UUÅ. 1945:8.) (Anm. NTL. N.S. 22. 1946. S. 330 av E. W[essén].)
- Janzen, A.* Emilie Flygare-Carlén. En studie i 1800-talets romandialog. Gbg 1946. 183 s., 7 s. faks.-bl. (GVVSH. Följd 6. Ser. A. 3:4.)
- Revel, rävel. (Ark. 60. 1945. S. 169—187.)
- Till frågan om brytningen. (Därst. 59. 1944. S. 221—242.)
- Johansson, J. V.* Stagnelius »vestliga» fullmåne. (NsvSt. 26. 1946. S. 76—78.)
- Johnson, W. G.* American loanwords in American Swedish. (Scandinavian studies. S. 79—91.)
- Kock, R.* Titlar som varit och farit. (Herrarnas kalender. 1944. S. 144—151.)
- Körner, R.* En misskänd superlativ. (Årsskrift för modernmåls-lärarnas förening. 1945. S. 127—134.)
- Langenfelt, G.* 'Från Ystad till Haparanda'. (Herrarnas kalender. 1944. S. 98—108.)
- Plockverk. (NsvSt. 24. 1944. S. 56—79.)
- Vid skålers klang. (Herrarnas kalender. 1943. S. 137—147.)
- Lindblad, G.* Frågan om översättningen av Nya testamentet 1526 i belysning av urkundens relativa satsfogning. (Ark. 57. 1943—44. S. 137—160.)
- Lindqvist, A.* Mannen, kvinnan och språket jämte andra essayer. Sthm (tr. Sundsvall) 1945. 224 s.
- Lindqvist, I.* Kungadömet i hednatidens Sverige. (Ark. 58. S. 221—234. Även i: Festskrift Sahlgren. S. 221—234.)
- Lindqvist, N.* Folketro och magi hos Bellman. (Ark. 58. 1944. S. 292—300. Även i: Festskrift Sahlgren. S. 292—300.)
- Ljunggren, K. G.* Adjektiven liten och små. (Ark. 58. 1944. S. 47—61. Även i: Festskrift Sahlgren. S. 47—61.)
- Almanackorna och det svenska ordförrådet. Bidrag till svensk ordhistoria. Lund 1944. 155, (1) s. (SVSL. 28.) (Anm. Lychnos. 1944. S. 361 av V. Jansson. — NTL. N.S. 20. 1944. S. 434 av E. W[essén].)
- De främmande orden i svenskan. Synpunkter och ståndpunkter. Lund 1945. 21 s. (LUÅ. N.F. Avd. 1. Bd 41. Nr 3.) (Även Promotionsprogr.)
- Fornsvenskt sammanfall av *hv-* och *v-*. (Ark. 60. 1945. S. 92—97.)
- Tillägg till »Fornsvenskt sammanfall av *hv-* och *v-*». (Därst. S. 254—255.)
- Rallare. (Därst. 61. 1946. S. 263—270.)
- Språkvård och språkforskning. Lund 1946. 192 s.

- Ljunggren, K. G.* Strödda bidrag till svensk ordhistoria. 3. (Meijerbergs arkiv. 6. 1944. S. 73—85.)
- Lombard, A.* Sydsvenska och uppsvenska. (Ark. 60. 1945. S. 1—72. Även sep. tr. 1946. (2), 72 s.)
- Till det bittra slutet. (NsvSt. 26. 1946. S. 78.)
- Lundahl, I.* Antika versmått och rytmer hos Viktor Rydberg. (NsvSt. 26. 1946. S. 55—63.)
- Förslag till tolkning av några dunkla ställen i Karlfeldts dikter. (Därst. S. 111—118.)
- Låftman, E.* Fiasko. (NsvSt. 26. 1946. S. 83—95.)
- Icke akta för rov. (Därst. 24. 1944. S. 90—109.)
- Till det bittra slutet. (Därst. 25. 1945. S. 57—66.)
- Magnusson, B.* Vår 'ver'. (NsvSt. 26. 1946. S. 47—54.)
- Maiander, H.* Saxon och Lindströms ordbok. 15000 främmande ord. Deras stavning, uttal, böjning, härkomst och betydelse. 2:a uppl. (24:e—33:e tus.). Sthm 1945. 239 s.
- Malmberg, B.* Ett barn byter språk. Drag ur en fyraårig finsk flickas språkliga utveckling. (NTL. N.S. 21. 1945. S. 170—181.)
- Mjöberg, J.* I Fridolins spår. Sthm 1945. XXIV, 266 s., 4 pl.-bl. (Anm. SvLm. 68. 1946. S. 124—134 av *M. Eriksson*.)
- Modér, I.* Maskbit. (Ark. 58. 1944. S. 152—156. Även i: Festskrift Sahlgren. S. 152—156.)
- Studier över slutartikeln i starka femininer. Upps. 1946. 157, (1) s. (UUÅ. 1946:2.) (Anm. SoS. 52. 1946. S. 234—236 av *O. Beito*.)
- Munch-Petersen, Valfrid Palmgren & Hartmann, Ellen.* Svensk-dansk Ordbog Medredaktör: *M. Borup*. H. 10 [sedemönster — skolagning]. S. 577—640. H. 11 [skolande — snabba]. S. 641—704. Kbh. 1944—45.
- Nordling, A.* Fsv. utan böker MBI. Hfors 1945. 19 s. (StNF. 31—32:9.)
- *Hvar är sina wilda win.* Ett ordspråk och ett textavsnitt i Konungastyrelsen. Hfors 1945. 135 s. (StNF. 31—32:8.)
- *Vildven.* (Ark. 58. 1944. S. 157—162. Även i: Festskrift Sahlgren. S. 157—162.)
- Noreen, E.* Studier i Jöns Buddes ordförråd. (Meijerbergs arkiv. 6. 1944. S. 1—72.)
- Svensk stilparodi och andra litterära och språkliga uppsatser. Sthm 1944. 199 s. (Anm. FT. 136. 1944. S. 203—207 av *A. Nordling*.)
- Svensk stilprosa. (Bonniers litterära magasin. 12. 1943. S. 558—563.)
- Noreen, E. & Warberg, G.* Främmande ord i svenskan. Med växtnamn på fem språk utarb. av *Eva Klein*. Sthm (tr. Hfors) 1944. (8), 412 s.
- Nyggård, A.* Finns futurum exaktum i svenska? (NsvSt. 25. 1945. S. 195—196.)
- Olsson, B.* Parallellismen hos Linné. En anteckning till Belfrages studie. (Ark. 59. 1944. S. 284—286.)
- Ordbok över svenska språket utg. av Svenska akademien H. 172—183. Markis — Möte. Sp. M 237—M 1136, (2), sp. M 1137—M 2168, (2) s. Lund 1944—45. 4:o.
- Ordlista över svenska språket. Utg. av Svenska akademien. 8:e uppl., omarb. o. utvidg. 11:e tr. Sthm 1945. VII, 378 s.
- Palmér, J.* Korinterbrevet i Nya testamentet 1526. (Ark. 59. 1944. S. 57—72. Även i: Festskrift Sahlgren. S. 377—392.)
- Språkutveckling och språkvård. Lund (tr. Malmö) 1945. 188 s. (Skrifter utg. av Modersmålsläraernas förening. 64.) (Anm. FT. 137. 1945. S. 274—276 av *Å.C.* — NTL. N.S. 22. 1946. S. 77 av *E. W[essén]*.)
- Petrini, H.* Äng-ljudet i svensk skrift. (Pedagogisk tidskrift. 1944. S. 230—236.)
- Pipping, H.* Om enstaviga slutord i Runebergs hexameter. Hfors 1945. 15 s. (StNF. 31—32:2.)
- P[ipping], R.* Ett fall av rytmisk frändskap. (NsvSt. 25. 1945. S. 94—96.)
- Fsv. köpeliker. (Ark. 58. 1944. S. 238—248. Även i: Festskrift Sahlgren. S. 238—248.)
- Några språkteoretiska frågor. (NsvSt. 24. 1944. S. 113—124.)

- Pleijel, H.* Ferma widh hwitt. (Ark. 58. 1944. S. 284—291. Även i: Festskrift Sahlgren. S. 284—291.)
- Rhedin, E.* Vokalernas väsen. (NsvSt. 24. 1944. S. 125—140.)
- Risberg, B.* Bröllops Beswärs Ihugkommelse ännu en gång. (NsvSt. 24. 1944. S. 141—159.)
- Textkritiska spånor. 4. (NsvSt. 24. 1944. S. 162—166. 25. 1945. S. 121—123.)
- Rooth, E.* Till frågan om de lågtyska orden i svenskan, särskilt i Nya testamentet 1526. (Donum Grapeanum. Festskrift tillägn. Anders Grape på 65-årsdagen... Upps. 1945. S. 350—375.)
- Rosén, S.* Svenskarnas språk och svenska språket. Sthm 1946. 126 s. (Anm. NTL. N.S. 22. 1946. S. 549 av *E. W[essén]*.)
- Strandberg, E.* Egendomligheter i Finlandssvenskan. (Kalender utg. av Svenska folkskolans vänner. 60. 1945. S. 85—91.)
- Sturtevant, A. M.* Regarding personifications in Tegnér's poetry. (PSS. 18. 1944—45. S. 241—248.)
- Repetition of metaphors in Tegnér's poetry. (Därst. S. 125—137.)
- Söderbäck, M.* Type of redundancy in Swedish. (PSS. 17. 1942. S. 66—69.)
- Söderwall, K. F.* Ordbok över svenska medeltidsspråket. Suppl. H. 9—11. Av *K. G. Ljunggren*. S. 273—304, 305—336, 337—368. Sthm (tr. Lund) 1944—46. 4:o. (Samlingar utg. av Svenska fornskriftsällskapet. Ser. 1. H. 189, 191, 194.)
- Uppvall, A. J.* The floral element in the poetical works of Karlfeldt. (Scandinavian studies. S. 125—144.)
- Vendelfelt, E.* Ordsammansättningar av typen »sötsur». (NsvSt. 26. 1946. S. 96—110.)
- Wennerberg, K.* Vårgiga och hösthorn. Förklaringar och kommentarer till Karlfeldts dikter. Med förord av *S. Ek*. Upps. 1944. 284, (1) s. (Anm. SvLm. 66—67. 1943—44. S. 288—292 av *J. Mjöberg*.)
- Wenning, A.* Syntaktiska studier. Ett bidrag till frågan om verbets förstaplatsställning i fornsvenskan. Lund 1944. 56 s.
- Wessén, E.* Svensk språkhistoria. 1. Ljudlära och ordböjningslära. 2:a uppl. Sthm (tr. Lund) 1945. 152, (1) s.
- Wieselgren, P.* Ett förtydligande. (NsvSt. 24. 1944. S. 160—161.)
- Wohlén, T.* »Ni» och andra ord. Sthm 1944. 101 s.
- Zetterholm, D. O.* »I trycksvag ställning». (Ark. 59. 1944. S. 45—56. Även i: Festskrift Sahlgren S. 365—376.)
- Åkerlund, W.* En fraseologisk studie. (Ark. 58. 1944. S. 42—46. Även i: Festskrift Sahlgren. S. 42—46.)
- Östergren, O.* Nusvensk ordbok. H. 81—84 [solhjul — spörjare]. Sp. 1041—1340. Sthm 1944.
- H. 85—87 [st — statskyrka]. Sp. 1—272. Sthm 1945—46.
- Våra vanligaste främmande ord. Med uttall och förklaring. Uppl. 21—24. Sthm 1944—46. 106—125 s. (Studentföreningen Verdandis småskrifter. 146.)

b. Texter.

- Arboga stads tänkebok. H. 10. Register. Av *S. Ljung*. Sthm (tr. Upps.) 1946. (3), 295, (1) s. & omsl. (Samlingar utg. av Svenska fornskriftsällskapet. 195.)
- Barck-Holst, U.* Brätte stad och dombok. Bidrag till Vänersborgs förhistoria. Sthm (tr. Ystad) 1944. 255 s., 10 pl. 4:o. (Anm. SvLm. 66—67. 1943—44. S. 292—294 av *M. Eriksson*.)
- Bellman, C. M.* Dikter. D. 2. Fredmans epistlar. Kommentarer. Utg. av *O. Byström*. H. 2. (1) s., s. 191—216 & omsl. Sthm 1946. (Svenska författare utg. av Svenska vitterhetssamfundet. 5.)
- Handlingar rörande Sveriges utrikespolitik 1561—1566. Utg. ... genom *I. Andersson* och *S. Arnell*. [Bihang: Ett anklagelsetal mot hertig Johan av

- Finland 1563. Utg. av *N. Ahnlund.*] Sthm 1946. 286 s. (Historiska handlingar. D. 33:1.)
- Kalmar stads tänkebok. Utg. av *I. Modéer* och *S. Engström.* H. 1. (1) s., s. 1—167. Upps. 1945. (Samlingar utg. av Svenska fornskriftsällskapet. 193.)
- Kellgren, J. H.* Samlade skrifter. Utg. av *S. Ek, A. Sjöding, O. Sylwan.* D. 4. Prosaskrifter från Stockholms Postens begynnande till och med 1784. Sthm 1940—44. X, 422 s. D. 5. Prosaskrifter 1785—1795. Halvbd 1. H. 1. S. 1—176. H. 2. S. 177—280. Halvbd 2. H. 1. (1) s., s. 283—536. Sthm 1945—46. (Svenska författare utg. av Svenska vitterhetssamfundet. 9.)
- Lex Gotlandiae Svevice et germanice. E codicibus B 64 et B 65 Bibl. Reg. Holm. Suecice et britannice præfatus ed. *E. Wessén.* Hafn. 1945. XLII s., faks. 4:o. (Corpus codicum suecicorum medii ævi. 5.)
- Lex municipalis regni Sueciæ (Magnus Erikssons stadslag). Codex Holm. B 154 (f.d. Stockholms rådhus). Ed. *N. Ahnlund.* Hafn. 1944. XL, 240 s. Fol. (Corpus codicum suecicorum medii ævi. 4.)
- Lex vestro-gothica recentior (»Yngre västgöotalagen»), cui addita est Lex urbica antiquior (»Bjarköarätten»). E codice B 58 Bibl. Reg. Holm. Suecice et britannice præfatus ed. *A. Schück.* Hafn. 1946. XLVI, 252 s. Fol. (Corpus codicum suecicorum medii ævi. 6.)
- Oænstierna, A.* Skrifter och brevväxling. Utg. av Kungl. Vitterhets historie och antikvitetsakademien. Avd. 1. Bd 9. Brev 1633 juni—september. Sthm 1946. XXIV, 635 s.
- Runius, J.* Samlade skrifter utg. av *E. Noreen.* H. 9. S. 321—368. Sthm 1944. (Svenska författare utg. av Svenska vitterhetssamfundet. 17.)
- Samzelius, J. L. son.* Kumla kyrkas räkenskapsbok 1421—1590. Med inledande studier utg. Lund (tr. Uppsala) 1946. CXL, (1), 234 s. (Diss. Lund.) (Närke. 4.) (Anm. HTsv. 66. 1946. S. 403—409 av *I. Svalenius.* — NoB. 34. 1946. S. 192—193 av *J. S[ahl]g[ren].*)
- Stockholms stadsböcker från äldre tid. Utg. av Kungl. samfundet för utgivande af handskrifter rörande Skandinaviens historia med understöd av Stockholms stad och samfundet S:t Erik. Ser. 2. Tänkeböcker. 2. Stockholms stads tänkeböcker 1483—1492. Utg. genom *G. Carlsson.* H. 4. XVIII s., s. 481—816. Sthm 1944.
- Tänkeböcker. N.F. D. 5—6. Stockholms stads tänkeböcker 1576—1583. Utg. genom *J. A. Almqvist.* Sthm 1943—45. VIII, 432 s.; VIII, 634 s.
- Svenska landskapslagar tolkade och förklarade för nutidens svenskar av *Å. Holmbäck* och *E. Wessén.* Ser. 5. Äldre Västgöotalagen, yngre Västgöotalagen, Smålandslagens kyrkobalk och Bjarköarätten. Sthm (tr. Upps.) 1946. CXVI, 493 s. (Anm. Ark. 61. 1946. S. 290—296 av *N. Beckman.*)
- Svenskt diplomatarium. Utg. av Riksarkivet genom *E. Nygren.* Bd 6. H. 5. Suppl. 1348—1355. (2) s., s. 585—882, 1 faks.-bl., 1 rättelselapp. Sthm 1946. 4:o.
- Thorild, T.* Samlade skrifter. Under red. av *S. Arvidson.* Utg. av *S. Arvidson* och *C. Fontaine.* D. 3. (5), 443 s. Sthm 1936—44. (Svenska författare utg. av Svenska vitterhetssamfundet. 15.)

5. Danska.

a. Grammatik, lexikografi, stilistik, metrik och textkommentarer.

- Albeck, Ulla.* Dansk Synonymordbog. 2. Udg. Kbh. 1944. 285 s.
- Andersen, H.* Dansk begrebsordbog. Paa grundlag af *V. Petersens* efterladte manuskript. Med indl. af *V. Grundtvig.* Kbh. 1945. S. 1*—32*, XXIV, (1), 322 s. 4:o.
- Er Brydningen et Omlydsfænomen? (Ark. 61. 1946. S. 157—170.)
- Gentagelsen i Kai Hoffmanns Lyrik. (APhS. 17. 1944. S. 171—198.)

- Andersen, H.* Til Verbet göre's Udviklingshistorie. (AphS. 18. 1945. S. 315—324.)
- Bo, A.* Kæderytme og Meningsrytme. (DSt. 1945. S. 41—48.)
- Brøndum-Nielsen, J.* Nogle Problemer indenfor dansk Adjektivbøjning. (AphS. 17. 1944. S. 145—152.)
- Dahl, T.* English influence as reflected in the Danish language. (Studia neophilologica. 14. 1942. S. 386—392.)
- Ehrling, S.* Nyda. almen, almindelig. (Ark. 58. 1944. S. 82—86. Även i: Festskrift Sahlgren. S. 82—86.)
- Ferlov, N.* Er Dansk et nordisk Sprog? (Norden. Årsbok. 1942. S. 89—95.)
- Hallar, S.* Tal og andet fra Aarestrup og Bødteher. (DSt. 1944. S. 129—136.)
- Jacobsen, L. & Malmström, S.* Fru Nikolajsen i Sverige, Dansk-svenska dialoger. [Sthm] 1946. 95 s.
- Jensen, E. O.* Dansk Grammatik. Kbh. 1944. 103 s.
- Olsen, Ellen.* Henrik Gerner som Fonetiker. (DSt. 1945. S. 32—40.)
- Ordbog over det danske Sprog. Grundlagt av *V. Dahlerup*... Udg. av Det danske Sprog- og Litteraturselskab. Bd 22 [stjaalen — synkning]. (3) s., sp. 1—1526, 11 s. Bd 23 [synlig — tiöre]. Sp. 1—1562, (1). Tillægg (1946) til den foreløbige Forkortelsesliste (1939). Sp. (1)—16. Kbh. 1944—46.
- Paludan-Müller, F.* »og klar du Jordklimpen i Solglansen mild». (DSt. 1945. S. 148—150.)
- Seip, D. A.* Bland og blant. (DSt. 1945. S. 147—148.)
- Skautrup, P.* Det danske Sprogs Historie. 1. Kbh. 1944. IX, 352 s. (Anm. Ark. 60. 1945. S. 107—120 av *H. Andersen*. — FoN. 15. 1943—44. S. 254—256 av *R. Hornby*, — NTL. N.S. 20. 1944. S. 359—375 av *Lis Jacobsen*. — SoK. 13. 1944. S. 132—136 av *S. Aakjær*.)
- Hvorledes dansken blev til. (Ark. 59. 1944. S. 163—166. Även i: Festskrift Sahlgren. S. 483—486.)
- Smith, J.* Verber og Kvinder og 11 andre Essays om Sprog. Kbh. 1944. 131, (1) s.
- Smith, S.* Bidrag til Lösning af Problemer vedrørende Stødet i dansk Rigssprog. En eksperimentalfonetisk Studie. Kbh. 1944. 40 s. (Nordisk Tidsskrift for Tale og Stemme. 8. H. 1—2.) (Diss.)
- Stemann, Ingeborg de.* Manuel de la langue danoise. Copenh. 1944. VIII, 311 s.
- Tollenaere, F. de.* Holberg og den hollandske Purisme. (AphS. 17. 1944. S. 153—167.)

b. Texter.

- Danmarks gamle landskabslove med kirkelovene. Udg. af Det danske Sprog- og Litteraturselskab ... under ledelse af *J. Brøndum-Nielsen* i forbindelse med *P. J. Jørgensen*. Bd 4. Jyske lov. Text. 5—6. Udg. af *S. Iuul* og *P. Jørgensen*. Kbh. 1945. LVIII, 396 s.
- Danmarks gamle Love paa Nutidsdansk. Ved *E. Kroman* under Medvirken af *S. Iuul*. Bd 1. Skaanske Lov. Valdemars sjællandske Lov. Bd 2. Eriks sjællandske Lov. Jyske Lov. Skaanske og sjællandske Kirkelov. Kbh. 1945. (7), XXXII, 270 s.; (5), 241 s.
- Kong Valdemars Jordebog. Udg. ved *S. Aakjær*. Bd 3. Registre. Kbh. 1945. 259 s. (S.T.U.A.G.N.L. 50.)
- Middelalderens danske Bønnebøger. Med Understøttelse af Carlsbergfondet udg. af Det danske Sprog- og Litteraturselskab. Bd 1. Ved *K. M. Nielsen*. Inkl. af *A. Otto*. Kbh. 1945—46. XL, 338 s.
- Peder Syvs danske Ordsprog. Udg. af Det danske Sprog- og Litteraturselskab ved *A. Hansen*. Kbh. 1944. XX, 494 s. 4:o. (Anm. NTL. N.S. 21. 1945. S. 266 av *P. D[iderichsen]*.)
- Tausen, H.* Salmebog. Udg. i Facsimile med Efterskrift af *P. Gamrath*. Kbh. 1944. Faks., 12, (1) s.

6. Namnforskning.

- Ahlbäck, O.* Bjärnä, fi. Perniö. Hfors 1945. 7 s. (StNF. 31—32:3.)
— Kring två växtnamn. Hfors 1945. 6 s. (Därst. 31—32:6.)
- Andersen, H.* Navnet Odinkar. (NoB. 32. 1944. S. 101—110.)
- Andersen, O. H.* Det norske folks busetning og landnám belyst ved stedsnavne-
ne. D. 1—2. Oslo 1944. 246 s.; 199 s.
- Andrén, G.* Öknamn, smeknamn och andra personliga binamn vid ett fältkompa-
ni. (NsvSt. 25. 1945. S. 22—56.)
- Anthoni, E.* Personnamns vittnesbörd om medeltidens nationalitetsförhållan-
den i Finland. (HTfir. 29. 1944. S. 1—39, 75—129.)
- Askeberg, F.* La Guerche. Ett bidrag till Loirevikingarnas historia. (NoB. 32.
1944. S. 176—203.)
- Beckman, Bj.* Till frågan om Matts Kättilmundssons härstamning. (NoB. 32.
1944. S. 149—164.)
- Bjerrum, A.* Vort Sprogs gamle Sydgrænse. (Sönderjydske Aarbøger. 1944.
S. 1—20.)
- Bucht, T.* Sollefteå. (NoB. 33. 1945. S. 99—116.)
— Till frågan om vin-namn i Ångermanland. (Därst. 32. 1944. S. 14—49.)
- Christiansen, R. Th.* Tabu-navn i finsk folketro. (MoM. 1945. S. 70—82.)
- Collinder, Bj.* The name Germani. (Ark. 59. 1944. S. 19—39. Även i: Festskrift
Sahlgren. S. 339—359.)
- Dahl, S.* Geografi och ortnamn. (Ymer. 65. 1945. S. 94—102.)
- Danmarks gamle Personnavne. I. Fornavne. Paa Carlsbergfondets Bekostning
udg. af *G. Knudsen* og *M. Kristensen* under Medvirksomhed af *R. Hornby*.
H. 8—10. Sp. 1101—1260, 1261—1420, 1421—1530. Kbh. 1944—46. 4:o.
- Dokkehaug, H.* Hedalens gardshistorie. Litt om busetningen og stadnamna i
Hedalen. (Tidsskrift for Valdres historielag. Bd 4. Årg. 20. 1942. S. 268—
289.)
- Edqvist, T.* Några kommentarer till SOV 11. (NoB. 33. 1945. S. 158—161.)
- Ejder, B.* Skrylleskogen. (Sydsvenska ortnamnssällskapets årsskrift. 1942—
1945. S. 46—49.)
- Eklblom, R.* Der Name Elbing. (Ark. 58. 1944. S. 209—220. Även i: Festskrift
Sahlgren S. 209—220.)
- Ekenvall, V.* Hester, heister, heester, hètre. Ett genmäle [mot *I. Modéer*]. (NoB.
33. 1945. S. 11—21.)
- Elgqvist, E.* Skälv och skilfingar. Vad nordiska ortnamn vittna om svenska
expansionssträvanden omkring mitten av första årtusendet e. Kr. Lund
1944. 161, (1) s.
- Ernvik, A.* Några naturnamn i Jösse hd, Värmland. (NoB. 32. 1944. S. 111—117.)
— Några ortnamn i västra Värmland. (Därst. S. 130—139.)
— Sjönamnet Glaåkern. (Ortnamnssällskapets i Uppsala årsskrift. 1945. S. 17—
21.)
- Fett, P.* Stadir-garder frå 400-talet. (MoM. 1946. S. 35—41.)
- Flemström, B.* Eltnäset. (Ortnamnssällskapet i Uppsala årsskrift. 1945. S. 8.)
— Minnen av Ragundasjön i ortnamn och tradition. (Jämten. 1946. S. 15—41.)
— Svanen i ortnamn inom Jämtlands län. (Ortnamnssällskapets i Uppsala
årsskrift. 1944. S. 25—31.)
- Flodérus, E.* De äldsta Sigtunavägarna och ortnamnet Til. (Fornv. 40. 1945.
S. 122—134.)
- Flom, G. T.* Aittrau i Aurland, and other rivernames based on the stem *eitr*.
(PSS. 17. 1942—43. S. 229—237.)
— On the names of domestic animals in Flåm parish, Sogn, Norway. (Därst.
18. 1944—45. S. 85—97.)
- Gertz, O.* Några hittills otolkade eller endast ofullständigt kända växtnamn i
svensk medeltidslitteratur. (Meijerbergs arkiv. 6. 1944. S. 102—113.)

- Gjerdman, O.* Gustav, Olov och almanackan. (Ark. 59. 1944. S. 167—184. Även i: Festskrift Sahlgren. S. 487—504.)
 — Skoella. (Saga och sed. 1945. S. 17—28.)
Gothe, R. Om namnskicket bland svenskt och finskt arbetsfolk vid Sala gruva under 1500-talet. Sala 1940. 24, (2) s.
Grandjean, L. E. Sökortets stedsnavne. D. 1. S. 1—184. Kbh. 1945. (Söfartens biblioteks skrifter. 6.)
 — D. 2. (3), s. 189—435. Kbh. 1946. (Därst. 6 a.)
Granit, J. M. Några randanteckningar till det medeltida danska itinerariet. Hfors 1945. 16 s. (Folkmålsstudier. 11.)
Hagen, A. Omkring gamle plantnavn, særlig fra Valdres. (Tidsskrift for Valdres historielag. Bd 4. Årg. 20. 1942. S. 299—317. Bd 5. Årg. 22. 1944. S. 218—228.)
Hald, K. Bidrag til Tolkningen af nogle danske Inge-Navne. (AphS. 18. 1945. S. 268—279.)
 — Hyljuminni og andre Stedsnavne. (Därst. S. 280—292.)
 — Stedsnavne i Framlev Herred. (Østjydske Hjemstavn. 10. 1945. S. 79—84.)
Hallesby, H. Stedsnavnene i en Østfoldbygd (Østkroken i Aremark). Oslo 1945. 118 s. (Avhandlinger utg. av Det norske vid.-akademi i Oslo. II. Hist.-filos. klasse. 1944. Nr. 2.)
Hansen, N. B. Apokope og stedsnavne. (SM. 22. 1946. S. 65—69.)
Hatto, A. T. The name of God in Germanic. (MLR. 41. 1946. S. 67—68.)
Hedblom, F. Bynamnet Se. (Ortnamnssällskapets i Uppsala årsskrift. 1945. S. 3—7.)
 — De svenska ortnamnen på -säter. En namngeografisk undersökning. Upps. (tr. Lund) 1945. XIX, 269, (1) s., 5 kartbl. (Diss.) (Skrifter utg. av Kungl. Gustav Adolfs akademien. 13. — Studier till en svensk ortnamnsatlas. Utg. av J. Sahlgren. 2.) (Anm. Ymer. 65. 1945. S. 232—233 av S. Dahl.)
Hellberg, L. »Sjön kväver». (Ortnamnssällskapets i Uppsala årsskrift. 1944. S. 40—46.)
Hoff, Ingeborg. Skjetve og noen andre stadnavn fra Østfold. (MoM. 1946. S. 42—48.)
Holmberg, B. Tomt och toft som appellativ och ortnamnelement. Upps. 1946. XX, 349 s., 9 kartbl. (Diss.) (Skrifter utg. av Kungl. Gustav Adolfs akademien. 17. — Studier till en svensk ortnamnsatlas. Utg. av J. Sahlgren. 4.)
Holtmark, Anne. Bil og hjuke. (MoM. 1945. S. 139—154.)
Hortling, I. Svenska fågelnamn. Försök till tydning av deras innebörd. Sthm (tr. Hfors) 1944. 293 s. (Anm. SvLm. 66—67. 1943—44. S. 277—279 av H. Gustavson.)
Hovda, P. Fossenamn. (MoM. 1945. S. 97—115.)
 — Hespriholmen. (Därst. S. 69—70.)
 — Smøls og Smalsarhorn. (Därst. S. 67—68.)
 — Stadnamn frå sjöen i Austre-Ryfylke. (Därst. 1944. S. 1—115.)
Janzén, A. Ett blekingskt holmnamn. (NoB. 34. 1946. S. 40—47.)
 — Rabbalshede. (Därst. 33. 1945. S. 152—157.)
 — Vedholmen och stora segelleden utefter Bohuslän. (Därst. S. 140—151.)
Johannesson, E. Några intressanta ortnamn i Jönköpings stad. (Mäster Gudmunds gilles årsbok. 1945. S. 37—76. 1946. S. 11—35.)
Kerkkonen, Gunvor. Västnyländsk kustbebyggelse under medeltiden. Hfors 1945. XIV, (1), 288 s. (Diss. Åbo.) (Skrifter utg. av Svenska litteratursällskapet i Finland. 301.) (Anm. NoB. 33. 1945. S. 205—207 av V. Jansson.)
Klevgaard, G. Personnamn og meir slikt i stadnamn. (Tidsskrift for Valdres historielag. Bd 4. Årg. 19. 1941. S. 248—249.)
Knudsen, G. Bornholmske Torp-Navne. (NoB. 34. 1946. S. 24—33.)
 — Gamle Stedsnavne i Søllerød Kommune. (Søllerødbogen. 1942. S. 29—48.)
Knudsen, R. Danske Stedsnavne med 'Borg' og 'Virke'. (NoB. 32. 1944. S. 57—65.)

- Koht, H.* The etymology of Hálogaland. (PSS. 18. 1944—45. S. 249—251.)
- Kuhn, H.* Und hvera lundi. (NoB. 33. 1945. S. 171—195.)
- Langenfelt, G.* Dopnamnsval och modenamn. (Almanack för alla. 1944. S. 153—160.)
- Ortnamnet Essingen. (Bromma hembygdsförenings årsskrift. 13. 1942. S. 62—64.)
- Våra landsvägsbeteckningar. (Arbetarekalendern. 24. 1943. S. 57—64.)
- Ystad i Skåne. (Ark. 58. 1944. S. 72—81. Även i: Festskrift Sahlgren. S. 72—81.)
- Lindberg, C.* Ett bidrag till By sockens bebyggelsehistoria. (Ortnamnssällskapets i Uppsala årsskrift. 1946. S. 21—30.)
- Två sjönamn på gränsen mellan Medelpad och Jämtland. (Ark. 58. 1944. S. 257—262. Även i: Festskrift Sahlgren. S. 257—262.)
- Lindberg, H.* Uppteckningen av de svenska städernas ortnamn. (NoB. 32. 1944. S. 50—56. Tillägg. S. 203.)
- Växter och ortnamn i Älvdalens socken. (Ortnamnssällskapets i Uppsala årsskrift. 1944. S. 47—55.)
- Linde, G.* Namnen på -sta och -inge. En jämförelse mellan två vanliga uppländska ortnamnstyper. (NoB. 34. 1946. S. 99—127.)
- Ortnamn vid Baggensstaket. (Ortnamnssällskapets i Uppsala årsskrift. 1946. S. 16—20.)
- Lindgren, J. & Gentz, L.* Läkemedelsnamn. Ordförklaring och historik. Utg. på uppdrag av Apotekarsocietetens direktion. D. 2. H. 11—16. S. 241—450. Lund 1937—46. 4:o.
- Lindroth, Hj.* Bohuslänska ortnamn och bohuslänsk bebyggelsehistoria. (GoBFT. 1945. S. 1—116.)
- Frändefors. (Ark. 58. 1944. S. 301—305. Även i: Festskrift Sahlgren. S. 301—305.)
- Lindstam, C. S.* Göteborgs gatunamn. Utg. genom Drätselkammarens gatunamnsberedning. Gbg 1945. 279, (2) s.
- Ljunggren, K. G.* Filborna, ett skåniskt bynamn. (Sydsvenska ortnamns-sällskapets årsskrift. 1942—45. S. 50—58.)
- Sit Olofs sockens gamla namn och andra namn på *Lunk-*. (NoB. 33. 1945. S. 40—53.)
- Lundahl, I.* Ordet *stom* och gårdnamnet *Stommen* samt förhållandet mellan sockennamn och gårdnamn i Västergötland, Dalsland och Värmland. (NoB. 33. 1945. S. 162—170.)
- Ortnamn av typen Gökhem. (Därst. 34. 1946. S. 1—14.)
- Lundberg, O.* Det uppländska sockennamnet Alunda. (NoB. 32. 1944. S. 118—129.)
- Lundell, J. A.* Personnamn i vardagslag. Studier över sydsvenska personnamn. S. 129—151, (2) s. Sthm (tr. Upps.) 1932—44. (SvLm. B 44. H. 237 fr.b.)
- Malone, K.* Hrungir. (Ark. 61. 1946. S. 284—285.)
- Marstrander, C. J. S.* Sygnatrausti. (NTS. 13. 1945. S. 319—343.)
- Metzenthin, Esther M.* Die Länder- und Völkernamen im altisländischen Schrifttum. Bryn Mawr, Pennsylvania, 1941. (4), 138, (1) s. 4:o. (Diss.) (Mimeogr.)
- Modér, I.* Den svenska ortnamnsforskningen — en återblick. (Ortnamnssällskapets i Uppsala årsskrift. 1944. S. 5—13.)
- *Föret* vid Uppsala. (NoB. 32. 1944. S. 165—175.)
- *Hester* och *skog* i sydsvenska namn. (Därst. 34. 1946. S. 15—23.)
- Pata och Melpaten. (Därst. 32. 1944. S. 83—100.)
- Svenska kustnamn som vittna om sjöfartsförbindelser med utlandet. (Saga och sed. 1944. S. 29—40.)
- Sverige. (NoB. 32. 1944. S. 1—13.)
- Sverige — ett danskt namn. (NTL. N.S. 20. 1944. S. 244—250.)

- Modéer, I.* Öländska ortnamn och öländsk dialektgeografi. (NoB. 34. 1946. S. 128—176.)
- Nordenskjöld, S.* Vad ortnamnen i Gärd's härad ha att berätta. (Gärd's härads hembygdsförenings årsbok. 11. 1946. S. 17—39.)
- Nordenstreng, R.* Ett danskt-svenskt ättenamn. (NTL. N.S. 21. 1945. S. 192—199.)
- Nafnid Ólafur og nokkur önnur nöfn sem benda á fjör og hvatleik. (Ark. 59. 1944. S. 40—44. Även i: Festskrift Sahlgren. S. 360—364.)
- Nordgren, A.* Namnskick i Torp i gamla tider. (Torps socken. 1944. S. 3—6.)
- Nordhagen, R.* Studier over gamle plantenavn. I. (BMÅ. 1945. Naturv. rekke. Nr 10. 144 s.)
- Nordseth, P. A.* Gammel bygd i Övre Rendal. Gårdnamnet Möm. (NoB. 34. 1946. S. 177—190.)
- Noren, E.* Edeby och Öbyn. (NoB. 32. 1944. S. 145—148.)
- Hönacka, Vännacka och Kösnaeken. (Därst. S. 140—144.)
- Normann, E.* Onsöy-Oden's bygd. (SoS. 50. 1944. S. 109—115.)
- Olsen, M.* Runzival som norsk stedsnavn. (MoM. 1944. S. 237.)
- Olsson, B.* Svenskt lärt namnskick. Hjälpredda vid släktforskning. Lund 1946. 17 s. (Meddelanden från Kyrkohistoriska arkivet i Lund. 6.)
- Ortnamnen i Göteborgs och Bohus län. 16. Ortnamnen i Kville härad. 20. Ortnamnen i Vätte härad. 1. Skee socken. XXI, (1), 290, (1) s., 1 karta; XVIII, (2), 265 s., 1 karta. (Institutet för ortnamns- och dialektforskning vid Göteborgs högskola.)
- Ortnamnen i Värmlands län. På offentligt uppdrag utg. av Kungl. ortnamnskommissionen. D. 11. Näs härad. Upps. 1944. 135 s. 4:o. (Sverges ortnamn.)
- Palmborg, N.* Skånska ortnamn på -röd och -ryd. (Sydsvenska ortnamns-sällskapets årsskrift. 1942-1945. S. 3—21.)
- Petersen, J.* Arkeologi och stedsnavn. (Stavangers museums årshefte. 1944. S. 12—23.)
- Petersen, Th.* Et par bemerkninger til gårdnavnet Vernes, Stjørdal. (Det k. norske vid:s selsk:s forhandlinger. 16. 1943. S. 65—67. Meddelelser. Nr 18.)
- Quvarnström, B.* Några ortnamn på Härnön. (Ortnamnssällskapets i Uppsala årsskrift. 1945. S. 13—16.)
- Qvigstad, J.* De lappiske appellative stedsnavn. Oslo 1944. (2), 82 s. (Institutet for sammenlignende kulturforskning. Ser. B. 42.)
- Rutberg, Hulda.* Där svenskt, finskt och lapskt mötas bland ortnamnen. (Norr-botten. 1944. S. 39—80.)
- Sahlgren, J.* *Barnarp*, rundansk *Barni* och forntyskt *Barnulf*, *Athalbarn* m. m. (Saga och sed. 1945. S. 29—36.)
- Blacksta och Rickeby. Ortnamn och ordgeografi. (NoB. 32. 1944. S. 204—213.)
- Gårdnamn och bynamn i Lagga socken. (Ortnamnssällskapets i Uppsala årsskrift. 1945. S. 9—12.)
- Höks härad. (Saga och sed. 1945. S. 71—75.)
- Korta anvisningar för ortnamnsupptecknare. 3:e omarb. och utvidg. uppl. utg. av *H. Lindberg* och *J. Sahlgren*. Upps. (tr. Lund) 1945. 32 s. & omsl. (Meddelanden från Svenska ortnamnsarkivet. 3.)
- Nordiska ortnamn i språklig och saklig belysning. (NoB. 34. 1946. S. 63—98.)
- Ortnamnssägner. (Saga och sed. 1945. S. 8—16.)
- Vad våra ortnamn berätta. 2:a uppl. Sthm 1944. 79 s. (Studentföreningen Verdandis småskrifter. 351.)
- Schütte, G.* The lumber-room of ancient geography. Distorted, imaginary of badly localized place-names. (APhS. 17. 1944. S. 168—170.)
- Til kritik av dansk Stednavneforsknings Metode. (Aarb. 1945. S. 122—135.)
- Where is Gefion's lake situated? (APhS. 18. 1945. S. 306—308.)
- Sjöstedt, G.* Med djurnamn sammansatta ortnamn i Frosta härad. (Forts.) (Syd-svenska ortnamns-sällskapets årsskrift. 1942—1945. S. 22—45.)

- Sjöstedt, G.* Vad ortnamnen berättar om fågellivet i Gärdhs härad i gången tid. (Gärdhs härads hembygdsförenings årsbok. 9. 1944. S. 1—21.)
- Skavlan, G.* Tapte gardnamn og nedlagde gardar på Snåsa. (MoM. 1945. S. 116—128.)
- Smed, J.* Vinterslev Stednavne. (Fra Randers Amt. 39. 1945. S. 40—57.)
- Stoltz, G.* Flåtten (*Ixodes ricinus*). (MoM. 1945. S. 57—58.)
- Ståhl, H.* Bärke, Gränge och Ludvika. (Ortnamnssällskapets i Uppsala årsskrift. 1946. S. 3—15.)
- Konugla. En gravhög och ett ortnamn. (Därst. 1944. S. 32—39.)
- Ståhle, C. I.* Gamla gatunamn på Söder. (Ortnamnssällskapets i Uppsala årsskrift. 1944. S. 14—24.)
- Sotholm, Sotinge och Sotaskär. (NoB. 33. 1945. S. 22—39.)
- Studier över de svenska ortnamnen på -inge. På grundval av undersökningar i Stockholms län. Upps. (tr. Lund) 1946. XXXII, 607 s. (Diss. Sthms högskola.) (Skrifter utg. av Kungl. Gustav Adolfs akademien. 16. — Studier till en svensk ortnamnsatlas. Utg. av *J. Sahlgren*. 3.) (Ann. Ark. 61. 1946. S. 286—290 av *G. Linde*. — NoB. 34. 1946. S. 48—62 av *I. Lundahl*. — NTL. N.S. 22. 1946. S. 549 av *S. J[ansson]*.)
- Sökortets stednavne. Samlet af *K. Larsen*. Red. og bearb. af *L. E. Grandjean*. (Foreløbigt hefte.) Kbh. 1944. 72, (1) s. (Söfartens biblioteks skrifter. 3.)
- Sönderjyske stednavne. Udg. av Stednavneudvalget. Kbh. [1942—]1944. LXVI, 403 s. (Danmarks stednavne. 3.)
- Sörliø, M.* Norske stedsnavn på karter fra middelalderen. (Norsk geografisk tidsskrift. 10. 1944. S. 81—103.)
- The place-names of Svalbard. Oslo 1942. 539, (1) s. 4:o. (Skrifter om Svalbard og Island. 80.) (Ann. Ymer. 64. 1944. S. 314—316 av *H. W. Ahlmann*.)
- Thomsen, A.* Vore Slægtsnavne. En Undersøgelse af vore Slægtsnavnes Oprindelse og Fordeling med særligt Henblik på -sen Navnene. Kbh. 1945. 90, (1) s.
- Thors, C.-E.* Havåndan och Vränge. Studier över några ortnamn i Vörå. Hfors 1945. 15 s. (StNF. 31—32:2.)
- Thorson, P.* Bandåi. (MoM. 1944. S. 229—230.)
- Vandvik, E.* Eit gamalt vegnamn frå Suldal. (MoM. 1946. S. 89.)
- Wessman, V. E. V.* Namn på sjöar och smärre vattensamlingar i Sibbå socken. (Budkavlen. 24. 1945. S. 97—125.)
- Wieselgren, O.* Cattesund-Trappesund. (NsvSt. 25. 1945. S. 94.)
- Åkerblom, B.* Lapp-namnen i Finland. Hfors 1945. 67 s. (Folkmålsstudier. 11.)
- Åkerholm, Karin.* Soldatnamn vid Kalmar regemente. (Kalmar läns fornminnesförening. Meddelanden. 34. 1946. S. 95—128.)
- Aakjær, S.* Thysyssels Bebyggelse og Bostedsnavne. (Historisk Aarvog for Thisted Amt. 1944. S. 3—45.)
- Ålander, A. T.* Personbeteckningar i en svensk småstad omkring sekelskiftet. (Ark. 58. 1944. S. 195—208. Även i: Festskrift Sahlgren. S. 195—208.)
- Öhman, L.* Om prepositionsbruket vid ortnamn i Lövångers sn, Västerbottens län. (NsvSt. 26. 1946. S. 1—36.)

7. Dialekter.

a. Grammatik och lexikografi.

- Abrahamson, E.* Da. Rokkebaad — västsv. dial. rockebåt. (Ark. 58. 1944. S. 249—256. Även i: Festskrift Sahlgren. S. 249—256.)
- Ahlbäck, O.* Apokopen i de finlandssvenska folkmålen. Hfors 1945. 32, (1) s. (StNF. 31—32:7)
- Finlandssv. *sonn* 'son'. Hfors 1945. 4 s. (Därst. 31—32:5)
- Studier över substantivböjningen i Finlands svenska folkmål. Hfors 1946. 241, (2) s., 1 karta. (Därst. 33—34.) (Diss. Åbo.)

- Ammitzböl, C.* Höstarbejde i tidligere Tid. (Östjydsk Hjemstavn. 9. 1944. S. 17—20.)
- Bergsland, K.* Røros-lappisk grammatikk. Et forsök på strukturell språkbeskrivelse. Oslo 1946. XVI, 312 s. (Diss.) (Institutet for sammenlignende kulturforskning. Ser. B. 43.) (Anm. NTL. N.S. 22. 1946. S. 330 av *H. V[ogt].*)
- Bjerrum, A.* Fjoldemålets Lydsystem. (APhS. 18. 1944. S. 1—256. Även Diss. Kbh. (5), 272.) (Anm. Sønderjydske Aarbøger. 1945. S. 276—278 av *K. Hald.*)
- Björklund, S.* Dalarnes *spännhake*: Israel Holmströms *spanhakug*. (SvLm. 68. 1946. S. 110—112.)
- Björseth, B.* Dialekt och riksspråk i en bohusslänsk socken. Gbg 1946. VIII, 306, (1) s. (Diss.) (Anm. NsvSt. 26. 1946. S. 188—202 av *D. Ö. Zetterholm.*)
- Broch, O.* Tonelag bestemmende for lydutvikling. (MoM. 1944. S. 145—161.)
- Bucht, T.* Anteckningar om tröndska och nordländska dial. hassa, has. (Saga och sed. 1945. S. 41—51.)
- Campbell, Å.* Äldre svensk brödkultur i belysning av 1800-talets allmogebröd. (SvLm. 66—67. 1943—44. S. 1—89.)
- Christiansen, H.* Norske dialekter. H. 1. S. 1—63. Oslo 1946.
- Dybdahl, K. D.* Isoglossen vår-okka. (MoM. 1945. S. 129—138.)
- Ekenvall, V.* En gammal ordlista från Västbo härad. (SvLm. 66—67. 1943—44. S. 104—122.)
- Eriksson, Birgit.* Avledningssuffixen och deras funktioner hos substantiven i Nagumålet. Hfors 1945. 38, (2) s. (StNF. 31—32:10.)
- Ernvik, A.* Västvärmländsk tro och sed rörande död och begravning. (SvLm. 66—67. 1943—44. S. 232—261.)
- Flom, G. T.* The morphology of the dialect of Aurland (in Sogn, Norway). Urbana, Ill. 1944. 142 s. (Illinois studies in language and literature. Vol. 29:4.) (Anm. American journal of philology. 67. 1946. S. 91—92 av *S. Einarsson.*)
- Förner, L.* De svenska spannmålsmåttén. En ordhistorisk och dialektgeografisk undersökning. Upps. 1945. 238 s., 6 kartbl. (Diss.) (Skrifter utg. av Kungl. Gustav Adolfs akademien. 14. — Studier till en svensk dialektgeografisk atlas. Utg. av *N. Lindqvist*. 1. (Anm. SvLm. 68. 1946. S. 134—143 av *D. Ö. Zetterholm.* — *Ymer*. 66. 1946. S. 57—59 av *D. Hannerberg.*)
- Från Dalmålsordboken. (SvLm. 65. 1942. S. 95—97. 66—67. 1943—44. S. 206—208.)
- Gotländsk ordbok. På grundval av *C.* och *P. A. Säves* samlingar red. av *H. Gustavson*, H. 5 [Bd 2:2]. [Slättåting — ö]. Tillägg och rättelser. Efterskrift. S. 913—1271. Upps. 1945. LIII, (2) s. (Skrifter utg. genom Landsmålsarkivet i Uppsala. Ser. A:2.) (Anm. NoB. 34. 1946. S. 192 av *J. S[ahl]g[re]n.*)
- Guðfinnsson, B.* Mállýzkur. 1. Reykj. 1946. 260 s.
- Gustavson, H.* Ett svårförklarligt gutaord. (Ark. 58. 1946. S. 173—176. Även i: Festskrift Sahlgren. S. 173—176.)
- Från Gotlandsordboken. (SvLm. 1942. S. 99—102.)
- Gutamålet. En historisk-deskriptiv översikt. Sthm (tr. Upps.) 1940—42. XXVI, 265 s., 5 kartbl. (Diss. Upps.) (SvLm. B 42. 1940. H. 2. H. 233 fr.b.)
- Görlind, J.* Västergötlands folkmål. D. 2. Konsonanterna b—p. Upps. 1944. VIII, 114, (1) s., 12 kartbl. 4:o. (Skrifter utg. av Kungl. Gustav Adolfs akademien för folklivsforskning. 6:3.)
- Hansen, H. P.* Primitiv Folkemedicin. (SoK. 14. 1945. S. 121—148.)
- Hansen, J.* Navneordens Kön i Vendelbomaaleet. (Vendysyselske Aarbøger 1945. S. 180—189.)
- Hedenström, C.-H.* Näringsfång vid den gotländska sydkusten. (Gotländskt arkiv. 1945. S. 72—85.)
- Hedenström, G.* Sv. dial. (smål.) gapjua. (Ark. 59. 1944. S. 8—18. Även i: Festskrift Sahlgren. S. 328—338.)

- Hobroh, G.* En ålderdomlig grimma och dess anförvanter. (Rig. 29. 1946. S. 25—43.)
- Holm, G.* Västerbottniska syntaxstudier. (SvLm. 1941. S. 17—43.)
- Holmkvist, E.* Bergslagens hyttspråk. Upps. 1945. VII, 117, (1) s. 4:o.
- Jansson, V.* Om de östsvenska dialekternas ställning. (SvLm. 65. 1942. S. 47—71.)
- Janzén, A.* Mjuna. (Ark. 58. 1944. S. 16—22. Även i: Festskrift Sahlgren. S. 16—22.)
- Jensen, Ella.* Houlbjergmålet. Bidrag til beskrivelse af en østjysk dialekt. Kbh. 1944. 144 s. (Universitets-Jubilæets danske Samfund. 342. — Udvalg for Folkemaal. Publikationer. Ser. A. Nr 6.) (Anm. SoK. 14. 1945. S. 149—151 av *A. Bjerrum*.)
- Jonsson, T.* Vänerfisket vid Kållandsö. (SvLm. 1939. S. 55—108.)
- Klitgaard, C.* Bur. (SoK. 13. 1944. S. 64.)
- Kragelund, T.* Gamle Fiskeriredskaber. (Fra Ribe Amt. 1946. S. 403—409.)
- Landtmanson, S.* Till frågan om götamålens *r* och *λ*. (SvLm. 68. 1946. S. 112—116.)
- Larsson, E.* Svar på Erik Abrahamsons och Otto A. Larssons genmälen. (Ark. 57. 1943—44. S. 234—241.)
- Levander, L.* Dalmålsordboken 1942. (Dalarnas hembygdsbok. 1943. S. 137—138.)
- — 1943. (Därst. 1944. S. 129—130.)
- Fjärding och kappe. (SvLm. 68. 1946. S. 109—110.)
- Övre Dalarnes bondekultur under 1800-talets förra hälft. Med biträde av *O. Bannbers, Ella Odstedt* och *F. Rombo* samt ett flertal ortsmiddelare. 1. Självhushåll. 2. Förvärvsarbete. Sthm (tr. Lund) 1943—44. (2), 561 s.; 384 s. (Skrifter utg. av Kungl. Gustav Adolfs akademien för folklivsforskning. 11:1—2.) (1: Anm. Ortnamnssällskapets i Uppsala årsskrift. 1943. S. 38—41 av *H. Lindberg*. — SvLm. 65. 1942. S. 117—121 av *M. Eriksson*.)
- Lindblom, K. G.* Utkast till ljudlära för Kristvallamålet. (Kristvalla sn, Norra Möre härad, Kalmar län). (SvLm. 1939. S. 145—173.)
- Lindqvist, A.* Bidrag till svensk ordhistoria. 3. (Meijerbergs arkiv. 5. 1943. S. 76—88.)
- Lindroth, Hj.* Kritiken mot ortnamns- och dialektinstitutet i Göteborg. (Ark. 57. 1943—44. S. 230—233.)
- Är det Bodorffs öländska ordbok som kommit till rätta? (SvLm. 66—67. 1943—44. S. 227—232.)
- Ölands folkmål. 2. Öländskan på 1600- och 1700-talen. Gbg 1945. 176 s. (GHÅ. 51:1.)
- Modin, E.* Hur en Multräfflika hade det för hundra år sedan. (SvLm. 66—67. 1943—44. S. 262—264.)
- Noreen, E.* Ärtemarksmålets ljudlära. Inledning. Deskriptiv ljudlära. Historisk ljudlära: vokaler. (6) s., s. 115—178, (2) s. Sthm (tr. Upps.) 1917—43. (SvLm. B 42. H. 236 fr. b.)
- Odstedt, Ella.* Tvärstreck i långåker. (SvLm. 65. 1942. S. 102—104.)
- Ohlsson, A.* Invattenfiske på Gotland. (Gotländskt arkiv. 1944. S. 78—88.)
- Olin, Ulla.* Folkmålsord och arkaismer i Arvid Mörnes diktning. Hfors 1945. 66, (1) s. (StNF. 31—32:4.)
- Ord og uttrykk i Bergens bymål. Samlet ved *A. Paulson*. Bergen 1942. 54 s.
- Peterson, P. N.* Ordbok över Valldamålet. H. 9 [tillerod—vränga], sp. 1281—1440. H. 10 [vuksen—övri]. Tillägg och rättelser. Register, titelblad och förord. Sp. 1441—1556, s. 1557—1571, IV s. Lund 1944—46. 4:o. (Skrifter utg. genom Landsmålsarkivet i Lund. 3.)
- Pipping, R.* Östsvenskt och sydsvenskt. (Ark. 60. 1945. S. 218—226.)
- Ruong, I.* Studier i Pite lappmark och angränsande områden. (SvLm. 66—67. 1943—44. S. 123—194.)

- Sagen, E.* Konjunktiv i Slidremål i samheng med andre mål. (Tidsskrift for Valdres historielag. Bd 5. Årg. 23. 1945. S. 246—249.)
- Schagerström, A.* Grammatik över Gräsöområdet i Uppland. Utg. av *M. Eriksson*. Vokaler, konsonanter, kvantitet. S. 1—76. Sthm (tr. Upps.) 1945. (SvLm. 1943—44. H. 5. H. 241 fr.b.)
- Schmidt, A. F.* Magerkål. (DSt. 1945. S. 155—156.)
- Sjöstedt, G.* Det nordöstskånska dialektområdet. (Ark. 59. 1944. S. 73—96. Även i: Festskrift Sahlgren. S. 393—416.)
- Sörlie, M.* Hedalsmålet. Stutt utsyn over lyd- og formlære med ei ordsamling. (Tidsskrift for Valdres historielag. Bd 5. Årg. 21. 1943. S. 1—150.)
- Vokalreduksjon i vestnorske målföre. (MoM. 1945. S. 34—48.)
- Wessén, E.* Våra folkmål. 2:a uppl. Sthm (tr. Lund) 1945. 96 s.
- Wessman, V. E. V.* Bidrag till kännedomen om de nyländska folkmålen med särskilt beaktande av Sibbåmålet. 1—2. Hfors 1945—46. I—XV s., s. 1—129, 131—326. (Folkmålsstudier. 11—12.)
- Widding, O.* Indsamlingen af Dialektord paa Lolland og Falster. (Lolland-Falsters historiske Samfund. Aarbog. 1944. S. 165—180.)
- Örrer og Lynde. To Ord for at stene et Fiskegarn. (SoK. 13. 1944. S. 35—40.)
- Zetterholm, D. O.* De nya linjerna i dansk dialektforskning. (NsvSt. 25. 1945. S. 103—120.)
- Norrländska ord- och accentstudier. (SvLm. 68. 1946. S. 81—108.)
- Stäva. Ett kartläggningförsök. (SvLm. 1940. S. 5—55.)
- Uppkomsten av de norrländska supradentala och kakuminala *n*-ljuden. SvLm. 1942. S. 21—46.)

b. Texter.

- Eilert, E.* Kolning i Södra Tjust på 1870-talet. (SvLm. 1940. S. 77—104.)
- Folkminnen från Kläckebergå och Dörby upptecknade av *Hilda [Lundell]* och *Elise [Zetterqvist]*. Efterskörd. Sthm (tr. Upps.) 1937—43. 158, (1) s., 1 portr., 4 bl.-pl. (SvLm. 1940. H. 3. H. 234 fr.b.)
- Hansson, Ingeborg.* Hælda ta vándera mæ skjó á aelvóru. Tie komeija för tri parsona. Östersund 1944. 99 s.
- Pedersen, Anna.* Fra bondstue og stegers. Optegnelser fra Stevns og Bjeverskov herreder. Kbh. 1944. 151, (1) s. (Udvalg for Folkemaals Publikationer. Ser. B. Nr 1.) (Danske Folkeminder. 52.)
- Sagor, sägner, legender, äventyr och skildringar av folkets levnadssätt. S. 225—500. Sthm 1944—46. (SvLm. 1942. H. 3—4. H. 239 fr.b. 1943—44. H. 6—7. H. 240 fr.b. 1945. H. 1. H. 245 fr. b.)

III. Runkunskap.

- Almgren, B.* Vangstenen. (Viking. 8. 1944. S. 83—98.)
- Andersen, H.* Har en Nordmand ristet Indskriften paa den store Jelling-Sten? (SoK. 14. 1945. S. 49—55.)
- Hvordan bör Runeindskrifter transskriberes. (DSt. 1945. S. 97—106.)
- Om *a:æ* i Runedansk. (Ark. 58. 1944. S. 122—130. Även i: Festskrift Sahlgren. S. 122—130.)
- Om Görlev-Stenen. (Aarb. 1945. S. 136—155.)
- Runedansk ailti. (Ark. 61. 1946. S. 171—181.)
- Tilføjelse til 'Om *a:æ* i Runedansk'. (Därst. 60. 1945. S. 144.)

- Arntz, H.* Handbuch der Runenkunde. 2. Aufl. Halle a. Saale 1944. XV, 314 s. (Sammlung kurzer Grammatiken germanischer Dialekte. B. Ergänzungsreihe. 3.)
- Runen und Runennamen. (Anglia. 67—68. 1944. S. 172—250.)
- Blomfield, Joan.* Runes and the Gothic. (SBVS. 12. 1941—42. S. 177—194.)
- Bæksted, A.* Værløse runefibula. (Aarb. 1945. S. 84—91.)
- Diderichsen, P.* Runer og runeforskning. I anledning af det nye danske runeværk. (NTL. N.S. 21. 1945. S. 319—334.)
- Festín, E.* Runstenen på Frösön. (Jämten. 38. 1944. S. 10—19.)
- Fredsjö, Å.* Runstenen vid Rävsaal. (GoBFT. 1943. S. 108—116.)
- Graf, H. J.* »Gutanio wi Hailagi» oder »Gutaniom Hailagi»? (GRM. 31. 1943. S. 128—129.)
- Gaarder, V.* Indoeuropeisk i våre runeinnskrifter. Iupinga Wraitha, vårt skriftspråks eldste navn. Oslo 1944. 48 s.
- Helgason, J.* Bällsta-inskriftens »i grati». (Ark. 59. 1944. S. 159—162. Även i: Festskrift Sahlgren. S. 479—482.)
- Hjärne, E.* Märke, män och måstare. Några ord om runristningen på Hogränstenen. (Saga och sed. 1945. S. 43—70.)
- Hougen, B.* Einangsteinen. Bygdemiljö, europeisk bakgrunn og praktiske vernspørsmål. (Tidsskrift for Valdres historielag. Bd 5. Årg. 22. 1944. S. 181—195.)
- Jacobsen, Lis.* Danmarkar bot. (Aarb. 1945. S. 104—110.)
- Jansson, S. B. F.* Några okända uppländska runinskrifter. (Fornv. 41. 1946. S. 257—280.)
- Runstenen i Stora Rytterns kyrkoruin. (Västmanlands fornminnesförenings årsskrift. 28—29. 1940—41. S. 101—108.)
- Knudsen, R.* Danmarks bod — Gorm eller Thyra? (Ark. 58. 1944. S. 163—172. Även i: Festskrift Sahlgren. S. 163—172.)
- Langenfeldt, G.* Gallehus-problemet. (Fornv. 41. 1946. S. 290—293.)
- Magoun jr., F. P.* Nopdæs sweoster: »Need's» sister. (Ark. 60. 1945. S. 98—106.)
- Marstrand, C. J. S.* Runekorset i Muséparken i Stavanger. (Stavanger museums årshäfte. 1945. S. 97—104.)
- To islandske runeinnskrifter. (NTS. 13. 1945. S. 295—317. Tillägg av O. Kolsrud, Om rituell jordpåkasting i Norden. S. 317—318.)
- Vettelandsstenen. (Stavanger museums årshäfte. 1945. S. 13—42.)
- Milthers, G.* Guldhornsfundet 1639. (Aarb. 1945. S. 167—186.)
- Moltke, E.* Genmäle [mot N. L. Rasmussen]. (HTsv. 64. 1944. S. 202—204.)
- Nielsen, K. M.* Omramning eller fri apposition i runeinnskrifter. (Ark. 60. 1945. S. 73—91.)
- Kan Danmarkar bot betyde Danmarks bödning? (Aarb. 1946. S. 267—275.)
- Om transskriptionen af runeinnskrifter. (DSt. 1944. S. 49—57.)
- Runologiske bidrag. (APhS. 18. 1945. S. 293—305.)
- Var thegnerne og drengene kongelige hirdmænd? (Aarb. 1945. S. 111—121.)
- Nordén, A.* Rökstengressen än en gång. (Fornv. 40. 1945. S. 57—59.)
- Noreen, E.* Några urnordiska inskrifter. (Ark. 60. 1945. S. 145—150.)
- Norlång-Christensen, H.* Runedopskoen fra Torsbjerg Mosefund. (Aarb. 1945. S. 187—194.)
- Olsen, M.* Grimhilds og Gudruns runeinnskrifter. Oslo 1944. 56 s. (Avhandlingar utg. af Det norske vid.-akademi. II. Hist.-filos. klasse. 1943. No. 1.)
- Petersen, C. S.* America's rune stone of A.D. 1362 gains favor. New York 1946. 87 s.
- Rasmussen, N. L.* Svar [till E. Moltke]. (HTsv. 64. 1944. S. 204.)
- Rydbeck, Monica.* En bildsten, en runsten och stavkyrkoklanka. (HVSLÅ. 1943—44. S. 81—91. Meddelanden från Lunds universitets historiska museum. S. 57—67.)
- Sveriges runinskrifter. Utg. av Kungl. Vitterhets historie och antikvitetsakademien. Bd 7. Upplands runinskrifter. Granskade och tolkade av E. Wessén

- och *S. B. F. Jansson*. 1. Text. 2. Planscher. Sthm 1943—46. XVIII, 535 s.; XIV, pl. 1—143. 4:o.
- Veboek, C. L.* En sjællandsk Kvindegrav fra 3. Aarh. e. Kr. med Runefibula. (Aarb. 1945. S. 74—83.)
- Vries, J. de.* Hagustaldar. (Ark. 58. 1944. S. 93—104. Även i: Festskrift Sahlgrøn. S. 93—104.)

IV. Arkeologi, religionsvetenskap med folkminnen, äldre rättsvetenskap.

1. Arkeologi.

a. I allmänhet.

- Björn, A. & Shetelig, H.* Viking antiquities in England. Oslo 1940. 134 s. With a supplement on the continent of Western Europe. (Viking antiquities in Great Britain and Ireland. Ed. by *H. Shetelig*. 4.)
- Ekholm, G.* Till frågan om den romerska järnålderns kronologi. (Fornv. 40. 1945. S. 273—286.)
- Fægri, K.* Pollenanalysen. En översikt. (Viking. 9. 1945. S. 45—118.)
- Glob, P. V.* Nordiske Oldtidspløve. (Fra Nationalmuseets Arbejdsmark. 1946. S. 65—72.)
- Grieg, S.* Viking antiquities in Scotland. Oslo 1940. 206 s. (Viking antiquities in Great Britain and Ireland. Ed. by *H. Shetelig*. 2.)
- Litt om svirydning og steinalderens jord- og februk. (Naturen. 70. 1946. S. 200—207.)
- Hagen, A.* Skaftthullöksene. Fra Furnes til Ungarn. (Viking. 8. 1944. S. 121—130.)
- Holtved, E.* Har Nordboerne været i Thule Distriktet? (Fra Nationalmuseets Arbejdsmark. 1945. S. 79—84.)
- Hommerberg, S.* Hallstattidens relativa kronologi. D. 1. Lund & Kbh. (tr. Malmö) 1946. 155 s. 4:o. (Diss. Lund.)
- Norling-Christensen, H.* Den ældre romerske Jærnalders Kronologi. (Fornv. 39. 1944. S. 280—290.)
- Oldeberg, A.* Metallteknik under förhistorisk tid. D. 1—2. Sthm (tr. Lund) 1942—43. 243 s., 5 pl.-bl.; 373 s., 16 pl. 4:o. (Anm. NTL. N.S. 20. 1944. S. 438 av *S. L[indqvist]*.)
- Shetelig, H.* An introduction to the Viking history of Western Europe. Oslo 1940. (5), 164 s. (Viking antiquities in Great Britain and Ireland. Ed. by *H. Shetelig*. 1.)
- The Viking graves in Great Britain and Ireland. (AA. 16. 1945. S. 1—55.)
- Åberg, N.* Nordiska kompositionsformer i stil 2. (Fornv. 41. 1946. S. 11—30.)

b. Norsk.

- Blindheim, Charlotte.* Vernesfunnene og kvinnedrakten i Norden i vikingtiden. (Viking. 9. 1945. S. 143—162.)
- Brögger, A. W.* Oseberggraven-Haugbrottet. (Viking. 9. 1945. S. 1—44.)
- Bøe, J.* Högjellsristninger i Luster i Sogn. (Viking. 8. 1944. S. 169—181.)
- Norse antiquities in Ireland. Oslo 1940. 136, (1) s. (Viking antiquities in Great Britain and Ireland. Ed. by *H. Shetelig*. 3.)
- Fett, P.* Nye gravfunn frå eldre jærnalder på Vestlandet. Bergen. (BMÅ 1943. Hist.-antikv. rekke. Nr 1. 17 s.)
- Om færvallane og om beinkammar og gravflokkar. (Viking. 8. 1944. S. 151—168.)

- Færøyvik, B. & Fett, P.* Fjörtoftbåtane. (BMÅ. 1943. Hist.-antikv. rekke. Nr 3. 29 s.)
- Gjessing, G.* Gullfunnet fra Öksendal. (Viking. 8. 1944. S. 131—136.)
- Norges steinalder. Oslo 1945. VII, 527 s. 4:o. (Anm. Fornv. 41. 1946. S. 126—127 av *A. Bagge*. — Naturen. 70. 1946. S. 296—303 av *H. Shetelig*.)
- Steinalder-bronsealder-stein-bronsealder? (Viking. 8. 1944. S. 15—27.)
- Veideristningen ved Drotten i Fåberg. (Universitetets oldsaksamling. Årbok. 1941—42. S. 103—108.)
- Hauge, T. D.* Valdresjern. (Viking. 8. 1944. S. 43—55.)
- Hinsch, E.* En ny båtgrav på klassisk grunn. (Viking. 9. 1945. S. 163—183.)
- Hougen, B.* Bosetningsproblemer på Östlandet i subborealtiden og virkningen av klimaskiftet i tidlig jernalder. (Naturen. 69. 1945. S. 1—17.)
- Gamle fjellstuetufter. (Viking. 8. 1944. S. 183—214.)
- Johansen, E.* Nyoppdagete helleristninger ved Begby i Borge (Östfold). (Viking. 8. 1944. S. 99—120.)
- Nyoppdagete jordbruksristninger med spor av maling. (Naturen. 68. 1944. S. 298—303.)
- Lund, H. E.* Hva myrene våre kan gjemme. (Naturen. 68. 1944. S. 176—191.)
- Petersen, J.* British antiquities of the Viking period, found in Norway. Oslo 1940. 214 s. (Viking antiquities in Great Britain and Ireland. Ed. by *H. Shetelig*. 5.)
- Håland i Vormedalen og folkevandringstidens landgårder i Rogaland. (Viking. 8. 1944. S. 73—82.)
- Støpeformen fra Tjesseim i Höyland. (Naturen. 70. 1946. S. 39—43.)
- Petersen, Th.* En gravplass fra vikingetiden på Vernes, Stjördal. (Det k. norske vid:s selsk:s forhandling. 16. 1943. Meddelelser. Nr 17. S. 61—64.)
- Trekk fra gammel rettspleie i det nordenfjelske Norge. (Viking. 8. S. 57—72.)
- Raben, J.* Oldtidsminnesmærker i Rumohrsgaards Dyrehave. (SM. 22. 1946. S. 57—64.)
- Shetelig, H.* Foreningen til norske fortidsminnesmerkers bevaring 1844—1944. (Viking. 8. 1944. S. 7—14.)
- Hva Norges jord gjemmer. Oslo 1945. 119 s. (Stang & Lange — 6000 år. 6.) (Anm. NTL. N.S. 22. 1946. S. 497 av *G. Gj[essing]*.)
- Smykker av jet i norske vikingefunn. (BMÅ. 1944. Hist.-antikv. rekke. Nr 1. 14 s.)
- Ödegårder fra sagatiden på Island. (Naturen. 68. 1944. S. 1—6.)
- Sjövold, T.* Den yngre steinalders opprinnelse i Norge. (Naturen. 68. 1944. S. 65—85.)
- Studier i Vestfold vikingtid. (Universitetets ordsaksamling. Årbok. 1941—1942. S. 5—102.)
- Thomas, Charlotte Undset.* Förhistorisk og folkelig draktskikk. (Viking. 8. 1944. S. 283—299.)

c. Svensk.

- Almgren, B.* »Om vagnåkarnas färder». (Gotländskt arkiv. 1946. S. 87—95.)
- Althin, C. A.* Studien zu den bronzezeitlichen Felszeichnungen von Skåne. 1—2. Lund 1945. 250, (1) s.; (3) s., 45 pl.-bl. 4:o. (Diss.)
- Sydiskansk bronsålderskeramik. (HVSLÅ. 1943—44. S. 71—80. Meddelanden från Lunds universitets historiska museum. S. 47—56.)
- Arbman, H.* Käringsjön. Studier i halländsk järnålder. Med bidrag av *R. Sandegren* och *Hj. Ljungh*. Sthm (tr. Lund) 1945. 179, (1) s., 5 pl.-bl. (KVHAAH. 59:1.)
- Bellander, E.* Gästriklands järnåldersbebyggelse. 2. (Från Gästrikland. 1944. S. 5—95.)
- Björkquist, L.* Nyupptäckt hällristning. (Fornvårdaren. 8. 1941—44. S. 239—240.)
- Collijn, I.* Svenska fornskriftsällskapet 1843—1943. Historik. Sthm (tr. Upps.) 1944. 80 s. 4:o. (Samlingar utg. av Svenska fornskriftsällskapet. 190.)

- Curman, S.* Fornlämningarna och landskapet. (Bygd och natur. 26. 1945. S. 35—49.)
- Dahr, E.* Studier över kranier från en neolitisk boplatz i Visby, tillvaratagna åren 1936—1939. (Fornv. 41. 1946. S. 65—96.)
- Ekholm, G.* Medelpads ställning i norrländsk bebyggelsehistoria. (Medelpad. 2. 1942. S. 41—53.)
- Uppländska gravfält från äldre järnåldern. (Fornv. 39. 1944. S. 83—110. 41. 1946. S. 193—215.)
- Essen, G. v.* Uppgift angående flintbearbetning vid Kämpinge by öster om Falsterbo. (Fornv. 39. 1944. S. 59.)
- Fredsjö, Å.* En fiskescen på en bohuslänsk hällristning. (GoBFT. 1943. S. 61—71.)
- Hällristningarna vid Hovås i Askims socken. (Därst. S. 44—54.)
- Gustawsson, K. A.* Fornvårdsarbeten inom Ströbohögsområdet. (Fornv. 40. 1945. S. 199—210.)
- Hallbäck, S.* De bohuslänska hällristningarnas höjd över havet och något om deras ålder. (Fornv. 39. 1944. S. 54—59.)
- Hallbäck, S. A.* En märklig hällristning i Bohuslän. (Fornv. 41. 1946. S. 116.)
- Hallström, G.* En skandinavisk gränsbygd under yngre järnålder. (Fornv. 40. 1945. S. 102—120.)
- Gravfältet på Vivallen i Funäsdalen. (Fornvårdaren. 8. 1941—44. S. 305—344.)
- Hansen, F.* Järnåldersgravar vid Albäcksåns utlopp nära Trelleborg. (HVSLÅ. 1944—45. S. 306—329. Meddelanden från Lunds universitets historiska museum. S. 44—67.)
- Hjortsjö, C.-H.* Le crâne de Hylliekroken de l'âge de pierre nordique ancien, l'époque Ertebölle. (AA. 16. 1945. S. 222—229.)
- Hommerberg, S.* De två stenkammargravarna i Öllsjö. (Gärds härads hembygdsförening. Årsbok. 9. 1944. S. 14—21.)
- Kjellmark, K.* Stenåldersboplatserna inom Mörrumsåns vattenområde. (Fornv. 39. 1944. S. 257—278.)
- Lindqvist, S.* Björkö. 4:e omarb. uppl. Sthm 1946. 34 s. (Svenska fornminnesplatser. 2.)
- En detalj i Gudingsåkrarnas problem. (Gotländskt arkiv. 1945. S. 31—32.)
- Svenskt forntidsliv. Sthm 1944. 303 s.
- Vår svenska guldålder. Upps. (tr. Sthm) 1945. 144 s.
- Moberg, O.* Svenska rikets uppkomst. (Fornv. 39. 1944. S. 158—185.)
- Munthe, H.* Några nyare fynd av sliprännor på Gotland. (Gotländskt arkiv. 1944. S. 7—16.)
- Märkliga fornlämningar i Bohuslän. Sthm (tr. Lund) 1945. 19 s., 1 karta. (Svenska fornminnesplatser. 34.)
- Nerman, B.* Den gotländska fornforskningens historia. En översikt. Sthm (tr. Lund) 1945. 39 s. (KVHAAH. 59:2.)
- Notiser om bronsåldersfynd. (Fornv. 39. 1944. S. 342—346.)
- Oscar Montelius och Svenska fornminnesföreningen — några anteckningar. (Därst. S. 5—14.)
- Nerman, B.* Sviagriss-konung Adils' guldring. (Därst. 40. 1945. S. 81—83.)
- Nordén, A.* Villfara-stenen. Ett omtvistat fornminne i nyckelställning inom hällristningskronologien. (Fornv. 41. 1946. S. 129—146.)
- Nordman, C. A.* Svenskarna i Finlands järnålder. (NTL. N.S. 20. 1944. S. 313—330.)
- Norräljetrakten under forntiden. En översikt utarb. av Riksantikvarieämbetet. Sthm (tr. Lund) 1946. (4), 164 s., 2 pl.-bl., 1 kartbl. (Antikvariska studier. 2. — KVHAAH. 62.)
- Nyman, E.* Stängenäsfyndet. Ett antropologiskt hundraårsminne och dess relation till västsvensk naturhistoria och fornforskning. (GoBFT. 1943. S. 47—60.)

- Oldeberg, A.* Är redskapet från Randstads mossen i Västergötland en sticketorvspade? (Fornv. 40. 1945. S. 69—74.)
- Olsen, P.* Die Saxe von Valsgårde. I. Sthm (tr. Upps.) 1945. 124 s. 25 pl.-bl. 4:o. (Diss. Upps.) (Acta Musei antiquitatum septentrionalium Regiae Universitatis upsaliensis. Ed. S. Lindqvist. 3.)
- Olsson, H.* Utgrävningen av gånggriften i Gillhög, Barsebäcks sn, Skåne. (Fornv. 40. 1945. S. 263—264.)
- Rannsakingar om antiqviteterna rörande Blekinge åren 1667—1668. Utgivna och kommenterade av C. Wallin. (Blekingeboken. 23. 1945. S. 169—198.)
- Romdahl, A. L.* Bildstenar och yxor. (Fornv. 41. 1946. S. 1—10.)
- Rydbeck, O.* Monument och människor i forntidens Skåne. (HVSLÅ. 1943—44. S. 25—70. Meddelanden från Lunds universitets historiska museum. S. 1—46.)
- Skelettgraven i Bäckaskog (sittande hukläge) och dess ålder. (Därst. 1944—45. S. 263—306. Meddelanden från Lunds universitets historiska museum. S. 1—44.)
- Santesson, O. B.* Magiska skifferredskap från Norrlands stenålder. Sthm (tr. Upps.) 1941. 40 s., 2 pl.-bl. (Aretos svecica. Studia selecta res vetustas illustrantia ed. O. Lundberg. 1.)
- Sjövold, Th.* Valsgårdefunnene og Vendelstilene. Noen nye svenske bidrag til merovingertidens stilhistorie. (Viking. 8. 1944. S. 137—149.)
- Stenberger, M.* Djurfigurer från äldre järnålder. (Fornv. 41. 1946. S. 147—165.)
- En debatterad fibulaform. (Därst. 40. 1945. S. 76—80.)
- Gotlands silverålder. (Gotländskt arkiv. 1945. S. 13—26.)
- Skatten från Vible. (Därst. 1946. S. 67—76.)
- Utgrävningarna på Ihrefältet sommaren 1943. (Fornv. 39. 1944. S. 346—348.)
- Sörklng, E.* Ett nyfunnet bågspänne från Gamla Uppsala socken. (Fornv. 40. 1945. S. 84—87.)
- Ännu en penningväska från Gotlands vikingatid. (Gotländskt arkiv. 1945. S. 27—30.)
- Thålin, H.* En bildsten från Roslagen. (Fornv. 39. 1944. S. 243—246.)
- Thålin, H. & Einerstam, B.* Torget i Slite — ett vikingatidsgravfält. (Gotländskt arkiv. 1946. S. 101—111.)
- Tunberg, S.* Kampen om Viken. (Fornv. 41. 1946. S. 305—319.)
- Weibull, L.* En forntida utvandring från Gottland. (Scandia. 15. 1943. S. 267—276.)
- Åberg, N.* Salins stilar eller Uppsalaskolans? (Fornv. 41. 1946. S. 31—37.)

d. Dansk.

- Albrechtsen, E.* Fyns Bebyggelse i den ældre Jernalder. (Aarb. 1946. S. 1—71.)
- Andersen, S. A.* Guldhornene fra Gallehus. Et Par nye Rekonstruktioner og deres Forudsætninger Kbh. 1945. 63 s., 3 pl.
- Arnholdt, A.* Oldtidsminder og Oldtidsfund i Søllerød Kommune. (Søllerødbogen. 1944. S. 41—72. 1945. S. 38—71.)
- Becker, C. J.* Bronzealderhøje ved Skrydstrup. (Fra Nationalmuseets Arbejds-mark. 1946. S. 30—38.)
- En 8000-aarig Stenalderboplads i Holmegaards Mose. (Därst. 1945. S. 61—72.)
- New finds of Hafted neolithic Celts. (AA. 16. 1945. S. 155—175.)
- Broholm, H. C.* Danmarks Bronzealder. Bd 2. Kultur og Folk i den ældre Bronzealder. Kbh. 1944. 301, (1) s. 4:o.
- En sjællandsk Grav fra femte Aarhundrede. (Fra Nationalmuseets Arbejds-mark. 1944. S. 73—78.)
- The inhabitants of Denmark in the bronze age. (AA. 15. 1944. S. 201—209.)

- Bæksted, A.* Florup-runestenen. (Historiske Aarbøger for Thisted Amt. 9. 1941—43. S. 89—107.)
- Christiansen, N. A.* Dobbeltjættestuen ved Græse. (Fra Frederiksborg Amt. 1944. S. 96—108.)
- Glob, P. V.* Ploughs of the Döstrup type found in Denmark. (AA. 16. 1945. S. 93—111.)
- Studier over den jyske Enkeltgravskultur. (Aarb. 1944. S. 1—283.) (Även Diss. Kbh. 1944.) (Anm. Sønderjydske Aarbøger. 1945. S. 265—269 av *H. Neumann.*)
- Höjrup, O.* Boplads med haandkiler fra Roskilde fjord. (Aarb. 1946. S. 95—102.)
- Iversen, J.* Geologisk Datering af en sen glacial Boplads ved Bromme. (Aarb. 1946. S. 198—231.)
- Jessen, K.* The environment and dating of the Vebbestrup plough. (AA. 16. 1945. S. 67—91.)
- Kragelund, T. Leen.* (Fra Ribe Amt. 1944. S. 61—73.)
- Kring, L.* Oldtidsfund paa Lolland—Falster i de senere Aar. (Lolland—Falsters historiske Samfunds Aarbog. 32. 1944. S. 223—227.)
- Kristensen, H. K.* En Dysse paa Strandby Kirkevej. (Fra Ribe Amt. 1944. S. 125—132.)
- Kunwald, G.* En Oldtidsvej ved Tibirke Bakker. (Fra Nationalmuseets Arbejdsmark. 1944. S. 79—87.)
- Oldtidsvejen over Tibirke Ellemose. (Fra Frederiksborg Amt. 1945. S. 3—17.)
- Lauersen, J. C.* Den store Langdysse i Varnæs Tykskov. (SM. 21. 1945. S. 162—165.)
- Mackeprang, M. B.* En Bronzespand med Billedfrise i en Grav fra 3. Aarhundrede. (Fra Nationalmuseets Arbejdsmark. 1944. S. 61—72.)
- Nyfundne Guldringe fra Jernalderen. (Därst. 1945. S. 25—34.)
- Matthiassen, Th.* En Boplads fra ældre Stenalder ved Vedbæk Boldbaner. (Söllerödbogen. 1946. S. 19—35.)
- En sen glacial Boplads ved Bromme. (Aarb. 1946. S. 121—197.)
- The stoneage settlement at Trelleborg. (AA. 15. 1944. S. 77—98.)
- Aamose-Omraadet i Stenalderen. (Fra Holbæk Amt. Bd 9. Aarg. 3. 1944. S. 5—33.)
- Nielsen, A.* Guldhornskalendere. Supplement til Artiklen »Guldhornene» i DSt. 1940. (DSt. 1944. S. 139—141.)
- Nielsen, V.* Another blade of reindeer antler. (AA. 17. 1946. S. 135—139.)
- Norling-Christensen, H.* Gjölstrupfundet. Et Smykkefund fra ældre romersk Jernalder. (Fra Nationalmuseets Arbejdsmark. 1944. S. 99—104.)
- Kammen fra Huldremose. (Därst. 1946. S. 83—86.)
- The Viksö helmets. A bronzeage votive find from Zealand. (AA. 17. 1946. S. 99—115.)
- Norling-Christensen, H. & Bröste, K.* Skeletgraven fra Korsör Nor. (Fra Nationalmuseets Arbejdsmark. 1945. S. 5—17.)
- Raben, J.* Restaurering af oldtidsmindesmærker i Sønderkoven paa Als. (SM. 22. 1946. S. 146—150.)
- Ramskou, Th.* Kovirke og Danevirke. (Aarb. 1946. S. 276—282.)
- Some Scandinavian iron age bronze brooches. (AA. 17. 1946. S. 126—135.)
- Simonsen, P.* Dyssebygden i Tokkekøb Hegn. (Fra Frederiksborg Amt. 1944. S. 24—42.)
- Stenaldersbopladsen i Gislinge Lammefjord. (Fra Holbæk Amt. Bd 12. Aarg. 2. 1946. S. 38—61.)
- Skovmand, R.* Et tusindaarigt Kvindesmykke. (Fra Ribe Amt. 1944. S. 123—125.)
- Stensberg, A.* The Vebbestrup plough. (AA. 16. 1945. S. 57—66.)
- Sölver, C. V.* The Ladby ship anchor. (AA. 17. 1946. S. 117—126.)
- Thomsen, N.* Hvad Tankgravene kan afsløre. (Fra Ribe Amt. 1946. S. 430—440.)

- Thorvildsen, K.* Grönhøj ved Horsens. En Jættestue med Offerplads. (Aarb. 1946. S. 73—94.)
- Troels-Smith, J.* Nationalmuseets Moselaboratorium. (Fra Nationalmuseets Arbejdsmark. 1945. S. 48—53.)
- Stammebaade fra Aamosen. (Dårst. 1946. S. 15—23.)
- Vebæk, Chr. L.* En Dysse i Sydvestjylland. (Fra Ribe Amt. 1945. S. 310—321.)
- En østjysk Offermose fra keltisk Jernalder. (Fra Nationalmuseets Arbejdsmark. 1944. S. 21—28.)
- Smederup. An early iron age sacrificial bog in East Jutland. (AA. 16. 1945. S. 195—211.)
- Åberg, N.* Spjutskaften från Kragehul mosse. (Fornv. 40. 1945. S. 251—258.)

2. Religionsvetenskap (med folkminnen).

- Althin, C.-A.* »Älvornas kvarnar» och »fruktbarhetsgudens fotspår.» (Folkkultur. 5. 1945. S. 5—23.)
- Celander, H.* Fröja och fruktträden. (Ark. 59. 1944. S. 97—110. Även i: Festskrift Sahlgren. S. 417—430.)
- Ejdestam, J.* Krets- och barfotagång. (SvLm. 66—67. 1943—44. S. 195—205.)
- Årseldarnas samband med boskapsskötsel och åkerbruk i Sverige. Upps. 1944. VIII, 240 s. (Diss.) (Skrifter utg. genom Landsmåls- och folkmålsarkivet i Uppsala. Ser. B. 2.) (Anm. Rig. 27. 1944. S. 64—86 av *S. Svensson*. — SvLm. 65. 1942. S. 121—132 av *K. R. V. Wikman*.)
- Erler, A.* Das Ritual der nordischen Geschlechtsleite. (Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. German. Abt. 64. 1944. S. 86—111.)
- Fossernius, Mai.* Sägnerna om trollen Finn och Skalle som byggmästare. (Folkkultur. 3. 1943. S. 5—144.)
- Gutenbrunner, S.* Über die Träger des Himmelsgewölbes im germanischen Mythos. (Archiv für Religionswissenschaft. 37. 1942. S. 270—272.)
- Hveberg, H.* Norrön mytologi. Oslo 1944. 99 s. (Stang & Lange — 6000 år. 3.)
- Lid, N.* Gandfluge og Gandfugl. (MoM. 1944. S. 201—220.)
- Liestöl, A.* Freyfaksi. (MoM. 1945. S. 59—66.)
- Norröne gudesagn. Utg. ved *R. Th. Christiansen*. Oslo 1946. 145, (2) s.
- Odstedt, Ella.* Varulven i svensk folktradition. Upps. 1943. VIII, 243 s., 2 kartor. (Skrifter utg. genom Landsmåls- och folkmålsarkivet i Uppsala. Ser. B. 1.) (Anm. SvLm. 66—67. 1943—44. S. 301—308 av *D. Strömbäck*.)
- Ohlmarks, Å.* Alt-Uppsala und Arkona. Zur Rekonstruktion des Uppsalatempels und Entstehung der westslavischen Kulte. (VSLÅ. 1943. S. 79—120.)
- Alt-Uppsala und Urnes. Untersuchung zur Entstehung der Dreischiffstabskirche und des ältesten germanisch-heidnischen Kulthauses. Lund 1945. 30 s. 4:o. (Meddelande från Lunds astronomiska observatorium. Ser. 2. Nr 115. Historical notes and papers. 20.)
- Gravskeppet. Studier i förhistorisk nordisk religionshistoria. Sthm (tr. Lund) 1946. 236 s., 2 kartbl.
- »Toalettrekskapen» och solreligionen under yngre bronsåldern. (Fornv. 40. 1945. S. 337—357.)
- Pape, J.* Kyrkogrimen i nordisk folktradition jämte en excurs över trollrunan Ägishjäl (ægisgrim). (Folkkultur. 6. 1946. S. 204—219.)
- Pira, S.* Den helige Tores källa. (NoB. 33. 1945. S. 1—10.)
- Strömbäck, D.* Den underbara årsdans. (Ark. 59. 1944. S. 111—126. Även i: Festskrift Sahlgren. S. 431—446.)
- Törner, J. J.* Samling af widskeppelser. Med inledning och anmärkningar utg. av *K. R. V. Wikman*. Upps. & Sthm (tr. Upps.) 1946. 219, (1) s., 1 pl.-bl. (Skrifter utg. av Kungl. Gustav Adolfs akademien. 15.)

Wild, F. Odin und Euhemeros. Spiegelung germanischer Göttersage im englischen Schrifttum. Wien & Lpz. 1941. 30 s. (Akademie der Wissenschaft. Wien. Phil.-hist. Kl. Sitzungsberichte. 219:3.)

3. Äldre rättsvetenskap.

- Beckman, N.* Asynar vitni och skirskuta vitni. (Ark. 59. 1944. S. 185—202.)
— Distingen och månkalendern. (Rig. 29. 1946. S. 16—24. Mot *G. Bolin*, se nedan.)
— Humanister och siffror. (Därst. S. 138—141. Mot *G. Bolin*, se nedan.)
Bolin, G. Snorre Sturlasson och Distingen i Uppsala. (Rig. 28. 1945. S. 100—106.)
— Genmåle [mot *N. Beckman*, se ovan]. (Därst. 29. 1946. S. 136—137.)
Modéer, I. Till Gulatingslagen 150. (Ark. 59. 1944. S. 210—220.)
Nelson, A. Envig och ära. En studie över ett fornsvenskt lagfragment. (Saga och sed. 1945. S. 57—94.)
Wennström, T. Lagspråk och lagtexter. Rättsfilologiska studier över medeltida svenska lagar. Lund 1946. 357 s.

V. Några recensioner av tidigare utkomna arbeten.

- Altheim, F. & Trautmann, E.* Vom Ursprung der Runen. 1939. (Anm. IF. 59. 1944. S. 102—104 av *H. Arntz*.)
Arnholt, A. & Reinhold, C. A. Einführung in das dänische Lautsystem. 1936. (Anm. Leuvenische bijdragen. 35. 1943. Bijblad. S. 15—16 av *L. Gr[ootaers]*.)
Arntz, H. Die Runenschrift. 1938. (Anm. IF. 59. 1944. S. 117—118 av *E. Schwentner*.)
Beito, O. T. R-böyning. 1942. (Anm. MoM. 1945. S. 95—96 av *A. Slyngstad*.)
Bergman, G. Provsialismer och skråspråk. 1943. (Anm. FT. 135. 1944. S. 89—92 av *A. Nordling*. — MoM. 1944. S. 238—240 av *R. Iversen*.)
Blöndal, S. & Sternann, Ingeborg. Praktisk Lærebog i islandsk Nutidssprog. 1943. (Anm. Ark. 61. 1946. S. 152—154 av *P. Naert*. — NTL. N.S. 20. 1944. S. 492 av *P. N[aert]*.)
Bæksted, A. Runerne. Deres Historie og Brug. 1943. (Anm. DSt. 1944. S. 142—145 av *K. M. Nielsen*.)
Corpus codicum sueciorum medii aevi. 1, 5, 6. (1: anm. APhS. 17. 1944. S. 199—200 av *J. Brøndum-Nielsen*. — 1, 5, 6: anm. NoB. 34. 1946. S. 191—192 av *J. S[ahl]g[re]n*.)
Diderichsen, P. Sætningsbygningen i Skaanske Lov. 1941. (Anm. Ark. 60. 1945. S. 137—143 av *Aa. Hansen*.)
Eriksson, M. Hjäll och tarre samt andra ord för översäng och övervåning. 1943. (Anm. SvLm. 66—67. 1943—44. S. 265—277 av *V. Jansson*.)
Gullberg, H. Berättarkonst och stil i Per Hallströms prosa. 1939. (Anm. Ark. 60. 1945. S. 128—133 av *A. Janzén*.)
Hald, K. De danske Stednavne paa -um. 1942. (Anm. GRM. 31. 1943. S. 139 av *F. R. Schröder*. — HTda. R. 10:6. 1942—44. S. 687—694 av *S. Aakjær*. — MoM. 1944. S. 142—144 av *M. Olsen*.)
Krause, W. Runeninschriften im älteren Futhark. 1937. (Anm. ZfdPh. 68. 1944. S. 175—176 av *W. Jungandreas*.)
— Was man in Runen ritzte. 2. Aufl. 1943. (Anm. Anglia. Beiblatt. 54—55. 1944. S. 244—247 av *H. Arntz*.)
Krenn, E. Föroyische Sprachlehre. 1940. (Anm. IF. 59. 1944. S. 119—120 av *E. Schwentner*.)

- Kress, B.* Die Laute des modernen Isländischen. 1937. (Anm. Leuvenische Bijdragen. 35. 1943. Bijblad. S. 16 av *L. Gr[ootaers]*.)
- Kroman, E.* Skriftens Historie i Danmark. 1943. (Anm. Jyske Samlinger. R. 5:6. 1944. S. 265—266 av *J. Hvidtfeldt*.)
- Leijström, G. & Magnússon, J.* Isländsk-svensk ordbok. 1943. (Anm. Ark. 57. 1944. S. 248—251 av *P. Naert*. — NTL. N.S. 20. 1944. S. 378 av *E. W[essén]*.)
- Lex communis Regni Sueciae vetustior.* 1943. (Anm. SvLm. 65. 1942. S. 133—137 av *D. Strömbäck*.)
- Lidén, E.* Ordstudier. 1937. (Anm. Archiv für das Studium der neueren Sprachen. 96. Jahrg. 179. N. S. 79. 1941. S. 46—47 av *A. Heiermeier*. — IF. 59. 1944. S. 118—119 av *H. M. Heinrichs*.)
- Lindblad, G.* Relativ satsfogning i de nordiska fornspråken. 1943. (Anm. Ark. 59. 1944. S. 287—297 av *T. Johannisson*. — M. 51. 1944. S. 171—172 av *P. M. Boer-den Hoed*.)
- Ljunggren, K. G.* Adjektivering av substantiv i svenskan. 1939. (Anm. Ark. 59. 1944. S. 297—306 av *P. Diderichsen*.)
- Objekt och adverbial. 1942. (Anm. Ark. 59. 1944. S. 306—311 av *P. Diderichsen*. — Svar av *K. G. Ljunggren*, Randanmärkningar till några principfrågor. Därst. S. 311—316.)
- Lukman, N.* Skjoldunge og Skilfinge. 1943. (Anm. Ark. 57. 1944. S. 251—255 av *W. Berendsohn*. — FoN. 15. 1943—44. S. 191—195 av *Inger Margr. Boberg*. — Lychnos. 1944. S. 359—361 av *V. Jansson*.)
- Modéer, I.* Fornvästnordiska verbstudier. 1—2. 1941—43. (Anm. Ark. 61. 1946. S. 141—148 av *I. Lundahl*.)
- Norges innskrifter med de yngre runer. 1941. (Anm. Ark. 57. 1943—44. S. 256—268 av *A. Bæksted*.)
- Olsen, M.* Grimhilds og Gudruns runeinnskrifter. 1942. (Anm. NTL. N.S. 20. 1944. S. 218 av *D. S[teip]*.)
- Wellander, E.* Riktig svenska. 1939. (Anm. ZfdPh. 68. 1944. S. 176—178 av *H. de Boer*.)
- Vendel i fynd och forskning. 1938. (Anm. Archiv für das Studium der neueren Sprachen. 97. Jahrg. 181. N.S. 81. 1942. S. 54—55 av *A. Heiermeier*.)
- Wennström, T.* Brot och böter. 1940. (Anm. HTsv. 63. 1943. S. 51—53 av *N. L. Rasmussen*.)
- Wessén, E.* Svensk språkhistoria. 2. 1943. (Anm. Ark. 60. 1945. S. 133—136 av *K. G. Ljunggren*. — NTL. N.S. 20. 1944. S. 378—379 av *C. I. S[tåhle]*.)
- Woolf, H. B.* The old principles of name-giving. 1939. (Anm. MLN. 55. 1941. S. 391—392 av *A. H. Marckwardt*. — The review of English studies. 20. 1944. S. 93 av *G. V. S.*)
- Åkerlund, W.* Studier över Ynglingatal. 1935. (Anm. Ark. 57. 1943—44. S. 245—248 av *Anne Holtsmark*.)

Personregister.

Abrahamson 12, 22. Afzelius 1, 12. Ahlbäck 18, 22. Ahldén 12. Ahlmann 22. Ahnlund 4, 12, 16. Albeck, G. 2. Albeck, Ulla 16. Albrechtsen 30. Alker 5. Almgren 25, 28. Almquist 16. Altheim 33. Althin 4, 28, 32. Alving 9. Ammitzböl 23. Andersen, H. 1, 7, 12, 16, 17, 18, 25. Andersen, O. H. 18. Andersen, P. 1. Andersen, S. A. 30. Andersson, I. 15. Andréon 18. Anthoni 18. Arbman 28. Arnell 15. Arnholt 30, 33. Arntz 26, 33. Arvidson 16. Askeberg 6, 18.

Bagge 4, 28. Bannbers 24. Barck-Holst 15. Batho 2. Beck 7. Becker 30. Beckman, Bj. 18. Beckman, N. 2, 11, 12, 16, 33. Beito 14, 33. Belfrage 5, 12. Bellander 28. Bellman 15. Bengtson, A. 12. Berendsohn 12, 34. Berg 2. Bergman 6, 12, 33. Bergsland 23. Bjerrum 18, 23, 24. Björklund 23. Björkquist 28. Björn 27. Björseth 23. Blindheim 1, 27. Bloch 9. Blomfield 26.

Blomqvist 2. Blöndal 10, 33. Bo 17. Boberg, Inger Margr. 2, 34. Boer 34. Boer-dens Hoed 34. Bolin, G. 33. Bolin, S. 3. Borup 14. Brady 10. Broch 23. Broholm 31. Brögger 27. Bröndal 6. Bröndum-Nielsen 1, 2, 17, 33. Bröste 31. Bucht 18, 23. Byström 2, 15. Bååth 12. Bæksted 26, 31, 33, 34. Bødtker 11. Bøe 27. Börup 2.

Carlsson, G. 16. Castrén 5. Cec'erschiöld 12. Celander 4, 32. Christiansen, H. 23. Christiansen, N. A. 31. Christiansen, R. Th. 18, 32. Claesson 1. Clausen 6. Collijn 1, 2, 28. Collin 6, 12. Collinder 6, 12, 18. Curman 29.

Dahl, S. 18, 19. Dahl, T. 17. Dahlerup 17. Dahlstedt 5. Dahr 29. Dale 11. Dallby 1. Diderichsen 6, 17, 26, 33, 34. Dokkehaug 18. Dybdahl 23.

Eckhardt 6. Edqvist 17. Eeden 10. Ehrling 17. Eilert 25. Einarsson 1, 7, 8, 10, 23. Einerstam 30. Ejder 6, 7, 12, 18. Ejdestam 32. Ek 15. Ekblom 6, 18. Ekenvall 10, 18, 23. Ekholm 27, 29. Ekwall 10. Elfstrand 1. Elgqvist 18. Elmquist 12. Engström 16. Eriksson, Birgit 23. Eriksson, M. 4, 14, 15, 24, 33. Erler 32. Ernvik 18, 23. v. Essen 29.

Fahlén 6. Ferlow 17. Festin 26. Fett, H. 4. Fett, P. 18, 27. Fich 2. Flemström 18. Flodérus 18. Flom 2, 18, 23. Fontaine 16. Forner 23. Fossenius 32. Fredsjö 26, 29. Friberg 2, 13. Friderichsen 13. Friis Möller 6. Fægri 27. Færøyvik 28.

Gamrath 17. Gentz 20. Gertz 18. Gjerdman 6, 13, 19. Gjessing 5, 28. Glob 27, 31. Gothe 19. Graf 26. Grandjean 19, 22. Granit 19. Grape 4. Grieg 27. Grootaers 33, 34. Grundtvig, S. 9. Grundtvig, V. 16. Gullberg 13, 33. Gustavson, H. 19, 23. Gustawsson, K. A. 29. Gutenbrunner 32. Gudfinnsson 23. Gaarder 26. Götlind 23.

Hagen 19, 27. Haislund 5. Hald 19, 33. Hallar 17. Hallbäck, S. 29. Hallbäck, S. A. 29. Hallesby 19. Hallström 29. Hammerich 5. Hamre 2, 8, 11. Hannerberg 23. Hanssen, E. A. 6. Hansen, F. 29. Hansen, H. P. 23. Hansen, J. 23. Hansen, N. B. 19. Hansen, Aa. 17, 33. Hansson, Anna 25. Harding 6. Hartmann, Ellen 14. Hartmann, H. 6. Hasselrot 13. Hatto 19. Hauge 28. Haugen 11. Hedblom 19. Hedenström 23. Hedström 23. Heiermeier 34. Heinertz 13. Heinrichs 34. Helén 13. Helgason 9. Hellberg 19. Hellevik 11. Henningsson 13. Hermansson 2, 9. Hesselman 6, 7, 13. Hildinger 13. Hinsch 28. Hjelmlev 5, 7. Hjortsjö 29. Hjärne 26. Hobroh 24. Hoff 19. Hollander 2, 9, 11. Hollmérus 5. Holm 7, 24. Holmberg, B. 19. Holmbäck 16. Holmkvist 24. Holm-Olsen 9. Holthausen 10. Holtmark 8, 10, 19, 34. Holtved 27. Hommerberg 27, 29. Hornby 17, 18. Hortling 19. Hougen 26, 28. Hovda 19. Hovstad 2, 9. Hulthén 7. Hveberg 10, 32. Hvidtfeldt 34. Höjrup 31.

Iuul 17. Ivan 13. Iversen, J. 31. Iversen, R. 5, 8, 11, 13.

Jacobsen, Grete 3. Jacobsen, Lis, 17, 26. Jansson, S. 2, 22. Jansson, S. B. F. 10, 26, 27. Jansson, V. 3, 6, 7, 10, 13, 19, 24, 33, 34. Janzén 7, 13, 19, 24, 33. Jensen, Ella 24. Jensen, E. O. 17. Jensón 11. Jessen 31. Jóhannesson, A. 8. Johannesson, E. 19. Johannisson 7, 8, 34. Johansen, E. 28. Johansson, J. V. 4, 13. Johnsen, E. E. 8. Johnson, W. G. 13. Jones 10. Jónsson, M. 3. Jónsson, S. 8. Jonsson, T. 24. Joos 11. Jungandreas 33. Jørgensen, P. 17. Jørgensen, P. J. 17.

Kerkkonen 19. Kjellmark 29. Klevgaard 19. Klitgaard 24. Knudsen, G. 18, 19, 26. Knudsen, R. 19. Knudsen, T. 9, 11. Koch 10. Kock, E. A. 10. Kock, R. 13. Koht 20. Kragelund 24, 31. Krappe 3. Krause 33. Krenn 8, 33. Kiess 34. Kring 31. Kristensen, H. K. 31. Kristensen, M. 18. Kroman 2, 34. Kuhn 8, 20. Kunwald 31. Körner 13.

Lagercrantz 3. Lamm 4. Landtmanson 24. Langenfelt 13, 20, 26. Larsen, H. 11. Larsen, K. 22. Larsen, M. 9. Larsson, E. 24. Larsson, O. 12. Lauersen 31. Laxness 9. Leach 9. Leijström 34. Levander 24. Lid 32. Lidén 34. Lie 3, 10. Liestöl 32. Liljegren 5. Lindberg, C. 20. Lindberg, H. 20, 21, 24. Lindberger 2. Lindblad 13, 34. Lindblom 24. Linde 20, 22. Lindgren 20. Lindqvist, A. 4, 13, 24. Lindquist, I. 6, 7, 13. Lindqvist, J. C. S. 2. Lindqvist, N. 7, 13, 23. Lindqvist, S. 4, 27, 29, 30. Lindroth 8, 20, 24. Lindstam 7, 20. Ljung

15. Ljunggren, K. G. 2, 5, 6, 7, 13, 14, 15, 20, 34. Ljungh 28. Lombard 14. Lukman 3, 34. Lund 28. Lundahl 8, 14, 20, 22, 34. Lundberg 10, 11, 20, 30. Lundell, Hilda 25. Lundell, J. A. 20. Låftman 14. Långfors 5.
- Mackeprang 31. Magnusson, B. 14. Magnússon, J. 34. Magoun 3, 8, 10, 26. Maiander 14. Malmberg 7, 14. Malmström 17. Malone 10, 20. Marckwardt 34. Marstrander 20, 26. Matras 9. Matthiassen 31. Metzenthin 20. Mezger 3, 8, 11. Milthers 26. Mjöberg 9, 14, 15. Möberg, L. 7. Möberg, O. 3, 29. Modéer 11, 14, 16, 20, 21, 33, 34. Modin 24. Moltke 26. Munch-Pedersen 14. Munthe 29. Möller, Ingeborg 9. Möller, K. 7. Mörk 11. Mörland 11.
- Naert 7, 8, 33, 34. Nelson 33. Nerman 4, 6, 29. Neumann 31. Nielsen, A. 31. Nielsen, K. M. 17, 26, 33. Nielsen, V. 31. Niklasson 4. Nordal 2, 3, 8, 9. Norden 26, 19. Nordenskjöld 21. Nordenstreng 11, 21. Nordgren 21. Nordhagen 21. Nordling, A. 5, 14, 33. Nordman 29. Nordseth 21. Noreen 11, 14, 16, 21, 24, 26. Norlind 2. Norling-Christensen 26, 31. Normann 21. Nyberg 6, 7. Nygren 16. Nygård, A. 14. Nygaard, R. R. 11. Nyman 29.
- Odstedt 24, 32. Ohlmarks 3, 32. Ohlsson, A. 24. Oldeberg 27, 30. Olin 24. Olrik 9. Olsen, Ellen 17. Olsen, M. 3, 5, 8, 11, 21, 26, 33. Olsén, P. 30. Olsson, B. 14, 21. Olsson, H. 30. Olszewska 8. Otto 17. Oxenstierna 16.
- Palmborg 21. Palmér 5, 14. Pålsson 9. Paludan-Müller 17. Panelius 5. Pape 32. Paulson, A. 24. Peder Syv 17. Pedersen, Anna 25. Petersen, C. S. 26. Petersen, J. 21, 28. Petersen, N. M. 10. Petersen, Th. 21, 28, 31. Peterson, V. 16. Peterson, P. N. 24. Petrini 14. Petsch 3. Pipping, H. 7, 14. Pipping, R. 3, 5, 7, 14, 24. Pira 32. Pleijel 15.
- Qvarnström 21. Qvigstad 21.
- Raben 28, 31. Ramskou 31. Rasmusson 26, 34. Refsum 3, 4, 11. Reichborn-Kjennerud 8. Reinhold 33. Rhedin 15. Risberg 15. Rombo 24. Romdahl 30. Rooth 5, 15. Rosén, J. 2. Rosén, S. 15. Rosenfeld 8. Runius 16. Ruong 24. Rutberg 21. Rydbeck, Monica 26. Rydbeck, O. 4, 30.
- Sagen 25. Sahlgren 16, 19, 21, 22, 23, 33. Samzelius 16. Sandberg 4, 11. Sandegren 28. Santesson 30. Schagerström 25. Schmidt, A. F. 25. Schmidt-Nielsen 5. Schröder 33. Schück 16. Schütte 3, 21. Schwentner 33. Segerstedt 7. Seip 3, 8, 9, 17, 34. Selling 6. Shetelig 27, 28. Simonsen 31. Sjöding 16. Sjöstedt 21, 22, 25. Sjøvold 28, 30. Skautrup 17. Skavlan 22. Skov 3. Skovmand 31. Slyngstad 33. Smed 22. Smith, J. 17. Smith, S. 5, 17. Smyser 10. Snorri Sturluson 9. Sommerfelt 11. Steensberg 31. Stemann 17, 33. Stenberger 30. Stern 7. Stoltz 3, 22. Strandberg 15. Strömbäck 4, 32, 34. Sturtevant 8, 9, 15. Ståhl 22. Ståhle 2, 22, 34. Svalenius 16. Svedelius 7. Svensson, J. 7. Svensson, S. 32. Sæve 23. Söderbäck 15. Söderwall 15. Sölver 31. Sörling 30. Sörlie 11, 22, 25.
- Tallgren 4. Tamm-Götlind 4. Tausen 17. Tham 2. Thomas 28. Thomsen, A. 22. Thomsen, E. 9. Thomsen, N. 31. Thorild 16. Thors 22. Thorson 22. Thorvildsen 32. Thålin 30. Tiberg 2, 3, Toldberg 3. Tollenaere 17. Trautmann 33. Troels-Smith 32. Tunberg 30. Tuneld 2. Turville-Petre 3, 7. Tylden 9. Törner 32.
- Ullmann 11. Uppvall 15.
- Wahlgren 3. Wallin 30. Vandvik 22. Vebæk 27, 32. Weibull 30. Wellander 34. Vendelfelt 15. Wennerberg 15. Wenning 15. Wennström 33, 34. Werenckiöld 11. Wessén 6, 7, 9, 13, 14, 15, 16, 25, 26, 34. Wessman 22, 25. Westergård-Nielsen 9. Whiting 3. Widding 25. Wieselgren, O. 22. Wieselgren, P. 7, 15. Wikman 32. Wild 33. Williams 4. Vogt 23. Wohlin, T. 15. Wood 9, 11. Woolf 34. Vries 27.
- Zetterholm 15, 23, 25. Zetterqvist, Elise 25.
- Åberg, N. 27, 30, 32. Åkerblom, A. 10. Åkerblom, B. 22. Åkerholm 22. Åkerlund 15, 34. Aakjær 17, 22, 33. Ålander 22.
- Öhman 22. Östergren 15.

*Starkare förkortningar av titlar å lärda sällskaps skrifter, tidskrifter
och samlingar m. m.*

AA = Acta archæologica. — **Aarb** = Aarbøger for nordisk Oldkyndighed.
— **AfdA** = Anzeiger für deutsches altertum. — **APhS** = Acta philologica scan-
dinavica. — **Ark** = Arkiv för nordisk filologi. — **BMS** = Bergens museums
skrifter. — **BMA** = Bergens museums årbok. — **BSL** = Bulletin de la société de
linguistique de Paris. — **C. R.** = Comptes rendus. — **DF** = Danske Folkemaal.
— **DLz** = Deutsche Literaturzeitung. — **DSt** = Danske Studier. — **Festskrift**
Sahlgren = Festskrift till Jöran Sahlgren. Lund 1944. — **FFC** = F. F. commu-
nications. — **FH** = Fynsk Hjemstavn. — **FM** = Finskt museum. — **FT** = Finsk
tidskrift. — **FoF** = Folkminnen och folktankar. — **Fornv** = Fornvännen. —
For. t. no. fort. bev. Årsb. = Foreningen til norske fortidsmindesmærkers
bevaring. Årsberetning. — **GGA** = Göttingische gelehrte Anzeigen. — **GHA**
= Göteborgs högskolas årsskrift. — **GoBFT** = Göteborgs och Bohusläns forn-
minnesförenings tidskrift. — **GR** = The Germanic review. — **GRM** = Ger-
manisch-romanische Monatsschrift. — **GVVSH** = Göteborgs K. Vetenskaps
och Vitterhets samhälles handlingar. — **HTda** = Historisk Tidsskrift udg.
af den danske historiske Forening. — **HTfin** = Historisk tidskrift för Finland.
— **HTno** = Historisk tidskrift utg. av den norske historiske forening. —
HTsv = Historisk tidskrift utg. av Svenska historiska föreningen. — **HVSLÅ**
= K. Humanistiska Vetenskapssamfundet i Lund. Årsberättelse. — **IF** =
Indogermanische Forschungen. — **JEGPh** = The journal of English and
Germanic philology. — **KVHAA(H)** = Kungl. vitterhets historie och antikvitets-
akademien(s) handlingar). — **KÅ** = Kyrkohistorisk årsskrift. — **Leeds studies**
= Leeds studies in English and kindred languages. — **Litbl** = Literaturblatt
für germanische und romanische Philologie. — **LUÅ** = Lunds universitets
årsskrift. — **M** = Museum. Maandblad voor philologie en geschiedenis. —
MLN = Modern language notes. — **MLR** = The modern language review.
— **MoM** = Maal og minne. — **MPh** = Modern philology. — **NFK** = Norsk
folkekultur. — **NoB** = Namn och bygd. — **NR** = Nordische Rundschau. —
NsvSt = Nysvenska studier. — **NTBB** = Nordisk tidskrift för bok- och
biblioteksväsen. — **NTL** = Nordisk tidskrift för vetenskap, konst och industri
utg. av Letterstedtska föreningen. — **NTS** = Norsk tidskrift for sprogviden-
skap. — **OoB** = Ord och bild. — **PBB** = Beiträge zur geschichte der deut-
schen sprache und literatur. — **PMLA** = Publications of the Modern language
association of America. — **PSS** = Publications of the society for the advan-
cement of Scandinavian studies. Scandinavian studies and notes. — **SBVS** = Saga
book of the Viking society. — **Scandinavian studies** = Scandinavian studies
presented to George T. Floom by colleagues and friends. Urbana, Ill. 1942.
(Illinois studies in language and literature. Vol. 29: 1.) — **SHVSL** = Skrifter
utg. av Kungl. Humanistiska vetenskapssamfundet i Lund. — **SHVSU** = Skrif-
ter utg. av Kungl. Humanistiska vetenskapssamfundet i Uppsala. — **SM** =
Söderjydsk Maanedsskrift. — **SoK** = Sprog og kultur. Udg. af Institutet for
jydsk Sprog- og Kulturforskning. — **SoS** = Syn og segn. — **Stnf** = Studier i
nordisk filologi. — **S. T. U. A. G. N. L.** = Samfund til udgivelse af gammel
nordisk litteratur. — **SvLm** = Svenska landsmål. — **SVSL** = Skrifter utg. av
Vetenskapsocieteten i Lund. — **UUÅ** = Uppsala universitets årsskrift. — **VSLÅ**
= Vetenskapsocieteten i Lund. Årsbok. — **ZfdA** = Zeitschrift für deutsches
altertum. — **ZfdPh** = Zeitschrift für deutsche philologie. — **ZfvglSpr** = Zeit-
schrift für vergleichende Sprachforschung.

Innehållsöversikt.

- I. Bibliografi, litteraturhistoria och biografi. S. 1—6.
 II. Nordisk språkvetenskap. S. 6—25.
 1. I allmänhet. S. 6—7.
 2. Isländska, fornnorska och färöiska. S. 7—11.
 3. Norska. S. 11.
 4. Svenska. S. 12—16.
 5. Danska. S. 16—17.
 6. Namnforskning. S. 18—22.
 7. Dialekter. S. 22—25.
 III. Runkunskap. S. 25—27.
 IV. Arkeologi, religionsvetenskap med folkminnen, äldre rättsvetenskap. S. 27—33.
 V. Några recensioner av tidigare utkomna arbeten. S. 33—34.
 Personregister. S. 34—36.
 Starkare förkortningar. S. 37.

Till Red. insända skrifter.

Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie. 1947. — Acta Jutlandica XX. Aarskrift for Aarhus universitet XX. 1948. — Acta Linguistica. Vol. IV. Fasc. 1—3. 1944 (1948). — Acta Philologica Scandinavica. Årg. 18. H. 4. — Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur. Bd 70. H. 1—3. — Brage. Årsskrift XLI—XLII. 1946—1947. Vasa Brages festskrift. — Budkavlen. Årg. 26. H. 2—4. — Bulletin de la Commission Royale de toponymie et dialectologie XXI 1947: H. Draye, De plaatsnamenstudie in 1945 en 1946. — Dansk Tidsskrift-index. Aarg. 32. 1946. 33. 1947. — Danske Studier. 1946—47. H. 1—4. — Edda. Årg. 34. Bd XLVII. H. 1—4 1947. Årg. 35. Bd XLVIII H. 1—3 1948. — Folkmålsstudier. Årg. XIII. 1948. — Fornvännen. 1947. H. 5—6. 1948. H. 1—6. — Leuvense Bijdragen. XXXVII. H. 3—4. XXXVIII. H. 1—4. Bijblad XXXVII. H. 3—4. XXXVIII. H. 1—2. — Mededelingen uitg. door de Vereniging voor Naamkunde te Leuven. 23. Jaarg. 1—4. Bijlage XXIV (L. de Man, Middelieuwse Titulatuur te Leuven), XXV (H. J. van de Wijer en H. Draye, De Plaatsnamenstudie in 1947), XXVI (K. Roelandts, De Persoonsnamenstudie in 1947). — Modern Philology. Vol. XLV. Nr 3—4. Vol. XLVI. Nr 1—3. — Moderna språk. 1948. Nr 1—6. 1949. Nr 1. — Namn och bygd. Årg. 35. H. 3—4. Årg. 36. H. 1—2. — Neuphilologische Mitteilungen. Bd 48: 5—8, 49: 1—6. — Niederdeutsche Mitteilungen. Jahrg. 3. 1947. 4. 1948. — Nordisk Tidsskrift. Årg. 23. 1947. H. 6—8. 1948. H. 1—8. — Nysvenska Studier. Årg. 27, h. 3—5. — Ordregister till Nysvenska Studier. Årg. 1 (1921)—25 (1945) av Fritiof Wikström. 126 s. Uppsala 1948. — Ortnamnssällskapets i Uppsala årsskrift 1948. — Selskab for nordisk filologi. Aarsberetning for 1947. — Skírnir. CXXI. ár. — Sprog og Kultur. 16. H. 3—4. 17. H. 1—2. — Sprogfronten. Årg. 5. Nr 2—12. — Stavanger Museum. Årbok 1947. — Studia Fennica. Revue de linguistique et d'ethnologie finnoises. Tome V^e. 1947. — Studia linguistica I:2. 1947. II: 1—2. 1948. — Studia Neophilologica. Vol. XXI. No 1. — Studier i nordisk filologi. Bd. 35 1948. — Svenska landsmål och svenskt folkliv. 1947 H. 1—4+Bil. 1948. H. 1—4+Bil. — Sydsvenska ortnamns-sällskapets årsskrift 1946—1948. — Taal en Tongval. Tijdschrift voor de studie van de Nederlandse volks- en streektalen. 1. jaarg. 1. aflevering. 1949. — TNC-spalten. Korta uppsatser om ord och uttryck publicerade i tekniska tidskrifter under år 1948 av Tekniska Nomenklaturcentralen. (TNC 13.) — Vort nordiske modersmål. 1 årg. Nr 1—3.

Andrésson, Guðmundur, Deilurit. Jakob Benediktsson bjó til prentunar. LVIII + 169 s. Köpenhamn 1948. (Íslenzk rit síðari alda. 2. bindi.) — Annálar og naf-

naskrá. Guðni Jónsson bjó til prentunar. X+340 s. Reykjavík 1948. — Ármanns rimur eftir Jón Guðmundsson lærda (1637) og Ármanns Þáttur eftir Jón Þorláksson. Jón Helgason bjó til prentunar. XXIV+146 s. Köpenhamn 1948 (Íslenzk rit síðari alda. 1 bindi.) — Byskupa sögur. 1. bindi. Skálholtsbyskupar. XVI+496 s. 2. bindi. Hólabyskupar. X+519 s. 3. bindi. Hólabyskupar. IX+506 s. Guðni Jónsson bjó til prentunar. Reykjavík 1948. — Collijn, I., se Fornsvensk bibliografi. — Danmarks gamle Personnavne. I. Fornavne. Udg. af G. Knudsen m.fl. H. 11 (Wilken-Øelf). Khvn. 1948. — Danmarks Stednavne Nr. 9. Viborg Amts Stednavne udg. af Stednavneudvalget. XXVII+270 s. Khvn 1948. — Diplomatarium Islandicum. Íslenzkt Fornbréfasafn. XV, 1. (1567—1569). 224 s. Rvík 1947. — Fornsvensk bibliografi. Supplement II. Förteckning över Sveriges medeltida bokskatt på modersmålet 1918—1944 samt därtill hörande litterära hjälpmedel utarbetad av Isak Collijn. H. 3. S. 299—433+titelbl. (Saml. utg. av Svenska Fornskriftsällskapet. H. 199.) — Gør sproget frit. Ved Dansk forening til nordisk sprogrøgt under red. av Mogens Nissen. 153 s. (=Vort nordiske modersmål IV.) — Holberg, L. Nikulás Klím. Íslenzk þýding eftir Jón Ólafsson úr Grunnavík (1745). Jón Helgason bjó til prentunar. Köpenhamn 1948. XVIII+337 s. (Íslenzk rit síðari alda. 3. bindi.) — Islandske Læsestykker fra 19. og 20. Aarhundrede ved Jón Helgason. 79 s. Khvn 1948. — Ljunggren, K. G., se Söderwall, K. F. — Lundahl, I. Se Ortnamnen i Älvsborgs län. — Ole Worms correspondance with Icelanders edited by Jakob Benediktsson. XXXVIII+553 s. Khvn 1948. (Bibliotheca Arnarnagæana. Vol. VII.) — Ordbog over det danske sprog. Fireogtyvende bind. Tja. — tæve. 1492 sp. Khvn 1948. — Ortnamnen i Hallands län. Utg. av Kungl. Ortnamnskommissionen genom Jöran Sahlgren. Del I. Bebyggelsenamnen i södra Halland. 185 s. Uppsala 1948. — Ortnamnen i Älvsborgs län. På offentligt uppdrag utgivna av Kungl. Ortnamnskommissionen. Del I. Inledning av Ivar Lundahl. 111 s. — Sahlgren, J. Se Ortnamnen i Hallands län. — Skrifter af Paulus Helie udg. af Det Danske Sprog- og Litteraturselskab. Syvende Bind ved Marius Kristensen† og Niels-Knud Andersen. 343 s. Khvn 1948. — Skyum, A. C., Morsingmålets Ordforråd I. Bind. I. Hæfte. 144 s. Aarhus 1948. — Slavia occidentalis. Tom 18(1939—1947). Poznań 1947. Tom 19(1948). Poznań 1948. — Sturlunga saga. 1. bindi. XIII+444 s. 2. bindi. IX+512 s. 3. bindi. XIII+480 s. Guðni Jónsson bjó til prentunar. Reykjavík 1948. — Sæmundsson, T., Ferðabók Tómasar Sæmundssonar. Jakob Benediktsson bjó undir prentun. XX+387 s. Rvík 1947. — Söderwall, K. F., Ordbok över svenska medeltidsspråket. Supplement. H. 13 och 14 av Karl Gustav Ljunggren. Lund 1948, 1949. — Tekniska Nomenklaturcentralens publikationer TNC 10 f-j 1948. Ordsamling. Alfabetisk sammanställning av ordrekommendationer som lämnats eller godtagits av Tekniska Nomenklaturcentralen. Sthlm 1948. — Östergren, O., Nusvensk ordbok. H. 89 (Strutlik-Stut). Sthlm 1948.

Amtoft, S. K., Nordiske Gudeskikkelser i bebyggelsehistorisk Belysning. 334 s. Khvn 1948. — Bjerrum, M., Felstedmaalets tonale accenter. 138 s. Aarhus 1948. (Humanistiske studier III. Institutarbejder fra Aarhus Universitet.) — Bergman, B., Uppländsk run- och bildstensristning. En konsthistorisk studie. 279 s. Sthlm 1948. — Bergman, G., Aktuella språkvårdsfrågor. 20 s. Sthlm 1948. (Skrifter utg. av Nämnden för svensk språkvård 5.) — Bom, K., Slang. Argot-Jargong. Strejftog på det gemytliche sprogs område. 176 s. Khvn 1948. — Campbell, Å., Från vildmark till bygd. En etnologisk undersökning av nybyggarkulturen i Lappland före industrialismens genombrott. VII+272 s. Uppsala 1948. (Skrifter utg. gm Landsmåls- och folkminnesarkivet i Uppsala. Ser. B:5.) — Dumézil, G., Loki. 293 s. Paris 1948. (Les dieux et les hommes. Vol. I.) — Fourquet, J., Les mutations consonantiques du Germanique. Essai de position des problèmes. 128 s. Paris 1948. (Publications de la Faculté des lettres de l'université de Strasbourg. Fasc. 111.) — Frisk, Hj., Substantiva

privativa im Indogermanischen. Eine morphologisch-stilistische Studie. 126 s. Gbg 1948. (Göteborgs Högskolas årsskrift LIII. 1947:3.) — Genzmer, F., Germanische Schöpfungssagen. 64 s. Jena 1944. — Gullberg, H., Stil- och manuskriptstudier till Gösta Berlings saga. 132 s.+5 pl. (Göteborgs Kungl. Vetenskaps- och Vitterhets-samhälles handl. 6. följd. Ser. A. Band 3. N:o 6.) — Hesselman, B., Huvudlinjer i nordisk språkhistoria. Första häftet. 202 s. Uppsala och Sthlm 1948. (Nordisk kultur III—IV.) Holm, P., Bevingade ord och andra stående uttryck och benämningar. 3. utvidgade upplagan. 372 s. Sthlm 1948. — Hulthén, L., Studier i jämförande nunordisk syntax. II. 255 s. Gbg 1948. (Göteborgs Högskolas årsskrift LIII. 1947:4.) — Krahe, H., Historische Laut- und Formenlehre des Gotischen. 144 s. Heidelberg 1948. — Kroman, E., Musikalsk Akcent i Dansk. 275 s. Khvn 1947. — Kroon, S., Det svenska prästmötet under medeltiden. 189 s. Sthlm 1948. (Samlingar o. studier till svenska kyrkans historia 18.) — Körner, R., Studier över syntaktisk nybildning i svenskan. I. De prepositionella passivbildningarna med hänsyn tagen till motsvarande nybildningar i danskan, norskan och engelskan. 356 s. Lund 1948. — Larsen, Amund B., Oversigt over de norske bygdemål. 2. opplag, uforandret. 102 s.+1 karta. Oslo 1948. — Lindqvist, Natan, Syd-väst-Sverige i språkgeografisk belysning. 1. Text. 76 s. 2. Kartor. Lund 1947. (Skrifter utgivna genom Landsmålsarkivet i Lund. 2.) — Linnarsson, L., By, bygd och gård i mellersta Västergötland. I. 383 s. Uppsala 1948. (Skrifter utg. genom Landsmåls- och folkminnesarkivet i Uppsala. Ser. B:4.) — Ljungberg, H., Tor. Undersökningar i indoeuropeisk och nordisk religionshistoria. I. Den nordiske åskguden och besläktade indoeuropeiska gudar. Den nordiske åskguden i bild och myt. 251 s. Uppsala 1947. (Uppsala univ.:s årsskrift 1947:9.) — Ljunggren, K. G., Studier över sydsvenska ortnamn. 76 s. Lund 1948. (Lundastudier i nordisk språkvetskap 5.) — Lundberg, O., Ön Allgrön. Är Eddans Harbardsljud ett norskt kväde? 32 s. Uppsala 1944. (Arctos Svevica 2.) — Dens., Runristningen från Eggjum och fornro om havet. 48 s. Uppsala 1949. (Arctos Svevica 3.) — Magerøy, H., Glælognskvida av Toraren Lovtunge. Sikta tekst med merknader, omsetjing og serutgreingar. 77 s. Oslo 1948. (Bidrag till nordisk filologi av studerende ved universitetet i Oslo. XII.) — Molde, B., och Wessén, E., Svensk språklära för danskar. 102 s. København 1948. — Palm, Th., Trädskult. Studier i germansk religionshistoria. 132 s. Lund 1948. (Skrifter utg. av Vetenskaps-societeten i Lund 33.) — Pihl, C., Verben i Överkalixmålet. 164 s. Uppsala 1948. (Skrifter utg. gm Landsmåls- och folkminnesarkivet i Uppsala. Ser. A:5.) — Reichborn-Kjennerud, I., Vår gamle trolldomsmedicin. V. 253 s. Oslo 1947. (Skrifter utg. av Det Norske Videnskaps-Akademi i Oslo. II. Hist.-Filos. Klasse. 1947. No. I.) — Rynell, A., The rivalry of Scanlavian and native synonyms in Middle English especially *taken* and *nimen* with an excursus on *nema* and *taka* in Old Scandinavian. 431 s. Lund 1948. (Lund studies in English. XIII.) — Sjöbeck, M., Uppland. En landskaplig orientering. 362 s.+1 karta. Sthlm 1948. — Wessén, E., Våra folkmål. 3. uppl. 95 s. Sthlm 1948. — Wessén, E., Se även Molde, B. — Wieselgren, P., Georg Stiernhielm. 100 s. Sthlm 1948.

Andersen, H., Rävskalstenens Indskrift. (Särtr. ur Fornvännen 1947.) — Dens., Nyere dansk Stilforskning. (Särtr. ur Nysvenska Studier 1947.) — Dens., Har urnordisk haft navnet Saiwilaugar? (Särtr. ur Namn och bygd 1947.) — Dens., Sammensatte Farveord hos Johannes V. Jensen. (Särtr. ur Danske Studier 1946—47.) — Dens., Om urnordisk erilar og jarl. (Särtr. ur Sprog og Kultur 16.) — Dens., Om stødets alder. (D:o.) — Andersen, H. och Andersen, P., Bibliography of Scandinavian Philology from the middle of 1943 to the middle of 1945. (Särtr. ur Acta Philologica Scandinavica XVIII.) — Arngart, O., Some aspects of the relation between the English and the Danish element in the Danelaw. (Särtr. ur Studia Neophilologica XX.) — Askeberg, F., Småländskt namnskick. (Särtr. ur Natio Smolandica XI.) — Boerden

Hoed, P. M., In Memoriam Anton Gerardus van Hamel. (Särtr. ur *Lingua* 1948.) — Dens., Belangstelling van een zeventiende-eeuwsen Zweedsen grammaticus voor de Nederlandse taal. (Särtr. ur *Bundel opstellen van oud-leerlingen aangeboden aan prof. dr. C. G. N. de Vooy*s. 1940.) — Brøndum-Nielsen, Johs., Ordstudier. (Särtr. ur *Acta Philologica Scandinavica* 21.) — Bæksted, A., Stenmaglæskan och Guldhorns-indskriften. (Särtr. ur *Danske Studier* 1946—47.) — Dens., The Stenmagle rune box and the golden horn inscription. (Särtr. ur *Acta Archaeologica* XVIII.) — Carlsson, Gottfrid, Jungfru Marie psaltares brödraskap i Sverige. (Särtr. ur *Kyrkohistorisk årsskrift* 1947.) — Ekblom, R., Eine Gruppe deutscher Lehnwörter im Lettischen. (Särtr. ur *Språkvetenskapliga Sällskapet*s i Uppsala *Förhandlingar* 1946—1948.) — Genzmer, F., Vorzeitsaga und Heldenlied. (Särtr. ur *Kluckhohn-Schneider-Festschrift*. 1948.) — Gjerdman, O., Tattarna och deras språk. (Särtr. ur *Svenska landsmål och svenskt folkliv* 1945.) — Dens., Djos Per Anderssons ordlista över svenskt förbrytarspråk. (D:o. 1947.) — Dens., Två förbrytarordlistor från 1840-talet. (D:o.) — Heinertz, N. O., Kritische Wortgruppen. (Särtr. ur *Studia Neophilologica* XX.) — Helgason, J., Bókasafn Brynjólfs biskups. (Särtr. ur *Afmælskvedja til Halldórs Hermanssonar* 1948. Även i *Árbók Landsbókasafns* 1948.) — Hoff, Ingeborg, Brytning og progressiv j-omlyd. (Rec. av J. Svensson, Diftongering med palatalt förslag i de nordiska språken. Särtr. ur *Norsk Tidsskrift for sprogvidenskap*.) — Holtsmark, A., Ísarnkol. (Särtr. ur *Maal og minne* 1947.) — Hornby, R., Fornavne i Danmark i middelalderen. (Särtr. ur *Nordisk kultur VII »Personnamn»*.) — Höfler, O., Die Trelleborg auf Seeland und der Runenstein von Rök. (Särtr. ur *Anzeiger der phil.-hist. Klasse der österreichischen Akademie der Wissenschaften*, Jahrg. 48.) — Ingers, I., Några skånska ortnamn. (Särtr. ur *Sydsvenska ortnamnssällskapet*s årsskrift 1946—48.) — Dens., Till Falkmans »Svårförklarliga ortnamn». (D:o.) — Jansson, Sven B. F., Hälsingerorna. (Särtr. ur *Hälsingerunor — en hembygdsbok*. 1947.) — Janzén, A., De fornvästnordiska personnamnen. (Särtr. ur *Nordisk kultur VII »Personnamn»*.) — Dens., De fornsvenska personnamnen. (D:o.) — Knudsen, G., Navnet Trelleborg. (Särtr. ur *Nordiske Fortidsminder* IV. Bind 1. Hefte.) — Korlén, G., Drei Andernacher Originalurkunden in schwedischem Besitz. (Särtr. ur *Studia Neophilologica*. Vol. XX.) — Kroon, S., Festum Terræ. Ett omstritt kalendariskt problem. (Särtr. ur *Kyrkohistorisk årsskrift* 1947.) — Körner, R., Kritik över kritiker. (Särtr. ur *Moderna språk*. 1948.) — Langenfelt, G., Slangbenämningar på mynt och pengar. (Särtr. ur *Nordisk Numismatisk Årsskrift* 1946.) — Lindquist, I., Översikt över de äldsta skandinaviska personnamnen, med huvudviden på de urnordiska. (Särtr. ur *Nordisk kultur VII »Personnamn»*.) — Lindqvist, Natan, Dialekt och ortnamn i Nässjöbygden. (Särtr. ur *Nässjöbygden och sparbanken*.) — Ling-Lander, Y., En uppsatsteori. (Särtr. ur *Ped. Tidskr.* 1948.) — Dens., Språkpsykologiska synpunkter på latinet. (D:o.) — Ljunggren, K. G., Strödda bidrag till svensk ordhistoria. IV. (Särtr. ur *Meijerbergs arkiv f. svensk ordforskning*. 7.) — Dens., Maal og Midler i Nutidens nordiske Filologi. [Diskussionsinlägg] (Särtr. ur *Acta Philologica Scandinavica*.) — Dens., Hjalmar Lindroth. (Särtr. ur *Studia Linguistica* 1947.) — Dens., Ortnamn i Frosta härad. (Särtr. ur *Frosta härad. Bygden och sparbanken*. 1948.) — Dens., Södra Hallands kust i äldre tradition. (Särtr. ur *Halland. Vår bygd*. 1948.) — Dens., Nordisk språkvård och nordisk språkvetenskap. (Särtr. ur *Nordisk Tidsskrift* (Lett.) 1948.) — Dens., Håxprocesser i 1600-talets Halmstad. (Särtr. ur *Föreningen Gamla Halmstads årsbok* 1948.) — Lundberg, O., Holmgång och holmgångsblot. (Särtr. ur *Arv*, Årg. 2.) — Dens., Lien och flickan. (D:o.) — Lundeby, E., Sverige i norsk litteratur. (Särtr. ur *Modersmållärarnas förening. Årsskrift* 1948.) — Malmberg, B., L'espagnol dans le nouveau monde. Problème de linguistique générale. (Särtr. ur *Studia Linguistica* I 1947. II, 1948.) — Dens., La coupe syllabique dans le système consonantique du français. (Särtr. ur *Acta Linguistica* IV.) — Moberg, L., Ortnamnen i Tjust. (Särtr. ur *Tjust-*

bygdens Kulturhistoriska Förenings Årsbok 1947.) — Molde, B., Avledningar på *-lek* i svenskan och danskan. (Särtr. ur Sprog og Kultur XVI.) — Moltke, E., Hvad var Lægæst, guldhornets mester, magiker, præst eller guldsmed? (Särtr. ur Fornvännen 1947.) — Mägist, J., Metsäsuomalaismurteiden nykyisestä vaiheesta. [Skogsfinnarnas dialekters nutida tillstånd] (Särtryck ur Suomi-Kirjan Eripainoksia 21.) — Nielsen, K. M., Kan Danmarkar bot betyde Danmarks bødning? (Särtr. ur Aarb. f. nord. Oldk. og Hist. 1946.) — Nilsson M. P:n, Två gengångaresägnar. (Särtr. ur Svenska Landsmål 1947.) — Dens., Torsdagshelgden. (Särtr. ur Arv. 1947.) — Ohlsson, B., Några blekingska ortnamn. (Bil. t. årsredog. 1946/47 för Samrealskolan och Kommunala Gymnasiet i Karlshamn). — Dens., By- och gårdnamn i Medelsta härad. (Särtr. ur Blekingeboken 1948.) — Pipping, R., Arnold Nordling†. (Särtr. ur Studier i nordisk filologi 35.) — Dens., Anteckningar till Västgötalagen. (D:o.) — Dens., »Inte bry sig om». (D:o.) — Pleijel, H., Det liturgiska handklädet. Dess innebörd i folktraditionen och verkligheten. (Särtr. ur Lunds universitets årskrift Avd. 1 Bd 45:2.) — Posti, L., Till frågan om brytning och omljud. (Särtr. ur Språkvetenskapliga Sällskapets i Uppsala Förhandlingar 1946—1948.) — Rydbeck, O., Om medeltida kyrkor och dopfuntar i Rönnebergs härad. (Särtr. ur Skånes Hembygdsförbunds årsbok 1948.) — Sahlgren, J., Reaktion och korrektion. En språkpsykologisk och språkhistorisk studie. (Särtr. ur Namn och bygd 1947.) — Dens., Uppnyggade ortnamn. (Särtr. ur Saga och sed 1947.) — Dens., Några svenska sagoberättare. (Uppsala universitets årskrift 1948:7.) — Seip, D. A., Artikkelvokalen i sterke feminine. (Särtr. ur Maal og Minne 1947.) — Dens., Rec. av B. Hesselman, Omljud och brytning i de nordiska språken. (Särtr. ur Svenska Landsmål 1947.) — Dens., Om det eldste norske skriftspråk og den eldste norske litteratur. (Särtr. ur Kirke og Kultur 1948.) — Skautrup, P., Folkemålet. (Särtr. ur Landet mod Nordvest — Thy og Vester Han Herred. 1946.) — Sjöbäck, M., Allmänningen Kulla fälad. En studie av Hälsingborgs-landskapets bebyggelsehistoria. (Särtr. ur Kring Kärnan! III. 1947.) — Dens., Iakttagelser rörande den bebyggelsehistoriska utvecklingen omkring den forna Kafjärden i Södermanland. (Särtr. ur Fornvännen 1947.) — Springer, O., Rec. av Arv. Tidskrift för nordisk folkminnesforskning. H. 1—4, 1945. (Särtr. ur Journal of American Folklore.) — Strömbäck, D., Till J. A. Lundells minne. (Särtr. ur Svenska Landsmål 1947.) — Dens., Den folkloristiska forskningen i Sverige 1946—1948. (D:o 1948.) — Tauli, V., Keelekorraldusteooriast. (About the Theory of Language Regulation.) (Särtr. ur Eripainos Virittäjästä 1948.) — Thors, C.-E., Två österbottniska ortnamn. (Särtr. ur Studier i nordisk filologi 35.) — Wessman, V. E. V., Namn på kullar och backar i Sibbå socken. (Särtr. ur Studier i nordisk filologi 35.) — Wieselgren, P., Namnet Reval. (Särtr. ur Meijerbergs arkiv för svensk ordforskning 7.) — Åkerblom, B., Gullans, Mattans, Vitans — en grupp österbottniska hemmansnamn. (Särtr. ur Arkiv för svenska Österbotten VII.) — Dens., Lappare och koppare. (Särtr. ur Folk-målstudier XIV.) — Dens., Hästö-området i Sottunga. En namnundersökning. (D:o.) — Åkesson, E., Språkfunktioner och litteraturkritik. (Särtr. ur Ord och bild 57, 1948.)